

Хуррам Раҳимзода

**МАЪРИФАТИ
ОИЛАДОРЌ 9**

*Ба ҳангоми барноию кӯдакӣ,
Ба дониш тавон ёфтан зиракӣ.
Дарахте, ки хурдак бувад, боғбон
Бигардонад ўро чу хоҳад чунон.
Чу гардад калон боз натвонадаш,
Ки аз кажэсию ҳам бигардонадаш.*

Абушақури БАЛҲӢ

*Тавоно бувад ҳар кӣ доно бувад,
Ба дониш дили пир барно бувад.
Ба ранҷ андар орӣ танатро равост,
Ки худ ранҷ бурдан ба дониш сазост...
Биёмӯзу бишнавад зи ҳар донише,
Биёбӣ зи ҳар донише ромише.*

Абулқосим ФИРДАВСӢ

Он рӯз, ки ҳафтсола будӣ,
Чун гул ба чаман ҳавола будӣ.
В-акнун, ки ба чордах расидӣ,
Чун сарв ба авҷ сар кашидӣ,
Ғофил манишин, на вақти бозист,
Вақти ҳунар асту сарфарозист!
Дониш талабу бузурги омӯз,
То бех нигаранд рӯзат аз рӯз...

Низомии ГАНҶАВӢ

Ба пирӣ хидмати модар-падар кун,
Ҷавонию чунун аз сар бадан кун.
Мазан таъна бар эшон аз дили сер,
Ки гар ёбӣ замон, гарди ту ҳам пир.
Ки парвардаст модар дар канорат,
Падар буд солҳа тимордорат.
Бичӯ дилшон ба хулку хубрӯй,
Ки ин аст, эй бародар, некхӯй.

Носири ХУСПАВ

1870
1871
1872
1873
1874
1875
1876
1877
1878
1879
1880

1881
1882
1883
1884
1885
1886
1887
1888
1889
1890
1891
1892
1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900

ХУРРАМ РАҲИМЗОДА

МАЪРИФАТИ ОИЛАДОРӢ

Китоби дарсӣ барои синфи 9

*Мушоварои
Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон
ба ҷои тавсия кардааст*

ДУШАНБЕ
МТЛ ОРЕС
2003

Қирғиз Республикасы
Лейлек райондук
Бириккен Сертификат
АНДАМ
ОРТО МАДДА
Қирғиз Республикасы
Лейлекский райондук
образовани
СРЕДНИЙ ШКОЛ
АНДАМ
19 ж.г.
№ 1299

Китоби мазкур аз ҷониби Маркази татбиқи лоиҳа доир ба нашри адабиёти таълимӣ, тавассути маблағҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр гардидааст.

P-45 *Раҳимзода Хуррам. Маърифати оиладорӣ.* Китоби дарсӣ барои синфи 9. — Душанбе: МТЛ ОРЕС, 2003, 208 сах

Шогирдони азиз! Шумо аллақай баду некро аз ҳам фарқ мекунед. Медонед, ки чӣ мумкин аст ва чӣ мумкин нест. Дар бораи муомилаю муносибат, одоби муошират, дуруст ба роҳ мондани ҳаёти оилавӣ ҳам баъзе чизҳоро шунидаед. Омӯзгорон дар ин бобат нақлҳо кардаанд.

Шумо синну соли наврасиро аз сар мегузаронед. Ин синну сол давраи кунҷковӣ, ҳозирчавобӣ аст. Меҳоҳед боз бештар донед, фаҳмед, муқоисаву баррасӣ бикунед ва оянда дар ҳаёт дӯстони содик, ҳамсафару ҳамрози мувофиқ дошта бошед. Зиндагиरो мувофиқи нақша ба роҳ монда, соҳиби фарзандони солах, дастурхони кушода бошед. Каси танҳо дар зиндагӣ ба мақсад намерасад. Одам бояд чуфт ва ҳамдаму ҳамрози дошта бошад. Мо боварӣ дорем, ки шумо низ ҳаминро меҳоҳед. Пас биёед, аз маслиҳатҳои ин китоб баҳра бардоред ва гуфтаҳои онро дар зиндагӣ татбиқ намоем.

Ба шумо дар таҳсил ва зиндагии фараҳбахши ояндаатон комёбиҳо хоҳонем.

Мухаррирон: **Аъзам Худойдодов ва
Сафарбек Назаров**

МУҚАДДИМА

Тайёр намудани ҷавонон ба ҳаёти оиладорӣ яке аз қисматҳои муҳимми тарбияи маънавӣ буда, ба масъалаи ҳаматарафа инкишоф ёфтани шахс ёрии амалӣ мерасонад. Азбаски оила ва оиладорӣ масъалаи хеле муҳим аст, паҳлӯҳои гуногуни онро олимони педагог, тиб, рӯҳшинос, ҷомеашинос мавриди омӯзиш қарор додаанд. Аз ҷиҳати ахлоқ, одоби муошират, муносибатҳои оилавӣ ба зиндагии мустиқ ва тарбияи фарзанд омода намудани хонандагонӣ синфҳои боло яке аз рукҳои маърифати оиладорӣ маҳсуб мешавад.

Ахлоқ, одоби муошират қисми таркибии маданияти шахсро ташкил медиҳад. Маданияти шахс дар ҷараёни зиндагӣ дар оила, кӯча, дар муносибат бо оилаю атрофиён зоҳир мегардад.

Мафҳумҳои шараф, вичдон, инсоф, раҳм, шавкат, қарзи инсонӣ дар тафаккури рафтори ҳар як шахси боодобу маданӣ зоҳир мегардад. Ин мафҳумҳоро аз хурдӣ бояд тарбия қард. Шахс бо чунин хислатҳо оиладори хуб шуда, фарзандони нек тарбия мекунад.

Омода намудани ҷавонон ба оиладорӣ вазифаи муҳимми оила ва мактаб мебошад. Омӯзиши сабабҳои вайроншавии оилаҳо шаҳодат медиҳанд, ки бештари онҳо аз сабаби тайёр набудан ба ҳаёти оилавӣ ба вучуд меоянд. Дар ин қор то ҳол саҳми оила ва мактаб назаррас нест.

Ба барномаи таълим дохил шудани дарси маърифати оиладорӣ хишти аввалин дар бинои мӯхташами оиладорӣ аст. Умед аст, ки хонандагон тарзи сохтани ин биноро ба хубӣ мефаҳманд ва аз хишти аввал то охир девори рост сохта, дар он зиндагии хушбахт мегузаронанд.

Мақсади фанни маърифати оиладорӣ бо асосҳои дониш оид ба никоҳу оиладорӣ шинос намудани ҷавонон, ташаккул додани идеали оиладорӣ дар шури онҳо мебошад. Зарурати ба вучуд овардани оила, тайёр будан ба хонадоршавӣ, ҳосил намудани малакаи муносибатҳои дурусти дохилиоилавӣ ва дар оянда тарбия

намудани кӯдакон; нигоҳ доштани анъанаҳои неки миллии халқи тоҷик, анъанаҳои нави ҳаётбахш ва ҳосил намудани муносибатҳои оштинопазир ба расму одатҳои номатлуб оид ба оила мебошад.

Маълум аст, ки хонандагон дар солҳои донишандӯзӣ барои ташаккули ҷаҳонбинӣ ва олами маънавии худ донишҳои муайян ҳосил мекунанд. Тадриҷан писарону духтарон ба масъалаҳои муҳаббат, никоҳ ва оила, мақоми онҳо барои ҳаёти инсон диққат медиҳанд, муносибати равонии (психологӣ)-и онҳо такмил меёбад. Барои ҳаёти оилавии оянда, аз зану шавҳарии оилаҳои дигар ибрат мегиранд ва аз нозукиҳои рӯзгордорӣ маълумот пайдо мекунанд. Хеле муҳим аст, ки дилдодагон ба ҳам муносиб бошанд, рӯзгордориро ўҳда карда тавонанд, ба қадри ҳамдигар бирасанд, покдоману боиффат ва дар ноқомии дастгирӣ ҳам бошанд.

Ҳамин тавр, тайёрии ахлоқии хонандагон ба ҳаёти оилавӣ – маҷмӯи тасвири ахлоқиву педагогии мактаб, оила ва аҳли ҷамъият бо мақсади ташаккули фаҳмиши ахлоқии хонандагон, инкишофи ҳиссиёти ба он мувофиқ, ба ҳаёти оилавӣ аҳли никоҳ тайёр кардан, инчунин онҳоро бо роҳи мустакилонаи ҳаёт ҳидоят намудан мебошад. Аз ин гуфтаҳо чунин вазифаҳо бармеояд:

- ташаккули муносибати дӯстона бо ҷинси мухталиф;
- маълумот дар хусуси никоҳ ва оила;
- пайдо кардани боварӣ оид ба баробарҳуқуқии аъзоёни оила;
- тарбияи эҳтироми падару модар;
- тарбияи талаботи ахлоқӣ ба таваллуд ва тарбияи фарзандон.

Қайд кардан ҷои аст, ки ҳамаи ин омилҳои тарбияи ахлоқии хонандагон барои минбаъд пойдор гардидани зиндагии зану шавҳар, тарбияи фарзандон, беҳтар идоракунии корҳои хоҷагидорӣ оила ёрии калон мерасонад. Ғайр аз ин вобаста ба синну соли хонандагон тарзу усулҳои гуногуни тарбияи ахлоқӣ ба кор бурда мешавад. Маърифати оиладорӣ бояд китоби рӯимизии ҳар як ҷавописару ҷавондухтар қарор бигирад. Китоб барои хонандагони синфи 9 иншо шуда бошад ҳам, аз он метавонанд ҳама, ҳатто ашхоси рӯзгордида истифода баранд. Зеро мардуми мо аксар вақт ба асосҳои илмии масъалаи оиладорӣ, сарфу харҷ дар оила, банақшагирии он ва ғайра аҳамияти дуруст намедиҳанд. Аз ин хотир китоби мазкур барои омӯхтани асосҳои маърифати оиладорӣ ва аз бар намудани нуқтаҳои асосии он ба шумо кӯмак мерасонад.

БОБИ I ОИЛА ВА ИНКИШОФИ ОН

§1. ОИЛА ВА ПАЙДОИШИ ОН ДАР ЧАМЪИЯТИ ИБТИДОӢ

Ҳеч шакле бе ҳаюло қобили сурат нашуд.
Одамӣ ҳам, пеш аз он к-одам шавад, бузина буд.

Мирзо Абдулқодири Бедил ин мисраъҳоро аз ҷихати илмӣ хулоса накарда бошад ҳам, аммо назарияи ӯ аз ҳақиқати илмӣ дур нест. Инсоният то ба дараҷаи тамаддун расидан ҳазорсолаҳоро тай намуда, аз шакли ваҳшоният ба дараҷаи имрӯзаи ҳаёти инсонӣ расидааст.

Морган (олими англис) аввалин шахсе буд, ки зинаҳои пеш аз таърихии инсониятро таҳлил намуда, онро ба се давраи асосӣ – давраи ваҳшоният, барбарият ва тамаддун тақсим мекунад.

Мувофиқи ақидаи Морган давраи аввал давраи тифлии одамизод буда, дар ин давра одамон чун ҳайвонҳо гурӯҳ – гурӯҳ зиндагӣ мекарданд. Байни гурӯҳҳо оила вучуд надошт. Алоқаи ҷинсӣ номаҳдуд буда, ҳар мард метавонист бо зани дилхоҳаш ва ҳар зан метавонист бо марди мақбулаш алоқаи ҷинсӣ кунад.

Чунон ки Ф. Энгелс менависад: «...Омӯзиши таърихи давраи ибтидоӣ вазъиятеро, ки мардҳо бо зани бисёр ва дар айни ҳол занони онҳо бо шавҳарони бисёре зиндагонӣ мекунанд ва бинобар ин бачаҳои ин зану мардон фарзандони умумии онҳо шумурда мешавад, ба мо нишон медиҳад: ин вазъиятест, ки дар навбати худ як қатор тағйиротро аз сар мегузаронад».

Дар замони қадим одамон дар бошишгоҳҳои саҳроӣ, бешаҳои тропикӣ ва субтропикӣ зиндагӣ мекарданд. Хӯроки онҳо асосан аз мева ва растанӣҳо иборат буд. Барои муҳофизати худ аз ҳайвонҳои дарранда одамони давраи ибтидоӣ маҷбур буданд, ки аз ҷамъияти худ (гурӯҳи худ) ҷудо нагарданд. Дар ҷустуҷӯи ризку рӯзӣ ҳам онҳо якҷоя амал мекарданд.

Зиндагии гурӯҳӣ одамонро маҷбур кард, ки ҳамдигарро фаҳманд, мубодилаи афкор намоянд. Аз ин ҷост, ки дар ин давра нутқ пайдо шуд.

Бо мурури замон одам шикори моҳӣ ва истифодаи оташро ёд гирифт. Аз санг асбобу силоҳ месохт. Дар охирҳои давраи ваҳшоният одам тиру камонро ихтироъ мекунад. Одам акнун метавонист дар рӯзгори худ аз гӯшти паррандагон ва ҳайвонот истифода барад. Шикор бошад яке аз соҳаҳои муқаррарии меҳнат ҳисоб мешуд. Ром кардани ҳайвонот дар ҷамъияти ибтидоӣ пешрафти бузурге буд ва ҳамин боис шуд, ки дар даштҳои сералафи соҳили дарёҳо умр ба сар баранд. Чунин қабилаҳо дар соҳилҳои дарёҳои Фурот ва Дачла, дар Осиёи Миёна бошад дар соҳилҳои Амударё ва Сирдарё зиндагӣ мекарданд.

Тавассути мушоҳида ва таҷриба инсон ба кишти галладона шурӯъ мекунад. Ҳамин тарик зироаткорӣ ва ҷорводорӣ манбаи муҳими ҳаёти моддии одамон гардид.

Зинаи олии инкишофи давраи ибтидоӣ худозиши оҳан маҳсуб мешавад. Инсон аз асбобу олоти оҳанин истифода бурданро ёд гирифт.

Дар ин давра шумораи аҳоли ҳам афзуда, тӯдаҳои калон-калони одамон пайдо шуданд.

Инкишофи минбаъдаи ҷамъияти ибтидоӣ барои пайдоиши авлод имконият фароҳам овард. Ин боиси никоҳи «гурӯҳӣ» гардид, яъне мардони як авлод ба занони авлоди дигар шавҳар ва занони ин авлод ба мардони он авлод зан мешуданд. Ин ҳолат асосан дар давраи модаршохӣ мушоҳида мешавад. Дар ин давра нақши модар асосӣ буда, фарзандон насли модар ҳисоб мешуданд ва онҳо бо модари худ зиндагӣ мекарданд. Ин гуна оилаҳо мустақкам набуданд, зеро байни онҳо алоқаи иқтисодӣ вучуд надошт. Маҳсули меҳнати мардон дар доираи авлод мемонд ва ба зану фарзандон ягон кӯмаке намерасид. Бинобар ин никоҳҳои оилаҳои «гурӯҳӣ» мустақкам набошад ҳам он расман оила пиндошта мешуд.

Баробари инкишофи олоти меҳнат ва шикор нақши мардон дар ҷомеа меафзуд. Дар ҷамъият оҳиста – оҳиста падаршохӣ барқарор гардид.

Дар ин давра тағйиротҳои кулӣ ба вучуд омаданд. Муносибатҳои истеҳсоли тағйир ёфта, моликияти хусусӣ пайдо мешавад. Бинобар пайдоиши моликияти хусусӣ муносибатҳои

тарафайни аъзоёни чамъият низ дигаргун шуданд. Одамони бо ҳам баробари давраи ибтидоӣ ба гурӯҳҳои дорою камбизоат тақсим шуданд. Чамъияти синфӣ ба вучуд омад. Баробари пайдоиши чамъияти синфӣ шакли оила ҳам тағйир ёфт. Ақну мардҳо ба худ ҳамсар интиҳоб мекарданд. Ҳамин тарик, якканикоҳӣ ба вучуд омад.

Оила гурӯҳи хурди одамон буда, муносибатҳои зану шавҳарӣ, фарзандӣ ва ҳешу табориро дар бар мегирад. Ин муносибатҳо дар асоси қоидаҳои одобу ахлоқ ба вучуд меоянд.

Барои ҳифзи оила, ҳуқуқи зану фарзанд қонунҳои интишор мешаванд. Қонуни ақди никоҳ муносибати зану шавҳар, ҳуқуқи вазифаҳои онҳоро ба расмият даровард.

Ҳанӯз дар давраи таназули чамъияти ибтидоӣ мардҳо бо мақсади оиладор шудан духтаронро дуздида ба никоҳи худ мебароварданд. Чунин ҳодисаҳо боиси низои байни авлоду қабилаҳо мегардид. Ин низоъҳо бо роҳҳои гуногун ҳал мегардиданд.

Бо мурури замон қоидае ба амал омад, ки мувофиқи он мард ба ивази духтари дуздидаш ба волидайн маблағи муайянеро мепардохт. Бо ҳамин роҳ душманин онҳо аз байн бардошта мешуд. Ин қоида тадриҷан ба ҳукми қонун даромад, яъне ҳар марде, ки зан гирифтанин мешуд, ба ҳешу табори духтар бояд маблағи муайянеро меод. Эҳтимол, одати калингирӣ ҳам аз ҳамин давра пайдо шуда бошад. Қоидаи пардохти калин дар давраҳои баъдина характери диниро гирифт.

Инкишофи қувваҳои истеҳсоли ва иқтисодиёт муносибатҳои молиро дар оилаи падаршохӣ ривҷ дод. Муносибатҳои молиро пулӣ дар чамъият боиси воҳиди мустақили чамъият гардидани оила шуд. Шавҳар ҳамчун сардори оила, соҳиби моликияти оила мегардад. Зан ва фарзандон фармонбардори сардори оила мешаванд. Қоидаҳои ахлоқӣ ба вучуд меоянд. Ҳиёлати зан ба шавҳар ё шавҳар ба зан маҳкум мешуд. Духтар то ба шавҳар расиданаш бояд шарафу номуси худро нигоҳ дорад. Агар номи духтар ба сабукрафторӣ барояд чомеа ӯро маҳкум мекард ва ба шавҳар баромаданаш душвор мегашт.

Чунин қоидаҳои ахлоқии аҷдодон дар замонҳои мо ҳам аҳамияти худро гум накардаанд. Поктияти, ҳушахлоқӣ, нигоҳ доштани номи нек, шарафу номус дар ҳама замон ҳислатҳои беҳтарини инсонӣ ба шумор меравад.

Ҳамин тарик, дар тӯли чандин ҳазорсолаҳо ҷамъияти инсонӣ аз зинаи ваҳшоният ба дараҷаи тамаддун расид. Тамоми инсоният, аз он ҷумла халқи тоҷик ҳам ин зинаҳоро аз сар гузаронидааст. Шаклҳои оила ва оиладорӣ тақдир ёфтанд. Бо пешрафти сохти ҷамъиятӣ шаклҳои нави муносибатҳои оилавӣ, никоҳ ва оиладорӣ низ тағйир ёфт.

Супориш ва саволҳо:

1. Ҷаро одами ибтидоӣ аз гурӯҳи ҷудо намешуд?
2. Тӯдаи одамони ибтидоӣ аз рамаи ҳайвонот чӣ фарқ дошт?
3. Мақоми меҳнат дар ташаккули одам аз чӣ иборат аст?
4. Ақидаи «меҳнат одамро офарид»-ро чӣ тавр мефаҳмед?

§2. АЗ ТАЪРИХИ ОИЛАДОРИИ ТОҶИКОН

Осиёи Миёна яке аз қадимтарин кишварҳост, ки дар сарзамини он ҷамъияти инсонӣ ба вуҷуд омадааст. Инкишофи маданият дар ин сарзамин таърихи чандинҳазорсоларо дар бар мегирад. Дар арафаи истилои арабҳо ва ҷорӣ гаштани дини ислом дар Осиёи Миёна мардумони ин кишвар, аз он ҷумла тоҷикон сохти ҷамъияти ибтидоӣ ва гуломдориро аз сар гузаронида, ба ҷамъияти феодали қадам гузошта буданд.

Дар он давра барои ҳамаи мардумони Осиёи Миёна дини умумӣ вуҷуд надошт. Динҳое, ки аз дигар мамлакатҳо ба кишвари мо ворид гаштаанд (дини буддӣ, насронӣ) ба мақоми умумӣ сазовор нагардиданд. Бештар аҷдодони мо ба дини зардуштӣ (парастии оташ) эътиқод доштанд. Пеш аз паҳн гардидани дини ислом дар Осиёи Миёна, махсусан, дар Хоразм, Истаравшан, водии Зарафшон ва Қашқадарё таълимоти зардуштӣ васеъ паҳн гардида буд, ки мардум онро эътироф мекарданд. Дар Тахористон (қисми ҷанубии Тоҷикистони имрӯза ва шимолӣ Афғонистон) бошад, қисман дини буддӣ паҳн гашта буд.

Дар бораи тарзи оиладорӣ тоҷикон дар аҳди қадим то замони мо маълумоти дақиқе нарасидааст. Аз рӯи осори таърихӣ баъдина маълум мегардад, ки занҳо баробари мардон дар корҳои ҷамъиятӣ иштирок мекарданд. Масалан, таърихшиноси Юнони қадим Ҳеродот дар бораи малика Томирис нақл мекунад, ки вай сарлашқари моҳире буда, бо роҳбарии ӯ қабилаи массагетҳо ба муқобили ҳахоманишҳо баҳри истиқлолияти Осиёи Миёна мубориза бурда, ба онҳо шикаст медиҳанд. Аз таърихшиноси

давран кадим Ктесий ба мо ривояте расидааст, ки гуё шохи сакоиҳо Аморге ба дасти лашкари шохи Эрон Куруш асир афтод. Ҳамсари Аморге Сфарейтра аз 300 ҳазор мард ва 200 ҳазор зан лашкар ташкил карда ба мубориза бархостааст. Оқибат ба лашкари Куруш галаба карда, шавҳарашро аз асири озод мекунад.

Дар асарҳои таърихшиносони Юнони қадим омадааст, ки дар Осиёи Миёна занҳо баробари мардон санъати ҳарбиро меомӯхтанд, онҳо ҷовандозон (аспсаворон) ва камонандозони моҳир буданд. Мувофиқи маълумоти Элиан қабिलाҳои сакоиҳои Осиёи Миёна анъанае доштанд, ки мувофиқи он номзадҳо (арӯсу домод) пеш аз издивоҷ бояд қувваозмоӣ мекарданд. Агар домод ба арӯсшавандаи худ галаба кунад, ҳуқуқ доштааст, ки ўро ба занӣ бигирад.

Чунин маълумотҳои таърихшиносон аз он шаҳодат медиҳад, ки дар замонҳои қадим ҳуқуқи зану мард баробар буд, занҳо дар қорҳои ҷамъиятӣ ва давлатӣ фаъолона ширкат меварзиданд. Хонадоршавӣ ҳам бо розигии тарафайн сурат мегирифтааст.

Асноде, ки соли 1933 дар кӯхи Муг (ноҳияи Айнӣ) дастрас гардид, ин фикро тасдиқ мекунад. Дар байни аснод қарордоди ақди никоҳи сугдиён Дугдонча бо Утегин дар бораи ташкили оила (пеш аз ислом) маълумоти дақиқе мавҷуд аст. Мазмуни муҳтасари ин санад он аст, ки Дугдонча бо Утегин бо розигии тарафайн издивоҷ мекунанд. Мувофиқи қарордод Утегин бояд занаш Дугдончаро дӯст дорад ва эҳтиром кунад, ўро бо сарулибос, хӯрок таъмин намояд. Дугдонча ҳам қавл медиҳад, ки шавҳарашро дӯст дошта, иззату ҳурмат мекунад.

Зан низ ҳуқуқ доштааст, ки бо ташаббуси худ аз шавҳараш ҷудо шавад. Агар шавҳар занашро талоқ кунад, вай бояд сарулибос, хӯрок ва анҷоми бо худ овардашро ба ў бидиҳад.

Агар зан аз шавҳар ҷудо шудани бошад, вай бояд қарордоди худро ба мард бигӯяд ва анҷомашро гирифта аз хонаи шавҳар биравад. Маълум мегардад, ки дар масъалаи ҳуқуқи зану мард аҷлодони мо аз рӯи адлу инсоф амал мекардаанд.

Ин ҳолат то замони истилои Осиёи Миёна аз тарафи арабҳо ва паҳн гаштани дини ислом вучуд дошт.

Дини ислом дар ибтидои асри VII дар нимҷазираи Арабистон (ҳозира Арабистони Саудӣ) пайдо шуда, сипас аз он ҷо ба кишварҳои дигар: Эрон, Афғонистон, Осиёи Миёна ва аз он ҷумла дар Тоҷикистон низ паҳн гардидааст. Паҳншавии он аз

солҳои 40-уми асри VII (аз Эрон) шуруъ шуда, то охириҳои солҳои 30-уми асри VIII дар сарзамини тоҷикон ба анҷом расидааст. Дар ин миён ҳарбузарбҳои бисёр ва ниҳоят хунин руҳ дода, миқдори бешумори одамон кушта ва ё асиру гулом гардидаанд. Аввалҳо ҳама чун ба душманони хориҷӣ ба лашкари араб муқобилият мекарданд. Дар тамоми Эрон ва Осиёи Миёна аҳолии динҳои суннатӣ ва урфу одатҳои анъанавии худро доштанд. Барои аз даст надодани онҳо мубориза мебуданд. Дар асл он динҳо ва анъанаҳо аз дини ислом ҳеҷ камӣ ва бадӣ надоштанд. Масалан, дар дини миллии форсу тоҷикҳо - зардуштия принсипҳои зерин ҷой дошт: нуру рушноӣ, гармӣ, оташ, офтоб тимсолҳои худованди бузург Ахурамаздо ҳисоб мешуданд ва мавриди парастии қарор мегирифтанд. Ин парастии характери на танҳо динӣ, балки табиӣ (натуралистӣ) низ дошт. Онҳо ҳақиқатан падидаҳои ҳуди табиат буданд ва ба табиат: замин, зиндагӣ, деҳқонӣ, ҷорводорӣ пайвастагӣ доштанд. Чизи аз ҳама муқаддас дар оила оташ ва оташдон буд. Соҳиби он зан – модар доништа мешуд. Зиндагӣ, ҳаракат (баръакси беҳаракатӣ ва қарахтӣ), сабзии (наботот), парвариш (хайвонот), таваллуд (фарзанд) ва тарбияи он бо роҳи нек (хайр) шартӣ диндорӣ ва ибодат ҳисоб мешуд. Оташ қувваи гармкунанда, нурдиҳанда (ҷароғ), сӯзанда (поқкунандаи мурдорҳо) ва дигар ҷиҳатҳои нек ба шумор мерафт. Шиори онҳо: Пиндори Нек, Гуфтори Нек, Кирдори Нек буд.

Вале дини ислом ба зӯрӣ ва «зорӣ» (дар аввал ба қасе, ки онро ихтиёран қабул мекард, инъомҳои меоданд) ҷорӣ гардида, ҷои зардуштия ва таомулҳои онро гирифт. Сабабҳои галаба қардани ислом гуногунанд. Лашкари араб, ки паҳнкунандаи ислом буд, тахти таъсири як идеология, роҳбарии як қас (пайғамбар, ки аз номи худон яккаву ягона –Оллоҳ баромад мекард ва баъди ӯ халифа, ки ҷонишини пайғамбар ва «соияи худо» ҳисоб мешуд) ва муттаҳидӣ дар як давлати мутамарказ амал мекард. Ин ҷиҳатҳо дар мардумони дигар, аз ҷумла тоҷикон набуд. Дар ҷараёни ҷиҳодҳои мусулмонӣ (газавот) на танҳо воситаҳои ҳарбӣ, балки ҷораҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва маънавӣ ба таври васеъ истифода мешуд.

Яке аз хусусиятҳои ба оила ҳосил ислом ҳамин аст, ки ҳукмронии муносибатҳои «падаршоҳӣ»-ро дар оила ҷорӣ намудааст. Масалан, Оллоҳ дар як маъно тимсоли падар дар оила аст. Ҳарчанд ки зану фарзанд надорад, ҳукмаш мисли ҳукми падар

аст, ки худованди оила ҳисоб мешавад. Дар давраи ҷангҳои мусулмонӣ зану духтарҳои бешумор асиру гулом карда мешуданд. Онҳоро дар байни ҷанговарон ва бештар сарлашкарон ҷун мол тақсим мекарданд, ки дар амал канизу ҳамхобаи мардҳо мешуданд. Қисме аз мардҳо дар ҷангҳои газавотӣ набуд шуда, занҳои онҳо низ бешавҳар мемонданд. Зиндаҳо зани дуҷум, сеҷум ва ё ҷорум мегирифтанд. Ин роҳе буд ба сӯи бисёрзанӣ.

Хуллас, он муносибатҳои оилавӣ, ки дар байни арабҳо – мусулмонҳо пайдо ва шакл гирифт, дар навбати худ дар байни мусулмонҳои дигар, аз ҷумла тоҷикон низ паҳн гардид. Аҷиб он аст, ки урфу одатҳои зерӣ пардаи мусулмонӣ воридгашта на ҳамчун ҷизҳои муқаррарӣ, рӯизаминӣ, балки ҷун зухуроти «муқаддас»-и осмонӣ – илоҳӣ пиндошта мешуд, ки расмию суннатӣ ва характери ҳатмӣ, фарзию қарзӣ доштанд. Ф. Энгелс ҳамин хусусиятро ба назар гирифта навишта буд: «Мавҷудияти канизакони ҷавону зебо, ки пурра дар ихтиёри мард буданд, ба моногамия аз аввал характери махсус дода, онро танҳо барои зан моногамия карда буд». Яъне зан бо як мард, мард бо занҳои бисёр ва маъшуқаҳои айнӯ ишрат менамуд.

Бояд қайд шавад, ки ин амал на ба ҳамаи мардон дастрас буд. Гарчанде дини ислом ба мардон гирифтани ҷор занро иҷозат медиҳад, на ҳамаи мардон аз ин ҳуқуқ истифода карда метавонистанд. Марди захматқаш, ки бо ранҷи дастони ҳеш рӯзи худро пайдо мекард, барои гирифтани як зан ҷанд соли умри худро зоеъ мекард ва дар бораи гирифтани зани дуҷум андеша ҳам намекард.

Бисёрзанӣ, одатан дар табақаҳои аъёну ашроф ва сарватмандон одат гашта буд, ки ин нишонаи бадахлоқӣ, шаҳватпарастии табақаҳои сарватманд мебошад.

Табиист, ки дар ҷунин шакли издивоҷ хоҳиши мард ба инбат гирифта мешуд. Занон дар ҷунин оилаҳо бадбахт буданд. Мардон дар қори оила ва тарбияи фарзандон сарме надоштанд. Мутафаккирони таракқипарвари ҷаҳони исломӣ ба ин одати зишт муқобил буданд ва бар зидди он тарғибот мебуданд.

Баъзе хусусиятҳои таълимоту муқаррароти исломиро дар бораи мавқеи марду зан дар оила аз назар мегузаронем. Мард мавқеи ҳосе дорад. Ин ҳолат на танҳо ба сифатҳои табиӣ ҳоси мард (қудрат, зӯрӣ, бардамӣ ва ғ.) вобаста буд, балки ба хусусиятҳои динӣ робитаи қавӣ дошт. Масалан, Куръон таълим

медихад, ки мардҳо ба тариқи мастур (пӯшида) ба худо ҳамзоту ҳамсифат мегарданд. Аз ҷумла гуфта мешавад, ки худо (аз рӯи баъзе оятҳо чун «нури осмону замин) муродифи рӯҳ (рӯҳи муқаддас) ҳисоб мешавад. Одамро аз гил сохта аз худ рӯҳ (ҷон) давондааст. Занро бошад, худо аз қабурғаи одами рӯҳдамонда (ҷондор) сохтааст. Яъне, аз ҷиҳати офариниш мард аз худо ва зан аз мард ба вучуд омадааст. Мард бошад, аз ҷиҳати ҳастӣ ва вучудӣ аз худо мебошад, рӯҳан бо худо пайваستاаст ва ба сӯи худ бозгашт дорад – «Илайҳи масир». Зан ба воситаи мард ба худо наздик мешавад.

Хуллас, зан ҷӣ дар ҷамъият ва ҷӣ дар оила аз рӯи таълимоти ислом ҳуқуқҳои маҳдуд (дар мавриди тақсими мерос, шохидӣ додан ва ғ.) дорад. Дар тамоми соҳаҳои зиндагӣ зан аз мард паст ва баъд аз марг ҳам як зина поён меистад. Яъне, ба туфайли садокату хидматаш ба мард ва адои фарзу қарзҳои мусулмонӣ таҳти назорату роҳбарии мард ба бихишт роҳ меёбад. Аз ин ҷост, ки мегӯянд: бихишти зан дар қафи пой мард аст. Умуман, аз рӯи таълимоти Қуръон зан чун мазраъа (зироатгоҳ, замини зироатӣ) –и мард ҳисоб мешавад. Албатта, ин ғайр аз паст задани нақши зан ҷизи дигаре нест. Агар зан заминро мард деҳқон бошад, албатта замини хубу ҳосилхезро дӯст медорад. Барои ҳамин аст, ки зани чун хӯшан сердон сархаму ҳоксор ва хоҷагидор – тимсоли зани мақбулу маҳбуб доништа мешавад. Ин ҷиз дар муносибатҳои оилавӣ ҷиҳатҳои хуб ва ҳам бад дорад. Як ҷиҳати нохуб ин аст, ки зан тадриҷан ғайрифайёлу побанди хона ва мард гашта, оқибат танҳо мард озоду «бозоргард» мешавад. Дар ниҳояти қор ҳамон нобаробарии марду зан дар оила пайдо шуда, сабаби нохушиҳои оилавӣ мегардад, ки оқибат оиларо вайрон карда метавонад.

Аз рӯи қоидаи мусулмонӣ зан бояд рӯйпӯшида, хонашин, ҳарамнишин бошад. Ин одат бевосита аз таълимоти Қуръон сар задааст. Масалан, дар он аз номи худо чунин меояд: «Эй паёмбар, бигӯ занҳои худро ва духтарони худро ва занони мӯъминонро, ки фуру пӯшанд бар худ аз ҷодарҳошон. Он беҳтар аст, аз он ки шинохта шаванд ва ранҷонида шаванд» (сураи 33, ояти 60). Сабаби воқеи ин таълимот дар он аст, ки дар аввал паёмбар ва гурӯҳҳои хурди мусулмонҳо душмани бисёр доштанд. Онҳо мусулмонҳо ва хусусан занҳоро таҳқир мекарданд. Чора ҳамин буд, ки занҳо ва духтарон ҷодар бигиранд, рӯй пӯшанд, то шинохта ва таҳқир нашаванд. Ҷиҳати дигари масъала низ вучуд дорад. Дар воқеъ аз

рӯи тадқиқотҳои илмӣ ва таҷрибаи ҳуди инсон маълум мегардад, ки аз дидани мард занро (ва ё баръакс) шахват бедор мешавад, ақтро тира месозад ва ниҳоят ба ҳаракатҳои ноҷо ва кирдорҳои носазо равон мекунад. Т. М. Афанасева бисёр оқилона ва одилона навиштааст: «Дар ҳолате ки зан аз тахти назорати оилавӣ баромада ба рақобатҳои шадид дучор мегардад, оё хайратовар аст, ки чунин «далел»-и занонаи афзалият, ба монанди хусн, барноӣ, шахватангезӣ нақши муайяне мебозанд? Ҷолиби кайд аст, ки вақтҳои охир дар фирмаҳои японӣ ва америкой занҳо вазифадоранд сару либоси якхела пӯшанд, то мардҳои ҳамкорашонро ба худ ҷалбу аз кор фориғ насозанд ва боз ҳасадро миёни якдигар ба вучуд наоваранд».

Албатта, аз ин гуфтаҳо чунин хулоса барнамеояд, ки ба тарзи мусулмонӣ – рӯйпӯшӣ, хонашинӣ, ҳарамшинӣ дар ҳавлиҳои ҷудогона (даруи беруи) ва дар мактабҳои алоҳида (бо муаллимаҳо ва бибихалифаҳо), дар корхонаҳои алоҳида тахсилу кор, зиндагӣ қардани духтарону занҳо тамоман дуруст бошад. Чораи ягона ин нест. Чунин талаботи катъӣ зарарҳои дигар низ дорад. Ҷаҳони инсон аз ду фалак ё паҳлӯ иборат аст: ваҳдати ду ҷинс (мард, зан). Онҳо аз якдигар катъиян ҷудо буда наметавонанд. Дар ҳақиқат зан қуввати мард (ва баръакс) мебошад ва бинобар ин онҳо ҳамеша бояд паҳлӯи ҳам бошанд. Вале муносибатҳои тарафайн бояд бо роҳҳои комил танзим карда шаванд. Дар ҳар сурат пеши роҳи хурӯҷи бемавриди ҳирсу шахват ва истифодаи воситаҳои номақбули барангезиши онро гирифтаи зарур аст.

Вобаста ба ин, гуфтан мумкин аст, ки дар Қуръон дуруст омадааст, ки рӯйпӯшӣ як омил пешгирии барангезандагӣи ҳиссиёти шахвонӣ аст. Аммо рӯйпӯшӣ ва ҳарамшиниро аз ҳад гузаронидаанд, ки мандон қобили қабул нест. Қаломии шариф занро вазифадор месозад, ки новобаста аз кирдору гуфтор ва айбу гуноҳи шавҳараш ҷун қарзи мусулмонӣ худро аз ҳар гуна қачравӣ нигоҳ дорад, нисбат ба шавҳар вафодору покдоман бошад, хусусан дар вақти набудани онҳо: «Пас некзанон парасторонанд ва нигоҳ доранд худро дар вақти ҳозир набудани шавҳар» (сураи 4, ояти 38).

Умуман, дини ислом зиноро (алоқани ҷинсии гайри никоҳи расмӣ) катъиян маҳкум месозад ва ин амал гуноҳи азим доништа мешавад. Агар мард ё зан ба ин гуноҳ гирифта мегардид, шарият санҷеор қардани онҳоро ҳукм мекард. Дар «Наҷх-ул-хидоя» дар боби зино аз забони Расули ақрам гуфта шудааст: «Эй уммати

ман, савганд ба худованд ҳеч чиз палидтар аз зино дар назари худованд нест». Дини ислом бо ҳамин роҳ одамонро аз бадрафторӣ ниғаҳ дошта, устуворию ахлоқ ва оиларо тарғиб менамуд.

Гузаштагони мо дар ҳар давраи замон фосиқону зинкоронро маҳкум сохтаанд. Камолиддин Биноӣ ашхосеро, ки ба бадрафторӣ машғул шуда, шарафи оиларо паст мекунад, саҳт маҳкум карда талаб мекунад, ки ба ин роҳи бад кадам нагузоранд. Шоири дар достони «Бехрӯзу Баҳром» дар боби зино гуфтааст:

Эй бародар, кадам манех ба зино!
Дину дунён худ мадеҳ ба фано...
Покдоман чу гунҷан гул бош,
Конеъ аз диданӣ, чу булбул бош,
Майли тардоманӣ макун чу саҳоб!
К-ин амал аз руҳи ту резад об.

Ба ҳар ҳол Қуръон роҳи фармонфармоиро бар занҳо назар ба панду насиҳат авлотар мешуморад ва таъкид мекунад: «Фармон равонед бар занон ба он чӣ афзунӣ дода худо баъзеро ба баъзе. Ва он занонро, ки метарсед аз нофармонию эшон, пас панд дихед онҳоро ва дурӣ кунед аз онҳо дар хобгоҳҳо ва бизанедашон пас агар фармон баранд шуморо, пас маҷӯед барояшон роҳи озорӣ» (сураи 4, ояти 38).

Боқимондаи ин фармудаҳои Қуръон ҳоло ҳам дар баъзе муносибатҳои марду зан дида мешавад. Баъзе мардҳо мекушанд, ки бе даҳолат ва ё маслиҳати зан масъалаҳои онлавино худ ҳал кунанд.

Супориш ва саволҳо:

1. Кадом хусусиятҳои оилаи падаршоҳӣ дар оилаҳои имрӯзаи тоҷикон мушоҳида мешаванд?
2. Дар кадом асарҳо симои зани давраи тоисломӣ тасвир ёфтаанд?
3. Ақидаи Шумо дар бораи рӯйпӯшии занон чӣ гуна аст?
4. Оё фармудаҳои дини ислом дар бораи оила ба Шумо маъқул аст?

§3. ОИЛА ДАР ДАВРОНИ МО

Садсолаҳо дар чараёни ҳаёти маишӣ, меҳнатӣ ва оилавии инсон таҷрибаи пурқимате ҳосил гардидааст, ки истифодаи онҳо дар соҳаи тарбияи тафаккуру ҳиссиёти насли наврас аҳамияти бузург дорад. Насли ҷавон маданияти маънавии насли калонсолро

қабул мекунад, ки он ба ташаққули характер, муносибат ба мухити зист, аз ҷумла ба муносибати оилавӣ таъсири бузург мерасонад.

Оила — мураббии аввалин, раҳнамои ҳаёт, асосгузори феълӣ атвори ояндаи ҳар яқ наврас мебошад. Дар оила шахс тарбия ёфта, меъёрҳои ахлоқиро аз худ мекунад ва ба ҳаёти мустақил омода мегардад ва ба камол мерасад.

Баъзе одату анъанаҳо, аз қабилӣ муносибати тарафайн, эҳтироми калонсолон ва тайёр кардани ҷавонон ба ҳаёти оилавӣ, меҳмоннавозӣ ва ғ., аз замонҳои қадим ба мо мерос мондаанд. Баъзе одату анъанаҳо дар одобу ахлоқи ҷамъиятӣ ва ҳаёти оилавӣ инъикос ёфтаанд.

Хусусияти хоси оилаи тошкӯлобии тоҷик аз он иборат буд, ки дар оила сардор (одатан падар) ҳукмфармой мекард. Муносибати падаршӯхӣ нисбат ба оила ҳуқуқи занро вобаста ба ҷаҳонбинии мусулмонӣ паст мезанад ва аз ҳар гуна ҳуқуқ маҳрум мегардонад. Сарвари оила падар ҳисоб меёфт ва тамоми оила вазифадор буданд, ки ба вай итоат кунанд.

Аз ин рӯ, сардори оила тамоми масъалаҳо ва тақдирӣ аъзоёни оиларо ба зиммаи худ мегирифт ва ҳама мебоист ба вай итоат кунанд ва супоришҳои ӯро ба ҷо оваранд. Бо падар баҳсу мунозира кардан манъ буд. Зан бояд ба фикри шавҳар хатман гӯш кунад, тамоми фармонҳои вайро ба ҷо орад. Албатта, оилаҳои ҳам буданд, ки ҳамдигарро дӯст медоштанд, вале онҳо наметавонистанд чунин ҳиссиёти худро дар назди шахси бегона рӯиност изҳор намоянд. Ин аз рӯи одоб набуд.

Пас аз ғалабаи инқилоб дар муносибати оилавӣ собиқ халқҳои Шӯравӣ дигаргунӣҳои кулӣ ба миён омад.

Ҳукумат мустаққаму пойдор гардидани оиларо яке аз вазифаҳои муҳиму таъхирнопазирӣ худ ҳисоб карда, барои ҳалли он тамоми ҷораҳои имконпазирро медид. Қарори ҳукумат «Дар бораи тадбирҳои пурзӯр намудани ёрии давлат ба оилаҳои серфарзанд» шаҳодати ғамхорӣи доимӣ дар бораи мустаққам намудани оила, беҳтар шудани шароити моддӣи мазҳиби он ва дуруст ба роҳ мондани тарбияи насли наврас мебошад.

Оилаи навташқили имрӯза аксар дар асоси муҳаббати тарафайн ба вучуд меояд. Муносибати зану шавҳар дар асоси баробарҳуқуқӣи пурра ба роҳ монда мешавад. Муносибати зану шавҳар, дигар аъзоёни калонсоли оила ва фарзандон дар асоси иззату эҳтиром, самимият ва ғамхору дилсӯз будан ба ҳамдигар

ташаккул меёбад. Байни зану шавҳар бояд муҳаббат, ғамхорӣ, хайрхоҳӣ мавҷуд бошад.

Чун анъанаи қадимаи тоҷикон, одатан арӯси ҷавон ба хонаи домод оварда мешавад ва оилаи навбунёд ҳамроҳи падару модари домод зиндагӣ мекунад. Дар Тоҷикистон ҳоло ҳам оилаҳои дучор меоянд, ки 2-3 бародари оиладор якҷоя ҳамроҳи падару модар зиндагӣ мекунад.

Мувофиқи анъана, дар оилаҳои калон шахси мӯхтараму калонсол сарвари оила доништа мешавад. Оилаҳои дучор меоянд, ки дар он се насл, яъне падар бо фарзанду набераҳо ахлоқи зиндагӣ мекунад. Чунин оилаҳо дар мо ҳанӯз бисёр дучор меоянд. Одатан падару модари пиронсол пас аз хонадор кардан барои фарзандон хона сохта, онҳоро аз худ ҷудо мекунад ва худ ҳамроҳи писари хурдию арӯси ӯ умр ба сар мебаранд.

Мувофиқи анъанаҳои қадима ва одоби ахлоқи ҳамида гарчанде падар пир аст ва ба қоре шугл надорад, вале ӯро ҳамчун бузургвор сарвари оила медонанд. Писар, ки худ акнун соҳиби фарзандони бисёр аст, иззату эҳтироми падари пирро ба ҷо меорад ва дар ҳар қор аз ӯ маслиҳат ё розигӣ меपुरсад.

Чӣ тавре Аҳмади Дониш фармудааст:

Солҳо бар ту биғзарад, ки гоҳе,
Накунӣ ёди турбаги падарат,
Ту ба ҷои падар чӣ кардӣ хайр?
Ки ҳамон ҷашмдорӣ аз писарат.

Агар дар оилаи калон танҳо модари пир саломат бошад, сардори оила писари калонии хона доништа мешавад, аммо ба ҷо овардани иззату эҳтироми модар барои писарон, арӯсон ва набераҳо қарзи инсонӣ аст. Бештар вақт дар оилаҳои тоҷикон муносибати арӯс бо модарарӯс боварибахшу солим аст, ки ин ба аъзоёни хурди оила ва фарзандон таъсири хуб мебахшад.

Ҳарчанд аз рӯи анъана падар сарвари оила ҳисоб шавад ҳам дар оилаҳои ҳозиразамон масъалаҳои оилавино бе маслиҳати мӯйсафедон мустақилона ҳал намекунад. Тамоми қорҳои ба оила ва аъзоёни он дахлдошта якҷоя дар шӯрон оилавӣ ҳал мегарданд.

Ҳамин тавр, бештари оилаҳои тоҷикон анъанаҳои неки оилавино нигоҳ дошта, аз рӯи он амал мекунад. Пирони рӯзгордида аз пасту баландиҳои ҳаёт гузашта, талхию ширинии

хаётро чашидаанд. Таҷрибаи бои ҳаётии онҳо имкон медиҳад, ки дар лаҳзаҳои мушкили зандагӣ маслиҳатҳои нек диҳанд.

Шайх Саъдӣ дар ин бора гуфтааст:

Хирадманд бошад ҷаҳондида мард,
Ки бисёр гарм озмудасту сард.

Вале шумораи чунин оилаҳое, ки якчанд фарзандони оиладор ҳамроҳи падару модар зиндагӣ мекунанд дар замони мо кам мешаванд. Агар дар оила якчанд писар бошанд, падару модар баъд аз хонадор кардан, фарзанди оиладорро ҷудо мекунанд ва ба зиндагии мустакилона дуо медиҳанд.

Оилаҳои ҷавон ҳарчанд аз волидон ҷудо зиндагӣ кунанд ҳам зуд-зуд ба дидорбинии онҳо омада, эҳтиромашонро ба ҷо меоранд, ба рӯзгори онҳо аз ҳар ҷиҳат кӯмак мерасонанд ва сазовори дуои неки падару модар мегарданд.

Супориш ва саволҳо:

1. Дар мавзӯи «Оилаи мо» иншо нависед.
2. Кадом гуфтаҳои классикони адабиёти тоҷикро оид ба эҳтироми волидон медонед? Мисол оред.
3. Ба ақидаи шумо ҷиҳатҳои мусбат ва манфии оилаҳои калон дар чист?
4. Оё хонадони шумо калон аст? Дар он чанд оила (бародарон) якҷоя зиндагӣ мекунанд? Ҷиҳатҳои мусбат ва манфии ин тарзи зиндагиро шарҳ диҳед.
5. Агар шумо оиладор шавед алоҳида зиндагӣ кардан мехоҳед ё бо падару модар?

БОБИ II

ХУСУСИЯТҲОИ ТАШКИЛИ ОИЛА

§4. ТАШКИЛИ ОИЛА — ТАЛАБОТИ БИОЛОГӢ ВА ИҶТИМОИИ ИНСОН

Ба кадом чинс мутааллиқ будани тифл аз рӯзи таваллуд маълум аст. Аз ин рӯ, дар дигар узвҳои кӯдак фарқиятеро намебинем, ӯ бо суръат инкишоф меёбад, калон мешавад. Одатан кӯдак дар яқсолагӣ роҳгардон мешавад.

Ба ақидан мутахассисон кӯдак дар синни 2-3 солагӣ чинсияти худро маълум карда, дар 4-5 солагӣ мансубияти чинсӣ устувор мешавад ва он мувофиқи чинсияти худ рафтор мекунад, аммо дар бозию машгулиятҳо ба чинсият аҳамият намедихад. Духтарчаю писарчаҳо ба ҳамдигар ба осонӣ забон меёбанд ва бо якдигар зуд унс мегиранд.

Мархилаи аввали тақомули системаи чинсии кӯдак синни 7-9-солагиро фаро мегирад. Ин давраи инкишофи ғайричинсӣ номида мешавад, чунки нишондиҳандаҳои асосии ҳолати функционалии ҳормонҳои чинсии духтарбачаю писарбачаҳо ҳеҷ фарқе надоранд. Аломатҳои инкишофи ҷисмонии кӯдакон возеҳ ба назар мерасанд. Кӯдакон дар ин синну сол серҳаракат, беқарор мебошанд. Инкишофи устухону мушакҳо аён мегардад.

Дар 7-8-солагӣ муносибату рафтори духтару писарҳо тағйир меёбад. Кӯдак рафтору амали худро ба чинсияти худ мутобиқ месозад. Дар рафтору амали онҳо нисбат ба якдигар шарму ҳаё падидор мегардад. Давраи инкишофи ғайричинсӣ дар ҳамин синну сол ба охир расида, болиғшавии чинсӣ оғоз меёбад.

Камолоти чинсии духтарону писарон як хел инкишоф намеёбанд. Камолоти чинсии занон нисбат ба мардон аз 1 то 3 сол барвақтар ташаккул меёбад.

Писарон дар синни 10-12-солагӣ бо суръат инкишоф ёфта, ҷисман боқувват мегарданд, устухону мушакҳо инкишоф меёбанд. Дар ин синну сол писарбачаҳо ро ҳаваси «ҳамадонӣ» пайдо мешавад, ба варзиш машғул мешаванд. Бачаҳо ба рафтори калонсолон пеш аз ҳама ба мардхое, ки ба онҳо маъқуланд тақлид мекунанд. Онҳо худро мард ҳис мекунанд, аз духтарон худро дур

мегиранд, бо онҳо дигар бозӣ намекунанд. Дар 13-16-солагӣ, ки давраи аввали балоғат аст, овози бачаҳо тағйир ёфта, гафс ё паст мегардад, мушакҳо, қаду комат инкишоф меёбад. Нишонаҳои аввали балоғат хувайдо мегардад, дар рӯй ва бадан мӯй мебарояд. Ба бачаҳои ин синну сол асабоният, яқравии беандешагӣ хос аст. Нисбат ба духтарон тавачҷӯҳи онҳо зиёд мегардад, майли бо онҳо дӯстӣ кардан пайдо мешавад. Ин давраи гузариш, яъне аз кӯдакӣ ба ҷавонӣ қадам гузоштан аст. Дар ин давра ҷавони наврас аллакай ба амали ҷимӯъ қобил аст, узвҳои ҷинсии вай ба давраи аввали балоғат расидаанд, аммо тақвият наёфтаанд.

Давраи дуюми балоғат аз 17-солагӣ шурӯъ шуда, гоҳо то 22-25 солагӣ идома меёбад. Дар ин синну сол узвҳои ҷинсӣ пурра тақмил меёбанд, амалу рафтори мардона пайдо мешаванд. Масъалаҳои пешомадаро мустақил ҳал карда метавонанд. Ҷавонон ошиқ мешаванд, майлу рағбати онҳо нисбат ба духтарон зиёд мегардад. Ин давра, давраи охири балоғати ҷинсӣ мебошад, яъне ҷавон аз ҷиҳати ҷинсӣ ва ҷисмонӣ ба ҳаёти оилавӣ омода гаштааст.

Синни 9-11 солагӣ барои духтарон давраи пешазболигӣ мебошад. Дар ин давра узвҳои ҷинсии духтарон босуръат тақмил ёфта, ҷисман инкишоф меёбанд. Дар ин синну сол духтарон ҳудро аз писарон дур мегиранд, чун пештара бо писарон бозӣ намекунанд. Духтарон ба давраи аввали балоғат қадам мегузоранд. Ин давра 12-14 солагиро фаро мегирад. Духтарон дар ин синну сол ҷисман бақувват шуда, мушакҳои баданашон инкишоф меёбад, дар онҳо нишона ва хислатҳои занона зоҳир мегардад ва ниҳоят ҳайзи (одати ҳармоҳа) аввалин оғоз меёбад. Ҳайзи аввал нишонани оғози балоғати ҷинсӣ мебошад, дар айни ҳол инкишофи узвҳои ҷинсӣ идома меёбад. Дар ин синну сол рафтори духтарон тағйир ёфта, онҳо ба ороиши рӯй, мӯй сар ва либос диққати махсус зоҳир мекунанд. Тавачҷӯҳашон ба бачаҳо зиёд мегардад. Дар рафторашон асабоният, ноустувории ҳулк, ҳаёлпарастӣ эҳсос мешавад.

Бо ҳайзи аввал давраи тифлии духтар хотима ёфта, қобилияти обистанинӣ ӯ фаро мерасад, аммо аз ҷиҳати ҷисмонӣ ва маънавӣ ҳанӯз ба модар шудан онҳо омода нестанд.

Давраи дуюми балоғат синни 15-17 солагиро фаро мегирад. Дар ин давра инкишофи узвҳои ҷинсӣ ба анҷом мерасад. Қаду комат, ҷусса ва зоҳири ба занҳо хос ташаккул меёбад ва духтарон

ба давраи балоғати ҷинсӣ кадам мегузоранд, яъне духтар ба модар шудан омода аст.

Фарорасии синни балоғат ба ҳар ду ҷинс, ҳам марду ҳам зан, боиси алоқаи ҷинсӣ мегардад. Ин нишонаи он аст, ки ҳам мард, ҳам зан ба ҳаёти оилавӣ ва тавлиду тарбияи фарзанд омодаанд.

Талаботи дигаре, ки ҷавононро ба оиладоршавӣ водор мекунад, ин талаботи иҷтимоӣ мебошад, ки дар пояи ахлоқӣ асос ёфтааст. Фарқияти инсон аз ҳайвон дар он зухур меёбад, ки инсон ҳар як амалу рафторашро ба ақл тобеъ месозад ва аз талаботи ахлоқие, ки дар ҷомеа муайян гардидааст, берун намебарояд. Дар ин бобат мутафаккири асри IX Закариёи Розӣ фармудааст: «Инсон боистӣ, ки баръакси ба шахвати латифи пинҳонӣ қаноат карда, онро муҳофизат намояд, то ки латифию зебоии ин амр нигоҳ дошта шавад. Пас, онҳое, ки така бар ақл доранд, вочибаст, ки аз ҳад зиёд бо шахват қордор нашаванд. Ба ин амал зиёдрӯӣ накарда, ба алобу норасоии он тоқат кунанд ва барои зиёд аз даст додани он дар ҳасрат намонанд ва хурсанду розӣ бошанд».

Марду зан бояд амири нафси шахвонии худ бошанд ва то замони оиладоршавӣ аз алоқаҳои берабти ҷинсӣ худдорӣ намојанд, ҷунки ҷунин амал сабаби бешарафӣ мегардад.

Ташкили оила беҳтарин роҳи таъмини талаботи ҷисмонӣ ва маънавии инсон мебошад. Тавре қайд шуд, табиат писару духтар, марду занро ҷун воҳид офаридааст. Бинобар ин, маҳз ба туфайли якҷоягӣ он «пуррагӣ» ба вучуд омада, талаботи табиӣ ва иҷтимоӣ ба ҷо оварда мешавад. Пас онҳое, ки оила ташкил медиҳанд ба оқибати он бояд масъул бошанд ва аз ўҳдаи «вазифаҳои» табиӣ зану шавҳар ба хубӣ бароянд. Аз ҷиҳати ахлоқ ба ин қори басо муҳим ва пуршарафи инсонӣ омода бошанд.

Зану шавҳар бояд хуб дарк кунанд ва ба он омода бошанд, ки қори бисёр муҳиму мураккаби иҷтимоӣ – таваллуду тарбияи фарзанд дар дўши оила аст. Онҳо на танҳо зану шавҳар, балки давомдиҳандаи насл мебошанд.

Савол ва супориш:

1. Дини ислом балоғати духтаронро дар 9-солагӣ ва писаронро дар 12-солагӣ, қонунҳои Ҷумҳурии синни балоғатро дар 17-солагӣ муқаррар кардааст, фикри Шумо дар ин бора ҷист?
2. Шумо дар чандсолагӣ оиладор шуданиед, ҷаро?

§5. ХУКУҚҲОИ ОИЛАВӢ, ХУСУСИЯТҲОИ АСОСИИ ОН

Дар солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ дар Тоҷикистон дар муносибатҳои оилавӣ, майшат, одоби рафтори оиладорӣ тағйиротҳои кулӣ ба вучуд омаданд. Оила дорони олами маҳдуд мебошад ва фаъолияти он дар доираи кӯчак чараён меёбад. Оила пайванди ибтидоии ҷамъият буда, дар ташкили иҷроии вазифаҳои хеш мустақилона амал мекунад. Агар навоарӣ дар ҳаёти оилавӣ ва ҷамъиятӣ ба нафъи он (оила) бошад, оила онро ба манфиати худ қабул мекунад.

Дар оилаҳои тоҷикон баробари анъанаҳои пешкадами миллию замонавӣ, анъанаҳои нави байналмилалӣ ворид гаштаанд, ки ба мустаҳкам гардидани оила, махсусан, оилаҳои ҷавон ёрии калон мерасонанд. Тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки вайрон шудани оилаҳо бештар дар оилаҳои навбунёд сурат мегирад. Сабаби асосӣ тайёр набудани ҷавонон ба оиладорӣ ва ҳаёти мустақил аст.

Солҳои охир, махсусан, пас аз соҳибистиклол шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи ҳукумат як қатор қонунҳо ва дигар ҳуҷжатҳои меъёрию ҳуқуқӣ қабул шуданд, ки ба беҳбудӣ ва мустаҳкам шудани оилаҳо равона гардидааст. Дар мактабҳо ҷорӣ намудани дарси «Ҳуқуқ» ва «Оила» ҳам яке аз он тадбирҳо мебошад.

Ҳар як ҷавон пеш аз хонадор шудан бояд ба қонунгузориҳои никоҳу оила шинос шавад. Донишмандони қонун ва риёи намудани он ба мустаҳкам гардидани оила ёрӣ мерасонад. Ҷавонон бояд донанд, ки никоҳи дар ташкилотҳои ақди никоҳ ва шӯроҳои маҳаллӣ ба қайд гирифташуда қонунӣ мебошад ва оилаи баробарҳуқуқи ҷамъиятиро ташкил медиҳанд.

Никоҳи гайрирасмӣ, яъне никоҳи динӣ, ки баъд аз он зану мард якҷоя зиндагӣ мекунанд, ҳуқуқи ӯҳдадорихоии зану шавҳарро ба вучуд оварда наметавонад. Дар ҳолати вайрон гаштани оилаҳои гайрирасмӣ (яъне оилаҳои, ки аз қайди никоҳи расмӣ нагузаштаанд) асосан занҳои ҷавон дар ҳолати ногувор мемонанд.

Масалан, дар ноҳияи Ленин духтари 18 сола бо никоҳи динӣ ба шавҳар дода шуд. Баъд аз тӯй арӯси ҷавонро ба хонаи домод бурданд. Вақти муайяне гузашту зани ҷавон фарзанд ёфт. Шавҳараш, ки донишҷӯ буд, оилаашро аз касалхона ба тифли навҷод ба хонаи худ ӯро ба хонаи хушдоманаш оварда монду бо

хамин ғайб зад. Баъд аз чанд моҳ модаршӯяш омада гуфт, ки умедашро аз шавҳараш канад, вай дигар намеояд ва умуман, вай зани дигар гирифтаи аст. «Кӯрпаю кӯрпача ва либосҳоятро овардам, ба умеди дигар чиз нашав», - гуфт дар охир кампиру баромада рафт.

Зани ҷавон қор намекард ва аз шавҳараш ёрдампулӣ низ намегирифт. Баъд аз оворагиҳои зиёд ба ин зан муяссар шуд, ки барои фарзанд нафақапулӣ бигирад. Сабаби оворагиҳо бошад, набудани шаҳодатномаи никоҳ буд. Барои пешбурӣ намудани ин сарсониро дар моддаи 12, Кодекси никоҳ ва оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд шудааст: «Ҳукуку ӯҳдадорихои зану шавҳарро танҳо никоҳе ба вучуд меоварад, ки дар органҳои қайди ақдҳои ҳолати граждани баста шудааст». Моддаи 15-и Кодекси никоҳ ва оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ мекунад, ки судҳои ноҳия ва шаҳрӣ ба тариқи истисно тибқи дарҳости узрнокӣ ҷавонон ё волидайн (парастор)-и онҳо синни никоҳро метавонанд як сол қам кунанд. Ин сабабҳо метавонанд бо маризии яке аз волидайн, шароити нугувори иҷтимоӣ-маишӣ, вазъияти психологӣ оила ва дигар ҳолатҳо вобаста бошанд. Ин истисно қам ба писарон ва қам ба духтарон дахл дорад.

Оила дар Тоҷикистон танҳо дар асоси розигии тарафайн ташкил мешавад. Ин қоида дар никоҳи динӣ низ пешбинӣ шудааст. Ҳангоми ақди никоҳ розигии писар ва духтар пурсида мешавад. Розигии онҳоро вақилон шаҳодат медиҳанд. Ин нуқта дар моддаи 14-и Кодекси никоҳ ва оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон сабт гардидааст. Шаҳсоне, ки духтар ё писарро маҷбурӣ ба никоҳ розӣ мекунад, мувофиқи қонун ба ҷавобгарӣ қашида мешаванд. Дар моддаи 101-уми Кодекси ҷиноии Ҷумҳурии Тоҷикистон гуфта шудааст: «Шаҳсоне, ки заңро ба никоҳ маҷбур мекунад ё ба иштиҳои ақди никоҳ қардани зан қалал мерасонанд, қамҷунин барои ақди никоҳ меҳузланд, ба муҳлати то 3 сол аз озодӣ маҳрум қарда мешаванд».

Бо вучуди ин ҷавонон набояд ба сабуқфикрию беандешагӣ роҳ диҳанд. Маслиҳати падару модарро қаматарафа гӯш қарда, номзад ва ё дилдодан худро хуб бисанҷанд, дар боран шубҳан худ аз падару модар маслиҳат пурсанд. Падару модар таҷрибаи бон ҳаёти доранд ва онҳо низ баҳри баҳту саодати фарзандонашон меқӯшанд. Беҳуда бузургон нагуфтаанд:

Бе пир марав дар амонӣ,
Харчанд Сикандари замонӣ.

Қонун ҳам масъулияти ҷавонро пеш аз оиладоршавӣ ба назар мегирад. Дар моддаи 13-уми Кодекси никоҳ ва оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон гуфта мешавад, ки ҷавонон як моҳ пеш ба идораи қайди никоҳ ё ба Шӯрои маҳалла ариза медиҳанд. Ин як моҳ мӯҳлатест, ки ҷавонон имкони дар бораи шахси интихобкарда, ишқу муҳаббат, имкониятҳои ҳаёти оиладориро хубтар санҷидан андеша кунанд. Таҷриба нишон медиҳад, ки қисме аз ҷавонон дар рӯзи муайяншуда барои ақди никоҳ ҳозир намешаванд, яъне аз раъйи худ гаштаанд ва бо ҳамдигар зану шавҳар шудан намехоҳанд.

Танҳо дар баъзе ҳолатҳо бо сабабҳои узрнок: сафари хидмати дарозмуддат, бемории яке аз ҳешовандон, даъват ба хизмати ҳарбӣ ин мӯҳлат аз тарафи ташкилотҳои дахлдор кӯтоҳ карда мешавад.

Ҳамин тариқ, баъди қайди никоҳ дар ташкилотҳои ба қайдгирӣ писару духтар зану шавҳари комилҳуқуқ доништа мешаванд.

Дар моддаи 1-уми Кодекси оила гуфта мешавад, ки ҳуқуқи ўҳдадорӣҳои зану шавҳар баъд аз ақди никоҳ ба вучуд меояд. Зану шавҳар дар оила баробарҳуқуқанд ва дар назди оилаю ҷамъият вазифа ва масъулияти муайян доранд.

Ҳангоми аз қайди никоҳ гузаштан зан ҳуқуқ дорад, ки насаб (фамилия)-и худро нигоҳ дорад ё ба насаби шавҳар гузарад. Одатан бештари занҳо насаби шавҳарро қабул мекунанд. Чунки дар оянда фарзандони онҳо ҳам бо ҳамин насаб ба қайд гирифта мешаванд. Мувофиқи анъанаи миллии тоҷикӣ фарзандон низ бо ному насаби падар ба қайд гирифта мешаванд.

Агар ақди никоҳ бекор карда шавад ва зану шавҳар аз ҳамдигар ҷудо шаванд зан метавонад боз насаби собиқан худро баргардонад. Аз он хотир ки фарзандон дар насаби падар мекунанд. Одатан бештари занҳо насаби худро иваз намекунанд. Ин иқдоми онҳо дуруст аст, зеро баъд аз ҷудо шудани волидон фарзандон новобаста бо кадоме аз онҳо монданишон бояд як насаб дошта бошанд.

Ҳангоми қатъ гаштани ақди никоҳ дар атрофи тақсими анҷоми хона дар байни зану шавҳар норизой ба вучуд меояд. Ҳар яке мехоҳад моли пураарзишero соҳибӣ кунад. Мардҳо одатан, даъво мекунанд, ки танҳо худашон қор кардаанд, аз ин ҷиҳат талаб мекунанд, ки ба онҳо ҳиссаи зиёдтар ҷудо карда шавад.

Зану шавҳар бояд донанд, ки молу мулке, ки онҳо дар давраи ҳаёти якҷоя чамъ овардаанд, моликияти умумии онҳо ба ҳисоб меравад ва дар тақсимот онҳо ҳуқуқи баробар доранд.

Молу мулки шахсӣ фақат он чиз ҳисоб меёбад, ки то давраи хонадорӣ ба онҳо тааллуқ доштанд. Ғайр аз ин, амволи истифодаи шахсӣ, аз қабилӣ либос, пойафзол, асбобҳои ороиши занона ва мардона (соат, гӯшвор) моликияти шахсии зану шавҳар ҳисоб меёбанд.

Ҳарчанд зан дар давраи оиладорӣ дар ягон ҷо кор накарда бошад ҳам, вале вай дар қори хоҷагии хона, тарбияи фарзандон сахми худро гузоштааст ва аз ин рӯ вай ба моликияти оила, ки дар давраи зиндагӣ якҷоя чамъ намудаанд, баробари мард ҳақ дорад.

Аз ин ҷиҳат ҳангоми тақсими анҷоми хона ҳиссаи онҳо баробар муайян карда мешавад. Ғайр аз ин, суд манфиати фарзандонро ба назар гирифта, ҳангоми тақсим қисми зиёди чизу чораро ба фоидаи онҳо муайян мекунад. Агар зан фарзанди хурд дошта бошад, суд ҳукм мебарорад, ки мард то якунимсолагии кӯдак ба ӯ нафақаи муайян пардозад.

Зану шавҳар дар қатъ кардани никоҳ ҳуқуқи баробар доранд. Аз тарафи зан ӯ мард дар бораи қатъ кардан ақди никоҳ ба суд ариза дода мешавад. Баъд аз омӯхтани сабабҳои ҷудошавӣ суд меқӯшад, ки зану шавҳар оштии шаванд, мӯҳлати муайян муқаррар карда мешавад.

Агар суд ба хулоса ояд, ки зиндагии якҷояи онҳо ғайри имкон аст, он гоҳ дар бораи қатъ гардидани никоҳ қарор мебарорад. Қабл аз қарор ба ивази додани талоқхат як миқдор ҷарима муайян мекунад. Суд вазъи иқтисодии зану шавҳарро ба ҳисоб гирифта, метавонад ин маблағро аз яки онҳо ё аз ҳардуяшон ситонад. Ҳамаи ин қонунҳо барои мустаҳкам кардани оила равона карда шудаанд. Ҷавонон ин қонунҳоро доништа, бояд онро на барои ҷудо шудан аз ҳамсар, балки барои риояи он ва ширин гузаштани ҳаёти оилавӣ истифода баранд.

Супориш ва саволҳо:

1. Шумо дар бораи никоҳи ғайрирасмӣ чӣ андеша доред?
2. Ҳодисаҳои маҷбуран ба шавҳар додани духтаронро медонед? Ақидаи шумо нисбати ин масъала чӣ хел аст?
3. Мавзӯи «Ҳуқуқи оилавӣ»-ро аз китоби «Асосҳои давлат ва ҳуқуқ» такрор кунед.

§6. ТАШКИЛИ ОИЛА БО ИРОДАИ ВОЛИДОН

Оила дар чамъияти мо дар асоси муҳаббат ва розигии писару духтар бунёд мегардад. Одатан волидайн пеш аз он ки ба хонадоршавии фарзанд тайёри бинанд, бо онҳо сӯҳбат карда, фикри онҳоро мефаҳманд ва мувофиқи хоҳишу розигии онҳо амал менамоянд. Агар тӯии арӯси бо майли худи ҷавонон сурат гирад, дар он аз ҳама бештар ҷавонон хурсандӣ мекунад. Ҷавононе, ки ҳамдигарро дӯст дошта хонадор мешаванд, оилаҳои тифок мешаванд.

Мутаассифона, ҳоло ҳам оилаҳои ёфт мешаванд, ки дар онҳо боқимондаи унсурҳои кӯҳна ҳукмфармоист. Сардори оила – падар тақдирӣ аз ҷӯи оиларо мустақилона ҳал мекунад. Барои писар арӯс меёбад, аз рӯи салоҳиди духтарашро ба шавҳар мегирад. Дар чунин оилаҳо бо писару духтар ҳамчун ба фармонбардор нигоҳ мекунад. Онҳо баъд аз масъаларо ҳал намудан ба духтарашон «аз хонаи фалончӣ хостгор омада буд, мо (хешу табориро дар назар дошта) розигӣ додем. Тайёриатро дидан гир», ба писар бошад «мо ба духтари фалончӣ хостгори рафта будем, онҳо розӣ шуданд, баъд аз як моҳ тӯӣ». Ин хабар ба фарзандон чӣ тавр таъсир мекунад, чунин падарон парвоя надоранд. Дар бораи бахти ояндаи фарзандон андеша намекунад, ба эътирози онҳо аҳамият намедиданд. Масалан, рӯзе падари Саид ҳамроҳи дӯсташ ба хона баргашта, ба аз ҷӯи оила хабар дод, ки баъд аз як моҳ тӯии Саид барпо мегардад. Барои Саид ва аҳли оила ин хабар ногаҳонӣ буд. Ҳамаи онҳо медонистанд, ки Саид бо ҳамсинфаш чандин сол боз дӯстӣ дорад. Хангоми Саид дар хизмати ҳарбӣ будан мукотибаи онҳо давом дошт. Маълум буд, ки дӯстии онҳо ба муҳаббати ҳақиқӣ табдил ёфтааст. Хабарӣ падар ба Саид чунон таъсир кард, ки дар аввал ҷиге гуфта натавонист. Баъд ба рӯи падараш нигоҳ накарда: «Ман ўро ба занӣ намегирам», -гуфт. «Мегири!!!» -гуфт қатъӣ падар ва аз хона баромад.

Саид боз якчанд маротиба ба падараш фаҳмонд, ки он духтареро, ки онҳо мехоҳанд келин кунанд, дӯст намедорад ва намехоҳад ўро ба занӣ гирад. Аммо падар ба гапӣ писараш эътибор надода мегуфт: «Мо дӯст медорам»-ро намедонем ва дар вақташ ҳам намедонистем. Баъд аз тӯӣ ҳамааш хуб мешавад ва ўро дӯст хоҳӣ дошт». Аммо ин тавр нашуд. Рӯзи тӯӣ Саид арақ нӯшида маст шуд ва вақте ки арӯсро ба хонаи ў дароварданд, бо суханони бечора арӯсро ранҷонида аз ҳуҷра пеш кард. Хешу табори

духтар «домоди бадмаст моро шарманда кард», - гуфта арӯсро ба хонаашон бурданд. Шаби хурсандии тӯй бо хафагию дилранҷӣ анҷом ёфт.

Дар ин воқеа ҳам Саид ва ҳам падару модари вай айбдоранд. Падар аз назари пешина андеша мекард. Саид бошад метавонист воқеаро то ба шаби тӯй ҳал намояд. Чунин сабукфикрӣ боиси беобрӯии Саиду духтари ҷавон, сабаби ранҷиши меҳмонон ва хароҷоти беҳуда гардид.

Ҳаёт нишон медиҳад, ки чунин ҳодисаҳо алҳол ҳам рӯй медиҳанд. Эҳтиромӣ падару модар ва дигар калонсолон чун анъанаи мардуми тоҷик хуб аст ва онро ҷавонон ба ҷо меоранд, падару модарро ҳамчун шахсони азизу бузургвор эҳтиром мекунанд. Аммо, ҳангоме ки сухан дар бораи ҳаёти оилавии писару духтар ба миён меояд, фикру хоҳиши онҳоро ҳатман бояд ба эътибор гирифт.

Баъзан падару модарон мекушанд, ки ҳарчи зудтар фарзандонро оиладор кунанд. Баъди хатми мактаби миёна онҳо масъалаи тӯйро ба миён мегузоранд. Баъд аз тӯй ҷавон ба хондан ё ба хизмати ҳарбӣ меравад. Зани ҷавон бошад ба хонаи падару модари худ бармегардад, ки ин сабаби мочарои оилаи ҷавон ва байни ҳешовандон мегардад. Масалан, баъд аз тӯии бодабдаба арӯсро ба ноҳияи Фарҳор (ӯ сокини ноҳияи Бохтар буд), ба хонаи домод бурданд. Баъд аз як моҳ домод ба хизмати ҳарбӣ даъват шуд. Арӯси ҷавон ба хонаи падару модараш баргашт. Баъд аз чанд вақт домод аз ҷои хизмат ба суди ноҳияи Бохтар ариза навишта хоҳиш кард, ки ақди никоҳи онҳоро бекор кунад. Зани ҷавон низ ба ҷудошавӣ розӣ буд. Ҳамин тарик, дар як муддати кӯтоҳ оилаи ҷавон вайрон гашт. Сабаб он буд, ки онҳо то хонадоршавӣ якдигарро надида буданду намешинохтанд ва бо хоҳиши волидайн ба ақди никоҳ розӣ шудаанд. Баъд аз хонадоршавӣ ситораашон рост наомад ва ба чунин қарор омаданд, ки ҷудо шуданашон беҳтар аст.

Дар ҳолатҳои ба вайронӣ расидани оилаҳои ҷавон аксаран падару модарон на барои ёфтани илоҷи ошӣ ва муроси онҳо, балки барои ба даст даровардани анҷоми дар тӯй сарфшуда мубориза мебаранд. Волидайнӣ писар аз қудоҳо маблағи дар тӯй сарфшударо талаб мекунад, волидайнӣ духтар ҳаман гуноҳро ба сари домод зада, бо бахонаи дар тӯй сарф шудани анҷомҳои овардан қудоҳо аз ҷабронӣ он саркашӣ мекунанд. Кор ба маҳкама

(суд) меравад ва кашмакашии онҳо баъд аз чудой низ мохҳои зиёд давом мекунад.

Чанд сол пеш дар яке аз деҳаҳои навбунёди ноҳияи Ленин тӯйи арӯсии ду ҷавон – Зариф ва Зебо ботантана қайд карда шуд. Ёру дӯстон, хешу табор аз ташкил шудани як оилаи нав хурсанд буданд, ба онҳо хушбахтӣ, саломатӣ, давлати фаровон орзу карданд. Аммо орзуи онҳо амалӣ нагардид. Баъд аз ду ҳафта Зебо «шавҳарамро дӯст намедорам» гуфта ба ҳонаи падару модар баргашт. Падару модар, ёру дӯстони домод ва худи ӯ чандин бор ба назди Зебо рафта хоҳиш карданд, аз раӣъаш гардад, аммо ӯ ба сухани ягон кас гӯш кардан намехост. Оқибат аз ҳамдигар чудо шуданд.

Саволе ба миён меояд: шояд Зебо пеш аз тӯй номзаданро надида бошад ва барои ҳамин Зариф ба вай маъқул нашудааст. Не. Онҳо як сол боз ҳамдигарро мешинохтанд. Домод бо падару модараш чандин маротиба ба ҳонаи онҳо рафта буд. Ғайр аз ин Зебо хабардор буд, ки падару модараш ба тӯй тайёри дидани истодаанд. Сабаби ташрифҳои Зарифро ҳам хуб мефаҳмиду худро ба нодонӣ мезад. Рафтори ӯ падару модарашро ба хулосае овард, ки Зебо Зарифро дӯст медорад. Онҳо ба кудӯхо чиҳози тӯйро фармуданд (ҳамаи ин бе маслиҳати Зебо) ва ҳатто қисме аз онро сарф карданд. Танҳо як ҳафта пеш аз ақди никоҳ ба Зебо дар бораи тӯй хабар доданд. Зебо эътироз кард, нолид, гуфт, ки дигар касро нагз мебинанд ва ҳеҷ гоҳ ба Зариф зан намешавад.

Падару модар ба зорию тавалло дароманданд. Ба Зебо фаҳмонданд, ки чиҳозу пуле, ки кудӯхо овардаанд, аллакай сарф шуд ва барои баргардонидани он имконият нест. Оқибат ба қароре омаданд, ки Зебо розӣ шавад, аммо баъд аз тӯй баҳона ёфта ба ҳонашон баргардад. Зебо ҳамин тавр ҳам кард. Агар аз ибтидои кор падару модари Зебо аз вай маслиҳат меपुरсиданд, сабабҳои рафту омади падару модар ва худи Зарифро мегуфтанд, шояд кор ба ин дараҷа намерасид ва сабаби ин қадар озору оворагиро, беобрӯию дилозориҳо намегашт.

Чунон ки Асадин Тусӣ фармудааст:

Дар ҳамаи кор машварат бояд.
Кори бемашварат наку н-ояд.

Бояд эътироф кард, ки бунёди бахти оилавӣ бевосита аз худи ҷавонон вобаста аст. Гоҳе мешавад, ки ҷавонон дар асоси

муҳаббати тарафайн ба ҳамдигар мерасанд. Аммо оилаи онҳо мустаҳкам нагардида, аз ҳамдигар ҷудо мешаванд. Маълум мешавад, ки муҳаббати онҳо самимӣ набудааст. Онҳо шефтаи хусни ҳамдигар гашта, гумон кардаанд, ки барои ташкили ҳаёти оилавӣ ҳамин кифоя аст. Барои оиладорӣ аз ҳама муҳим хусни ботинӣ аст. Хусни ботинӣ бошад одобу ахлоқи нек, одоби муошират, ҳурмату эҳтироми ҳамдигар ва ҳешу табор, каноат кардан ба душвориҳо ва аз гуноҳи ҳамдигар гузаштанро дар бар мегирад. Набудани ин хислатҳо дар яке аз ҷавонон ба хонавайронӣ мерасонад. Баръакс, ҷавононе, ки бо хоҳиши падару модар хонадор шудаанд, як умр хушбахтона зиндагӣ мекунанд. Дар ҷараёни зиндагӣ онҳо ба якдигар маъқул мешаванд, меҳр пайдо мешавад, ҳамдигарро дӯст медоранд. Бо феълӣ рафтор, одобу ахлоқ ба ҳамдигар мувофиқ меоянд, эҳтироми ҳамдигарро ба ҷо меоранд, ба қадри якдигар мерасанд ва хушбахтона умр ба сар мебаранд.

Аз ин ҷиҳат волидон ва ҷавонон пеш аз ҳал намудани ҳаёти оилавӣ бояд ҳаматарафа андеша намоянд, то ки фарзандон як умр бадбахт нагарданд ва домангири касе набоянд.

Супориш ва саволҳо:

1. Дар бораи рафтори Саид чӣ фикр доред?
2. Дар интиҳоби ҳамсар бо падару модар маслиҳат кардан лозим аст ё не?
3. Ҳодисаҳои маҷбуран оиладор намуданро медонед? Агар донед нақл кунед.
4. Агар шуморо маҷбуран оиладор карданӣ шаванд, чӣ кор мекунед?

§7. МУҲАББАТИ ТАРАФАЙН – ШАРТИ АСОСИИ ТАШКИЛИ ОИЛА

Муҳаббати тарафайн шарти асосии ташкили оила буда, барои он кӯшишҳои зиёде лозим аст. Ин кори душвор вақти зиёд, санҷишу интизорию тақозо дорад.

Оре, вақте ки ду ҷавони дилдода ба висол мерасанд, онҳо ба қадри ҳамдигар расида, эҳтироми ҳешу ақрабояшонро ба ҷо меоранд. Ҳал кардани душвориҳои зиндагӣ барои онҳо осон мегардад.

Ҳангоме ки ду ҷавон аз рӯи меҳр оила бунёд мекунанд, мақсаду мароми онҳо як аст, яъне садоқату вафо ба ҳамдигар ва

тарбияи фарзандони солиму хушбахт. Онҳо аз ҳаёти хеш хурсанданд ва аз волидони худ, ки онҳоро ба мурод расонидаанд, розию миннатдоранд.

Аммо дар ҳаёт гоҳо чунин мешавад, ки дилдодагон ба орзую ҳаваси хеш намерасанд. Волидони ҳар ду ё як тараф ба издивоҷи онҳо розӣ намешаванд ва ба хости худ духтарро ба шавҳар медиҳанд. Писарро ҳам бо ҳамин тартиб зан медиҳанд. Онҳо эҳтироми падару модарро ба ҷо оварда, аз суханони онҳо баромада наметавонанд, эътироз намекунанд ва ба тақдир тан медиҳанд. Аммо онҳоеро, ки сабабгори ҷудо шуданашон гаштаанд, ҳеч гоҳ намебахшанд. Ҳамин тавр дар миёни волидону фарзандон адоват ба вучуд меояд, ки сабаби бад шудани муносибати онҳо мегардад. Фарзандон волидонро сабабгори вайрон шудани бахти хеш медонанд ва ҳамчунии ба онҳо муносибат мекунанд. Волидон ҳам тағйиротро дар феълу рафтори фарзандон ҳис мекунанд. Оқибат байни фарзандону волидон сардӣ ва дилмондагӣ ба вучуд меояд, ки сабаби нохушиҳои рӯзгор мегардад.

Зиндагии фарзандоне, ки бо иродаи волидон ҳонадор шудаанд, ҷандон ширин намегузарад. Духтареро, ки падару модар бо хости худ ба шавҳар додаанд, ба тақдир тан дода бо шавҳари номатлуб зиндагиро оғоз мекунад. Меҳр бастан ба шавҳаре, ки ҳатто дар ҳаёлаш набуд, барои зани ҷавон душвор аст. Илова бар ин зан маҳз шавҳарашро барбоддиҳандаи бахти худ медонад ва нисбат ба ӯ аз рӯзҳои аввал дар дил кинаю адоват мепарварад.

Зиндагии оилавии писар низ ҳамчунии мегузарад. Ӯ ҳам занашро сабаби бадбахтии худ медонад. Дар ҳар ноомади рӯзгор ба занаш таъна мезанад, ки ман туро дӯст надошта гирифтаам. Умуман, ин бедилӣ дар оила сабаби мочароҳии зиёд мегардад ва натиҷаҳои номатлуб меорад.

Чӣ тавре ки Мирзо Абдулқодири Бедил гуфтааст:

Ҷаҳонсӯз аст барқи кина, ҳӯш дор!
Мабодо домани кас гирад ин хор!

Одатан дар чунин оилаҳои носозгор нисбат ба ҳамдигар гоҳо оташи рашк шӯъла мезанад, ки бо вайрон шудани онҳо аҷом меёбад. Қисми дигари чунин оилаҳо соҳиби фарзанд мешаванд. Бо фарзанд ёфтани масъулияти тарбияи ӯро ба дӯш мегиранд.

Меҳри фарзанд зану шавҳарро ба ҳам наздик мекунад, муносибати онҳо беҳ мегардад. Ба гуфтае, ба тақдир тан дода, роҳи сулҳу салоҳро дар оила ва дар муносибати ҳамдигар ва ҳешу табори тарафайн пеш мегиранд, аммо ёду хотираҳои ишқи аввал дар қалби онҳо як умр боқӣ мемонад ва имкон намедихад, ки дар байни онҳо дӯстию самимият, ҳамдигарфаҳмӣ пойдор гардад.

Танҳо муҳаббат ва меҳри тарафайн зану шавҳарро ба ҳамдигар дӯст, ёри дилсӯзу гамхор карда метавонад. Ишқ байни марду зан қувваи ҷозибаро тавлид мекунад, ки гӯсастанӣ он душвор аст.

Донишмандони Шарқ дар китоби «Шоҳи шафтолу» бунёди ишқро таҳлил намуда, ба хулосае меоянд, ки рағбати инсон дорон се маибаъ мебошад: дил, ақл ва ҷисм. Рағбати дил – дӯстиро бунёд мекунад, рағбати ақл — эҳтиромро ва рағбати ҷисм – майлу хоҳишро ба вучуд меорад. Ба ҳам пайвастанӣ ин се рағбат ишқро ба вучуд меорад. Агар шахс нисбат ба ҷинси муқобил ҳамин ҳел ҷозибаро ҳис кунад, пас маълум мешавад, ки ӯ ошиқ шудааст.

Аз изҳори муҳаббат то издивоҷ мӯҳлатест, ки ҷавонон тавонанд ҳамдигарро хуб санҷанд. Савдон ҳаёт ҳеҷ гоҳ саросемагиро наменарварад. Интиҳоб дар робитаҳои ишқӣ мазмуни ҳос дорад ва дар тақдирӣ муносибатҳои оилавӣ нақши бисёр муҳимро мебозад. Вай шарикӣ якумрӣ ҳаётро муайян мекунад.

Тадқиқотҳои илмӣ шаҳодат медиҳанд, ки дар синни 3-5 солагии тарҳи шахсияти қудак муайян мегардад. Дар синни 17-18 солагии ҳаман хусусияту сифатҳои фард ба таври мушаххас аниқ мешавад. Ҳарчанд ки шахс зерӣ таъсири муҳит тамоми умр тағйир меёбад, баъзан аз рӯи характер ба таври қиддӣ дигар мешавад. Тағйироти қуддӣ танҳо ба таври истисно дар фардҳои алоҳида ба вучуд меояд. Бинобар ин ҳангоми интиҳоби ҳамсар ба ин падида умед бастан дуруст нест. Яъне ақидае, ки «заиро интиҳоб карда баъд мувофиқи таъб тарбия мекунанд» тамоман нодуруст ва номумкин аст. Ҳамсари дилхоҳро қиддӣ интиҳоб кардан лозим аст. Сифатҳои зоҳирӣ номзад (хусн, қаду қомат) на бояд омилӣ ҳалқунанда бошад. Маънавиёти ҳамсари ояндаро қиддӣ ва тӯлонӣ омӯхта, сипас ба ташкили оила қадам гузоштан лозим аст. Чунин тарзи интиҳоб ба ҳар ду тараф имкон медиҳад, ки ҳамдигарро ба ҳубӣ санҷанд, шарикӣ доимӣ ҳаёт шуда тавонанд.

Дар ҳолати мавҷуд будани ишки тарафайн, сидку вафо, хамдигарфаҳмию самимият, хамроҳ бартараф кардани душворихои зиндагии оилавиرو пурсаодату бегубор мегардонад.

Чунон ки шоир гуфтааст:

То ки аз чониби маъшуқа набошад кашише,
Кӯшиши ошики бечора ба чое нарасад.

Супориш ва саволҳо:

1. Бо чӣ гуна шахс шумо мехоҳед дар ҳаёт якҷоя қадам занед?
2. Чаро баъзе оилаҳое, ки дар асоси муҳаббати тарафайн ташкил ёфтаанд, вайрон мешаванд?
3. Дар ташкили оила саҳми кӣ зиёд аст, мард ё зан?

БОБИ III

ХУСУСИЯТҲОИ МУНОСИБАТИ ҶАВОНОН

§8. ДИНИ ИСЛОМ ДАР БОРАИ МУНОСИБАТҲОИ МАРДУ ЗАН

Дар Арабистони пеш аз ислом расме буд, ки агар дар оила фарзанди нахустин духтар таваллуд шавад, ӯро зинда мегӯронданд. Барои ин амалашон чунин далел меоварданд, ки агар фарзанди аввал духтар шавад ба оила ва авлод бадбахтӣ меорад. Ин одати бад то замони қорӣ гардидани дини ислом амал мекард.

Пайгамбар Муҳаммад ин одатро маҳкум намуда, бекор кард. Ба ин муносибат ҳазрати Муҳаммад чунин фармудааст: «Ҳар касро духтаре бошад ва зинда ба гӯраш накунад ё озораш надихад ва ё фарзандони нақӯро бад-ӯ тарҷех надихад, худованд ба бихишташ барад».

Бо пойдор гардидани дини ислом одати зинда гӯрондани тифлдухтар аз байн бардошта шуд, аммо муносибати бад аз тарафи мардон нисбат ба нахустдухтар боқӣ монд. Ин ҳолатро мушоҳида намуда, пайгамбар ба мусулмонон мефармояд: «Худованд аз хушрафтории шумо бо занон хурсанд мегардад, зеро ки онон модарони шумо, духтари шумо ва ҳолаҳои шумо ҳастанд.

Ҳукуки зан муқаддас аст, пас ҳукуки ононро бад эшон бисупоред».

Ислом, умуман, фарзандкуширо маҳкум намуда, таваллуд ва тарбияи фарзандро қарзи падарино модарӣ медонад ва онро амри хайр мешуморад. Ин амалро шарияти дини ислом қорӣ ва ҳатмӣ мегардонад. Ин қор, албатта, назар ба давраи «нешазисломӣ» пешравие буд, аммо баъзе падидаҳои беэҳтиромӣ ба занон ва поймол намудани ҳукуки онҳо дар дини ислом низ боқӣ мондааст. Чунин падидаҳо дар муносибати мардони тоҷик низ нисбат ба занон зоҳир мегарданд.

Аз рӯи ривояти халқии тоҷикӣ дар сурати таваллуди духтар, ки рамзи ҳусн, нур, рушноӣ, зебӣ ба шумор меравад, чихил шабонарӯз нур борида, олам нурафшону гулистон мешудааст.

Мардумони окилу хирадманд ин ривоятро хангоми хозир будани падароне, ки аз таваллуди духтар изхори норизоӣ мекарданд, гӯшзад мекунанд.

Воқеан, қисме аз мардони тоҷик аз таваллуди духтар изхори хурсандӣ намекунанд. Ин сабабҳои иҷтимоӣ ва табиӣ дорад. Духтар табиатан ҷинси латиф ва дар айни ҳол ҷисман заиф аст. Ин ҳукми табиат аст. Заифии вай дар бисёр ҷихатҳои ҳаёти ҷамъиятӣ зоҳир мегардад. Аммо ба ҳар чиз ва ба ҳар кас аз рӯи меъёр баҳо додан зарур аст. Бештар вақт ба заифии духтар, зан — нерӯи писар, ҷавонмардонро муқобил мегузоранд ва аз ин нигоҳ ба он баҳо медиҳанд. Вале, вақте ки ба ин масъала ба назари дигар нигоҳ мекунем, кор ранги дигар мегирад. Масалан, дар замони ҷамоати ибтидоӣ корҳои хоҷагӣ, истеҳсоли аз сабаби набудан ва ё дағал будани олоту воситаҳои меҳнат душвор буд, бозувони ҷавонмард асосӣ ҳисоб меёфт. Дар замони мо, ки корҳо аксаран тавассути ақлу дониш иҷро мешаванд, масъалаи заифии духтар, зан аз байн меравад. Пас, акнун он меъёри қадимаи муносибат ба духтару занро фаромуш бояд кард.

Чун суҳан дар бораи ақлу фаросат рафт, бояд як масъалаи дигарро баррасӣ намоем. Ибораи халқии «муӣ дарозу ақли кӯтоҳ»-и занҳо, ки ҳоло ҳам дар ҳаёлу забони мардум вомехӯрад, тамоман ғалат аст. Илм исбот кардааст, ки зиракию тезфаҳмӣ дар занҳо бештар, вале аз ҷиҳати мураккабии тӯлонӣ фикр намудан мардҳо авлотаранд. Ин ҳам ба қувваи ҷисмонии онҳо вобаста аст. Хусусияти бебадали занҳо боз дар он аст, ки онҳо бо эҳсосоти наҷиб (рахму шафқат, некӣ, нармӣ, меҳрангезӣ, ишқ, вафо ва ғ.) афзалият доранд.

Таъсири дини ислом ба дигар ҷихатҳои муносибат нисбат ба занҳо низ ҳис карда мешавад.

Зери таъсири ғояҳои ҳарамнишинӣ, рӯйлушӣ, ҷодаргирӣ ва ғайра дар байни тоҷикон ақидае пайдо шуда буд, ки мувофиқи он духтари боқира бояд ба истилоҳ «ба ҷашм нобино», «ба даст ногиро», «ба по нораво» бошад. Яъне, тавре ба воя расида бошад, ки ба кӯча набаромада, ҷашмаш рӯи марди номаҳрамро нолида ва дасташ ба ҷизи номаҳрам нарасида бошад. Вале оқибаташ он мешуд, ки духтар дар «қафаси хонагӣ» маҳкам мешуд, дар доираи танги муносибати оилавӣ тарбия меёфт, фарди одатан бесаводу

беҳунар шуда мемонд. Мураббӣнаш асосан модару момодоя буданд. Вай барои оиладорӣ, ҷамъият ва меҳнат омода намешуд.

Адолат он аст, ки духтарон аз қачравуно вайронқорихо на ба воситаи «банд», балки тавассути панду насиҳат тарбия ёбанд. Вай бояд тавре тарбия шавад, ки рафики ҳаёт, шарикӣ муборизаҳои ҳаётӣ, тарбиятгари насли наврас, дӯсту ҳамқори шавхар бошад. Қоидаҳои, ки инсоният ба миён овардааст, ба ҳукми қонун даромада, ба доираи ахлоқ роҳ ёфтаанд.

Қамбудуҳои дигари одату қоидаҳои анъанавӣ – мусулмонӣ дар муносибати байни ҷинсҳо – писару духтарҳо низ мушаххасанд. Хешонро ба маҳраму номаҳрам, никоҳраву никоҳнораву ҷудо намудан, ба ҳамин дар амал доираи муносибати робитаҳои хешовандӣ, воҳуриро сӯҳбат ва муоширатҳои байнишахсро танг менамоянд. Ҳол он ки барои инкишофи маънавиёт, андӯхтани таҷрибаи зиндагӣ доираи ниҳоят васеи муносибатҳо зарур аст. Тавре ки дида мешавад, ҷавонон асосан дар ду-се доираи муносибатҳо тақомули маънавию аз сар мегузаронанд. Агар аз рӯи шарият амал намуда, дар синни мактабӣ духтарону писаронро аз ҳам ҷудо кунем, лозим меояд, ки ҷавононро аз синни 9-12 солагӣ аз ҳамдигар дур сохта, доираи муносибату муоширатро танг ва имқонияти инкишофи маънавии онҳоро маҳдуд намоем.

Синни балоғати духтарро, ки шарияти мусулмонӣ аз рӯи суннати пайғамбар 9-12 солагӣ (аз 9-солагӣ ба никоҳ даровардан ва аз 12-солагӣ ба алоқаи ҷинсӣ даромадан) муайян кардааст, дар байни мардум то Инқилоб расм буд. Хушбахтона, имрӯз он чун падидаи манфӣ таърихӣ ёдовар мешавад.

Расми дигари кӯхнаи шаръӣ ва бобой ин аст, ки никоҳи байни духтару писари амаку тағо, аммаю хола ва дигар хешони наздик раво аст. Чун онҳо никоҳраву хисоб мешаванд, бояд барвақт аз ҳам дур ва «бегона» бошанд, ки аз як ҷиҳат боиси вайрон шудани муносибатҳои хешутаборӣ дар байни духтарону писарони ҳамхуну ҳамзот мегардад, аз ҷиҳати дигар, никоҳи байни хешони наздик дар аксарият мавридҳо боиси таваллуди фарзандони носолим мешавад.

Бинобар ин хуб мебуд, ки ҳонадоршавӣ бо хешон сурат нагирад. Аксари ашхоси оқил дар ҳолати ба миён омадани чунин масъала бо як ибора «ҳамин хешнамон бас аст» ба он ҷавоби манфӣ медиҳанд, ки ин салоҳ аст. Илми тиб низ ҳамин усулро

тавсия медиҳад, таҷрибаи зиндагӣ бартарияти онро тасдиқ намудааст.

Супориш ва саволҳо:

1. Муносибати мардон нисбат ба занон дар оилаи шумо чӣ гуна аст?
2. Ақдаи шумо дар бораи фармудаи дини ислом нисбат ба занон чӣ хел аст?
3. Муносибати шумо бо духтарони ҳамсолатон чӣ тавр сурат мегирад?

§9. АНЪАНАҲОИ МИЛЛӢ ОИД БА МУНОСИБАТҲОИ БАӢНИ ПИСАРУ ДУХТАР

Дар тамаддуни ҳар халку миллат анъана, урфу одатҳое мавҷуданд, ки ба туфайли онҳо робитаи ҷинсӣ дар байни писарону духтарон танзим мегарданд. Анъанаю одатҳои халқӣ қариб ҳукми қонуни нонавиштаро дорад. Ҳукуки оилавӣ дар ҳамаи ҷамъиятҳо одатҳои миллиро ба эътибор мегирад. Ҳатто шарияти мусулмонӣ бисёр ҷиҳати одатҳои халқҳои гуногунро (мазҳаби ҳанифӣ бошад, халқҳои Аҷамро) ба назар гирифта, қоидаҳои худро ба онҳо мутобиқ намудааст. «Анъана қувваи бузург аст» (Энгелс), аз он гурез нест: аз мардум гурезӣ ҳам, аз худ гурехта наметавонӣ.

Яке аз анъанаҳои қадимаи тоҷикӣ он аст, ки писар валиаҳди падар, меросхӯр ва ҷонишини он дар ҳама қор, дар ҳама ҷо ва ҳатто дар тахту тоҷу мансабу мартаба ҳисоб меёбад. Духтар бошад, одатан ҷун моли падар доништа мешавад ва ин «сифат»-и ӯ ҳангоми калонгирӣ равшан зоҳир мегардад. Аз рӯзи таваллуд муносибат ба писару духтар аз тарафи ворисон бо назардошти ҳамин хусусиятҳо муайян мешавад. Ҷунин муносибати анъанавӣ дар робитаи байни писару духтар таъсири манфӣ мерасонад. Аз ин рӯ, дар шахсияти духтар рӯҳияи «гуломӣ», («очиза будан») ташаккул ёфта, дар писар (хусусан дар шахсияти писарҳои мансабдор) ва дар муносибатҳои минбаъдаи байни онҳо низ зухуроти худро меёбад.

Маишат ҳамчун як қисми таркибии ҳаёти нисбатан мустақилонаи ҷамъият ба муносибатҳои шахсӣ ва оилавӣ ҳаёти одамон таъсири қалон дорад ва баробари дигаргуншавии ҳаёти иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷамъият дарҳол тағйир намеёбад. Агар тағйироти соҳаи истеҳсолоти ҷамъиятӣ, ки дар он самаран мехнат бештар ҳис шудааст (он каму беш аз худ одамон вобаста аст), барои зуд танг қарда баровардани анъанаҳои номувофиқи ба замон зараровар мусоидат кунад, тағйирот дар маишат бошад,

хелеохиста ба амал меояд. Маишат ва муносибати аъзоёни оила ба душворӣ тағйир меёбад ва аз ҳамин сабаб муддати дароз боқимондаҳои чамъияти кӯҳнаро нигоҳ медорад.

Ғайр аз ин, ба ҳам марбутии дини ислом ва маишат ба рӯҳониён имкон медиҳад, ки аз як тараф, анъанаҳои соф халкиро, ки дар давоми асрҳо ба вучуд омадааст, чун меъёри аз тарафи Оллоҳ муқаррар карда маънидод кунанд, аз ҷониби дигар, расму оини исломро чун расму оини «милли»-и хоси ҳамон миллат ва ҳамон халқ тарғиб намоянд. Дар қатори дигар омилҳо, маишат дар ташаккули одам таъсири калон мерасонад. Бинобар ин дар маишати одам дар баробари ҳислатҳои неки инсонӣ ва одоби муошират, баъзе боқимондаҳои тарзи маишати патриархалӣ ва урфу одатҳои динӣ вучуд дорад.

Аснодҳои таърихӣ гувоҳӣ медиҳанд, ки дар давраи пешазисломӣ дар сарзамини тоҷикон анъанаҳои халқӣ ба дӯстию рафоқати писару духтар монё намешуданд. Марду зан дар ҷомеа баробарҳуқуқ буданд. Дӯстии бегаразонаи ҷавонмардону духтарони ҷавон имконият фароҳам меовард, ки ба хулку рафтори ҳамдигар пеш аз онладоршавӣ хуб ошно шаванд ва баъд ба хонадоршавӣ иқдом намоянд.

Ҷорӣ гаштани дини ислом дар сарзамини тоҷикон ба мазмуни баъзе анъанаҳои халқӣ тағйиротҳо ворид кард. Дини ислом ба дӯстию рафоқати байни писарону духтарон тамоман зид буд. Шариат рӯй кушодани духтарони 9-соларо манъ мекард ва онҳо бояд аз мардони номаҳрам рӯяшонро пинҳон кунанд. Ҳамин тавр, Қуръон дӯстии байни ҷинсҳои гуногунро қатъиян манъ мекард. Вале манъ кардани шариат на ҳама вақт ба дӯстии байни писарону духтарон, муҳаббати ҳақиқии онҳо ҳалал мерасонд.

Барқарор гаштани давлати тоҷикон, рушди иқтисодӣ, маданӣ ва маишӣ халқи тоҷик, барҳам хӯрдани муносибатҳои кӯҳна дар оила, дараҷаи баланди маълумот ба ҳаёти халқ, аз ҷумла ба муносибатҳои ҷавонон низ таъсири калон расонданд. Имрӯзҳо дар Тоҷикистони соҳибистиклол дар муносибати байни ҷавонон тағйиротҳои кулӣ рух додаанд. Писарону духтарон хангоми якҷоя таҳсил кардан дар мактаб ва донишгоҳҳо ё хангоми якҷоя кор кардан дар саҳро ва ё истеҳсолот бо ҳам шинос мешаванд. Хангоми интиҳоби дӯсту рафиқ ба ҷиҳатҳои инсонӣю ахлоқӣ ҳамдигар диққат медиҳанд.

Дар ҳар даври замон дар муносибатҳои байни писарону духтарон нигоҳи доштани анъанаҳои халқӣю одоби ахлоқӣ нек,

шарму хаё меъёри асосии одобу муошират мебошад. Мирзо Абдулқодири Бедил фармудааст:

Он кас, ки хаё далели роҳаш бошад,
Аз аксари офат-паноҳаш бошад,
Камтар нихад гузор аз роҳи ҳавас,
Чашме, ки ба пеши по нигоҳаш бошад.

Дар муносибати байни писарону духтарони дехот то ҳол боқимондаҳои замони гузашта зоҳир мегарданд. Духтарону писарон муносибатҳои дӯстонаи худро гоҳо аз волидон ва атрофиён пинҳон медоранд. Агар муносибатҳои онҳо ошкоро сурат гирад, баъзеҳо онҳоро маҳкум мекунанд.

Дар байни ҷавонони шаҳрӣ муносибатҳо ба таври дигар ба амал меоянд. Дар шаҳр ҷавонон ҳангоми шиносӣ, мулоқотҳо ва муносибати байни ҳамдигар худро озод ҳис мекунанд. Ҷавонони шаҳр нисбат ба ҷавонони дехот озодона мулоқот мекунанд, вақти холии худро бо ҳам мегузаронанд.

Умуман, дар муносибатҳои ҷавондухтарону ҷавонписарон таъсири муоширати халқҳои Аврупо ва дигар миллатҳои ба мо наздику дӯст эҳсос мешавад.

Ҷавонони дехотӣ дар давраи таҳсил дар шаҳрҳо бо чандин духтарҳо вомехӯранд. «Ишқ» - гӯён оху воҳ мекунанд, вале баъди ба дехот рафтани «бе ишқ» хонадор мешаванд.

Иро ҳам бояд гуфт, ки писарҳо дар масъалаи интихоб имкониятҳои бештар ва духтарон нисбатан имконияти маҳдуд доранд. Барои духтар номус (бақорат), синну сол ва ғайра дар ҳисоб аст. Масалан, ҷавони 30 сола бо духтари 16-17 сола оиладор шуда метавонад, вале ба духтари 30 сола ҷавони 17-18 сола хонадор шуда наметавонад.

Иштироки фаъоли бевоситаи мардон дар ҷараёни тарбия (на фақат ба воситаи сухан, маслиҳату насиҳат, балки рафтору кирдори хуби худ) натиҷаи дилхоҳ медиҳад: маҳдудияту яктарафа будани ақидаю ҳиссиёти духтарро бартараф месозад, моҳияти мард (шавҳар), муносибати самимии байни марду зан, падару модарро ошкор месозад, ўро барои ҳаёти оилавӣ омода мекунад.

Супориш ва саволҳо:

1. Кадом фармудаҳои дини ислом ҳамчун анъанаҳои миллӣ қабул шудааст?
2. Оё рафтори имрӯзаи ҷавонон ба шумо маъқул аст?

§10. АСОСҲОИ АХЛОҚИИ МУНОСИБАТҲОИ ПИСАРОНУ ДУХТАРОН

Ахлоқ илмест, ки одам онро аз бачагӣ то пирӣ меомӯзад. Ахлоқ баробари пайдоиши ҷамъияти инсонӣ ба вучуд омадааст. Бо мурури солҳо он такмил ёфта, ба тамоми соҳаҳои ҳаёти инсонӣ ворид гардидааст. Одобӣ муошират, сухан, дӯстӣ, одоби рафтор дар хона, кӯчаю қор, меҳмонқабулкунӣ, меҳмонравӣ, иззату ҳурмат, ҳаёти оилавӣ ва муносибатҳои байни инсонӣ дар давоми асрҳо ташаккул ёфтаанд. Бо тағйири сохти ҷамъиятӣ гоҳо баъзе ақидаҳои ахлоқӣ низ тағйир меёбанд, мазмуни нав мегиранд. Аммо асоси он, ки аз анъанаҳои миллӣ гизо гирифтаанд, бетағйир мемонанд. Риоя намудани қоидаҳои нонавиштаи ахлоқ обрӯю эҳтиромӣ шахсро баланд мебардорад. Риоя накардани ин қоидаҳо сабаби сарзаниши шахс ва паст гардидани ҳурмату эҳтиром ва мақоми ӯ мегардад.

Чӣ тавре ки бузургон фармудаанд:

Чон дар тани марди беадаб ларзон аст,
Сад чон бидиҳӣ, адаб ҳарӣ арзон аст.
Аз беадабӣ касе ба мақсад нарасид,
Зеро ки адаб тоҷи сари мардон аст.

Дар замони мо ба тарбияи ахлоқии ҷавонон ба таври бояду шояд аҳамият намедиханд. Одам дар ҷамъият зиндагӣ карда бо ҳонавода, хешу табор, дӯстони оила, дар мактабу донишқада бо ҳамсинфону ҳамсабақони худ, дар фаъолияти қорӣ бо ашхоси зиёде дигар сару қор мегирад. Бинобар ин маданияти муносибат бо одамон дар ҳаёти ҳар як шахс ҷои муҳимро ишғол мекунад.

Муносибату муомилаи писару духтар хусусиятҳои ба худ хос дорад, аз ин рӯ риоя намудани он барои ҳар як ҷавони боодоб шарт аст. Халқи тоҷик соҳиби маданияти ҳазорсола мебошад. Дар боран одобу ахлоқи ҳамида, муносибатҳои неки инсонӣ шоирону нависандагони форсу тоҷик асарҳои зиёде иншо кардаанд.

Аммо бо мурури замон баробари тағйири сохти ҷамъиятӣ, махсусан баъд аз инқилоб (ва имрӯзҳо низ) қисме аз он меъёрҳои ахлоқӣ шаклҳои нав гирифтаанд.

То инқилоб дини ислом дӯстию рафоқати писарону духтаронро манъ мекард. Шариат рӯй кушодани духтарони аз 9-сола қалонро манъ мекард ва онҳо мебоист аз мардони бегона

рӯяшонро пинҳон кунанд. Писари 12 сола барои занон марди номаҳрам доништа мешуд. Риоя накардани ин шарт гуноҳ доништа мешуд.

Барои духтарон чизи аз ҳама қиммат шараф ва номи нек аст. Духтар то ба шавҳар баромадан бояд шарафу номуси худро нигоҳ дорад. Агар номи ӯ бо сабукфикрию сабукпой барояд, як умр зери маломати мардум мемонад. Аз ин рӯ, духтарон ва ҷавонон дар кӯча бо мардони ношинос гап намезаданд ва бо овози баланд намехандиданд. Диккати мардумро ба худ ҷалб кардан аз рӯи одоби набуд.

Аксарияти ин қонунҳои нонавишта эътибори худро ҳоло ҳам гум накардаанд. Танҳо фарқ он аст, ки духтарону занони тоҷик ҳоло фарди баробарҳукуки ҷомеаанд.

Духтарону писарон дар мактаб, муассисаҳои таълимии олиё миёнаи касбӣ якҷоя таҳсил мекунанд. Дар деҳот аксарияти онҳо ғайр аз дарс дар ҳочагиҳои деҳқонӣ кор карда, бо ҳам рафику дӯст мегарданд. Ғоҳҳо ин дӯстӣ ба муҳаббати ҳақиқӣ мубаддал мегардад ва бо розигии волидайн онҳо оиладор мешаванду хушбахтона умр ба сар мебаранд.

Аммо дар ҳама ҳолат ҷавонон бояд анъанаҳои неки миллиро фаромӯш накунанд. Шарму ҳаё, фурутанӣю хоксорӣ нишонан одоби маданияти баланди инсонист. Агар писару духтар дар ҷойҳои ҷамъиятӣ бо ҳамдигар бо овози баланд сухан гӯянд, ханданд, ба атрофиён аҳамият надиханд, ин нишонан беодобист. Одоби писарону духтарон (муносибаташон) дар хушмуомилағӣ ва эҳтироми якдигар аст. Изҳори муҳаббату садоқат бояд бо суханони нарму самимӣ ифода ёбад, зеро:

Сухан сардафтари девони ишк аст,
Сухан ганҷинаи султони ишк аст...

(Ҳилӣ)

Самимият, хоксорӣ, тайёр будан ба кӯмаки одамон, дӯстро аз рафтори бад нигоҳ доштан аз хислатҳои неки инсонист. Шояд дӯстии писару духтар имкон диҳад, ки онҳо ҳамдигарро хуб фаҳманд ва дӯстии онҳо ба ишқи ҳақиқӣ мубаддал гардад.

Аз ин ҷиҳат ҷавонон одоби муоширатро бояд хуб аз худ кунанд. Дар муносибат писарону духтарон бо ҳамдигар ҳалиму меҳрубон бошанд, ба гурӯҳ роҳ надиханд.

Хоксорӣ, фурӯтанӣ яке аз хислатҳои беҳтарини инсон мебошад. Ҷавонон бояд хислатҳои ростқавлӣ, садоқат ва эҳтиромро дар худ парваранд. Амалу рафтори худро идора карда тавонанд. Одами хоксор ҳеҷ гоҳ касеро таҳқир намекунад ва худро аз касе боло намедонад.

Баъзан мушохида мешавад, ки ҷавонписарон нисбат ба духтарон муносибати дағал мекунанд. Номашонро нагирифта ба онҳо лақаб мегузоранд. Бо рафтору амали хеш бартарии худро намоиш додани мешаванд, ки ин аз бетарбия будани онҳо шаҳодат медиҳад.

Гоҳо духтарон ҳам нисбат ба писарон чунин рафторро раво мебинанд. Агар духтару писаре бо ҳам муносибати дӯстона дошта бошанд, онҳоро масҳара мекунанд, механданд, ки ин амал ҳам нишонаи беадабист.

А. П. Чехов дар мактуб ба бародараш дар бораи одоб чунин навиштааст: «Одамони ботарбия... шахсияти инсонро эҳтиром мекунанд, аз ин рӯ ҳамеша мадуро, ҳалим, хушмуомила, нармдиланд. Онҳо на танҳо нисбат ба бенавоён раҳмдилу дилсӯзанд. Қалби онҳо аз чизе низ ба сӯз меояд, ки ба ҷашми оддӣ дида намешавад. Онҳо покдиланд, аз дурӯғ мисли оташ метарсанд. Онҳо ҳатто дар бораи чизҳои беаҳамият низ дурӯғро истифода намебаранд. Дурӯғ барои шунаванда таҳқиромез аст ва гӯяндаро дар назари ӯ хору залил ва беқурб месозад. Онҳо худнамоӣ намекунанд, рафторашон дар кӯча ҳам мисли хона аст, ба ҷашми ашхоси аз худ пасттар ҳок намелоянд. Онҳо лаққӣ нестанд ва агар аз онҳо напурсанд, ҳарфе намегӯянд. Онҳо бештари вақт хомӯшанд. Албатта, бо чунин инсон муносибат кардан хуш аст». Асоси муносибати писарону духтаронро назокату одоб ташкил медиҳад. Дар муносибати одамон одоб чун меъёри ахлоқ ба ҳисоб меравад. Риоя накардани меъёри ахлоқ, ки дар ҷомеа ҳамчун қонуни ғайриҷузъӣ қабул шудааст, нишони бетарбиягӣ ва бадахлоқӣ аст.

Дар ҷомеаи мо ҷавононе ёфт мешаванд, ки духтаронро манбаи дилхушӣ ва вақтгузаронӣ медонанд. Дӯстии онҳо бо духтарон танҳо аз ҳамин хотир аст. Ҳамин ки бо духтари зебон дигар вохӯранд, бо баҳонае худро канор гирифта ба паҳлӯи духтари дигар меравад.

Аз ин рӯ духтарон дар интиҳоби дӯсту рафиқ бояд боэҳтиёт, сахтгир бошанд. Ҷавонро дониста, санҷида, ҳамаҷаҳафа ӯро шинохта муносибат намоянд. Дар ин бобат Носири Хусрав фармудааст:

Чу касро ёре як дил ёр гардад,
 Ба ҳар озор кай безор гардад?
 На бар ҳазл аст кори ёру ёрӣ,
 Ки сидки эътикод омад ба ёрӣ.
 Ба ёрӣ дар фаровон кор бошад,
 На ҳар к-аш ёр хонд, ёр бошад!
 Дило! Ёре талаб, гар метавонӣ,
 Чунон ёре, ки бар вай чон фишонӣ.

Супориш ва саволҳо:

1. Ахлоқ чист?
2. Тарбиятгари асосии ахлоқ дар оила кист? Падар ё модар?
3. Дӯстии духтару писар чӣ тавр сурат мегирад?
2. Ақидаи Шумо дар бораи дӯстии писарону духтарон чӣ хел аст?

§11. МУҲАББАТ – ҲИССИЁТИ ОЛИИ ИНСОН

Дар забони тоҷикӣ ду калимаи муқаддас ва ба ҳам муродиф мавҷуд аст, ки ҳиссиёти олии ва наҷиби инсониро ифода мекунад: «Ишқ» ва «Муҳаббат». Ҳар ду аслан калимаи арабӣ буда, ба таври умумӣ як ҳоли баи нарм, форам, гарм ва сӯзони байни ду касро ифода мекунад. Ин ҳоли баи (кашиш) бисёр нозук ва латиф, аҷиб ва шавқангез буда, моҳияти онро то охир ҳеч кас фаҳмида ва фаҳмонида натавонистааст. Зеро ки вай дар вучуди зиндаю мураккаби инсон жарфтар реша давонда, ба хуну ба мағзи он вобастаю пайваста аст.

Дар адабиёти тоҷик дар боби ишқу ошиқӣ асарҳои зиёде эҷод гардидаанд. Мавзӯи ишқу муҳаббат, вафодорӣ, фидокорӣ дар ин роҳ доим диққати аҳли башарро ба худ ҷалб мекунад. Чунон ки ғазалсарон бузург Ҳофизӣ Шерозӣ гуфтааст:

Ман банди он касе, ки шавке дорад,
 Бар гардани худ зи ишқ тавке дорад.
 Ту лаззати ишқу ошиқӣ кай донӣ?
 Ин бола касе хурд, ки завке дорад.

Дар ҳақон касе нест, ки дар ҳаёти худ боре ошиқ нашуда бошад. Беҳобӣ, интизорӣ барои танҳо як дидори маъшуқа, дарди ҳичрону шoirӣ барин ҳислатҳо барои ҳар фарди ошиқ ҳос аст. Аммо барои баъзеҳо баъд аз муддати муайян оташи сӯзони ишқ паст мегардад ва оҳиста – оҳиста он фаромӯш мешавад. Маълум

мегардад, ки ин ишқи ҳақиқӣ набуда, танҳо ҳавою ҳавас аст. Чунон ки Хусрави Дехлавӣ гуфтааст: «Ҳавас дигару ошиқӣ дигар аст».

Ишқи ҳақиқӣ ҳеч гоҳ хомӯш намегардад. Донишманди бузург Закариёи Розӣ дар китоби «Тибби рӯҳонӣ», ки ба бисёр забонҳои ҷаҳон тарҷума шудааст, дар бораи ҳолати ошиқ навиштааст: «Инчунин мумкин аст, ки аз дарди ишқи ҳақиқӣ дар гамгинии шадид ва ғӯсаҳои муттасил бимонад. Дар ин гуна ҳолат ошиқоне, ки ҳеч гоҳ ба мақсади худ намерасанд ба дарди беҳобӣ ва парешонҳолӣ дучор мешаванд. Гузашта ба ин қор то ба ҳадде мерасад, ки аз хӯрдани таом бемайл шуда, ба дарди ҷунунию васваса гирифтोर шуда, коҳидаву пажмурда мешаванд».

Бузургон гуфтаанд: *Дарди ишқро дармон висоли ёр аст* ва ё

Набошад ишқро ҷуз ишқ дармон,
Нашояд қард сандон ҷуз ба сандон.

Дар хусуси дарди ишқ ва дармони он аз ҷониби донишманди бузурги тоҷик Абӯалӣ ибни Сино ҳикояти аҷибе то замонӣ моразидааст, ки мазмуни он чунин аст: «Овардаанд, ки дар Табрез хочаи бозаргонеро писаре буд дар қамоли ҳусну малоҳат ва дар ниҳояти латофат ва сабоҳат, вай бемор шуд. Ҳарчанд ки ўро муолиҷа намуданд, беҳ намегардид, то ба ҳадде ки умедворӣ муқатеъ шуда. Ҷамъе падари вайро гуфтанд, ки дар вилояти Бухоро табибест Абӯалӣ ном, илҷи писарат вай метавон намуд. Он бозаргон писари худро гирифта назди Абӯалӣ овард.

Абӯалӣ чун набзи ўро гирифт, донист, ки ў ошиқ аст, аммо агар изҳори он намояд, он писар маҳҷуб мешавад ва мумкин нест, ки изҳори он кунад ва мақсуд ғавт мешавад.

Абӯалӣ гуфт:

— Эй хоча, марди ҷаҳонгаштае меорӣ, ки вай суҳангӯӣ ва ширинтақаллум бошад, то ман аз ў ҳикоят пурсам ва гуфтугӯӣ кунам, то писари ту шифо ёбад.

Ин хочаро мусоҳибе буд, ки тамоми рубъи (мақон) масқун сайр қарда буд, бо худ ҳамроҳ дошт, ҳозир соҳт.

Абӯалӣ даст бар набзи писар ниҳод ва аз он лири ҷаҳонгашта таърифи шаҳрхоро мепурсид, то ба таърифи шаҳри Табрез расид, набзи он писар мутаҳаррик шуд. Абӯалӣ донист, ки матлуби вай дар Табрез аст. Аз маҳаллот ва мавзеи он шаҳр пурсидан гирифт. Чун маҳаллаи Шакарфурушонро бар забон бурд, набзи вай бисёр

музтариб гардид, маълум шуд, ки максуди вай дар он маҳалла аст. Аз кадхудоён ва мутаваққинони он маҳалла пурсид, чун номи фалон хочаро ба забон гузорид, набзи вай суръат бунёд кард, аз аҳли хонааш пурсид, яке духтареро ном бурд, набзи вай ба мартабае изтироб намуд, ки наздик буд колаб тухӣ кунад. Абӯалиро ҷазм шуд, ки манзури вай ҳамон духтар аст. Ба хочаи бозаргон гуфт, ки бархезу Табрз рав ва фалон духтар, ки мазкур шуд, аз барои ин писар хостгорӣ кун, ки илоҷи ӯ ҳамин аст. Он низ аз мухтареоти Абӯалӣ аст».

Оре, ишке, ки дар ин ҳикоят тавсиф шудааст, ҳиссиёти олии инсонӣ аст. Ишқи покизаи инсонӣ бо майлҳои булҳавасию шахвонӣ олуда нест. Достони «Лайлӣ ва Мачнун»-ро ба ёд оред, як шаб дар сахро Лайлӣ бо Мачнун ҳамроҳ буданд, аммо Мачнун кӯшише барои коми дил ситонидан накард. Онҳо то рӯз ба якдигар менигаристанду рози дил мегуфтанд. Мачнун намехост маҳбубаи худро бадном кунад, чунки ишқи пок рафтори шоистаро тақозо мекунад:

Мехру рафъат васфи инсонӣ бувад,
Хашму шахват васфи ҳайвонӣ бувад.

гуфтааст Мавлоно Ҷалолиддини Румӣ.

Оилае, ки дар асоси ишқи тарафайн бунёд мегардад, хушбахту поянда аст.

Ишқ мағзу меҳвари оила ва муносибати оилавӣ мебошад. Аз ин рӯ, ба вай хеле дақиқ ва нозук муносибат кардан зарур аст. Шарти аввал, доништан ва қабул кардани он ки муносибати ҷинсӣ асоси воқеӣ - ҷисмонӣ дошта, он аз азал дар инсон мавҷуд аст. Дар одами ноболиғ чунин ҳиссиёт ҳоло ташаккул наёфтааст. Дар тани ранҷур (касал), ки ба ҳоли худ аст, ишқ ба ҷинс хеле коста аст. Дар тани пири фартут низ ишқу ҷозибан он моҳияту мазмунӣ давраи ҷавониро надорад. Робитаи байни онҳо асосан аз рӯи одат, хочат ва муошират, наҷот аз хавфи танҳой аст. Ҷавонон хусусиятҳои ишқро дар давраи вохӯриҳои ошкона ва давраи баъди никоҳу ҳаёти мураккаби оилавӣ фарқ мекунанд. Он «дуд»-у «оташ» ва «сӯхтаму пухтам»-ҳо ҳоси замони ишқварзист. Вале он дар вақти ба коми дил расидан, ишқ шудан нест намешавад.

Шарти дуюм, доништану эътироф кардани он ки ишқ дар миқёси замону макон, фазо ва вақт доимӣ ва абадӣ нест. Вобаста ба эҳсос ва асосҳои дигар пайдо мешавад, вале комилан вобаста

ба шахс ва дар ихтиёри шахс аст; дар доираи замону макон умр ва тан маҳдуд буда, пайдоиш, инкишоф ва инҳирофи он низ тибқи ҳамин қонуният вучуд дорад.

Шарти сеюм, ишқ ба хирад ва иродаи инсон бояд тобеъ бошад. Вале ин на тобеъияти яктарафа, балки робитаи тарафайн аст. Хирад ва ирода агар ишқу хиссиёти ишқиро идора ва раҳнамоӣ кунад, ишқу хиссиёт ақлу иродаро қувват медиҳад; ақро чӯё ва иродаро гиро мекунад; ақл ба ишқ сафо мебахшад, барои интихоби дурусти объекти ишқ мадад мерасонад; ишқ (ишқи ёр, ишқи Ватан, меҳри касб ва ғ.) дар навбати худ ақро водор месозад, ки роҳҳои беҳтару наздиктари расидан ба мақсадро чӯяду ёбад; вай иродаро мадад мекунад ва пурқуввату устувор менамояд. Дар сурати суғуст будани таъсири хирад ишқ метавонад, иродаро тамоман ба ихтиёри худ гирад, ба самти барои ӯ даркорӣ равона созад. Ин ҳол ҳам ҷиҳати хуб ва ҳам ҷиҳати бад дорад. Ҷиҳати хуб он аст, ки ишқи ҳақиқиро ба мурод мерасонад ва ҷиҳати бад касро ба қорҳои нохуш: ғалабаи шахват, ҷабр, ғадр ва ғ. бурда метавонад. Дар ҳусуси ақл бошад, ишқи ҷунунӣ онро тира ва гумроҳ низ қарда метавонад. Шарти чорум, ин аст, ки ишқ танҳо қори ошиқ аст, вай ягон ҳел маҷбуриятро аз берун, аз ҷониби каси дигар бардошта наметавонад. Ишқ ҳарида ё фурӯхта (масалан, қалин) ё баҳшида намешавад. Барои ин хиссиёт танҳо озода ва ихтиёр лозим аст. Ба воситаи зӯрӣ, «пора» (тӯҳфа), зора ва амсоли инҳо касро ба ниқох, ба ҷимӯё водор қардан мумкин аст, вале дар дили ӯ бо ин воситаҳо ҷой гирифтани мумкин нест. Ҳар кас меҳонад ҳамсареро интихоб кунад, ки бо ӯ дар ҳаёти оянда хушбахт шуда тавонад. Вале ин қори осон нест, ниҳоят мушкил ва мураккаб аст. Касе онро осон гум мекунад ва сабуқфикрона амал менамояд, ҳатто азим мекунад. Мушкилиҳо дар ҷист?

Ишқ ҳосияти аҷиб дорад: писару духтар, марду зани тамоман ношинос аз нигоҳи аввал нисбати якдигар меҳр мебандад. Ин ҳолро дар забони тоҷикӣ «ба як дидан ошиқ гардид» мегӯянд. Ин гуна ишқ падидаи бузург ва сеҳрнок аст, аммо бади ҳам дорад: вай хиссиёти ҳар касро ба ҷӯш оварда, ақро «тира» ва интихоби оқилонаро мушкил месозад. Решаи ин «ишқи ғаврий» шояд дар он бошад, ки ҳар шахси мучаррад, ғайр аз он эҳтиёҷу ишқи бузург, ки ба ҳамсар дорад, бо ӯ пешакӣ образи онро қиёсан ба падар, модар, бародар, хоҳар, хеш, ҳамсоя, образҳои адабӣ (аз кинофилмҳо) барои худ офаридааст. Он образи ҳаёлий

дар ҳамон нигоҳи аввал ба образи реалӣ мувофиқ меафтад, касро ба ҳаяҷон меорад, ҳиссиёти ишқ бедор мешавад. Ба иборан дигар, вай ба ҳамон образи ҳаёлиаш кайҳо «ошиқ» аст, ўро ҳар ҷо меҷӯяд. Сониян, эстетика дар ин маврид вазифаашро ҳамон лаҳза иҷро мекунад: ҳусн кори худро мекунад. Ҳусни расо ҳамеша барангезандаи завк, шавк, майл, ишқ ва дар айни ҳол тирасозандаи хирад, фикр мебошад, аммо омили ягонаи барафрӯхтани оташи ишқ нест. Донишманде гуфтааст: «Маъшукаеро, ки чашм интиҳоб кунад, чи басо, ки маҳбуби дил нашавад, аммо онро, ки дил биписандад, бегумон нури чашм хоҳад шуд». Аз ин гуфтаҳо маълум мешавад, ки чашм ҳусиро меписандаду дил интиҳоб мекунад. Барои дил бошад омидҳои асосӣ феълӣ рафтори нек, меҳру самимият, садоқат, вафо ва дигар хислатҳои неки инсонӣ мебошад. Вагарна, дар зиндагӣ бисёр духтарони зебо, аммо худписанду худхоҳ, бевафою сабукрафтор умрашонро ба танҳои мегузаронанд ва касе онҳоро ҳамроҳи ҳаёти худ интиҳоб намекунад.

Ҳусн ҳам барои ҳама як ҳел намемонад. Ҳар кас ба худ завқи хосе дорад. Ҳусне, ки барои як кас дилкашу қозиб менамояд, ба дигаре маъқул нест, аммо хислатҳои некро ҳама як ҳел кадр мекунанду меписанданд. Ҳикояти Шайх Саъдии Шерозӣ ба ин мавзӯ ҳеле мувофиқ аст.

ҲИКОЯТ

Якero аз мудуки араб ҳадиси Лайлӣ ва Мачнун ва шӯриши холи ӯ бигуфтанд, ки ба камоли фазлу балоғат сар дар биёбон ниҳодааст ва замоне ақл аз даст дода. Бифармудаш, то Мачнунро ҳозир оварданд ва маломат кардан гирифт, ки «дар шарафи нафси инсон чӣ ҳалал дидӣ, ки ҳӯи баҳоним гирифтӣ ва тарки сӯхбати мардум гуфтӣ?» Гуфт:

Кош к - онон, ки айби ман ҷустанд,
Рӯят, эй дилситон, бидидандӣ.
То ба ҷон турунҷ дар назарат,
Беҳабар дастҳо буридандӣ.

То ҳақиқати маъно бар сурати даъво гувоҳ омадӣ...», Маликро дар дил омад камоли Лайлӣ мутолиа кардан, то чӣ сурат аст, ки мучиби чандин фитна аст? Пас бифармудаш талаб кардан.

дар аҳён араб бигардиданд, ва ба даст оварданд ва пеши малик дар сахни сароча бидоштанд. Малик дар ҳайати ӯ назар кард, шахсе дид: сияҳфои бориқандом. Дар назараш хақир омад, ба ҳукми он ки камтарин худдоми ҳарамӣ ӯ ба ҷамол аз ӯ пештар буданд ва ба зинаш бештар. Мачнун ба фаросат дарёфту гуфт: «Аз даричаи ҷашми Мачнун бояд дар ҷамоли Лайлӣ назар кардан, то сирри мушоҳидаи ӯ бар ту тачалло кунад:

Тандурустонро набошад дарди реш,
ӯ ба ҳамдарде нагуям дарди хеш.
Гуфтаи аз занбур беҳосил бувад,
Бо яке дар умри худ нохӯрда неш!
То туро ҳоле набошад ҳамчу мо,
Ҳоли мо бошад туро афсона пеш.
Сӯзи ман бо дигаре нисбат макун
ӯ намак бар дасту ман бар узви реш!»

Аз ин ҷост, ки ҳар кас бо завқи хеш ба нигоре дил мебандаду хусни ӯро аз ҳама зеботар медонад:

Ошик ҳамон, ки маъшуқаро хуш кунад.

Акнун ишқро аз назари таърихи башар ва умуман инсон баррасӣ мекунем. Дар дунёи қадим муносибатҳои байни марду занро зуҳуроти инстинкти ҷинсӣ, яъне шаҳват муайян мекард, ки бетартиб ва беҳирадона буд. Ба қавли В. Г. Белинский «ишқе, ки танҳо ҳиссиётро ифода мекунад ба табиат асос ёфта, майли як ҷинсро ба ҷинси дигар дар бар мегирад». Вай чандон характери иҷтимоӣ нагирифта, ба қоидаҳои ҷамъиятӣ (ахлоқӣ, ҳуқуқӣ, одат, ирода) мураттаб карда намешуд: бетартиб ва беқоида буд, «зеро ки он ҳоло маҳдудиятҳои минбаъда аз рӯи одат муқарраршуда набуд». Вазъи мавҷуда тадричан ба қорҳои истехсоли ва ҳаёти оилавии одамони ибтидоӣ зиён овард: дар ин замина дар байни мардҳо ва қисман занҳо зиддияту низоъ ба вуқӯъ пайваست. Аҳвол ба ҷое расид, ки хавфи барҳам хӯрдани одамони ибтидоӣ ба миён омад. Пас, зарурати таърихӣ, объективӣ ба миён омад, ки инстинкти ҷинсӣ «ниҳта» карда шавад ё тавре ки боз мегуянд, пеши роҳи «индивидуализми зоологӣ» гирифта шавад. Ба ин мақсад чунин қоидаи маҳдудкунанда ва танзимкунанда «табу», «маъниёт» ҷорӣ мегардад. Дар ҳар сурат ҳоло чунин муносибату робитаҳои ҷинсиро ишқ шуморидан мумкин нест, зеро дар бунёди вай он

хосиятҳое, ки ба ишқи ҳақиқӣ ҳос аст, пурра вучуд надорад. Дар ҷамъияти синфӣ (гуломдорӣ, феодалӣ, капиталистӣ) ишқ поймоли муносибатҳои синфӣ буд, озод харидаю фурӯхта мешуд. Дар байни намоёндагонӣ як синф, ки тақрибан шароити якранги иҷтимоӣ ва иқтисодӣ доштанд, ишқ то андозае маънои аслии худро нигоҳ медошт, вале дар байни намоёндаҳои синфҳои муҳолиф вай ба «найранг» табдил ёфта буд. Чун дар тамоми ҷамъият муносибатҳои синфӣ ҳукмрон буд, таъсири синфии он ба муносибатҳои ишқии байни худи намоёндаҳои ҳамон як синф низ расида буд. Ишқ чун мол харида ва фурӯхта мешуд; харидор каси пулдор ва фурӯшанда шахси духтардор ҳисоб мешуд. Дар асл дар чунин муомила аз ишқ асаре намоёнад: пояҳои асосии худ (озодия интиҳоб, баробарии тарафҳо, майли тарафӣ, ҷозибан ҳусн, оташи шавқ)-ро гум мекунад.

Дар ҷамъияти феодалӣ ва ибтидои соҳти капиталистӣ дар мамлакатҳои Аврупо як навъ зухуроти ишқ мавҷуд буд, ки моҳияти он сари «таъзим» фуруд овардан дар назди зан, зебу зинати вай буд. Ҷавонмардҳо (ритсарҳо) ба занҳои зебо хушомад зада, изҳори ишқ менамуданд. Аммо дар ин ҷо ҳам ишқи ҳақиқӣ набуд, зеро харгиз занро ба худ баробар намешумориданд ва ўро бештар чун воситаи вақтхушӣ медонистанд.

Дар Шарқи мусулмонӣ низ вазъият аз ин беҳтар набуд. Шаҳсони мансабдор (амирону подшоҳон) дар ҳавлию дарбори худ дахҳо духтарону занҳоро ҷамъ намуда, «ишқварзӣ», айшу ишрат мекарданд. Ишқ як хосияти умумӣ дошта, дар шаклҳои гуногун, дар марҳалаҳои умри инсон зоҳир мегардад. Масалан, дар давраи кӯдакӣ ишқи аз ҳама пурзӯр нисбати модар аст. Дар давраи ҷавонӣ чунин ишқ нисбати ҷинси дигар (маъшук ё маъшуқа) зоҳир мешавад. Ин ҳол барои баъзе модарон фочиа ҳисоб мешавад. Дар давраи пирӣ, тавре ки қаблан гуфта шуд, ишқ он ҳиссиёту ҳарорати давраи ҷавониро надорад, сифатан дигар мешавад. Зан, ки модар шуд, фарзандашро дар аксар мавридҳо аз шавҳар бештар дӯст медорад. Ҳаман ин ҳолатҳоро ба ҳисоб гирифта, муносибатҳоро таъзим кардан лозим аст. Ишқи Ватан бошад, хусусиятҳои худро дорад, асосан ҳангоми ғарибӣ саҳт эҳсос мегардад. Объекти чунин ишқ гуногун ва таркибан сершумор аст. Ишқ ба хона, кӯча, маҳал, ноҳия, кишвар, вилоят, ҷумҳурий шуда метавонад. Фарқи кулли ин ишқ аз ишқи ҷинсӣ дар он аст, ки яке дигарро истисно намекунад. Вале касе, ки дар Ватан аст, аз ғами ишқи он озод аст.

Барои ҳамин мегӯянд: «Ғами Ватан аз ғарибон пурс, ки соҳибватанон аз он беҳабаранд».

Чӣ тавре ки шаклҳои зухуроти ишқ бисёр аст, шаклҳои ихори он низ хеле гуногун мебошад. Дар ҳар забон тарзи баён кардани «Ман туро дӯст медорам» бо шаклҳои гуногун вучуд дорад. Муҳим он аст, ки ишқ моҳиятан пок, расида ва шаклан пухта бошад. Дар он сурат, барои ихор намудани он суҳанҳо воситаҳои бисёр аст. Аз ҳама хубаш он аст, ки вай на ба воситаи суҳан, мактуб, миёнарав, ишора ва ғ., балки дар амал нишон дода шавад. Аслан дар ин масъала ҳарфи зиёд гуфтан норавост: «Ишқ он набувад, ки ҳамчу булбул ноли, ҳар ғаҳ ки бисӯзию наноли, ишқ аст». Аввалан ақлу фаросат, шаклу сурат, шавқу рағбат, меҳру садоқат ва касбу маҳорати худро нишон дода, сипас аз ишқу висол ҳарф бояд зад. Онҳое, ки дарҳол «Туро дӯст медорам, бе ту мемирам» мегӯянд, дурӯғи маҳз аст. Дар воқеъ, онҳо ҳарчанд ҳиссиёти гарму ҷӯшон дошта бошанд ҳам, вале он пойдор ва устувор нест, поя ва ё реша надорад, ба зудӣ хомӯш мешавад. Ҳеч набошад, баъди никоҳ ва висол дер намеояд. Дар чунин ҳолатҳо бисёр эҳтиёт шудан лозим аст.

Супориш ва саволҳо:

1. Кадом асари ишқӣ ё филми бадеӣ ба шумо маъқул аст?
2. Тасаввуроти шумо дар бораи ишқ чӣ хел аст?
3. Оё яқбора ду касро дӯст доштан мумкин аст?
4. Чаро гоҳо ишқу муҳаббат аз байн меравад?
5. Кадом ҳислатҳои дилдодагонро бо ҳам наздик ва чӣ хел рафтор аз ҳамдигар дур месозанд?
6. Кадом ҳислатҳои писарон (духтарон) ба шумо маъқуланд?

§12. МАДАНИЯТИ РАФТОРИ ОШИҚОН

Дар байни мардуми тоҷик ишқи Тоҳиру Зӯҳро, Лайлию Маҷнун, Фарҳоду Ширин ва вафодорони онҳо бо яқдигар афсона гаштаанд. Аз адабиёти тоҷик, афсонаҳои халқии ниёгонамон аз боби ишқу вафодорӣ, муҳаббати самимии инсонӣ мисолҳои зиёдеро овардан мумкин аст. Гарчанде замони тираю тори феодалий, ҳукмронии сарвату хурофот, имкон намедоданд, ки онҳо ба висоли ҳамдигар бирасанд, аммо онҳо ба ишқи худ содиқ монданд ва аз ин ҷиҳат вафодорони онҳоро дар давоми асрҳо мардум ба некӣ ёд мекунанд. Дар қиссаи ишқи онҳо дар ҳақиқат ҳиссиёти баланди инсонӣ тасвир ёфтааст.

Мавзӯи ишқу муҳаббат, вафодорӣ ва фидокорӣ дар ин роҳ доимо диққати чома ва махсусан, ҷавононро ба худ ҷалб мекунад. Дар ин маврид мутафаккири бузург Афлотун гуфта буд:

«Бе ишқ зиндагӣ муҳол аст».

Дар ҷаҳон шояд касе ёфт нашавад, ки дар умраш боре ошиқ нашуда бошад. Ошиқ шудан дар ҳаёти ҳар кас воқеаи ҳаяҷонбахш аст, аз ин рӯ солҳои сол ишқи аввал фаромӯш нахоҳад шуд.

Унсурӯлмаolini Кайковус дар «Қобуснома» дар бораи ишқу ошиқӣ суҳан ронда, мегӯяд:

Ин ишқ латиф асту латифӣ хоҳад,
Ҳар ҷо ки равад, ҷу худ зарифӣ хоҳад.

«Ишқ ҳамеша огуштаи табиатҳои нозук буда, бо зехнҳои латиф пайваста мешавад. Маҳз ишқ ошиқонро ба тозагӣ ва хушзабонӣ ва зебоии ҳаёт сафарбар мекунад. Онҳоро тавассути газалиёт ва шеърҳои пурбалоғат, ки дар боби ишқ гуфта шудаанд, ақидаҳои худро паҳн мекунанд», - гуфтааст мутафаккири бузург Закариёи Розӣ. Аммо, афсус, ки на ҳама дорони ҳислатҳои хуби инсониянд ва гоҳо бо рафтори беодобона, бо суҳанҳои дурушти бечӯ қасри зебои ишқро дарҳам шикаста, аз дилдодаи худ ҷудо мегарданд.

Шоирӣ тоҷик Файзулло Ансорӣ гуфта буд:

Дар забони мислати маъ ишқ ин покизагист,
Ҳар кӣ ин маъий надонад олами покиза нест.

Аз ин рӯ, маданияти муносибати байни ошиқон, одоби муомилаю муошират барои нигоҳ доштани пайдор гардидани ишқ аҳамияти калон дорад.

Ёд доред, Лайлию Мачнун ҳангоми таҳсил дар мактаб ба ҳам ошиқ шуда буданд ва ишқашонро то охири умр покиза нигоҳ дошанд. Муносибати Лайлию Мачнун, он покию вафодорӣ, самимияту садоқат барои ҷавонони замони мо боиси пайравӣ аст.

Дар замони мо ҳам ишқи аввали ҷавонӣ бештар дар вақти таҳсил дар мактаб ба вучуд меояд. Хонадагони синфҳои боло ба ҳамдигар таваҷҷӯҳи махсус зоҳир мекунанд. Ҷавон кӯшиш мекунад, ки бо ҳар роҳе ба духтар фаҳмонад, ки ӯро дӯст медорад.

Агар писар далеру росткор бошад илоче ёфта ба махбубааш дарди дилаширо мегӯяд, агар чавони шармгин бошад ба воситаи мактубча ё касеро восита карда хиссиёти худро ба дилдодааш мерасонад. Гоҳо мешавад, ки онҳо бо ҳамдигар дӯст шуда наметавонанд, писар ба духтар маъкул нест. Дар ин ҳолат ҳам бояд чавонон хиссиёти ҳамдигарро таҳқир накарда, эҳтироми якдигарро донанд, муносибати дӯстона кунанд, дар ҳолати зарурӣ ба якдигар ёрӣ расонанд. Шояд бо мурури замон феълӣ рафтори неки якдигарро писандида боз бо ҳам дӯст гарданд. Дӯстӣ бошад охиста-охиста ба ишқи ҳақиқӣ мубаддал мегардад. Бузургон беҳуда нагуфтаанд:

Дилро ба дил раҳест дар ин гунбади сипехр,
Аз рӯи кина кинаю аз рӯи меҳр меҳр.

Яке аз зуҳуроти оддитарини ишқ меҳри бепоёну хушмуомилағӣ мебошад. Дӯстию ошиқӣ садоқат, ахлоқи неку маданияро тақозо мекунад. Муносибати ошиқон бояд бегаразонаю самимӣ ва дӯстона бошад. Анъанаҳои миллии тоҷикон талаб мекунад, ки шахс хиссиёти худро ниҳон дошта тавонад. Аз ишқи худ дар ҳар ҷою назди ҳар кас лоф задан ҳам ба мард ҳам ба зан намезебад. Онҳо ишқи худро пок нигоҳ доранд, то ки вай манбаи муҳокимаи умум нагардад. Агар ҳуди дилдодагон боварӣ ҳосил карданд, ки ҳамдигарро дӯст медоранд, бо маслиҳати ҳамдигар метавонанд ба волидайнӣ худ изҳор кунанд, ки онҳо аз сири дили фарзандонашон огоҳ бошанд.

Шарти асосии мустаҳкамии муносибатҳои ошиқон ба ҳамдигар боварӣ доштан аст. Дурӯғгӯӣ, фиребгарӣ ин занге аст, ки охиста-охиста муносибати ошиқонро вайрон карда, самимиятро аз байн мебарад. Як сухани талх ва ё рафтори дағал гоҳо сабаби аз ҳамдигар ранҷидани ошиқон мегардад. Бояд кайд кард, ки агар муносибати онҳо самимӣ бошад, онҳо набояд аз рафтори якдигар ранҷанд. Чи тавре ки Саной гуфтааст:

Дӯстиро кас ба як бади нафурухт,
Бихри кайке гилем натавон сӯхт.

Ошиқон бояд тарбиятгари ҳамдигар бошанд. Хислатҳои бади якдигарро рӯ ба рӯ гӯянд. Рафтори худро муҳокима кунанд, одобу ахлоқи некро омӯзанд. Агар ҳамдигарро дӯст доранд, кӯшиш кунанд, ки дар байнашон дилхунукие ба вучуд наояд ва аз

гуноҳи ҳамдигар гузашта тавонанд. Хусайн Воизи Кошифӣ дар ин хусус мегӯяд:

Авф фармудан муборак хислатест,
Ҳар ки дорад авф, соҳибдавлатест.
Дил зи нури авф равшан мешавад,
В-аз насимаш сина гулшан мешавад.

Асоси маданият, муносибату рафтори ошиконро ахлоқу одоб ташкил мекунад. Одоб ин меъёри рафтори оқилонаест, ки дар асоси анъанаҳои ҳазорсолаи халқ ба вучуд омадааст ва ҷавонон бояд дар асоси он рафтор кунанд. Дуруст аст, ки имрӯз ба суннатҳои миллии тоҷикӣ, анъанаҳои наву пешқадами инсонӣ зам гардидаанд. Баробарҳуқуқии мардону занон ба рафтору муносибати ҷавонон дигаргуниҳо дохил намудаанд. Аммо ин чунин маъно надорад, ки ҷавонон шарму ҳаёро фаромӯш карда, афкори умумро ба назар нагиранд. Дар ҷойҳои ҷамъиятӣ: кӯча, театр, кино, боғ ҷавонон бояд чунон рафтор кунанд, ки диққати мардумро ба худ ҷалб накунанд, ба истироҳату тамошои дигарон ҳалал нарасонанд. Дар ҷойҳои ҷамъиятӣ ба ҳамдигар изҳори муҳаббат кардан, якдигарро ба каноҳ гирифта бӯса намудан нишонаи беодобист ва аз ҳама беш ҳамчун паст задани кадрӣ ҳамдигар доништа мешавад. Ишк ҳиссиёти олии инсонӣ аст ва паст задани он нашоёд.

Дилдодагон шараф, кадрӯ қимати худро ҳамеша ва дар ҳама ҷо бояд нигоҳ доранд. Вақтҳои охир дар ноҳияҳои ҷумҳурии духтарони мактабҳои талабаҳои синфҳои 10-11 ба корҳои ношоём даст мезананд. Дар ин кор пеш аз ҳама волидон, роҳбарони мактабу муаллимон гунаҳгоранд, зеро корҳои тарбиявӣ хеле суст ба роҳ монда шудааст.

Дар яке аз рӯзҳои имтиҳоноти тобистонӣ як толибаи синфи 10 худро бад ҳис мекунад. Мошини ёрии тиббӣ ҷег зада ӯро ба шифохона мебаранд. Ҳангоми муоина маълум мешавад, ки духтари 17 сола 5 моҳа ҳомила аст. Дар ҷараёни сӯҳбат маълум гардид, ки ӯ бо донишҷӯе дар шаҳр шинос мешавад. Баъд аз ҷанд вохӯрӣ донишҷӯ изҳори муҳаббат мекунад. Духтар ба ишки ҷавон ва ваъдаҳои хонадоршавиаш бовар мекунад ва алоқани ҷинсӣ мекунад. Баъд аз як моҳ ҷавон ба хизмати ҳарбӣ даъват мешавад. Муддате пас ба духтар мактуб навишта хабар медиҳад, ки

интизори вай нашавад, ӯ зан дорад. Ҳамин тарик, қиссаи ишқи духтари беандеша поён меёбад.

Дар ин воқеа киро гунаҳгор донем? Албатта, дар тарбияи фарзанд аз ҳама пеш оила, падару модар масъуланд. Мактаб ҳам бояд бо ҳонандагон кори тарбиявӣ барад. Аммо аз ҳама пеш ҳуди ҷавонон ва махсусан духтар айбдор аст. Мутаассифона, дар ҳаёт гоҳо ҷавононе вомехӯранд, ки ба қадри ҳиссиёти баланди инсонӣ-муҳаббат намерасанд. Онҳо ҳамдигарро воситаи дилхушию вақтузаронӣ медонанд. Ин гуна ҷавонон метавонанд ба ҳар духтари зебо изҳори муҳаббат кунанд, то ба мақсади нопоки худ бирасанд. Баъзан духтарҳо ҳам ба доми макри чунин булҳавасон афтида, аз ишқи ҳақиқӣ беҳабар мемонанд.

Дар ин ҳодисаҳо пеш аз ҳама духтарҳои фиребхӯрда гунаҳгоранд. Духтарон бояд доимо дар ёд дошта бошанд, ки ишқ дигар аст, оиладорӣ дигар. Онҳо шарафу номуси худро то ба шавҳар баромадан бояд муҳофизат кунанд. Дар ишқ ба рафтори ношоиста набояд даст зад.

Ба андешаи донишманд ва файласуфи тоҷик Закариёи Розӣ: «Инсон агар сират дуруст кунад ва рафтораширо нек созад, аз зарари мардум начот меёбад ва соҳиби хурмат мегардад».

Супориш ва саволҳо:

1. Тасаввуроти шумо дар бораи шахси маданӣ чӣ тавр аст?
2. Қадом қоидаҳоро дар муомила бо одамон аз ҳама зарур мешуморед?
3. Шахси замонавӣ буданро чӣ тавр мефаҳмед?

§13. ХУСНИ ИНСОН

Тавре ки дар мавзӯи гузашта гуфтем, ишқ агар аз решаю поя ва баргҳо шоха гирад, дар сабазишу зухуроти худ боз бо чанд чизи дигар алоқаманд аст. Алоқан ишқ бо хусн бисёр муҳим ва мураккаб аст. Пеш аз ҳама падидаи ҳастии хусиро таҳлил кардан лозим аст.

Хусн (зебой) – як ҷиҳати марғуби зухуроти ҳастии табиат ва камолоти «модарзод»-и он мебошад, ки дар шуури инсон инъикос гардида, эҳсоси фароғат, завқ, лаззат ва қаноатмандӣ ба вуҷуд меоварад. Хусн танҳо дар ҷисм ва ҳаракати ҷисмонӣ фаъол намешавад, амалиётҳои он характери бадеӣ, маънавий, ахлоқӣ дошта, объекти ҳақиқии эҳсосоти эстетикӣ: наққошӣ, тасвирҳо,

рақсу мусикӣ, шеърӯ суруд, хикмату латифаҳо, суҳанҳои ифоданок, рафтори мардона (часуруна) ва одилона, гуфтори ҳақ ва одилона, кӯмакҳои бегаразона ба муҳтоҷон ва ғайра шуда метавонад. На танҳо шакл, балки мазмун, на танҳо зоҳир, балки ботин маъноӣ бузургии эстетикӣ ва этикӣ (ахлоқӣ) дорад. Завқу лаззати эстетикӣ ва ахлоқиро тартибот (бар ҳилофи бетартибӣ), муташаккилӣ (бар ҳилофи бенизомии бесомонӣ), баробарӣ (қисмҳо ва паҳлуҳо), пайдарҳамӣ ва ғайра низ ба вучуд меоваранд. Ҳамин тариқ, ҳусно аз рӯи мансубияташ ба се намуд ҷудо кардан мумкин аст. Ҳусно табиӣ, ки ба ҳисми инсон: рӯӣ, мӯӣ, қад, пой, даст, чашм ва ғ. дахл дорад. Ҳусно «сохта» ба сару либос ва зебу зиннати зоҳирӣ мансуб аст. Сеюм, ҳусно маънавий буда, ақлу ҳирад, заковату фаросат, одобу рафтор ва маданияти гуфторро дар бар мегирад.

Ҳусно табиӣ, ки дар байни мардум «ҳусно ҳудодод» низ мегӯянд, ганҷи бузург аст. Он ҳеле ҷозиб ва дилрабо буда метавонад, вале ҷавонон ба ҳусно зоҳирӣ бештар тавачҷӯх намула, ба ҳусно ботинӣ аҳамият наменданд.

Бояд дар хотир дошт, ки қиммати инсон танҳо дар ҳусно ҷамоли зоҳирӣ нест. Инсон бояд боз соҳиби ҳусно ботинӣ бошад. Ҳусно инсон дар одобу ахлоқи шахс зоҳир мегардад. Беҳуда нест, ки бузургони адабиёти тоҷик ба масъалаҳои одобу ахлоқ диққати махсус додаанд. Бадриддин Ҳилолӣ гуфтааст: одоб, феълӯ атвор касро зиннат медиҳад, ба дил лутф меоварад ва зиндагиро осон мекунад, ҳусно камолоти инсонро нишон медиҳад.

Рафтори инсон ягона нишондиҳандаи симо ва сифатҳои ахлоқӣ мебошад. Рафтори ахлоқӣ гуфта маҷмӯи кирдори инсонро мефаҳманд, ки моҳияти ахлоқӣ дорад. Аз ин хотир инсон набояд аз ҳусно ҷамоли ҳеш қаноатманд бошад, балки бикӯшад ба он ҳусно ботинӣ, яъне одобу ахлоқи некро бипайвандад. Ваҳдати ҳусно одоби неқ, шарму ҳаё ҳусно инсонро комил мегардонад. А. П. Чехов нисбати ҷунин ваҳдат навишта буд: «Дар одам ҳама чиз: ҳам рӯӣ, ҳам либос, ҳам қалб, ҳам афкор бояд зебо бошад».

Бисёр вақт рӯи зебо ва либоси шинам касро ба ваҷд меорад. Баъзан дар зерӣ он либоси зебо қалби сиёҳ ниҳон аст. Одами ботарбия дар қор, ҷамъият, оила, дар байни одамони шинос ва ҳам дар ҷамъияти одамони ношинос рафтори якхела дорад. Ҷунин одам дар ҳар шароит ҳудро гум намекунад, рафтору кирдори ҳудро назорат мекунад ва барои кирдори ҳуд ҷавоб гуфта метавонад. Ин ҳел шахсро одами маданиятноқ мегӯянд.

Асоси маданияти рафтори инсонро назокату одоб ташкил медиҳад. Назокату одоб ин меъёри муносибати оқилона, мақсадноки одамон нисбат ба якдигар аст, ки ба илтифот, ғамхорӣ, хоксорӣ асос ёфтааст. Рафтори нек маҳсули маданияти маънавӣ ва талаботи баланди одам ба худ ва ҷамъият мебошад. Аммо дар ҷамъияти инсонӣ боз хислатҳои бад, аз қабилӣ такаббур, худбинӣ, ҷоҳпарастӣ, ғайбат, ғазаб ва ғайра мавҷуданд, ки ба маънавияти одоби инсон таъсири бад мерасонанд. Сабаби носозгориҳо, вайрон шудани муносибати зану шавҳар ва гоҳо вайрон шудани оилаҳо ҳамин гуна хислатҳои бад мебошад, ки ҷавонон аз ҳусну атвори хеш дур карда наметавонанд. Сабаби аслии ин камбудӣҳо дар тарбияи оилавӣ мебошад. Гоҳо дар оила ба фарзанди худ аз хурдӣ талқин мекунанд, ки ӯ аз ҳама хушрӯй, боақлу доно аст. Барои ба чунин хислатҳо соҳиб шудани фарзанд волидон бояд дар вай чунин хислатҳоро тарбия намоянд. Шарму ҳаё падидаи ахлокиест, ки аз камолоти маънавӣ, ахлоқи ҳақиқӣ ва вичдони болидаи инсон шаҳодат медиҳад. Ҳаё зухуроти ҳусни ботинӣ – маънавӣ мебошад, ки шахсро аз амали бад, рафтори зишт ва истифодаи суҳанҳои қабеху дағал нигоҳ медорад. Ба духтари тоҷик ҳаё табиатан ҳос аст, ки он ба ҳусни зоҳири вай ҳусни ботинӣ зам мекунад. Ҳаё бо амри дил, вичдону ирода шахсро аз васвасаҳои нафсонӣ ва шайтонӣ нигоҳ медорад, аз роҳи бад мегардонад, занҷири по мегардад. Чуноне ки Зебуннисо гуфтааст:

Сар ба сахро мезанам, лекин ҳаё занҷири поет.

Ҳаё на танҳо ба занҳо, балки ба мардҳо ҳам ҳусн мебахшад ва ахлоқи онҳоро нақў месозад.

Нишонаи дигари адаб хоксорӣ аст. Хоксорӣ дар баробари ҳаё зебу зиннати инсон аст. Барои одами хоксор кибру гурур, ҳавобаландӣ, худписандию худхоҳӣ бегона аст. Одамони бузургӣ дар гузашта ва ҷӣ дар замони мо ҳама хоксор буданд. Одами хоксор ҳангоми сӯҳбат суҳани касро намебурад. Эҳтироми одамонро ба ҷо меорад, худро аз дигарон боло намегузорад. Хоксорӣ хислати барҷастан одам аст. Аз ин рӯ, хислатҳои неки инсонӣ ҳусни одамро меафзоянд, сурату сирати одамро зеботар менамоянд ва ҷавонон бояд барои ба ин хислат соҳиб шудан бикӯшанд. Роғибӣ Самарқандӣ гуфтааст:

Ба сурат одамай натвон гузидан,
Ба полон хар намебойд харидан.
Басо мардум ба сурат ҳамчу моҳанд,
Даруншон бингарй ганду сиёҳанд.

Супориш ва саволҳо:

1. Зебоии инсон дар чист?
2. Оё одамони зоҳиран камхусро дӯст доштан мумкин аст?
3. Чаро баъзе духтарони зебо дугона ва ё дӯсте надоранд?
4. Оё ҳама духтарони зебо хушбахтанд?
5. Шумо аз рӯи кадом меъёр ҳамсар интиҳоб мекунед?

БОБИ IV НИКОҲ ВА ОИЛА

§14. ШАРТҲОИ БА НИКОҲ ОМОДА БУДАНИ ЧАВОНОН

Никоҳ талаботи асосии ба вучуд омадани оила мебошад. Дар ҳар даври замон ва сохти ҷамъияти барои ба ҷо овардани ақди никоҳ меёру шароитҳои муайяне пешбинӣ шуда буданд. Дар дини ислом синни балоғати духтарон 9 ва писарон 15 солагии муайян шуда буд. Ин нишондод дар байни тоҷикон то барқарор шудани Ҳокимияти Шӯравӣ амал мекард.

Илми тибби муосир исбот намудааст, ки никоҳхон бармаҳал ва алоқаи ҷинсии наврасон ба саломатии онҳо, махсусан, ба духтарон зарари калон мерасонд. Сабаб дар он аст, ки узвҳои ҷинсии онҳо ҳанӯз инкишоф наёфтаанд. Аз ҷиҳати психологӣ бошад, ҳанӯз наврасон ба оиладорӣ тайёр нестанд, аз рӯзгору рӯзгордорӣ тасаввуроти муайяне надоранд.

Тадқиқотҳои олимони тиб муайян кардаанд, ки никоҳи бармаҳал на танҳо ба саломатии зану шавҳари ҷавон, балки ба насли онҳо ҳам зарар мерасонад.

Ҳамаи инро ба назар гирифта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон синну соли никоҳ аз 18 солагии муқаррар карда шудааст. Яке аз шартҳои асосии ба никоҳ омода будани ҷавонон ба балоғат расидани онҳо мебошад. Дар баъзе мавридҳо ҳукумати маҳаллӣ аз синни муқарраргардида як сол пеш ба ҳонадоршавӣ иҷозат дода метавонад.

Дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар шудааст, ки «Никоҳ бо розигии зану мард асос меёбад». Ин чунин маъно дорад, ки дар замони мо маҷбуран ба шавҳар додани духтар ё зан вайрон кардани қонун ҳисоб меёбад ва мувофиқи қонуни ҷиноятӣ шахсони гунаҳгор ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

Маълум аст, ки бештари ҷавонони мо пеш аз оиладор шудан бо ҳамдигар шиносанд, дӯстию рафоқат доранд, ҳамдигарро дӯст

дошта ба никоҳ розӣ мешаванд. Аммо ҳоло ҳам ҳодисаҳои маҷбуран ба розигии духтар ба шавҳар додани онҳо мушоҳида мешавад. Бинобар ин ҷавононе, ки ба ақди никоҳ розӣ мешаванд, бояд розигии номзадашонро фаҳманд, ки ин яке аз шартҳои бунёди оилаи хушбахт мебошад.

Барои ин хуб мешуд, ки пеш аз ақди никоҳ волидайн ба фарзандон имкон меоданд, онҳо ба ҳамдигар шинос шаванд. Ҳамдигарро хуб шиносанд, феълӣ атвори якдигарро фаҳманд, нисбат ба ҳамдигар меҳр пайдо кунанд. Ин иқдом барои пайдории оилаи оянда асоси хуб мегардад ва ҷавонон ҳам бояд баҳри ин кӯшиш намоянд.

Яке аз шартҳои муҳими омода будан ба оиладорӣ соҳиби касб ё ихтисос будани ҷавонон мебошад. Ҷавонон пеш аз қадам гузоштан ба ҳаёти оилавӣ бояд аз ҷиҳати иқтисодӣ пурра мустақкам бошанд. Ҳарчанд онҳо зиндагии оилавии худро дар хонаи волидайн оғоз мекунанд, бо вучуди ин бояд саҳми худро ба буҷаи оила гузоранд. Дигар ин ки ҷавонон бояд ба ҳаёти оилавии мустақиллона омода бошанд.

Масъалаи дигаре, ки волидон пеш аз хонадоркунии фарзандон бояд ба назар бигиранд, хизмати ҳарбии писарбачаҳо мебошад. Албатта, ҳар як падару модар меҳроҳад тӯйи фарзандашро бубинад ва соҳиби набера шавад. Онҳо андеша мекунанд, ки писарашон ба хизмати ҳарбӣ даъват шавад ҳам, арӯс дар назди онҳо мемонад ва хизматашонро ба ҷо меорад. Аммо гоҳо ин тавр мешавад, ки баъд аз ҷанд моҳи хонадоршавӣ ва ба хизмати ҳарбӣ даъват шудани ҷавон арӯс низ ба хонаи падару модари худ равон мешавад. Дар ҷунин ҳолатҳо байни арӯс ва падару модари домод дилхунукӣ пайдо мешавад, ки он ба муносибатҳои ояндаи оилавии зану шавҳар таъсири манфӣ мерасонад. Гоҳо фироқи тӯлонӣ (2-3 сол) ба оилаи мустақкам нагаштан ҷавонон раҳна мезанад. Бузургон беҳуда нагуфтаанд, ки «Меҳр дар ҷашм аст». Муддати дароз аз ҳам ҷудо будан сабаби коста шудани меҳр мегардад. Мушоҳидаҳо нишон медиҳад, ки аксари ҷавонони оиладор бо ҳар роҳу восита меҳроҳанд аз қисми ҳарбӣ ба хона раванд. Гоҳо бе руҳсати сардорон аз қисмҳои ҳарбӣ мегузранд. Ин сабаби сарзанҷиши ҷавонон мегардад. Аз ин ҷиҳат ҳамаи инро ба инобат гирифта, хуб мешуд, ки ҷавонон пас аз адои хизмати ҳарбӣ хонадор шаванд.

Аз андешаҳои боло ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки ҷавонон бояд аз ҷиҳати маънавий ба ҳаёти оилавӣ омода бошанд. Ҷавонон ба ҳал намудани душворихое, ки дар роҳи ҳаёти оилавӣ дучор меоянд, кодир бошанд, масъулияти оила ва оиладориро эҳсос кунанд.

Мақсад аз ташкили оила зиёд кардани насл аст. Мард бояд посбонии муҳаббат, саодат ва шарафи оиларо ба дӯш гирад. Агар ҷавон ҳис кунад, ки ба бардоштани чунин бори гарон кодир аст, пас вай ба оиладор шудан омода аст. Чунон ки Низомии Ганҷавӣ фармудааст:

Дастӣ вафо дар камари аҳд кун,
То нашавӣ аҳдшикан, чаҳд кун!

Оиладор шудан дар ҳаёти ҳар як ҷавон воқеаи муҳим аст ва ҳар як падару модар орзу мекунад, ки ин воқеа бо хурсандӣ қайд шавад. Ҷавон ҳам барои амалӣ гардидани орзуи падару модари худ бояд ҳаматарафа андеша намояд, масъулияти худро дар назди оила, волидайн ва ҷамъият ба хубӣ дарк кунад.

Супориш ва саволҳо:

1. Ба фикри шумо аз чандсолагӣ оиладор шудан лозим аст?
2. Оид ба хонанишинии занҳо чӣ ақида доред?
3. Масъулияти оиладориро чӣ тавр мефаҳмед?

§15. ОИЛА ВА ВАЗИФАҲОИ ҶАМЪИЯТИИ ОИ

Оила асоси давлат аст. Чи тавре ки иморат аз хиштҳо бунёд меёбад, давлат ҳам аз оилаҳо ташкил мегардад. Бинобар ин вазъияти оила ба ҳаёти ҷамъиятии давлат таъсири бевосита мерасонад. Таъсири оила ба ҳаёти ҷамъиятии давлат ба воситаи чи тавр иҷро намудани вазифаҳои сурат мегирад.

Яке аз вазифаҳои муҳими оила дар ҷамъият ин таҷдиди аҳолӣ мебошад. Аз таҳлили Раёсати омор маълум мегардад, ки агар дар ҷумҳурӣ оилаҳо танҳо як фарзанд дошта бошанд, аҳолии онҳо кам шудан мегиранд. Барои нигоҳ доштани сатҳи аҳолӣ оила бояд на камтар аз ду фарзанд тавлид намуда, онҳоро ба воя расонанд. Табиист, ки волидайн бо мурури замон пир мешаванд ва аз дунё мегузаранд. Агар дар оила як фарзанд ба воя расида, танҳо ҷои як волидайнро дар ҷамъият пур кунад ин ҳолат сабаби кам гаштани аҳолӣ мегардад. Агар оила ду фарзандро ба воя

расонад, пас волидайн ба ивази хеш барои чамъият ду шахсро тайёр менамояд. Дар ин ҳолат шумораи аҳоли дар як сатх нигоҳ дошта мешавад.

Маълум аст, ки на ҳамаи фарзандон ба воя мерасанд. Қисме аз онҳо дар хурдсолӣ бо сабабҳои гуногун вафот мекунад. Ин ҳолатҳо ҳам сабаби кам шудани шумораи аҳоли мегардад. Бинобар ин барои нигоҳ доштани шумораи аҳоли оила бояд камаш се фарзандро ба воя расонад. Кам ва аз ҳад зиёд гаштани аҳоли ба иктисодиёт, сиёсати иҷтимоии чамъият таъсир расонида, тағйир додани нақшаҳои онро талаб мекунад.

Масалан, дар қисми Аврупоии собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ аз сабаби афзоиш паёфтани аҳоли дар корхонаҳои саноатӣ коргарон нарасида, деҳот хароб гаштааст.

Дар Тоҷикистон бошад афзудани аҳоли сабаби зиёд гаштани бекорон, нарасидани ҷой дар кӯдакистонҳо, душвории таъминоти озукаворӣ ва ғайра мегардад.

Бинобар ин ҳар оила бояд шумораи таваллуди фарзандро танзим намояд.

«Фарзанд азиз, одобаш аз вай азизтар», - мегӯяд мақоли халқ. Аз ин рӯ, тавлиди фарзанд ханӯз нисфи кор аст. Кори муҳим ва асосӣ тарбия намудан ва ҳамчун инсонӣ бомаърифат, хушодобу меҳнатдӯст ба воя расонидани фарзанд мебошад. Ин вазифаи муҳим ба оила вобаста мебошад. Тайёр намудани фарзандон ба ҳаёти мустақили оилавӣ пеш аз ҳама вазифаи падару модарон аст. Кӯдаки навзод, ки баъзан ўро ба ниҳоли наврас монанд мекунад, дар оила чашм кушода оламро мебинад, падару модар, хешу таборашро мешиносад, табассум кардан, хестану ништастан, қадами нахустин гузоштан, давидану афтиданро меомӯзад. Худшиносӣ, тасаввуроти ҷаҳонбинии ӯ аввалин бор дар оила, дар ихтоси падару модар мегузарад ва бо таъсири бевоситаи онҳо тарбия меёбад. Рочех ба ин масъала Абушакӯри Балхӣ гуфтааст:

Ба ҳангоми барношо кӯдакӣ,
Ба доиш тавон ёфтан зиракӣ.
Дарахте, ки хурдак бувад, боғбон,
Бигардонад ўро, чу хоҳад ҷунон,
Чу гардад калон боз нагвонадаш,
Ки аз кажню ҳам бигардонадаш.

Бесабаб нест, ки дар мамлақати мо тарбияи фарзанд вазифаи оила, мактаб ва ҷомеа доишта мешавад. Дар сурати нодуруст

тарбияро ба роҳ мондан дар оила мақомоти расмӣ ба он даҳлат мекунад.

Волидон вазифадоранд, ки ба фарзанд дар мавзӯҳои оиладорӣ, муносибати зану шавҳар, рӯзгордорӣ, меҳмондорӣ, муносибат ба хешу табори тарафайн ва тарбияи фарзанд сӯҳбатҳо гузаронанд ва дар ин кор анъанаҳои беҳтарини халқи тоҷикро истифода намоянд.

Вазифаи дигаре, ки дар назди ҳар оила меистад, ин тарбияи хоҷагидорӣ ва меҳнатдӯстии фарзандон мебошад. Муҳаббат ба меҳнат аз ҷудакӣ парвариш меёбад. Муносибати софдилонан калонсолон ба меҳнат ба фарзандон таъсири мусбат мерасонад. Қадамҳои нахустини роҳи меҳнатдӯстиро бачаҳо аз падару модар меомӯзанд.

Ҳар як оила вазифаи хоҷагӣ-истехсолиро иҷро менамояд ва ин кор маҳсусан дар деҳот хеле хуб ба роҳ монда шудааст. Дар деҳот ҳар оила барои кишту кори шахсӣ дар назди хона замин дорад ва барои рӯёнидани маҳсулот ҳама аъзоёни оила дар он ҷо меҳнат мекунад. Ҳосиле, ки оила аз замини назди ҳавлӣ мерӯёнад, на танҳо барои истеъмоли худӣ онҳо, балки қисме аз он ба бозор, ба аҳолии фурухта мешавад. Дар Тоҷикистон саҳми хоҷагии шахсӣ дар таъмини ҷамъият бо маводи хӯроқа, аз кабили гӯшт, шир, тухм, маҳсулоти кишоварзӣ хеле калон аст.

Таъсири фаъолияти хоҷагиҳои оилавӣ ба таъминоти ҷамъият хеле калон аст ва ободу арзон будани маҳсулоти кишоварзӣ чорводорӣ дар бозорҳо ба он вобаста аст.

Меҳнат қардан дар замини назди ҳавлӣ, нигоҳ доштани чорвои шахсӣ ва анҷом додани корҳои хоҷагии оила иштироки ҳаман аъзоёни оиларо талаб мекунад. Аз ин рӯ, бачагону духтарони кишлоқ аз хурдӣ ба кори хоҷагидорӣ ҷалб қарда мешаванд, ки ин барои онҳо як мактаби тарбияи меҳнатӣ хоҷагидорӣ мегардад. Дар деҳот баробари падару модарон писарону духтарон ҳам ба кори хоҷагии оила машғуланд. Бачаҳо дар замини назди ҳавлӣ кор мекунад, меваю сабзавот ҷамъ меоваранд, барои чорво хошоқ захира мекунад. Духтарон бошанд ба чорво нигоҳубин қарда, кори хонаро анҷом медиҳанд, хӯроқ тайёр мекунад.

Онҳо ҳамчун шахси дар меҳнат обутобефта ба камол мерасанд ва таҷрибаи андӯхтаи худро барои тарбияи фарзандони ояндаи хеш истифода мебаранд. Абулқосим Фирдавсӣ гуфтааст:

Ба ранҷ андар ория танатро, равост:
Ки худ ранҷ бурдан ба доиш сазост.
Ба ранҷ андар аст, эй хирадманд ганҷ,
Наёбад касе ганҷ нобурда ранҷ.

Дар оилаҳои шахрӣ иҷрои вазифаҳои хоҷагии оила ба дигар низом сурат мегирад. Оилаҳои, ки соҳиби хонаи шахсӣ мебошанд, дар ҳавлиашон дарахтони мевадор ва кашничу пиёз рӯёнида метавонанд. Ғайр аз ин ғов, мург ё якчанд моли майдаро низ нигоҳубин карданашон мумкин аст.

Чунин оилаҳо монанди деҳотиён дар тамоми қорҳои хоҷагӣ баробар иштирок меварзанд. Харчанд онҳо маҳсулоти хоҷагии худро ба бозор набароранд ҳам, вале қисман талаботи оилаи худро таъмин мекунанд. Оилаҳои, ки дар хонаҳои давлатӣ зиндагӣ доранд, аз қори хоҷагидорӣ маҳруманд. Вазифаҳои хоҷагии онҳо танҳо аз қори хона, аз қабилӣ рӯбучин, пухтупаз, шустани либос иборат аст. Ин оилаҳо ягон маҳсулот истеҳсол намекуанд. Онҳо фақат истеъмолкунанда мебошанд. Чунин падару модарон бояд фарзандони худро ба қорҳои хоҷагии оила ҷалб намоянд. Хоҷагидорию оиладорию ба онҳо омӯзонанд ва ба ҳаёти мустақили оилавӣ онҳоро омода намоянд.

Вазифаҳои дигари оила нигоҳ доштани пайванди наслҳо аст. Дар урфият меғоянд, ки «хар шахс бояд ҳафт пушти худро донад», яъне дар бораи бобою бобоқалон, момою момоқалон ва дигар аҷдодони худ маълумот дошта бошад. Ин вазифаи падару модар аст, ки дар бораи аҷдодони гузаштаи худ ба фарзандон хикоя кунанд. Бештари вақт агар бобою момо дар қайди ҳаёт бошанд, ба набераҳоиашон дар бораи гузаштагон ва ҳешу таборашон нақл мекунанд. Фарзандон, ки қалон шуданд падару модар онҳоро ба хонаҳои ҳешу табор, дӯстонашон мебаранд. Ҳешу табору дӯстҳоиашон ба дидорбинии онҳо меоянд. Ҳамин тариқ, бачаҳо ҳешу табор, дӯстони оиларо мешиносанд, ба фарзандони онҳо дӯстӣ пайдо мекунанд, ба ҳешу табор меҳр мебаранд ва ин робитаи авлоднӯ дӯстӣ мустақкам мебардад. Бе мададу дастгирии ҳешу табор ва ёру дӯстон зиндагӣ қардан мушкил аст. Чунин ки Муҳаммад Ҳичозӣ гуфтааст: «Танҳо ба дунё меоем ва танҳо меравем, вай агар танҳодил зиндагӣ кунем».

Муносибати нек ба ҳешу табор, дӯстон, қадриносию меҳрубонӣ, омода будан ба мадади ҳамдигар ба фарзандон дарси ибрат мешавад.

Дар «Панҷсад ҳадис» омадааст, ки «Бехтарин эҳсон ба падар ин аст, ки пас аз марги ӯ бо дӯстонаш муҳаббат кунӣ!».

Ин пандро ҳар шахс бояд дар ёд дошта бошад ва нагузорад, ки риштаи дӯстӣ аз ҳешу табор ва ёру дӯстон канда шавад.

Мо дар ин ҷо якчанд вазифаҳои ҷамъиятии оиларо дида баромадем. Аммо ҳаёт аз шумо шояд ҳал намудани вазифаҳои гуногуни дигарро ҳам талаб намояд ва ба иҷрои он бояд омода бошед. Чунончи, бузургворе гуфтааст:

Зиндагӣ маҷмӯан бешу камист,
Ҳар шабе дар осмон моҳтоб нест.

Супориш ва саволҳо:

1. Оё падару модаратон ба шумо дар мавзӯи оиладорӣ сӯҳбат мекунад?
2. Шумо дар хоҷагии оила чӣ хел саҳм мегузоред?
3. Вақти таътили тобистона ба чӣ кор машғулед?

§16. ҚАТЪ ГАШТАНИ НИКОҲ

Мафҳуми талок (аз калимаи арабӣ) аз якдигар ҷудо шудан мебошад. Талок байни зану шавҳар ба маънои васеаш аз ҳам ҷудо шудани онҳо, вайрон шудани оила, «ятим» гардидани фарзандон, маънос гардидани ҳешу табор, барҳам хӯрдани муносибатҳои хешовандӣ, қатъ гардидани насл ва чандин ҳодисаҳои нохуши дигарро дорад.

Ҳалки тоҷик чун анъана ва қоида талокро амри шарр, васвасаи шайтон ҳисоб мекунад. Ҳатто мегӯянд: кӯху пушта, дашту сахро, дарахту гиёҳҳо ба ларза медароянд. Боз мегӯянд, ки дар рӯзи тӯй ва никоҳ ба гайр аз душманон ҳама хурсанду хандонанд, вале дар сурати талок ба ҷуз душманон ҳама маъюсу мутаассиф мешаванд. Никоҳро амри яздон ва талокро амри шайтон мешуморанд. Воқеан, никоҳ хостаи ҳамаи некхоҳон ва талок шеваи бадхоҳон аст. Оқибатҳои қори неку бад ба никоҳу талок пайваست аст.

Сайри таърихӣ талокро аз назар мегузаронем. Дар воқеъ, талок яке аз масъалаҳои бисёр мураккаби ҳаёти оилавӣ мебошад. То галабаи Инқилоби Октябр ҳамаи меҳнаткашон зери юги истисмор буда, азобу шиканҷан бешумор мекашиданд, аҳволи занҳои меҳнаткаш хеле вазнин буд. Онҳо на танҳо шиканҷаи

феодалону ҳокимон, балки шавҳарони худро низ мекашиданд. Дар мавриди талоқ ин масъала боз ҳам мушкилтар мегардид. Аввалан, талоқ пурра дар ихтиёри шавҳар буда ӯ бе ягон вачху далел заиро талоқ карда метавонист. Фарзандҳо бо мард мемонданд, зани талоқшуда қариб ҳуқуқи модарӣ надошт. Сониян, марди занашро талоқдода ягон зарар намедид, касе ӯро айб намекард, вале зани талоқшуда беваи бадном ҳисоб мешуд. Ӯро таънаю маломат менамуданд. Арзишаш ва эътибораш кам мешуд.

Умуман, аз рӯи таълимоти ислом зан дар муқоиса бо мард ними одам ҳисоб мешуд. Дар назди қозӣ шохидии 2 зан баробари 1 мард буд. Дар мавриди тақсими мерос низ вай нисфи ҳаққи мардро мегирифт.

Қуръон мефармояд, ки агар марде бимирад ва ӯро фарзандон (ҳам зану ҳам мард) бошанд, дар тақсими мерос бояд дар назар дошт, ки ба мард ду маротиба зиёдтар мерасад, яъне зан танҳо ба нисфи ҳаққи мард ҳуқуқ дорад.

Худи ҳодисаи талоқ нозуқиҳо ва мураккабиҳои бисёре дорад. Дар байни фақеҳон, мазҳабҳо, муллоён ва мардумон дар фармониши он муҳолифатҳои ақидавӣ мавҷуданд. Вале маъмулан талоқ ин тавр шарҳ ёфтааст. Шавҳар бояд дар ҳолати оромӣ, на асабоният ва на мастӣ алфози зеринро ба нияти талоқ ба зан тӯлон мекунад: «Туро талоқ кардам!», «Туро сар додам!», «Ихтиёрат ба дасти худат!», «Ба ҷои хоҳарам бошӣ!», «Ба ҷои модарам бошӣ», «Ту ба ман ҳаром!» ва монанди инҳо. Агар ин суҳанҳо беихтиёр дар ҳолатҳои дигар гуфта шуда бошанд, талоқ ҳисоб намешавад. Талоқ дар ҳолати ният кардан ва ҳушёр будани мард раво ҳисоб карда мешавад. Агар касе ӯро таҳдид кунад, маҷбур намояд, «талоқ» ҳисоб намеёбад.

Дар ҳолати ҳомила будани зан низ талоқ қабул нест. Аз рӯи фармудаи китоби муқаддаси Қуръон агар ҳомила будани зан шубҳанок бошад, баъди талоқ гуфтаи мард бояд се моҳ (се давраи ҳайз) идда пояд (с. 65, о. 5). Агар ҳомила буданаш аниқ бошад, талоқи додааш бекор ҳисобида мешавад. Мард заиро то таваллуд шудани кӯдак нигоҳ медорад. Агар мард бо занаш ошӣ кардан хоҳад, бе никоҳи нав зиндагиро давом додан мегирад. Бори дуввум низ талоқ кардан ба ҳамин минвол аст. Вале бори сеюм талоқ қатъӣ ва «бебозгашт» мешавад. Танҳо баъди «ҳалола» кардан аз нав никоҳ ва зиндагӣ намудан мумкин аст. Ба таври дигар бигӯем, ду

маротиба талоки «шартӣ» ва бори сеюм талоки «қатъӣ» мешавад. Ақнуи никоҳи такрор баъди «ҳалола» кардан имкон дорад.

Қолиби қайд аст, ки ҳоло ҳодимони солимфикри дини ислом, ки то андозае аз таассуб ва тақлиди кӯр – кӯрона озоданд, ин масъалаҳоро ба тариқи демократӣ ва гуманистӣ ҳал карда, се талокаи дар ҳолати мастӣ, маҷбурӣ, асабӣ, беморӣ содирушударо ба «ҳалола» аз нав никоҳ менамоянд. Дар чунин ҳолат онҳо гуфтаи Қуръон ва шариатро на ҳарфан, балки маънан ва ақлан дурусту инсонпарварона татбиқ мекунанд.

Вобаста ба ин масъала як ҷиҳати аҷоиби талоқро дар байни тоҷикон муҳокима намудан зарур аст. Вай ба калимаи «талоқ» ҳамроҳ шудани рақамҳои 1, 2, 3 мебошад. Онҳо гумон мекунанд, ки «як талоқ» гуфтан маънои бори аввал ва «ду талоқ» гуфтан аллакай маънои ду бор талоқ кардан ва «се талоқ» гуфтан баробари се бор ва қатъиян талоқ карданро дорад. Бинобар ин, агар аз даҳони мард ноҳост иборан «се талоқ» барояд, дарҳол занашро, «сеталоқа» ҳукм мекунанд ва ӯ ошӯи шудан хоҳад «ҳалола» мефармоянд. Ин мутлақо нодуруст аст.

Қуръон агар аз назари мусулмонҳо чун «каломуллоҳ» (сухани худо) боиси эътибор бошад, вай дар хусуси «маротиба», на шумора сухан гуфтааст. Пас мусулмонҳо маҳз ҳамин шартро бояд риоя кунанд. Аз ин рӯ, бори якум «се талоқ», «сад талоқ», «ба мӯи сар талоқ», «ба барғҳои бед талоқ», «ба ситораҳои осмон талоқ» - гуянд ҳам як бор (бори якум) талоқ мешавад, ки баъди он (бори дуюм ҳам) баргашта гирифтани мумкин аст. Дар давраи пайгамбар (суннат) чунин будааст.

Талоқ ҳарчанд ҳодисаи дунявӣ бошад ҳам, ислом онро фармудани худо мешуморад. Сураи 65-уми Қуръон «Талоқ» ном дошта, ҳамчун «сухани худо» ба шумор меравад. Аз ин ҷост, ки ба ҷиҳати динии масъалаи диккати маҳсус дода мешавад. Масалан, марде, ки чор бор шароб нӯшад, аз дини ислом баргардад, дар ҳақиқи Мухаммад ва Қуръон сухани таҳқир гуянд, занаш худ аз худ талоқ мешавад ва аз ҳуқуқи падарӣ низ маҳрум мегардад.

Ақнуи қонунҳои ҷумҳурӣ онд ба муносибатҳои оилавӣ, аз ҷумла никоҳу талоқро тамоман одилона ба танзим дароварда, ҳуқуқҳои марду занро дар оила баробар сохтааст; ҳатто дар баъзе ҷиҳатҳо (тақсими фарзандҳо ва ғайра) баъзан имтиёз ҳам додааст. Ин беҳтар аст. Вале он низ аз камбудӣ холи нест.

Дар мавриди талок бартариат доштани занхоро дар сохибияти фарзандон тахлил намуда, як чихати манфии онро махсусан қайд кардан лозим аст. Баъзе модарон баъди чудо шудан аз шавҳар фарзандонро бо худ мегиранд, аммо аз ӯҳдаи тарбияи онҳо ба ҳубӣ баромада наметавонанд.

Табиат вазифаи зану шавҳарро бисёр одилона ба ду кас: марду зан ҳавола намудааст. Дар сурати якҷоя будани волидон фарзандон ба тарбияи ҳаматарафа фаро гирифта мешаванд. Вақте ки волидон аз ҳам чудо мешаванд фарзандон тарбияи бояду шояд гирифта наметавонанд.

Талоқи мусулмонӣ ҳоло ҳам дар ҷумҳурии мо расмӣ-маъмулӣ аст. Дар деҳот ҳама тарафдори никоҳу талоқи мусулмонӣ буда, онҳоро чун омили пурзӯри танзими муносибати оилавӣ мешуморанд. Барои ҳамин пеш ё баъд аз чудо кардани ақди никоҳи граждани талоқи шаръӣ дода мешавад.

Талоқи граждани баъзе хусусиятҳои хос дорад. Агар талоқи мусулмонӣ чун қоида аз тарафи мард-шавҳар сурат бигирад, талоқи граждани аз ҳар ду тараф ба амал меояд, ки ҳуқуқан баробар мебошад.

Дар мавриди талок, ки масъалаи тақсими молу мулк дар байни зану шавҳар ба миён меояд, нобаробарӣ, вайронкунии ҳуқуқи тарафани мушоҳида мешавад. Дар ҳолати тақсими моликият ба ҳисоб гирифта намешавад, ки кадоме аз онҳо бештар ё камтар дар ҷамъ кардани молу мулк ҳисса гузоштаанд.

Барои никоҳ ва талоқ ягон воситаи маҷбурияти беруна ва бегона (ба гайр аз амри дил ва вичдони ду шахс) бояд набошад. Бисёр омилҳо ба тариқи мусбат ё манфӣ таъсир расонида метавонанд. Онҳоро зимнан сабабҳо ва омилҳои ҳифзи оила ва пешгирӣ намудани талоқ номидан мумкин аст.

Дуруст аст, ки дар сурати имконнопазир будани ҳаёти якҷоя барои зану шавҳар ҷудой шарт аст. Аммо муқаррар кардани он нуқта, ки акнун зиндагии якҷоя имконнопазир гардид, кори осон нест. Гоҳо мешавад, ки зану шавҳар саҳт ҷанг мекунанд ва дар ҳамон лаҳзаи асабоният фикр мекунанд, ки акнун ҳаёти якҷоя дигар имконнопазир шуд, вале бо гузашти вақт мебинанд, ки бе ҳамдигар наметавонанд. Бесабаб намегӯянд, ки ҷангу ҷанҷоли андаке дар байни зану шавҳар бефоида нест, онҳо ҳислатҳои якдигарро ҷуқуртар мефаҳманд, аниқтар муайян мекунанд, ки он дар зиндагии оянда зарур аст.

Яке аз сабабҳои умдаи никоҳ чӯш задани ишқ бошад, дар вақти зиндагии оилавӣ «хунук» гардидани он боиси талок мегардад. Ишқ хусусиятҳои хос ва аҷиб дорад. Бисёриҳо онро беҳад идеализатсия мекунанд, қариб ки ғайбӣ, осмонӣ, абадӣ, «илоҳӣ», сеҳрнок ва мӯъҷизанок мехисобанд. Оре, дар лаҳзаи чӯш задан вай мӯъҷизаовар аст. Бисёриҳо аз чӯши ишқ кӯр-кӯрона рафтор намуда, бо касе ақди никоҳ мекунанд, ки дар асл шоиста ва феълан мувофиқ нест. Ба ғайр аз ин, чиҳати дигар ва муҳим он аст, ки аз зиндагии воқеи занашӯӣ ба ишқи давран чавонӣ-мучаррадӣ, ки саршори ҳиссиёт-шаҳват аст, нигоҳ кардан ва баҳо додан дуруст нест. Дар зиндагии воқеӣ он ҳаёлҳои ширини давран ишқварзӣ нест, мушкилию талхҳои зиндагӣ ҳам бисёр аст. Ҳарчанд ки ишқ чун ҳиссиёти одами зинда ва чун навӣ қозибан чинсӣ ҳаргиз тамоман намемирад. Аммо каму коста мешавад. Онро дар раванди зиндагӣ ҳамеша парвариш кардан лозим аст. Аз каму коста шудани ишқ дарҳол рӯ ба талок ва ҷудой овардан дуруст нест. Агар роҳи ишқ ба сӯи никоҳ дар давран мучаррадӣ бештар ба воситаи ҳиссиёт, нафс ва шаҳват бошад, дар давран зиндагии оилавӣ ба туфайли ақл (хирад) мебошад. Рафти зиндагӣ ва мушкилоти ба он пайваста, агар мулоҳиза нашавад, ҳар лаҳза ба сӯи ишқ тирӣ ҷоннок мезананд. Масалан, барои марди аз меҳнат мондашуда бепарвой кардани зани хонанишин ё барои зани бо кӯдакҳо ва кори рӯзгор машғулу «абгоргашта» бепарвоёна газетаҳои ё телевизор тамошо кардани шавҳар хатои маҳз аст, ки аз он ишқ намеафзояд, балки маҳз мегардад.

Мувофиқ наомадани характеру хислатҳо яке аз сабабҳои асосии ҷудой марду зан аст. Сониян, худҳои худро ривҷ додан низ боиси таҳқирӣ иззати нафси якдигар мешавад.

Даҳолати нопоку гаразноки атрофиён, маслиҳатҳои беандешаи онҳо низ яке аз иллатҳои вайроншавии оила мебошад. Шахсони бадкиनावу бадният аз паи манфиати шахсӣ шуда, афзалиятҳои якеро барзиёду мубодиганок вонамуд месозанд, вале камбудҳои тарафи дигарро рӯйпӯш мекунанд.

Дар оилаи чавон солҳои аввали хонадорӣ фарқияти характерҳо, зиддияти манфиатҳо, муҳолифати баъзе одатҳо дар байни зану шавҳар бештар ба ҷашм мерасанд, агар ба он бозҳатиёт муносибат накунанд, оқибат ба вайроншавии муносибатҳои шахсӣ ва ҳатто ҳаёти оилавӣ оварда мерасонад.

Умуман, дар хусуси иллатҳои талоқ ва чораҳои пешگیری кардани он ҳаминро бояд таъкид намуд, ки агар ҳамсарон бештар аз паи фарқияту муҳолифатҳои чузъӣ, муваққатӣ, ғайриасосӣ бираванд, албатта, кор ба ҷудой, вайронӣ мебарад. Ҳол он ки дар мавриди мулоҳиза ва муросо, ҳамдигарфаҳмӣ «талоқ»-ро пешگیری кардан мумкин аст. Садҳо мисолро медонем, ки ҳамсари дуввум ва саввум аз пешина бехтар нест (баъзан бадтар аст), вале кас аз ноилочӣ тоқату муросо мекунад. Барои пешگیری кардани талоқ, ҳамкорон, дӯстон, хешон, ташкилотҳои ҷамъиятӣ бо маслиҳатҳои муфиду ҳаётии худ мадад карда метавонанд. Дар марҳилаҳои аввали муҳолифату ҷанҷолҳои оилавӣ, ки баъзан ба талоқ меанҷоманд, барои сари вақт пешگیری намудан нақши дӯстону хешони наздик (хусуру хушдоман, бародару хоҳар ва дигарон) ниҳоят калон аст. Онҳо аз таҷрибаи зиндагии худ дар ҳалли масъалаҳои оилавӣ, қоидаҳои анъанавии муносибати байни зану шавҳар ва ғ. маслиҳатҳои амалӣ дода метавонанд. Агар зану шавҳари «носоз» оқилона рафтор кунанд, ба маслиҳатҳо гӯш бидиҳанд, муносибаташон хуб мешавад ва ба ҷудой зарурат намеронад. Умуман, агар дар байн низоъҳои ниҳоят ҷиддӣ ва муҳим (нуқсонҳои табиӣ, психологӣ, ахлоқӣ) мавҷуд набошад масоили боқимонда ҳалшаванда аст. Бинобар ин оиларо нигоҳ дошта, фарзандонро зиндаятим набояд кард.

Супориш ва саволҳо:

1. Ақидани шумо дар бораи талоқ чӣ хел аст?
2. Дар кадом ҳолатҳо ба фикри шумо талоқ равост?
3. Ба хотири фарзандон бо ҳамсаратон, ки дигар дӯсташ намеред, зиндагӣ мекунад ё не?

§17. МАРСОМИ НИКОҲ

Мафҳуми никоҳ аз ҷиҳати иҷтимоӣ маънои расман якҷоя, ҳамхона ва ҳамхоба гардидани намоияндаи ду ҷинси муҳолиф: духтару писар (дар ҳолати болиғ) ва ё марду зан аст. Натиҷаи он ба таври расмӣ ва маъмулӣ қонеъ намудани талаботи ҷинсӣ, тавлиди фарзанд-давоми насли башар, ташкили хоҷагии оилавӣ, таълимоти моддӣ ва маънавӣ мебошад. Никоҳ (издивоҷ) ибтидо ва шартӣ зарурии ташкили оила мебошад. Аз даврае, ки оила ба вучуд омадааст, ҳамаи системаҳои идеологӣ

(динӣ, илмӣ) дар хусуси он ибрази назар кардаанд. Масалан, идеологҳои марксизм «якзанӣ» ва «якмардӣ»-ро беҳтарин ва одилтарин шакли оиладорӣ ҳисоб менамоянд.

Дини ислом чун системаи идеологӣ дар хусуси ташкили никоҳ ва оила таълимоти хоси худро дорад. Ғайр аз ҷиҳатҳои мусбат дар вай тарафҳои манфӣ низ дида мешавад. Яке аз онҳо никоҳи «бисёрзанӣ» мебошад.

Китоби муқаддаси дини ислом Қуръон бисёрзаниро (дар ҷамъияти онвақта вучуд надошт) ба шакли таълимоти худ даровардааст. Масалан, аз номи худо гуфта мешавад: «Пас никоҳи кунед он ки хуш ояд шуморо аз занон ду ва се ва чор..., ва бидихед занонро махрҳои махр» (с. 4, о. 4-5). Яъне, касе, ки аз ҳар ҷиҳат имконият дораду махр (қалин) дода метавонад, якбора 4 занро ба тариқи шаръӣ ба никоҳи худ дароварда метавонад. Вале касе, ки имконият надошта бошад, руҳсати гирифтани як занро дорад. Акси ин ҳол ноадолатӣ мешудааст. Чунончи меояд: «Ва агар битарсед, ки адолат наварзад, пас яке зан бигиред».

Ходимону пайравони дини ислом чунин таълимоти Қуръонро ҳар хел маънидод мекунанд. Аз ҷумла, чунин мегӯянд, ки дар ҳолати зиёд будани занҳои беваю камбағал (барои хӯрондану пӯшондану нигоҳубин кардан) ин ҳолат аз рӯи адлу инсоф аст. Ҳол он ки (боз огоҳ карда шудааст) агар хавфи беадолатӣ бошад, «пас яке» зан бояд дошт. Онҳо дар ин маврид аз муҳолифин гила мекунанд, ки ин ҳукми одилонаи Қуръонро ноҳақ танқид мекунанд. Эшон дар он, албатта, гуманизм ва демократизмро мебинанд. Чунин амал дар сурате мумкин аст, ки занҳо бева, кӯдакон یتим ва бесохибу ҳоруздор бошанд. Ин роҳи аз ҳалокат ҳалос кардани онҳо ва кори хайру гуманистӣ мебошад, вале дар он ҷанд ҷиҳати зиддигуманистӣ, ноодилона низ ниҳон аст.

Биёед, ин масъаларо чуқуртар таҳлил кунем. Аввалан, ҷамъияте, ки дар асоси қонунҳои демократӣ бунёд ёфта бошад, магар таъмини рӯзгори занҳои бешавҳару кӯдакони бепадарро танҳо дар серзанӣ мебинад: чаро занҳоро ба кор таъмину бачаҳоро дар кӯдакистонҳо ҷойгир намудан мумкин набудааст?

Сониан, дар сурате, ки мард ду, се, чор зан дораду дар мавриде, ки бо яке аз онҳо муошират мекунад, магар нисбат ба

дигар занҳо ноадолатӣ намешавад? Албатта, мешавад. Илму таҷриба кайҳо исбот кардааст, ки як зан барои як мард кифоя аст. Ниҳоят, як марди доро метавонист, ки аз рӯи ин ҳукми Қуръон якбора ё пайдарҳам чор зани ҷавонро дар ҳарамии худ нигоҳ дошта, хирсу шахваташро конеъ кунад, дигарон (маҳусусан камбағалон) аз сабаби надоштани пул безан гарданд. Таърих гувоҳ аст, ки ҳеч гоҳ занҳо аз мардҳо ду маротиба зиёд набуданд, ки ба ҳар мард дутоӣ зан расад. Дар хусуси сетоию ҷортоӣ ҳоҷати ғап ҳам нест. Қуръон иҷозат медиҳад, ки бо додани маҳр (10-12 танга ё дирҳам) дар мусофират ва ё ҳолатҳои дигар мардҳо занҳои муваққатӣ (мутъа, сига. Ниг. сураи 4, ояти 29) гирифта метавонанд. Мӯҳлати он аз як рӯз то 99 сол буд. Мардҳо ҳақ доштанд, баъди гузаштани муддати муайян чунин занро дар вазъи ҳомила ё бо кӯдак партофта, бе ягон масъулият ғайб зананд. Дар ин мавридҳо беваю сагираҳои бесоҳиб воқеан, зиёд мешуданд. Чунки вазъияти нохуш — бисёрзанӣ дар ҷамъияти истисморин то замони мо давом дошт. Ф. Энгельс дар ин хусус навиштааст: «Мавҷудияти канизакони ҷавону зебо, ки пурра дар ихтиёри мард буданд, ба моногамия аз аввал характери маҳсус дода, онро танҳо барои зан моногамия карда буд». Зани бечора бо як шавҳар побанд шуда, зулми шавҳарро мебардошт, хушбахтии оилавино ба маънои аслиаш дида наметавонист.

Дар он шароит гуломону канизон чун моли «соҳибдор» ҳисоб шуда, бе иҷозати онҳо ҳуқуқи издивоҷ надоштанд. Шариати мусулмонӣ, ки ҳеле баъд аз Қуръон пайдо шуда буд, ин аҳволро қонунӣ гардонд. Дар китоби шариат «Ҳидоя» гуфта мешавад: «Никоҳи гулом ё каниз бе руҳсати хӯҷани қонунӣ ҳисоб шуда наметавонад». Маҳз таъсири ҳамин қонунҳои «илоҳӣ» буд, ки мардҳо канизакҳоро ҳарида «зан» мекарданд ё моҳиятан ҳеч фарқе надорад; занро ҳарида (калин дода) моли худ мекарданд ё ба онҳо мисли каниз муносибат менамуданд. Марди пулдор на танҳо ба занҳо чун моли ҳарида муносибат менамуд, балки ба фарзандони аз он «мол» таваллудшуда низ ҳамчун мол нигоҳ мекард.

Чун қоида мусулмонҳо қабл аз никоҳ аввал розигии падару модарро (агар зан ё духтар гулом, каниз бошад, розигии гуломдорро) мегирифтанд ва синас аз духтар ё зан мепурсиданд.

Аз рӯи қоидаи шариати мусулмонӣ (ханифӣ), ки дар китоби «Ҳидоя» дарҷ ёфтааст, барои никоҳ ва ҳар умуроти дахлдор ризоияти духтар ё зан шарт аст. Дар он меояд: «Духтар дар ҳар умуроте, ки ба вай дахл дорад, пурсида мешавад... Ва агар ӯ сукут кунад ё табассум намояд, ин аломати розӣ будани вай мебошад». Тоҷикон дар ин масъалаҳо аз шариат ҳам пеш рафта, дар мавридҳои зарурӣ ба сукуту табассуми духтар қонеъ нашуда, шаклҳои дигари «розӣ» будани духтарро кофта ёфтаанд. Агар духтари болиғ (аз 12-сола боло) дар мавриди пурсиш норозӣ буданашро ба воситаи гуруҳтан ё гиря қардан зоҳир намекард, вай «розӣ» ҳисоб мешуд. Агар аз пеши падар ва ё «бузургон» гуруҳтан аломати беадабӣ ё беҳурмати ҳисоб шавад, дар бисёр мавридҳо духтарон аз тарс сукут мекарданд, ки он аломати ризо ҳисоб мешуд. Агар вай гиря кунад «ашки шодӣ» ва аломати «розиғӣ» ба ҳисоб мерафт. Дар ҳар сурат агар падар ё вориси дигари духтар ба никоҳ манфиатдор мебуду маъқул мебуд, гап-гапи ҳамон кас ҳисоб мешуд.

Боқимондаҳои ин одати кӯҳна ҳоло ҳам дар деҳоти мо мушоҳида мешаванд. Барои бартараф намудани онҳо муборизаи шадид бояд бурд. Дар ин қор бояд ҳуди духтарон яққоя бо ташкилотҳои дахлдор фаъолона иштирок кунанд. Қавонону мардони асил низ ба онҳо мададгори намоянд, то ки фотеҳа ва никоҳи оқилона ҳаматарафа ва дар ҳама ҷо қатъиян ғалаба кунад. Шарти дигари ақди никоҳ ба соҳиби духтар, дар ҳолати набудани волидон ба ҳуди вай додани маҳр (қалин) мебошад. Истилоҳи маъмул «маҳр» дар Қуръон зикр ёфтааст (вале на миқдораш) ва бо ҳамин ном дар байни арабҳо маъмул аст. Миқдори он аз рӯи ҳадиси пайгамбар, аз даҳ танга кам набояд. Ойро дар ибтидо одатан ба ҳуди занҳо, агар қанизақ мебуд, ба соҳиби вай меоданд. Оҳиста-оҳиста мавқеи зан, духтар дар ҷамъияти мусулмонӣ паст шудан гирифт вай аз ҳуқуқҳои худ, аз ҷумла гирифтани маҳр низ маҳрум гардид. Маҳри зан ва духтарро ақнуи падар ё вориси дигари он мегирифт.

Ин расм дар Осиёи Миёна, аз ҷумла дар Тоҷикистон низ паҳн шуда, боқимондаҳои он ҳоло ҳам дучор меоянд. Вай дар таҳаввулоти худ аз фармудани Қуръону ҳадис хеле дур рафта шакли миқдори мухталифро гирифтааст. Хусусан, дар

Тоҷикистони мо миқдори он аз ҳад гузашта рафтааст. Ҳоло дар мамлакатҳои араб, аз ҷумла Ироқ, андозаи маҳр бо ин миқдор нест. Садди миёнаи он дар ҳудуди 2 ҳазор динар (як динар бештар аз ду сомонӣ) буда, тамоми хароҷоти туй низ ба он дохил мешавад. Яъне, тарафи домод фақат ҳамин қадар харҷ мекунаду ҳалос. Инро ҳам бояд гуфт, ки ин миқдор якбора дода намешавад, вай ба «маҳри муқаддам» (пешакӣ) ва «маҳри муаххар» (баъд) чудо мешавад: якумро дар давраи никоҳ ва дуюмро дар мавриди талоқ (чун «алимент») медиҳанд. Агар талоқ лозим наояд, қисми дуюм ҳеч гоҳ пардохта нашуда, дар рӯзгори ҳаёти якҷоя сарф мешавад.

Чун боқимондаи замони гузашта дар Тоҷикистон маҳр маблағи зиёдро ташкил медиҳад, ки он барои падару модарон, ҷавонону духтарон мушкиливу нохушиҳои бисёре меоварад. Маҳр бисёр масъалаи мураккаб буда, ба он ба ҷашми саҳлу осон нигоҳ кардан мумкин нест.

Қобили қайд аст, ки на ҳама онро маҳкум мекунанд. Бисёриҳо бо ризоият ин корро мекунанд ва зарур ҳам мешуморанд. Тарафдорони қалин ва хирочи қалон, далелҳои зоҳиран пурқувват меоваранд. Масалан, мегӯянд, ки падару модар барои парвариши духтар маблағи зиёде сарф мекунанд ва тарафи домод бояд ақаллан қисме аз ин хароҷотро баргардонад.

Вале ин мулоҳизаи соддалавҳона ва он хариду фурӯш боқимондаҳои психологияи гуломӣ мебошад. Ҳоло вай дар оила, дар ҳона, дар масҷид, «ҷойҳона» («клуб») дар деҳот бо намунаи «маданитар» ба амал меояд. Агар ин масъаларо аз робитаи қуллӣ, моҳияти инсон ва таърих (ҷамъият) барканда, «падар аз меҳнати ҳалолӣ худ барои тарбияи духтараш ин қадар харҷ карда, хусур танҳо нисфи харҷро дода, духтари онро моли худ карда месварад»-гӯем, зоҳиран, дуруст менамояд. Вале агар ба масъала дуруст нигоҳ кунем, вай тамоман ранги дигар мегирад. Падари духтар фарзандашро «фурӯхта», каме пул (қалин) гирифта, зоҳиран андаке ғоида гирад ҳам, аз бисёр ҷиҳатҳои дигар моҳиятан зарар мебинад. Яъне, дар доираи танги муомила «молфурӯш-молхар», чун қасони фурӯшанда ва харанда ғоида бинанд ҳам, вале чун инсон - падарҳо, наслҳо зиёни қалон мебинанд. Писарону духтаронашон ҳам аз ин

муомила дар асл фоидае намегиранд. Бубинед, вақте ки духтар ба ивази калин (пул) ба шавҳар дода мешавад, ҳоҳ ноҳоҳ вай ба моли харида, ба чизи фурухта табдил меёбад. Дар хонаи шавҳар озоду сарбаланд буда наметавонад. Уро чизи харида меҳисобанд. Тарафи шавҳар мегӯяд: туро харидам, пул додам, бояд сархам бошӣ ва ғайра. Арӯс бошад, аз ин муносибат тахкир дида, худхоҳиаш ниҳонӣ ҷӯш мезанад. Зиддияти маҳсус ба миён меояд; шавҳар нисбат ба «молаш» ҳокимият рондан меҷӯяд, зан озодӣ ва мустақилияташро муҳофизат мекунад. Агар яке аз тарафҳо дар ин «мубориза» мағлуб ва таслим нашавад, вай оиларо ба вайронӣ (талоку чудой) мерасонад. Агар тарафҳо аз муборизаи ошкор даст кашида, муросо кунанд ҳам, вале дар психологияи онҳо ин «харидуфуруш» ниҳон мемунад ва он гоҳ-гоҳ зоҳир шудан мегирад.

Вақте ки падар духтарро ба ивази калин ба шавҳар месупорад, «моли мардум»-гӯён аз хонаи худ берун мекунад ва духтар худро дар хонаи «бегона» мебинад, ки ба ӯ чун «мол» муносибат мекунанд, на танҳо нисбат ба хусуру хушдоман, балки нисбат ба падару модараш низ нафрат пайдо мекунад. Борҳо шундаем, ки духтарон дар хонаи шавҳар наосуда ва аз хушдоман ранҷ кашида ба падарон «чаро маро ба инҳо додӣ», «маро фурухтӣ» мегӯянд. Падарон хоҳанд ҳам, дигар духтарашонро «гардонда» гирифта наметавонанд: баргардондани калин, харҷи тӯй масъаларо душвор мекунад. Духтар дар хонаи шавҳар ҷабран (на ихтиёран) побанд шуда, ба ҳар гуна фишорҳо дучор шуда, торафт нафраташ ба «фурушандагонаш» зиёд мешавад. Танҳо дар мавридҳои зарурӣ, ҳолатҳои ночорӣ онҳо ба хонаи падар меоянду вале дар дил бори гарони ғаму ҳасрат доранд. Аз ин аҳвол на танҳо духтар, балки падару модар, амаку бародар ҳам хурсанд буда наметавонанд. Аз каме қонё кардани ҳирси худ ва риоя намудани расми мардум андаке шод бошад ҳам, аз муносибати падарию фарзандӣ хеле бой меҷӯяд. Марокангез он аст, ки ҳуди падар дар ҳолати духтар баровардан ба калин розӣ бошад, дар мавриди арӯс овардан муҳолифи он мебошад. Пас, инсофу одамгарӣ магар он нест, ки духтарро аз рӯи ишқу ихтиёр хонадор кунанд, ба харҷи андак тӯю хурсандӣ намоянд. Арӯсро ҳам ҳамин тавр биёваранд.

Агар ҳамин тавр кунанд, ҳеҷ кас зарар намебинад: бо харҷи каме духтар мебарояду арӯс меоваранд. Духтарҳо аз рӯи хохишу ихтиёр, ишқу муҳаббат, майлу рағбат ҳамсарро интихоб мекунанд. Падару модар ва дигар дӯстони ҳаётозмӯдаю рӯзгоромӯхта ба онҳо маслиҳатгару мададгор мешаванд. Барои ин шароити объективӣ, иҷтимоӣ, қонуниятӣ чомеа мавҷуд аст.

Дар гузашта қалину масрафи зиёд бисёр ҷавононро аз имконияти сари вақт зан гирифтани маҳрум намуда, маҷбур месохт, ки ба бераҳагардӣ ва дигар қорҳои ношоам машғул шаванд. Ё баръакс, духтарон бе шавҳар пир мешуданд ва «пирдухтар» ном мегирифтанд ва ночор насиби мардонии пир, зани дуюм, сеюм мешуданду шӯрбаҳт мегардиданд.

Қалин дар мавриди муайян духтаронро пир мекард. Шариаат дар ин маврид ба ёрӣ омада мегӯяд, ки агар духтарат пир шуда бошад, болон бом баромада фарёд кун ё дар масҷид эълон кун ва ба каси хостгор бе ягон чиз никоҳ карда бидех. Ҳоло ҳам бар иллати қалин баъзе духтарҳо дар кишлоқҳо «пир» шуда мемонанд ва падарон бошанд, албатта, аз «беқалин» додан ва «болон бом баромада фарёд кардан» номус мекунанд.

Далели дигаре, ки тарафдорони қалин ба ҳимояи он меоранд, ин аст, ки гӯе вай оиларо мустаҳкам мекардааст. Оре, вақте ки кас ягон чизро бо пули қиммат меҳарад, ночор онро «азиз» медонад, «дӯст» медорад. Аввалан, зан мол нест, ки харида аз худ намоӣ, сониян, чунин «нағзбинӣ» дар асл бадбинӣ, бегонагист: ин дӯстдорӣ бевосита ба зан дахл надошта, дар асл ба он пуле мансуб аст, ки занро харида овардааст.

Охир, вақте ки зан харида мешавад, кучо озодии ишқу самимият, баробарию рафокат мемонад? Озодии ирода бештар аз ҳама дар масъалаи ишқу муҳаббат ва ҳаёти оилавӣ зарур аст. Қалин як воситаи ҷабри осоишта, зулми иқтисодӣ барои побанд намудани марду зан мебошад. Мардро гуломи пул ва занро асири мард месозад. Марди пулдор худро подшоҳи зан ҳисоб кунанд ҳам, вале мулкоро (оиларо) устувор нигоҳ дошта наметавонад, зеро дар асл вай озод нест, пул ӯро ба осонӣ ба ҷапу рост мебарад, як занро гузошта, ба назди зани дигар, сӯи зани ҷавонтар равад ва ғайра.

Ниҳоят, пайравони расми қалингарӣ ба таври худ далел меоваранд, ки пули қалин қариб ҳамааш дар хариди ҷиҳози арӯс

сарф мешавад, барои вай қолину либос, кӯрпаю болишт, чевону яхдон, чойнику пиёла, лаълию коса ва ғайра харида мешавад, бо ин чизҳо арӯс сарбаландона ба хонаи шавҳар меравад ва дигар мунтазиру дастнигари хусуру хушдоман намешавад. Духтарҳо низ ба ин чиз қисман тарафдоранд, зеро дар он Ҷоидаю обрӯи худро мебинанд. Аз як ҷиҳат ин дуруст аст, вале аз ҷанд ҷиҳати дигар нодуруст ва зараровар мебошад. Аввалин, духтарҳое, ки ба ин ҳол розӣ ҳастанд, яктарафаю худҳоҳона ба он нигоҳ мекунад. Мо бисёр дидаем ва шунидаем, ки чизҳои аслан бо пули домод (қалин) аз хонаи падарарӯс баргашта, дар ин «сайри сеҳрангез» ба моли арӯс табдил меёбад. Вай инҳоро аз хонаи падарам овардам гӯён пинҳон мекунад, то соҳиби хонаи алоҳида нашавад, аксарияти онҳоро ба истифода намебарорад. Дар ҳолати ҷудой аз шавҳар низ ин дард давом меёбад: «ин аз ман, вай аз ту» барин гапҳо борҳо такрор шуда, ҷудоии молӣ ба вуҷуд меояд. Тавре ки гуфта шуд, Куръон то дараҷае барои пайдоиши ҷунин психологияи чизпарастии арӯс мусоидат мекунад: ҳаққи маҳрро аз онӣ вай мешуморад, «никоҳ кунед онҳоро бо додани маҳрашон»-мегӯяд. Зимнан бояд қайд намуд, ки зеро таъсири ин идеяи исломӣ дар оилаи тоҷик расми «маҳрбахшон» пайдо шуда, боқимондаҳои он ҳоло ҳам дида мешавад. Он таомулест, ки баъд аз гузаштани ҷанд муддати ҳаёти якҷоя, ҳосил шудани боварӣ ба ояндаи хуби ҳаёти оилавӣ зан барои бахшидани маҳраш розӣ мешавад. Зиёфати хурде барпо шуда, дар он шавҳар ва ду-се нафар шоҳидон иштирок мекунад. Баъд аз зиёфат «маҳрамро бахшидам»-мегӯяд, дигарон ўро аҳсану офарин меҳонанд.

Барои оилаи нав ва хушбахтии онҳо молу чиз, мошин ва монанди ин барин боигариҳо ҳаргиз шарт нест. Онҳо метавонанд минбаъд қор қарда, аз пули меҳнати ҳалоли худ чизҳои заруриро харида гиранд. Дар ибтидо ба онҳо ҳаддалимқон ёрӣ лозим аст. Вале аз аввал «ҳатман ту ин қадар биёр, ман ин қадар мебарам»- гуфтанҳо бемаънист. Ҷавонҳо низ вазифадоранд, ки баъд аз ташкилу таъмини оилаи худ дар мавриди эҳтиҷ ба падару модар ва онҳое, ки тарбияташон қардаанд, ҳатман ёрдам кунанд. Баръакс, қалину харчи бисёр аслан арӯсро сарбаланду хушбахт намесозад. Вай дар ҳақиқат ҳам дигар ба падару модар ва тарбиятгаронаш ёрдам қарда

наметавонад. Домод мегӯяд, ки онҳо ҳаққашонро кайҳо гирифтаанд, духтар ночор бо вай розӣ мешавад, зеро илоҷи дигар надорад.

Барои никоҳи мусулмонӣ пас аз он ки духтар (ё зан) пурсида ва ба ӯ сару либос ва лавозимоти тӯй дода шуда бошад, дигар танҳо ба истилоҳ «чихатҳои техникӣ» мемонад: ҳозир кардани муллои никоҳгар, вакил, ду шохид (мардҳо), коса, об, сӯзану ришта ва дигар амалиётҳои ба он мансуб ва ғ. Азбаски ҳамаи инҳо характери ҷузъӣ ва дар байни маҳалҳо баъзе фарқиятҳои майда-чуйда доранд, дар бораи онҳо муфасссал намеистем. Фақат як ҷиҳати ба ном демократии никоҳи мусулмониро қайд кардан мумкин аст. Розигии духтар ё занро ба таври ҳалқунанда дар ҳамин маврид мепурсанд. Онҳо аз рӯи шарият бевосита дар маросими никоҳ иштирок карда; «ҳа» ё «не»-и ҳешро изҳор карда метавонанд. Вале, чун одат, бо назардошти ҳаё дар амал худ иштирок накарда, намояндаширо «вакил» мекунад. Бояд қайд кард, ки духтарони дар асл ба никоҳ норозӣ метавонанд, ки аз ин «демократизми шариятӣ» истифода бурда ба маросими никоҳ ҳозир шаванд, дар назди мардум эътирози худро баён намуда, сирри «соҳибони» худро фош намоянд ва домоди хирасарро низ гӯшмол дода, аз дами шайтонию ҷаҳди шахвонияш боздоранд.

Хутбаи никоҳи мусулмонӣ низ ҷиҳатҳои ҷолиб дорад. Дар вай ҳам ҷиҳатҳои ҳоси динӣ ва ҳам расму русуми мардумӣ ифода гардидааст.

Никоҳи граждани хусусияти ҳоси худро дошта, аз никоҳи шаръӣ ҳеле фарқ мекунад. Мақсади нихонии ҳарду шакли никоҳ як аст: он ҷӣ ки пештар гуфта шуд. Вале никоҳи динӣ, пеш аз ҳама бо он фарқ мекунад, ки шарият диндор (мусулмон) будан (ё минбаъд шудан)-и қасони никоҳшавандаро ба миён мегузорад. Никоҳи граждани ё қонунии ба дину маслак (масалан, диндор, атеист ё марксист будану набудан)-и тарафҳо қор надорад. Онҳо бояд қонуну қоидаҳои гражданиро риоя кунанд. Инро ҳам ба вичдону инсофи ҳуди онҳо ҳавола мекунад. Ба ғайр аз ин қатъиян бар зидди қалин мебарояд.

Барои аз ақди никоҳи граждани гузаштан никоҳшаванда камаш як моҳ пеш ба муассисаҳои ақди никоҳ ва ташкилотҳои онро ивазкунанда бо хошиш ва ризоии худ ариза медиҳанд. Агар

ақидаи онҳо тағйир наёбад, дар рӯзи муқарраршуда ҳамроҳи шохидҳо ва ёру дӯстон ба муассисаҳои дахлдор ҳозир мешаванд. Ҳуҷҷатҳои расмиро имзо мекунанд, шохидҳо тасдиқ менамоянд, ҳозирон маъқул мешуморанд ва расмияти никоҳ ба анҷом мерасад. Никоҳро дар муассисаҳои дахлдор гузаронидан шарт нест. Шахсони масъул аз ин муассисаҳо метавонанд, ки расми никоҳро дар клубҳо ва дигар ҷойҳои ҷамъиятӣ, ҳатто дар тӯйхона гузаронанд. Солҳои охир ҳамин шаклро бештар ба қор мебаранд, ки бисёр хуб аст. Вақти одамони тӯйдор сарфа ва қатори мошинҳои тӯйгард кам мегардад. Ин расмро як қомеби барҷастаи муассисаҳои ақди никоҳ, нишонаи бозсозӣ ва демократия дар қори онҳо доништан ҷоиз аст.

Супориш ва саволҳо:

1. Қадом ҷиҳатҳои никоҳи динӣ ба шумо маъқул аст?
2. Агар аз қайди ақди никоҳ гузашта бошед, никоҳи динӣ ҳатмӣ аст ё не?
3. Ақидаи шумо дар бораи қалин ҷӣ хел аст?
4. Агар духтардор шавед, ўро ҷӣ хел ба шавҳар медиҳед?

БОБИ V ТҶҲИ АРҶСӢ ВА ХУСУСИЯТҲОИ ОН

§18. АНЪАНАҲОИ МИЛЛИИ ПЕШ АЗ ТҶҲИ

Никоҳ, ки маъмулан баъди фотеҳа анҷом меёбад, мувофиқи шариасти мусулмонӣ дар ҳаёти оилавии тоинкилобии тоҷикон хусусиятҳои махсуси марокангез дорад ва он пеш аз ҳама ба муомилаи хариду фурӯш монанд аст. Онро барои беҳтар намудани аҳволи моддӣ (камбағалон) ё барои боз ҳам бойтар гардидан (дороён) ва ё барои мустаҳкам намудани мавқеи иҷтимоӣ мебастанд. Масалан, камбағалон маҷбур мешуданд, ки баъзан ҳатто, аз ғахвора духтарашонро ба қасоне, ки аз онҳо қарздору вобастаанд, гарав гузоранд, ғахворабахш кунанд. Бойҳо ҳам бо нияти боз ҳам бойтар шудан ба воситаи никоҳи шаръӣ ба муомила мебароманд, доду гирифтӣ духтар менамуданд. Баъзан барои дуруст намудани муносибатҳои шахсӣ волидон бо рақибони худ ба туфайли чунин доду гирифт робитаи хуби ҳешу таборӣ барқарор мекарданд. Ин амал, ҳатто, қори хайру савоб, суннати пайгамбар ҳисоб мешуд.

Барвақту бемаҳал ғахворабахш намудани духтарон, дар асл оқибатҳои бад дорад. Муҳаббат ва самимиятро мебарад, духтарро бадбахт мекунад, хусусан вақте ки вай агар зани дуом, сеюм ё чорум бошад.

Як навъ ғахворабахш низ вуҷуд дорад, ки моҳиятан аз харидуфурӯш фарқи қалон дошт. Масалан, падару модарони аз якдигар тамоман новобаста ҳангоми таваллуд шудани писару духтар онҳоро ғахворабахш мекунанд. Ин одат ҳоло ҳам давом дорад ва яке аз шаклҳои ташкили оила ва муносибатҳои оилавӣ мебошад. Дуруст аст, ки вай аз як тараф, духтару писарро побанди якдигар намуда, озоднашонро дар боби интиҳоби ҳамсари оянда маҳдуд месозад. Вале аз тарафи дигар ҷиҳати хуб ҳам дорад, ки барои мустаҳкам кардани муносибатҳои оилавӣ мадад мерасонад.

Масалан, ҷавонҳо пеш аз хонадор шудан як муддати муайян ҳамдигарро меомӯзанд. Чунин омӯзиш дар ҳақиқат бисёр зарур

аст. Маҳз ҳамин хел якдигарро омӯхта, маъқул карда хонадор шаванд, то ин ки баъдтар «характерҳо мувофиқ наомад»-гӯён аз ҳам чудо нагарданд. Оила вайрону дӯстон ҳайрон, фарзандон рӯхан мачрӯху падару модарон пурандӯх нашаванд. Мақоли «ҳафт бор чен куну як бор бур» дар ҳамин маврид ҳам ба кор меояд. Расми гаҳворабахш чун як шакли фотеха бояд бошад.

Дурусттараш, ба ин расми анъанавӣ, аз нуқтаи назари табиӣ нигоҳ кардан зарур аст; вай диалектикаи наву кӯҳна, мусбату манфӣ, озодӣ ва масъулиятро дар худ дорад. Тасаввур кунед, ки писару духтари гаҳворабахш ҳамсоя буда бо ҳам калон мешаванд. Ҳамдигарро хуб дониста, ба якдигар таъсири мусбат мерасонанд ва дар ташаққули ахлоқи психологияи ҳамдигар «ништирок» менамоянд. Духтар ё писар «нигоҳи санчиш»-ро аз тарафе ҳис карда, кӯшиш мекунад, ки ба гаҳворабахши худ маъқул шавад. Вале агар «чашми назорат» сахтгир бошад, онҳоро аз якдигар безору гурезон карда метавонад. Ба чунин аҳвол роҳ додан мумкин нест. Падару модар ва дигар атрофиён дар ин ҳолатҳо набояд «ана шавҳаршавандаат ё заншавандаат»-гӯён огоҳию хирагӣ кунанд. Муносибатҳои онҳо дар давраи қудакӣ ва бачагӣ бояд шакли бозихон ширинро дошта бошанд. Кӣ «шаҳу арӯсбозӣ» барин бозихон кӯдаконро наметавонад?

Илми равоношиносӣ исбот кардааст, ки дар рафти бозихон шавқовар шахсияти кӯдак хеле хуб ташаққул меёбад. Онҳо як навъ саҳнаҷаҳон ҳаёт, машқҳои зиндагӣ, санчиш барои ҳаёти оянда мебошанд.

Минбаъд ҳам муносибатҳо бояд дар асоси ҳуқуқҳои баробару интиҳоби озод ҷараён ёбад. Дар сурати маъқул нашудан ҳар кас имконияти озодона «не» гуфтанро дошта бошад. Ягон чиз онҳоро маҳдуд ва ба никоҳ мачбур насозад. Фотеха дар маҳалҳо хусусиятҳо ва шаклҳои гуногун дорад. Одатан, аз рӯи расми кӯҳна баъди арӯсхушкунӣ модар, апа, хоҳар ё дигар намоёндан домодшаванда бо 2-3 кас ба хонаи арӯсшаванда рафта фотеха мекунад. Ҳоло дар деҳот чун расми замонавӣ пеш аз фотеха ва баъд аз арӯсшавандаро дидани занҳо писару духтарро ба якдигар нишон медиҳанд. Вале онҳо танҳо рангу рӯ ва қаду қомаи якдигарро мебинанду ҳалос, ки барои никоҳ ва ташкили оила заминаи хуб шуда наметавонад.

Шакли замонавии он ин тавр аст, ки писару духтари ба балоғатрасида, дар ҷои кор, таҳсил ва ғайра бо якдигар шинос

шаванд, махсус воҳуранд, якдигарро хуб фаҳманд, баъд бо падару модар ё наздикони дигар дар хусуси фотеҳа ва никоҳ, арзи ҳол намоянд.

Онҳо рафта маслиҳатӣ тӯй ва фотеҳаи онро мекунанд. «Фотеҳа» калимаи арабӣ буда, ба маънои ибтидо, оғоз, кушоиш, кушоиши китоб, оғози қор меояд. Фотеҳа чун одати миллии марҳилаи лозимӣ аст. Баъд аз тамом шудани маросими фотеҳа иштирокчиён ҳатман аз боби ободии хонадону хушбахтии ҷавонон якҷанд сухан бигӯянд. Бо ҳамин расми фотеҳа иҷро шуда, ибтидои тӯйи никоҳ ҳисоб карда мешавад. Мусулмонҳо фотеҳаро нисфи никоҳ ҳисоб мекунанд. Фотеҳаро гардонидан кори нохуб ба шумор меравад, баъд аз фотеҳа ҳатман бояд тӯй шавад. Он аввалан бояд характери граждонӣ дошта, сониян, он барои ҳаёти хубу устувори оилавӣ замина гузорад. Хуб аст, ки агар фотеҳа шаш моҳ ё як сол пеш аз никоҳ ба ҷо оварда шавад. Баъди он рафту омади қудоҳо, воҳӯриҳои домоду арӯс ба амал оянд. Онҳо хона, ахволи моддӣ, расму анъанаҳои оилавӣ, ҳислату одатҳои шахсӣ ва дигар хусусиятҳои ҳамдигарро хуб омӯзанд, ба ҳисоб гиранд, мутобиқ шаванд. Баъди ин қорҳо агар ба ҳулосае оянд, ки мувофиқ омада метавонанд, тӯй бояд шавад ва агар не, хубаш сари вақт аз ҳам дур шаванд, то ки баъди никоҳу ташкили оила ва таваллуди фарзанд (кӯдак) чудо шуда, ба якдигар ғаму андӯҳ наоваранд. Умуман, фотеҳаро чун маҷбурияти ба никоҳ даромадан ҳисоб кардан ҷои нест.

Ҳангоми рафтуомадҳои баъди фотеҳа тӯхфабарӣ ва қарздоркунӣ низ кори хуб нест, вай озодин интиҳоб ва қарор қабул карданро маҳдуд мекунад. Дар фотехатуӣ ҳам харҷи ниҳоят кам лозим аст. Бехтараш ин маросим дар доираи хурди дӯстони наздик ба амал ояд. Овозаи калон алҳол дарқор нест. Тӯйро бошад дар доираи васеи одамон, дӯстон, шиносҳо, ҳамсояҳо мегузаронанд. Албатта, дар ин маврид ҳам аз ҳад гузаштан, воҳима андохтан зарурат надорад.

Бояд гуфт, ки фотехатуӣ дар деҳот дар шакли вайронӣ ношоам мегузарад. Дар он гову гӯсфанд, либосу матоъ, орду биринҷ, қанду қандалотӣ бисёр сарф мешавад. Вай маҷбур мекунад як тараф чун адои қарз ва тарафи дигар чун ивази харҷи хоҳ-ноҳо ба тӯй сар фуздоранд. Дар маҳаллаю деҳоти мо ин як одати нохубе шудааст, ки ҳатто баъзе одамон қаблан ба он розӣ набошанд ҳам, зоҳиран пайравӣ бояд кунанд. Чаро? Мардум нагӯянд, ки гашта

маъракаи фалонӣ аз маъракаи ту хубтару пурнозу неъмат буд. Аммо ин таассуби беҳуда гоҳо хеле миёншикану гарон мегардаду натиҷаи он ба иқтисодиёти оила, зиндагии навхонадорон солҳои дароз мушкилиҳо меорад.

Холо дар бештари ноҳияҳои ҷумҳурии аънаҳои миллӣ амал мекунанд, аммо бо ҳарҷоти кам. Чун аъна ба хонаи духтардор хостгори (завҷӣ) мераванд. «Дар боғи шумо гул, дар ҳавлии мо булбул, мо харидори гул омадем»-гӯён мақсади худро изҳор мекунанд. Соҳибхона меҳмононро бо эҳтироми зиёд зиёфат намуда мефаҳмонад, ки духтарашон дигар касро дӯст медорад ё ханӯз ба шавҳар баромадагӣ нест. Умуман, бо баҳонае дархости хостгориноро рад мекунад. Агар розӣ бошанд барои гирифтани ҷавоб мӯҳлати муайянеро таъин мекунанд. Дар рӯзи таъиншуда намоёндагони домодшаванда якчанд марду зан ба хонаи духтар меоянд. Онҳо бо худ дастархон ва якчанд метр матоъ меоранд. Дар ин муддат волидагӣ духтар бо ҳешу табори худ маслиҳат мекунад ва розигии ҳешро изҳор мекунад.

Чун розигии духтару волидон маълум гардид ба ин муносибат бо нияти нек нон мешикананд ва ба ҳамаи ҳозирон аз матои овардашуда рӯймол дарронда медиҳанд. Ин маъракаро «ноншиканон» ё «рӯймолдарон» меноманд.

Баъд аз он ҳарҷоти тӯйро маслиҳат карда, рӯзи тӯйро таъин мекунанд. Ҳамин тариқ, як маъракаи серхарҷу зиёдатӣ — «фотехатӯй» аз байн мераваду якбора тӯйи арӯсӣ гузаронида мешавад.

Сулориш ва саволҳо:

1. Хостгори чӣ хел ҷиҳатҳои мусбат ва манфӣ дорад?
2. Фотиҳа ба фикри шумо, лозим аст ё не?
3. Кадоми аънаҳои пеш аз тӯйро медонед, кадоми онҳо ба шумо маъқул аст ва кадомаш лозим нест?

§19. ХУСУСИЯТҲОИ ОИЛАИ ҶАВОН

Дило, гар оядат рӯзе ғаме пеш,
Чу ёре бошадат ғамхор, ғам нест?
Барои рӯзи меҳнат ёр бояд.
Вагарна рӯзи роҳат ёр кам нест.

Рӯзи ақди никоҳ, тӯйи арӯсӣ як умр дар хотири ҷавонон мемонад. Ёру дӯстон, ҳешу табор аз бунёди як оилаи нав хурсанд

гашта ба онҳо хушбахтӣ, саломатӣ, меҳрубонӣ, фарзанду давлати фаровон орзу менамоянд.

Чӣ шаби хурсандию фараҳбахш! Чашмони навҷавонон аз шодӣ, аз меҳри ишки ҳамдигар мекурашанд. Онҳо аз бахти худ розиянду меболанд. Ба гумони онҳо хушбахттарин инсонанд ва ишки онҳо интиҳо надорад.

Аммо ҳар тӯю тамошо интиҳо дорад, тӯи арӯси онҳо ҳам ба охир мерасад. Баъди ду-се рӯзи ботантана дидорбинӣ, табрики ёру дӯстон, ба ҷо овардани анъанаҳои тӯи арӯси мегузарад. Пас аз он ҳаёти нави оилавӣ шуруъ мешавад. Ҳаёти оилавӣ чараёни рӯзгори онҳоро ба кулӣ тағйир медиҳад.

Арӯси ҷавон ба оилаи нав меояд. Агар ин оила ҳешу ақрабон онҳо набошад, пас вай ба оилаи тамоман ношинос, ки тартибу низоми ҳоси худро дорад, аъзон баробархуқуқ мегардад. Шахси аз ҳама наздикаш шавҳар мебошад ва ӯ бояд барои зудтар ва ба осонӣ худро аъзон баробархуқуқи оила ҳис кардани зани ҷавон маслиҳатгару ёвар гардад.

Тарки одатҳои пешин кори хеле душвор аст. Ҳал намудани он яке аз вазифаҳои муҳими онҳо мегардад. Душвории асосӣ дар он аст, ки шавҳар ва зани ҷавон дар оилаҳои худ тарбияи гуногун гирифтаанд ва феълӣ рафторҳои мухталиф мебошад. Мувофиқ намудани одату рафтори худ ба шароити оила ва вазифаҳои нави иловагашта, махсусан, дар моҳҳои аввали оиладорӣ мушкул аст. Дар ин моҳҳо зану шавҳари ҷавон ҳамдигарро хубтар мешиносанд, ба вазифаҳои нави оиладорӣ қадам мегузоранд. Муносибатҳо бо ҳамдигар ва бо ҳешу табори нав барқарор мегарданд.

Дар бораи муносибатҳои байниҳамдигарӣ дар оила суҳанронда, бояд кайд кунем, ки муносибати байни зану шавҳар дар асоси баробархуқуқӣ пурра ба роҳ монда мешавад. Муносибат дар оила дар асоси иззату эҳтиром, гамҳорӣ, рафтори дилсӯзонан ҳамдигар сохта мешавад. Тамоми қорҳои оилавӣ бояд бо маслиҳат ва розигии аъзоёни оила ҳал карда шаванд.

Оиладорӣ қизи мураккаб аст. Дар ҳаёти оилавӣ дар баробари шодию хурсандӣ гаму ташвиш, носозӣ ва рӯҳафтадагӣ низ ба вучуд меоянд. Дар оилаи тифоқ, ки иззату ҳурмати ҳамдигарро медонанд, ҳар қорро бо маслиҳат кунанд, баргараф намудани душворӣ ҳам осон мегардад.

Одобу эҳтиром байни зану шавҳар ва волидаини ҳамдигар барои мустаҳкам гардидани оила воситаи аз ҳама муҳиму зарурӣ аст.

Баръакс, дар оилае, ки тифокӣ, самимият ва иззату эҳтироми байни ҳамдигарӣ вучуд надорад, кинаю ситеза, мочарою рӯхафтадагӣ ба вучуд омада, ба пойдории оила ва махсусан ба кӯдакон таъсири манфӣ мерасонад. Агар дар оила муҳаббат, ҳамфикрӣ, эҳтироми тарафайн ҳукмфармо бошад, худи муҳаббати падару модар, самимият ва ҳамкориҳои онҳо дар ҳаёт омилҳои тарбияи фарзандон мегардад. Бунёднамудани оилаи хушбахт ба муносибати зану шавҳар вобаста аст.

Дар яке аз ҳикояҳои «Наводир-ул-вақоеъ» нависанда ва олими барҷастаи тоҷик Аҳмади Дониш дар боби одоби оиладорӣ сухан роида, онд ба муносибати зану шавҳар чунин гуфтааст: «Мард бояд, ки бо аҳли хеш чун кӯдаке бувад дар лаъаб ва ба қадхудой чун мардон бошад. Ва бояд ки хандон ба ҳона дарояд...

Ва бояд ки мард чун табибе устод бувад, ки ҳар як илоче дар вақт нигоҳ мегардад. Ва сабру эҳтимол бояд, ки голиб бувад бо қаҳру истило...»

Ин суханон ҳеҷ гоҳ дар ҷамъияти инсонӣ қиммати худро гум намекунанд. Дуруст аст, ки агар мард бо чеҳраи кушод ба ҳона дарояд, бо аҳли оилаи худ хушхолу самимӣ вохӯри кунад ва агар онҳо ӯро бо чеҳраи кушод пешвоз гиранд, ин рафтори вай ба ҳамаи онҳо таъсири мусбат мебахшад ва шароити психологӣ оила мӯътадил мегардад. Албатта, ҳаёти оилавӣ бе камбудӣ намешавад ва чунон ки зикр кардем, мард бояд дар ҳар ҳолат норозигӣ, қаҳру қазаби худро нигоҳ дошта тавонад. Агар дар байни зану шавҳар ягон норозигие пайдо шавад, онҳо бояд ботамкин фикри худро ба якдигар баён кунанд, бо маслиҳат ба як қарори дуруст оянд. Саъдии бузург дар ин бора чунин фармудааст:

Ёр он бувад, ки сабр кунад бар қафои ёр,
Тарки ризои хеш кунад дар ризои ёр.

Зану шавҳари ҷавон барои осоишу саодати оила бояд гузашт қарданро омӯзанд. Истодагарӣ қарда, гани худро гузаронидан сабаби низои оилавӣ мегардад. Дар оилае, ки байни зану шавҳар ҷанҷол бошад, ҳамаи аъзоёни оила низ худро нотинчу асабӣ ҳис мекунанд. Беҳуда мӯйсафедони умрдидаю таҷрибаи ҳаёт андӯхта нагуфтаанд: дар оилае, ки ҷанҷол бошад, файзу баракати он хонадон то чихил рӯз коста мегардад.

Зану шавҳар бояд маслиҳатгар ва дӯсти наздики ҳамдигар бошанд ва камбудии якдигарро хайрхоҳона ба ҳамдигар фаҳмонда ба ислоҳи он кӯшанд.

Ба ин муносибат шайх Саъдӣ гуфтааст:

Он ки айби ту гуфт, ёри ту ўст,

В-он ки пӯшида дошт, мори ту ўст.

Баъзан, махсусан, занҳо, агар аз ягон рафтори ҳамсарашон хафа шаванд ба падару модар, дӯст ё хешу таборашон шикоят мекунанд. Ин рафтори онҳо тамоман нодуруст аст. Ин пеш аз ҳама сабаби дилхунукӣ байни зану шавҳари ҷавон ва бад шудани муносибати тарафайн мегардад. Воқеаеро, ки ба шумо мисол меорем, дар яке аз деҳаҳои назди Душанбе рух додааст. Мард аз кор ба хона бармегардад, ки занаш дар хона нест. Аз модараш мепурсад. Модараш мегӯяд, ки аз пагоҳӣ баромада рафтааст ва кучо рафтаниро ҳам нагуфтааст. Зан дар бораи ба ягон ҷо рафтаниш ба шавҳараш ҳам чизе нагуфта буд. Мард дар қаҳр шуда интизор мешавад. Баъд аз муддате зан бармегардад. Мард худро идора карда натавониста гапҳои бад мегӯяд ва як шаппотӣ ҳам мезанад. Зан ҳам газабашро фуру набурда ба хонаи падару модараш доду фарёдкунон меравад, ки шавҳарам маро зад. Се бародари зан ба хонаи домод омада сабаби мочароро нафаҳмида чунон ўро мекубанд, ки вайро ба беморхона мебаранд. Кор, ҳатто, ба идораи маъмури мерасад. Бародарон барои авбошӣ ба муҳлатҳои мухталиф маҳкум мегарданд. Баъд аз ин мочаро мард занашро талок медиҳад. Ҳамин тарик, оилаи семоҳан навбунёд вайрон гашт. Дар ин мочаро ҳар ду ҳам айбдоранд, аммо зан бештар. Аввал ин ки зан ба ҷое рафтаниш мебуд, бояд бо шавҳари худ маслиҳат карда, ўро огоҳ мекард, сониян, агар ягон кори таъҷилӣ баромада бошад, бояд бо хушдоманаш маслиҳат карда иҷозат мепурсид. Барои осоиштагӣ ва оромии оила эҳтироми волидайнӣ ҳамдигар амали заруру ҳатмист. Арӯс ба оилаи шавҳар ҳамчун фарзанд дохил мегардад, волидайнӣ арӯс ҳам домодро чун фарзанди худ қабул мекунанд. Аз ин рӯ, яке аз сабабҳои мустаҳкамӣ тифоқ гардидани оила ба ҷо овардани иззату эҳтироми волидайнӣ якдигар мебошад. Дар зарбулмасали халқӣ омадааст, ки «Ҷомаи бомаслиҳат кӯтоҳ намеояд». Аз ин хотир дар хонадоне, ки корҳои оилавӣ рӯзгор бо маслиҳату розигии тарафайн анҷом

ёфта, эҳтироми аъзоёни оила ба ҷо оварда мешавад, доимо хушбахтию оромӣ ҳукмфармоист. Зану шавҳари ҷавон камбудию хатоҳои рафтори ҳешро бояд ҳамроҳ, дӯстона, хайрохона ҳал кунанд. Аҳмади Дониш дар ин бора чунин гуфтааст: «Аммо ҳаққи шавҳари ҳеш ҷуз накуӣ нагӯяд ва уюби шавҳари худро бипӯшад ва густоҳие миёни ишон бувад, дар муошират ва мубошарат ҳикоят накунад. Ва дар ҳама корҳо бо муроду шодин шавҳар ҳарис бошад... ва шавкат нигоҳ дорад».

Падару модар дар оила ашҳоси мӯътабаранд. Дар тӯли зиндагӣ ва онладорӣ таҷрибаи бузурги рӯзгорро андӯхтаанд. Онҳо ҳеч гоҳ ба фарзандони худ бади ро раво намедоранд ва мудом дар фикри хушбахтии онҳо мебошанд. Фарзандон ҳам бояд волидайнро маслиҳатгари аввалини худ донанд ва барои осон намудани ҳар мушкилоте, ки ҳаёт ё рӯзгор пеши онҳо мегузорад, барои маслиҳат ба онҳо мурочиат намоянд.

Шарофат Пирова дар мактубаш ба мачаллаи «Фирӯза» чунин менависад: «Тавре ки мебинему мешунавему меҳонем, муносибати байни арӯсу хушдоман дар аксари ҷо он қадар хуб нест, ки ин бештар ба хонавайронӣ оварда мерасонад. Ман дар зиндагии ҳеш эҳсос мекунам, ки агар хушдоманҳо, ки таҷрибаи зиндагӣ доранд хубу бадро аз ҳам ҷудо карда метавонанд, окила бошанд, зиндагии фарзандонро бо суҳанҳои неку рафторҳои шоиба мустаҳкам саришта мекунад.

Хушдоманам Моҳбӣ Абдуллоева хеле аҷибанд. Ҳаргиз бо дӯгу пӯписа ва таҳдид бо касе ҳарфе намегӯянд. Бо сабру андеша хатоҳои моро ислоҳ мекунад, маслиҳат медиҳанд. Агар хатое аз мо сар занад, бо оҳистагӣ, оромона мегӯянд, ки чунин рафтор ба шумо намезебад. Мо тамоми рози диламонро ба он кас мегӯем ва медонем, ки аз он кас маслиҳатҳои дуруст мегирем».

Оре, дар оилае, ки тифоқию дӯстӣ, шавкату хайроҳӣ ҳукмрон аст, фарзандон ҳам шоду хурсанд зиндагӣ мекунад. Минбаъд кӯшиш мекунад, ки оилаҳои онҳо низ чунин бошад.

Унесурулмаоли Қайқовус дар «Қобуснома» чунин овардааст: «Эй писар, чун зан хостӣ, ҳурмати худро наку дор. Агар ҷанд ҷиз азиз аст, аз зану фарзанд азизтар нест ва ҷизи худ аз зану фарзанд дарег мадор, аммо аз зани босалоҳ ва фарзанди фармонбардору меҳрубон. Ва ин корест, ки ба дасти туст, чунон ман дар байте гӯям:

Фарзанд чу парварию зан чу дорй,
Бояд, ки ба гуфти окилон гӯш дорй.

Супориш ва саволҳо:

1. Барои мустаҳкам гардидани оилаи ҷавонон аз ҳама муҳим чист?
2. Вақте ки шавҳар (зан) аз қор хаста ва бо таъби хира баргашт, ба вай чӣ хел муносибат бояд кард?
3. Асрори муносибатҳои оилавино ба кӣ гуфтан мумкин аст?
4. Муносибати янғаатон бо шумо ва муносибати шумо бо вай чӣ гуна аст?
5. Дар мочароҳои оилавӣ бештар кӣ гунаҳгор аст- мард ё зан?

БОБИ VI ОДОБИ МУНОСИБАТ ДАР ОИЛА

§20. МУҲИТИ ПСИХОЛОГӢ ВА МУНОСИБАТҲОИ ШАХСӢ ДАР ОИЛА

Иттифоки ду шахси болиғ — писар ва духтари бакамолрасида қадами аввалин дар роҳи бунёди ҷамъияти инсонӣ буда, он дар асоси аҳду паймони ошиқона, бо риштаҳои беолоиши меҳр ва муҳаббати пок баста мешавад. Пойдории он, бақову вусъати вай ба ҳамфикрӣ ва ҳамдигарфаҳмии тарафайн, ба машварату ризоияти онҳо вобаста аст. «Оила, - мегӯяд Ф. Адмер, - шакли минётурни ҷамъият буда, амнияти тамоми ҷамъияти бузурги башарӣ ба яғонагиву бақодории он вобаста аст». Оила дар асоси муҳаббати тарафайн, ба таври ихтиёрӣ, бе даҳолати берунӣ барпо карда мешавад. Ду шахси баркамол дар асоси умумияти фаҳмишу ҷаҳонбинӣ, талаботу манфиатҳои якхела паймони оилавӣ баста бо ҳамин ихтиёран ӯҳдадор мешаванд, ки минбаъд бо сулҳу салоҳ, зиндагии якҷояи оилавиरो ба роҳ монда, ба бақову пойдории ҷамъияти башарӣ саҳм мегузоранд.

Барои ин волидон дар ҳамфикрӣ, ҳамкорӣ ва якдигарфаҳмӣ бо аъзоёни дигари оила – фарзандон, арусу домодҳо, набераю абераҳо ибрат нишон дода, бояд ҳар корро бо мулоҳизаву машварат ва ба нафъи умум оғоз кунанд, ба он роҳ надиханд, ки шаъни касе коста ва манфиати он сарфи назар гардад. Ҳангоми маслиҳату машварат бурдборӣ зоҳир намуда, фикру дархости ҳар узви оиларо бо сабру таҳаммул шунида, ҳусну кубхи онро оромона фаҳмонанд. Ҳангоми машварати ин ё он намуди фаъолият аз тарафи волидон зоҳир намудани заррае дағалӣ боиси ранҷиши фарзандон, коҳиши муҳити оила ва ҳатто низову нифоқ шуда метавонад. Дар адабиёти классикии форсу тоҷик чунин мисолҳо хеле зиёд ба ҷашм мерасанд. Масалан, Ҳусайн Воизи Қошифӣ дар «Қалила ва Димна» фармудааст: «Марди хирадманд бояд таҷрибаро пешаи худ созад ва бо таъбиру тааннӣ қор карда аз таъҷили сабукборӣ худдорӣ намояд».

Ҳар аъзон оила чун коллективи хурдтарин хулку атвор, рафтору кирдор, афзалияту камбудӣ, арзишу фаҳмиши зебой, назокату карохати худро дорад. Ҳангоми оғози ин ё он фаъолият ва амалиёт ҳамаи ин хислатҳоро ба эътибор гирифтаи лозим аст. Манфиати якеро бар зарари дигаре ба ҷо овардан нашоёд, ки боиси ҳалалдор гардидани муҳити психологӣ дар оила шуда метавонад.

Чун қоида оила аз чинсҳои хилофи ҳамдигар: зану мард (зану шавҳар, писару духтар, арӯсу домод) иборат буда, ҳар яки онҳо хусусиятҳои ҷисмонӣ, яъне, хусусиятҳои ҳоси мардона ва занона доранд. Аксар вақт тақсимои меҳнат ва вазифаҳову ӯҳдадорихон оилавӣ низ вобаста ба ҳамин хусусиятҳои ҷинсӣ тақсим карда мешавад. Ҷинси латиф вазифаҳо ва ӯҳдадорихон анъанавии занона — рӯзгордорӣ, тарбияи тифлон ва наврасон, пухтупаз, рӯбучин, шустушӯи хона; ҷинси тавоно — мардҳо кишукор, хариду фурӯш, сохтмон ва таъминоти оиларо ба ӯҳда мегиранд.

Як қатор хусусиятҳои занон бо вазифаҳои ҳоси модаронаи онҳо алоқаманд буда, ба самти манфиатҳо, вазифаҳои ҷамъиятии истеҳсолӣ ва оилавӣ маишии онҳо алоқаманд аст. Аз ин рӯ ин хусусиятҳоро нуқсони онҳо ҳисобидан, бо ин ё он қори заифона даҳлат қардан шаъни занҳоро паст мезанад, ки оқибати он барои муҳити психологӣ оила номатлуб аст, ба муносибати аъзоёни оила таъсири бад мерасонад.

Муҳити психологӣ гуфта чиро дар назар дорем? Муҳити психологӣ (рӯҳӣ) ин вазъият, ҳолати руҳӣ дар муносибатҳои байниҳамдигарии одамони як коллектив, гурӯҳ мебошад. Оила, чунон ки гуфта будем, гурӯҳи хурдтарини ҷамъият мебошад, ки дар он якҷанд кас хоҷагӣ ва рӯзгори умумӣ дошта ҳамроҳ умр ба сар мебаранд. Неку бад будани муносибатҳои байни ҳамдигарии онҳо ба муҳити психологӣ оила таъсир мерасонад.

Тасаввур кунед, ки оилаи ҷавон бо падару модари шавҳар зиндагӣ мекунад. Падару модар бо ҳамдигар мочарое қарданду чанд рӯз боз бо ҳам гап намезананд. Дар сари дастархон нишаста бо ҳамдигар нигоҳ намекунанд. Ё ин ки падар аз қор бо таъби хира бармегардад. Бо баҳонае бо завҷааш ё дигар аъзон оила мочаро мекунаду ба хонаи хоби худаш мебарояд ва дараширо саҳт меӯшад. Дар ин ҳолатҳо вазъияти психологӣ оила номӯътадил мегардад. Аз рафтори падар таъби ҳамаи аъзоёни оила хира мегардад. Чун ин вазъият дар оила гоҳо ҷадин рӯз давом мекунад,

ин ба асаб, феълу рафтори аъзоёни оила, махсусан, ба кӯдакон таъсири бад мерасонад.

Омили дигаре, ки ба муҳити психологии оила таъсири бад мерасонад ва онро номӯътадил мегардонад, ин майнӯшии мард мебошад. Баъзе мардон май нӯшида ба хона омада бо ҳар баҳона мочаро мечӯянд. Агар ин одати бад пешгирӣ нашавад, ба ҳамаи аъзоёни оила таъсири бад мерасонад. Самимият, эҳтироми аҳли оила нисбати падар аз байн меравад, оқибат ба вайроншавии оила оварда мерасонад. Аз ин сабаб ашхосе, ки газаби худро фуру нишонда наметавонанд ё шаробро аз меъёр зиёд хӯрда ба худ бадахлокиро раво мебинанд, бояд дар ҳолати оромии хушёрӣ дар бораи аҳли оила, фарзандон ва ояндаи онҳо хуб андеша кунанд. Чунон ки Муҳаммад Ҷичозӣ гуфтааст: «Аҳволи рӯҳӣ ва вазъи зиндагонии ҳар кас намуддори ақлу тадбири ӯст», яъне ҳар кас ҳонаи бахти хешро худаш обод мекунад.

Оилае, ки дар он самимияту меҳрубонӣ, дӯстию қадрдонӣ ҳукмрон аст, муҳити психологии он хонадон муътадил аст. Аз ҳонае, ки садои ханда меояд, аҳли он хонадон хушбахтанд. «Хонаи ораста касро хушбахт месозад» -гуфтааст Муҳаммади Ҷичозӣ.

Дар оилаҳои тифоку хушбахт барои тарбияи фарзандон муҳити рӯҳӣ муътадил аст. Фарзандон дар чунин оилаҳо ҳалиму инсондӯст ба воя мерасанд. Фаҳриддини Гургонӣ дар ин бора чунин гуфтааст:

Ба шодӣ дилро, то тавонӣ,
Ки афзояд зи шодӣ зиндагонӣ

Супориш ва саволҳо:

1. Дар бораи муҳити психологии оилаатон иншои хонагӣ нависед.
2. Муҳити психологии оила бештар ба кӣ вобаста аст?
3. Агар шумо оиладор шавед, муносибатҳои оилавино чӣ тавр ба роҳ мемонед?
4. Муҳити оила ба феъли кӯдак чӣ тавр таъсир мерасонад?

§21. МЕҲНАТ, ДАРОМАД ВА ХОҶАГИДОРӢ ДАР ОИЛА

Дар лугати иқтисодӣ раванди фаъолияти бунёдкоронаи одамонро меҳнат меноманд, ки тавассути он инсон ашъи табиатро шаклан тағйир дода, барои қонеъ гардонидани талаботи худ

истифода мебарад. Меҳнат шартӣ аввалини мавҷудияти инсон аст. Одам ба туфайли меҳнати бошууроно аз дигар махлуқот фарқ мекунад. Қувваҳои табиатро ба нафъи худ истифода бурда, олоти меҳнату истехсолотро меофарад. Қобилият, маҳорату дониши хешро такмил дода, бо ҳамин ба инкишофи минбаъдаи ҷамъият мусоидат менамояд. Одамон дар раванди фаъолияти меҳнатӣ воситаҳои зиндагиро ба даст оварда, байни ҳамдигар муносибатҳои истехсолиро барқарор месозанд. Қобилияту маҳорати инсон дар чараёни меҳнат инкишоф меёбад.

Дар ҷаҳони муттамадин ҳар як фард вазифадор аст, ки бо меҳнати ғонданок машғул шавад, онро ба манфиати ҷомеа равона кунад.

Дар ҷумҳурии мо ҳуқуқ ба меҳнат мувофиқи қобилияту маҳорати шахс, ҳамчунин интихоби касбу ҳунар ба дараҷаи талаботи конститутсионӣ бардошта, ба дахлнопазирии вай кафолат дода шудааст. Инро ба волидон ва аз кӯдакӣ ба фарзандон фаҳмонида, ба пос доштани афзун намудани анъанаҳои меҳнати оила, авлод ва халқи худ водор кардан лозим аст. Онҳо бояд донанд, ки сарчашмаи фаровонии нозу неъматҳои дастархони оила ва ободии хонадон, иззату эътибори волидон дар ҷомеа маҳз тавассути меҳнати самарабахшу ғонданоки онҳо ба даст меояд. Вале масрафи беҳудаи неъматҳои моддӣ ва бесомонӣ ба касодии бучаи оила меоварад.

Тарбияи меҳнати атфол ҳаиӯз дар хона аз қору бори рӯзгор оғоз ёфта, ҳисси меҳнатдӯстӣ, ҳунармандӣ, сарфаю сариштакории онҳо бо ибрати нек, таъсир ва маслиҳати падару модар ташаккул меёбад. Онҳо ба кадрӣ ҳар гуна неъматҳои моддӣ расиданро аз қалонсолон, махсусан аз волидонӣ хеш меомӯзанд. Волидон қорро ба фарзандон мувофиқи қобилияту маҳораташон тақсим карда, ба иҷрои онҳо назорат мекунанд. Барои исеботи ин даъво аз «Ғулистон»-и Шайх Муслиҳиддин Саъдии Шерозӣ ҳикоятро мисол меорем:

«Ҳақиме писаронро панд ҳамедод, ҷонони падар, ҳунар омӯзед, ки мулку давлати дунёро эътиқод нашояд ва симу зар дар сафар-бар маҳалли хатар аст: ё дузд ба як бор бибарад, ё хоҷа ба тафорик бихӯрад. Аммо ҳунар ҷашмае зоянда асту давлати поянда. Агар ҳунарманд аз давлат бияфтад, ғам набошад, ки ҳунарманд дар нафси худ давлат аст, ҳар ҷо ки равад, қадр бинад ва дар садр нишинад ва беҳунар лутма ҷӯяду саҳтӣ бинад».

Сахт аст, пас аз чоҳ таҳаккум бурдан,
Хӯ карда ба ноз, ҷаври мардум бурдан.

Вақте афтод фитнае дар Шом,
Ҳар кас аз гушае фаро рафтанд.
Рустозодагони донишманд,
Ба вазири подшоҳ рафтанд.
Писарони вазири нокисақл
Ба гадоӣ ба русто рафтанд.

Меҳнат бояд бо як марому низоми муайян ба роҳ монда,
ба таври коллективӣ ва кӯмаки ҳамдигарӣ ба чо оварда шавад:
яке дегу табақро шӯяд, дигаре онҳоро хушконида чо ба чо
гузорад, шахси сеюм дастурхонро гундорад ва ғайра. Сохтмон,
киштукор, ҳосилгундорӣ ва амсоли ин корҳоро ба тариқи хашари
умумӣ ба чо овардан ба меҳнат рӯҳи тоза, дилхушӣ, шодкомӣ
бахшида, таҷриба, маҳорат ва хунари волоро як навъ тарғибу
ташвиқ менамояд.

Чи тавре ки Ибни Ямин навиштааст: «Ҳар киро аз паи коре
сохтанд». Дар оила ҳар узви он бояд кореро иҷро намояд. Ҳамин
тарик, фарзандон ҷисман ва рӯҳан ба иҷрои кори мустақил омода
мегарданд. Онҳо мефаҳманд, ки меҳнат сармояи зиндагӣ аст, бе
меҳнат роҳат нест. Меҳнати ҳалол сабаби эътибору шарафи инсон
аст. Он Ватанро обод мегардонад ва сарвати онро меафзояд. Ба
ивази меҳнати ҳалол мардум музди арзанда мегиранд ва зиндагию
рӯзгори хешро обод месозанд. Меҳнати софдилона дар ҳар даври
замон кадр карда мешавад, чунон ки Саъдии Шерозӣ гуфтааст:

Нобурда ранҷ ганҷ муяссар намешавад,
Музд он гирифт, чони бародар, ки кор кард.

Халки тоҷик мардуми заҳматкаш аст. Бо меҳнати дастони
худ шаҳру деҳотро обод кардааст. Ҷавонон дар ободонии деҳот
саҳми худро мегузоранд. Онҳо баробари ширкат дар корҳои
ҳочагии оила, дар корҳои кишоварзӣ ҳам иштирок карда музд
мегиранд, яъне ба оилашон даромад меоранд. Давраи таътил дар
саҳроҳои колхозу совхозҳо кор мекунанд. Музде, ки ба даст
меоранд, ба буҷаи оила ёрии амалӣ меорад. Бачаҳои деҳот кадри
пули меҳнатиро хуб медонанд.

Мутаассифона, дар шаҳру маркази ноҳияҳо бештари
мактабиён ба қори доимие банд нестанд. Тобистон қисме аз онҳо

Оё урфу одатҳои кӯҳна ва анъанаҳои миллии оилавии халқи тоҷик ба чунин тарзи оиладорӣ мувофиқат мекунад? Худи анъана чист ва он ба оиладорӣ чӣ гуна таъсир мерасонад?

Дар фарҳанги забони тоҷикӣ маҷмӯи расму оин ва қоидаҳои, ки аз насл ба насл мегузаранд, анъана номида шудааст. Дар «Ахлоқи Мӯҳсинӣ» чунин овардаанд: «Ҳадиси бақои хайр, ки аз мутақаддимон воқеъ шуда, ба тасалсулу анъана ба самъи мутааххирон муяссар шуд». Мо дар навбати худ зеро мафҳуми анъана, урфу одатҳо, тартиботи муқаррарӣ, меъёри рафтору кирдор ва ахлоқи аъзоёни оиларо мебинем, ки риояи шартҳои онҳо аз насл ба насл мерос мебаронад.

Яке аз чунин расми анъанавию меросии халқи тоҷик ин танҳо ба оила сарварӣ қардани падар аст. Падар тамоми бори таъмини рӯзгорро ба зимаи худ мегирифт. Меҳнату даромади аъзоёни дигари оила танҳо маъбаи илова ҳисоб меёфт. Ин анъана дар замони мо низ сарфи назар аз баъзе тағйироту тақомулоти ҷузъияш риштаи ҳукмрониро ҳанӯз аз даст надодааст. Дар аксари оилаҳои тоҷик падарро аз ҳама болотар дониста, гуфтаашро бе ҷуну ҷаро ба иҷро мерасонанд.

Албатта, ин чунин маъно надорад, ки тоҷикон қадри модарро аз қадри падар заррае кам дониста, сухани вайро сарфи назар мекарда бошанд. Эҳтиромӣ модарро низ хеле хуб ба ҷо меоранд. Вале иззати падар ва иҷрои фармудаи ӯ амри воҷиб аст. Падари оқилу доно ҳаргиз аз мақоми сарварии оила сӯистеъмом накарда, ҳама корро мувофиқи салоҳиди аҳли байт, яъне бо маслиҳату машварати умум пеш мебарад. Ҳар нақшаи яқҷоя муҳокимашударо шӯҳномаз қарори шӯрон оила низ меноманд. Умумияти психологӣ, ягонагии ақидаву ҷаҳонбинӣ, маъқеъ ва муносибати аъзоёни оила имрӯз маҳз дар ҳамин «қарори шӯрон оила» таҷассум меёбад. Онро ҳама бо шавқу рағбати тоҷик ба иҷро мерасонанд, ҳатто кӯшиш мекунанд, ки қори яке аз дигар хушсифат ва шоистаи ибрат бошад.

Сарвари оила агар шахси закиву доширманд, бофаросату маърифатнок бошад, бо роҳи иҷрои ин ё он кор ба аҳли оилаи хеш қордониву меҳнатдӯстиро талқин намуда, мефаҳмонад, ки ҳама нозу неъмат бе озору қулфат ҳосил намегардад. Дар ин ҷо аз «Калила ва Димна»-и Ҳусайн Воизи Қошифӣ порчаеро мисол овардан мувофиқи мақсад аст:

«Бузургон гуфтаанд, ки бар дараҷаи шараф расидан ба заҳмати бисёр даст медиҳад ва аз мартабаи иззат таназул кардан ба андак кулфате муяссар мегардад. Чунончи, саиғи гаронро бо машаққати бисёр аз замин ба дӯш бардоштан мумкин аст ва ба андак ишорат метавон бар замин андохт. Аз ин сабаб барои ба мартабаи баланд расидан сабру таҳаммул бояд намуд. Бе доғи меҳнат давлат муяссар намешавад».

Сарвари оила мустақилияти аҳли байтро дар иҷрои корҳои ҷамъиятӣ таъмин намуда, дар айни замон ҳисси масъулияти онҳоро барои беҳбудии вазъи иҷтимоию моддӣ ва маънавӣ муттасил ва тадриҷан равнақ медиҳад. Вале дар ин кор машварати касеро сарфи назар карда, саҳми ўро радду инкор намекунад. Зеро сулҳу салоҳ ва бурду боҳти оила кори ҷонии ҳар як аъзои он бояд бошад.

Аз қадим одат аст, ки барои ҳалли масъалаҳои муҳим одамони кордида ва донишманд ба машварат ҷамъ мешаванд. Чӣ тавре ки Фирдавсии бузург дар «Шоҳнома» овардааст:

Паи маслиҳат маҷлисаш оростанд,
Нишастанду гуфтанду бархостанд.

Дар ҷомеаи мо дар микёси деҳа, шаҳру ноҳия ва ҷумҳурӣ барои ҳалли масъалаҳои муҳими рӯзмарра, тартиб додани нақшаҳои ободонию беҳтар намудани рӯзгори одамони маҷлисҳои машваратӣ барпо мегарданд. Роҳи беҳтарини ҳалли мушкилотро бо маслиҳати одамони рӯзгордида пайдо мекунанд. Рӯдакии бузург беҳуда нагуфтааст:

Бирав зи таҷрибаи рӯзгор баҳра бигир,
Ки баҳри дафъи хаволис туро ба кор оид.

Оила низ корҳои муҳими худро бо маслиҳату машварати кулли аъзоёни оила ҳал менамояд. Албатта, дар оила шахсони пуртаҷрибаю кордида падару модар мебошанд. Онҳо метавонанд масъалаҳои рӯзгорро мустақилона ҳал намоянд, аммо волидони хирадманд бо тариқи машварат ба фарзандон роҳҳои зиндагӣ, ҳалли мушкилот ва масъулиятро меомӯзанд. Дар онлаҳое, ки падару модар тамоми масъалаҳои рӯзгорро бе иштироки фарзандон ҳал менамоянд, фарзандон аз кори рӯзгор оҳиста-оҳиста дур мешаванд, дар иҷрои вазифаҳои онлавиашон

— бемаъсулият мегарданд, аз мушқилоти хочагию иқтисодии оила беҳабар мемонанд.

Дар шӯрои оилавӣ масъалаҳои оилавӣ, аз қабили гузаронидани тӯйҳо, сохтмони иморат, ба таҳсил рафтани фарзандон ё наберагон, барои ба нақша гирифтани корҳои хармоҳаи хочагӣ ва рӯзгор ва сарфи бучаи оила ҳал мегарданд.

Дар шӯрои оилавӣ фикру ақидаҳои ҳамаи аъзоёни оила шунида мешавад ва баъд бо маслиҳат ва розигии тарафайн ба як қарор меоянд. Фарзандони хурдсоли оила, гарчанде фикри худро баён накунанд ҳам, бояд дар ин маслиҳатҳо иштирок кунанд. Ин шӯроҳо барои онҳо дарси ҳаёт мегардад ва дар оянда ин амалро дастури зиндагии худ медонанд. Аҳамияти бузурги тарбиявии шӯрои оилавӣ дар он аст, ки масъалаҳои муҳими оилавӣ бо розигии ҳамаи аъзоёни он ҳал мегардад. Дар иҷрои корҳои рӯзгор тамоми аҳли оила иштирок менамоянд, ба ҳар кас вазифае супорида мешавад. Дар ин ҳолат ҳар як аъзои оила ва махсусан фарзандони ҷавон дар назди падару модар ва дигар аъзоёни оила масъулият ҳис мекунанд. Баъд аз иҷрои ҳар як вазифаи супурдашуда, тарзи иҷрои он ҳам бояд ҷамъбаст шавад. Падар ё модар ба кор ва иштироқи фарзандон баҳо дода, барои ислоҳи камбудии маслиҳат медиҳанд. Ҳамаи ин амал бояд хайрхоҳона бошад.

Муҳимаш он аст, ки таҷрибаи дар шӯрои оилавӣ андӯхтаашонро фарзандон дар зиндагии ояндаи худ истифода мебаранд. Дар бораи аҳамияти машварат Абдурахмони Ҷомӣ фармудааст:

Чу ояд мушқиле пешн хирадманд,
К-аз он мушқил фитад дар кори ӯ банд,
Кунад ақли дигар ба ақли худ ёр,
Ки дар ҳалли он гардад мададгор.
Зи як шамъаш нагирад нур хона,
Фурӯзад шамъи дигар дар мнёна.

Супориш ва саволҳо:

1. Дар оилаи шумо шӯрои оилавӣ амал мекунад, сарвари он кист ва кадом масъалаҳо дар шӯро ҳал мешаванд?
2. Саҳми шумо дар шӯрои оилавӣ чӣ ҳел аст ва кадом пешниҳоди шуморо аҳли оила қабул кард?
3. Агар ба қарори сарвар аҳли оила розӣ набошанд, чӣ тавр муносибат бояд кард?

§23. МАДАНИЯТ ВА ЭСТЕТИКАИ МАНЗИЛ

Ҳар насли башар баъди пой бар арсаи вучуд гузоштан худро дар оғӯши табиат, муҳити зист, одамон, соҳти иҷтимоии мазкур мебинад. Дар оғӯш ва парастории онҳо болиғ мешавад ва ба камол мерасад, бо таъсири муҳит хислату одатҳои нек (ва ҳам бад) номатлуб) ҳосил менамояд, арзишҳои умумибашариро аз худ мекунад. Ба саволҳои тавачҷӯх зохир мекунад, ки аҳли башар пайваста ба он ҷавоб меҷӯяд: чӣ тавр бояд зист ва чӣ коре бояд (набояд) кард, ки умр гуворо гузарад?

Дар ин корҳо хонадони падарӣ — манзили, ки одам он ҷо ба дунё омада ба воя мерасад, маданият, маишат ва фаҳмиши зебопарастӣ нақши бузург мебозад, шавқу рағбати эстетикӣ ӯро мунтазам баланд мебардорад ва ё барбод медиҳад. Агар ҳавливу хона тозаву орошта, дару тирезаҳо покиза, чиҳози рӯзгор: мизу курсӣ, радиову телевизор, қолину пояндозҳо, рафу чевонҳо ботартиб ҷо ба ҷо гузошта шуда бошад, таъби сокинони он низ болида гашта, аз ҳар гӯшан он як ҷаҳон лаззати эстетикӣ мегиранд. Меҳмонон аз чунин хонадон бо рағбати том даромада аз ороиши он фараҳ мебаранд, ки ин аз назари аҳли байт пинҳон наместонад.

Хонаву ҳавлиро мунтазам озодаву покиза нигоҳ дошта, дар мавридҳои зарурӣ асбобу анҷоми манзилро нав ва иваз кардан, онҳоро мувофиқи ранг ва намудашон аз нав ҷо ба ҷо гузоштан, асбобҳои равшанидиҳиро ба ороиши хона, ҷои кор, истироҳат ва хуфту хоб мувофиқ кардан барои баланд бардоштани завқи эстетикӣ аъзоёни оила, махсусан сокинони навраси хонадон аҳамияти калон дорад. Бинобар ин ба ороиши манзил ҳамаро ва пеш аз ҳама мактабӣро ҷалб кардан лозим аст. Вале кӯшиш бояд кард, ки наврасон роҷеъ ба ороиши манзил ақидан мусбати худро дошта бошанд. Волидон ва калонсолони дигари хонадон ба онҳо ба тариқи машварат ёрӣ расонда, тарзи беҳтар ва барои ҳама қобили қабули корро ёфта тавонанд. Наврасон дар оила ба ҳама намудҳои фаъолияти меҳнатӣ ошно шуда, ба фарқ карда тавонистани хубу бад, зебоиву бетартибӣ, дилпазиру манфур тайёр мешаванд, аз ҳар кори кардашон, ки боиси эътирофи таҳсини калонсолон гардидааст, ба завқ меоянд ва ҳисси зебопарастияшон афзун мегардад.

Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки бархе аз соҳибхонаҳо, махсусан, дар дехот вазифа ва тарзи истифодаи баъзе анҷомҳои рӯзгорро намедонанд. Масалан, мизи ошхонаро дар бисёр хонаҳо

дар пештоқи меҳмонхона дидан мумкин аст, ҳол он ки чои вай дар ошхона аст. Дар баъзе хонаҳо сервант ҳамчун анчоми гаронбаҳо дар пешгоҳи меҳмонхона гузошта шуда, даруни он аз пиёла, чойнику коса пур карда мсшавад. Гоҳо мушоҳида мешавад, ки вақти ба хона меҳмон омадан соҳибхона чандин маротиба нишастагонро безобита намуда аз назди онҳо гузашта, гоҳ пиёлаю чойник, гоҳ косаю кошуқ мегирад.

Аз ин сабаб вақти ҷо ба ҷо кардани ашёи рӯзгор дар хона хама ҷихатҳоро ба назар гирифтани лозим аст. Ҷӣ дар хонаи хоб, ҷӣ дар меҳмонхонаю ошхона анҷомҳо чунон гузошта шаванд, ки барои истифода қулай бошанд ва зебу зинати ҳуҷраҳо афзоянд.

Барои тарбияи ҳисси эстетикӣ фарзандон метавонанд дар оро додани ҳуҷра, ҷо ба ҷо гузори анҷомҳо иштирок намоянд. Дар иҷрои ин амал онҳо на ҳамчун тамошобин ҳозир бошанд, балки фикрашон дар ҷо ба ҷо гузори анҷомҳо пурсида шавад. Замоне, ки падар ё модар аз фарзандон маслиҳат мепурсанд, диққати онҳо ба ин кор ҷалб мегардад, онҳо ҳам масъулият ҳис карда, ақидан худро пешниҳод мекунанд. Бигзор фикри онҳо нодуруст бошад, волидон хайрхоҳона инро ба фарзандон асоснок намуда, фаҳмонанд ва роҳи дурусти ҳалли масъаларо исбот намоянд. Дар ҳолати қабул гардидани пешниҳоди фарзандон волидон бо онҳо таҳсин гӯянд. Дар ҳар ду ҳолат ҳам ин иқдом самаран тарбиявӣ медиҳад. Тавачҷӯҳи фарзандон ба корҳои хона зиёд мегардад, ба зебоию ороиши манзил диққат зоҳир мекунанд ва худро ҳам дар ин кор масъул медонанд.

Барои баланд бардоштани завқи эстетикӣ анъанаҳои оилавӣ, ба монанди ташкили рақсу суруд дар чашиҳо, маърақаҳо ва дигар тадбирҳои хурсандии оилавӣ, тамошон асарҳои санъати нафиса - ҳондану муҳокимаи китобҳо, кинофилмҳо, намоишҳои телевизион ва ғайра роли муҳим мебозанд. Вале, дар ин бобат ҳақду меъёри заруриро нигоҳ дошта, ба дараҷаи игрок расондан мумкин нест. Ба он кӯшидан лозим, ки анъана ривочу раванқ ёфта, ба тарбияи наслҳо таъсири муфиди эстетикӣ расонад.

Бо мурури замон ва тақозои зиндагӣ анъанаҳо тағйир меёбанд, чунончи як намуди либос мӯд шуда, намудҳои дигарро танг мекунад. Вале мӯд баъзан ба дараҷаи бемаънигӣ мерасад, яъне ба ҷои зебову шинам будан одамро баднамуд мегардонад. Бинобар ин ба мӯд аз ҳад зиёд пайравӣ накарда, ба ранги пӯст, қаду баст ва ҳатто касбу кори хеш мувофиқ либос пайдо кардан, умуман, ба

талаботи давру замон мувофиқ либос интихоб кардан аз рӯи мақсад мебошад. Ба ҷавонписарону духтарони тоҷик либосҳои аз атлас ва матоъҳои имрӯза дӯхташуда хеле мезебад. Кӯшидан лозим, ки либос ҳам барои худ ва ҳам барои одамони дигар шинам ва ҷозиб, ба синну сол ва фаслҳои сол мувофиқ бошад ва завқи эстетикӣ бахшад.

Мақтабиён бояд фаҳманд, ки либоси хонапӯшӣ, корӣ, мактабӣ ва ҷойравӣ (ба мехмонӣ, кино, концерт) бояд аз ҳам фарқ кунанд. Хонандагон бояд бо тарзи либоспӯшӣ тавачҷӯҳ намоянд. Мактаб, ки ҷои хониш ва саводомӯзии онҳо ба шумор меравад, бояд ба либоси тозаю оддӣ ҳозир шаванд. Гоҳо чунин ҳам мешавад, ки хонандагон либосҳои рангоранги киматбаҳоро пӯшида ба дарс меоянд, ки ин аз рӯи одобу ҳоксорӣ нест. На ҳамаи оилаҳо имконият доранд, ки ба фарзандони худ либосҳои киматбаҳои хориҷӣ харанд. Намоиш додани дорони худ дар фарзандон ҳисси худбинӣ, такаббур ва дигар ҳислатҳои манфии инсониро пайдо мекунад.

Волидоне, ки маданияти баланд, оқилу ҳоксор ва таҷрибаи бон зиндагӣ доранд, фарзандонро намегузоранд, ки дар чунин рӯҳия тарбия ёбанд ва ба худнамоии онҳо роҳ намедиханд. Дар чунин оилаҳо завқи эстетикӣ ва дарки зебоипарастии фарзандон тарбия карда мешавад.

Супориш ва саволҳо:

1. Зебоии манзил дар чист?
2. Дар ҷобачогузори анҷомҳо кадом анъанаҳои миллӣ риоя мешаванд?
3. Тарзи дилкаш оро додани хонаро нақл карда дар нақша нишон диҳед.
4. Ақидае ҳаст, ки агар дар хона мизу курсӣ набошад ва хӯрокро ба даст хӯрдан нишонаи бемаданиятист? Фикри шумо дар ин бора чи гуна аст?

§24. БУЌЕТИ ОИЛА ВА НИЗОМИ САРҲУ ХАРҶИ ОН

Оила дар давлати мо ячейкаи муҳимтарини сохтори ҷамъиятӣ буда, бо гамҳои доимии ҳукумати ҷумҳурӣ фаро гирифта шудааст. Тамоми амалиёти ҳукумати ҷумҳурӣ ба доимо ва мунтазам баланд бардоштани дараҷаи некуаҳолии одамон,

бехтар намудани таъминоти моддию маишӣ ва маданияю маънавии оилаҳои демократӣ нигаронида шудаанд. Давлат ёрдампулӣ, нафақа барои оилаҳои танҳо, камбизоат ва серфарзанд, ҳамчунин ёрдампулӣ ва нафақаро барои донишҷӯён, маъиубони ҷангу меҳнат ва пиронсолон мунтазам зиёд мекунад. Дар айни замон пардохти ёрдампулиҳо ва имтиёзҳо аз ҳисоби фондҳои ҷамъиятии истеъмолот сол то сол меафзояд. Ҷамъияти демократӣ бо роҳи тадриҷан вуҷуд додани сохтмони манзил ва иншоотҳои маданияю маишӣ, бехтар намудани системаи ҳифзи сиҳатии мардум, ташкили савдо ва ҳуроки умумӣ, васеъ гардондан ва такмил додани соҳаи хизматрасонии маиширо ба ўҳдаи худ мегирад. Роли ташкилоту идораҳои давлатӣ ва ҷамъияти барои таълиму тарбияи насли наврас мунтазам зиёд шуда, онҳо барои ин мақсад ҳар сол маблағу воситаҳои зиёд харҷ мекунанд.

Бо вуҷуди ҳамаи ин бучети оиларо асосан даромади нақд, музди кори аъзоёни қобили меҳнати он, фуруши маҳсулоти зиёдатӣ (бештар дар деҳот), маҳсулоти косибии хунармандӣ ва даромади меҳнати иловагӣ ташкил менамояд. Дар шароити Тоҷикистон, ки асосан оилаҳои серфарзанданд, бучети оила на ҳамеша талаботи рӯзафзунро қонеъ мекунад. Бинобар ин даромад, хароҷот ва талаботи оиларо ба нақша гирифта, харчи пулу воситаҳои дигари моддиро оқилона ба роҳ мондан лозим аст. Масалан, барои аъзоёни оила либосҳои мавсимӣ, барои хона ҷиҳоз ё қолини қиматбаҳо харидан, тӯйи арусии яке аз аъзоёни оиларо гузаронидан лозим меояд. Сарвари оқили оила зарурати ҳар қадами ин тадбирҳоро мулоҳиза ва маблағро ҳисоб карда, бо маслиҳату машварат аз ҳама зарурашро дар навбати аввал мегузорад. Аввал либоси мавсимии фарзандонро меҳарад, тӯйи арусиро дар навбати дуюм ва харидани ҷиҳози қиматбаҳо ба навбати сеюм мавқуф мегузорад. Ё баръакс, бо аҳли байт маслиҳат карда, ба гузаронидани тӯйи аруси камар мебандад.

Дар сарфу харчи бучети оила саҳми бачаҳо қалон аст. Ҳар рӯз онҳо ба мактаб мераванд. Ба онҳо кӯчахарҷӣ додан лозим. Агар дар оила 5 фарзанди мактабхон бошад ҳар рӯз ба онҳо як миқдор пул додан лозим меояд. Ҳар моҳ ин пули зиёдро ташкил мекунад. Бинобар ин ба онҳо бо тамкину бурдборӣ фаҳмондан лозим, ки агар ҳар рӯз ин маблағро сарфа кунанд, он чанд сомон мешавад ва барои чӣ ба қор меояд. Умуман дар оила ба фарзандон аз хурдсолӣ сарфақорӣ ва ҳисобу китобро талқин кардан басо

муфид аст. Вале дар ин кор ҳаргиз ба дағаливу дуруштмуомилагӣ роҳ додан мумкин нест, то ин корро миннат ва талқини ҳасисӣ напиндоранд.

Бучаи оиларо ба нақша гирифта, хӯроки оилавӣ, таркиб, ғизонокӣ ва ғановати онро ҳамеша ба ҳисоб гирифтаан лозим аст. Он бояд хушсифат, кофӣ ва дар айни замон сарфакорона ташкил карда шавад. Волидон ҳамин чизро бояд якзайл талқин кунанд, ки аҷдодони мо нону нонрезаро чун ғавҳараки чашм азиз медонистанд ва медонанд.

Даромади оила бучети онро ташкил медиҳад. Мувофиқи даромад сарвари оила хароҷоти ҳармоҳаи оиларо ба нақша мегирад. Агар даромади оила аз хароҷоти ҳармоҳа зиёд бошад, дар бучети оила як миқдор маблағ захира мегардад. Аз ҳисоби ин пасандозҳо оила дар муддати муайян метавонад молҳои гаронбаҳо харидорӣ кунад. Хислати дигаре, ки ба ҳар оилаи тоҷик ҳос аст, пасандоз намудани захира барои тӯйи фарзандон аст. Дар ҳар оилае, ки фарзанд таваллуд ёфт, бо нияти тӯй амволи гуногун захира карда мешавад. Дар ҳар ҳолат захираи пасандоз бояд оқилона буда ба зарари аҳли хонавода набошад. Аҳли хона, аз ҷумла фарзандон ҳам аз даромаду масрафи оила бояд огоҳ бошанд. Фарзандонро аз хурдсолӣ ба қаноату сарфакорӣ одат кунонидан лозим аст. Чи тавре ки бузургон гуфтаанд: «То кас қаноат накунад, бизоат наёбад». Вобаста ба ин Шайх Саъдӣ фармудааст:

Дило гар қаноат ба даст оварӣ,
Дар иқлими роҳат кунӣ сарварӣ.

Шаҳси ботарбия ҳеч гоҳ ба моли қасе, ба либоси зебон дигаре бо чашми ҳасад наменигарад. Фарзанди оқил ба он амале, ки насибаш гардидааст шукр меғӯяду барои афзудани ризки худ камари ғайрат мебандад, ба роҳи бад намеравад, даст ба кори ношоиста наметезанд.

Фарзандони нохалаф ҳам дучор меоянд, ки бо волидони ҳеш барои харидани либоси хориҷӣ ё матои навбаромада мағал бардошта, оби дида мерезанд. Беҳабар аз он ки бо қадом заҳмату машаққат он музд ба даст омадааст. Ин гуна фарзандон баъд аз оиладор шуда ба ҳаёти мустақилона қадам гузоштан ҳам ба душворихон зиндагӣ тоб оварда наметавонанд, роҳи осони зиндагиро мечӯянд.

дар ҳаёти оилавиашон бахт намеёбанд.

Журналист Р. Ортиков дар мақолаи «Ду дил агар як чо бошад»... менависад, ки зани ҷавоне дар аризаи худ ба суд баҳонаи «характерамон рост наомад»-ро нишон дода, даъво кардааст, ки шавҳараш аз итоати ӯ баромадааст. Дар бораи ба хона гузаронидани телефон, харидани телевизори ранга, либосҳои бахмалу атлас фақат ваъда меодасту вале ҳеҷ яки онро иҷро намекардааст. Ин ба зани ҷавон асос шудааст, ки барои ҷудо шудан аз шавҳараш ба суд ариза диҳад.

Аз рафтори сабуқфикронаи зан маълум мегардад, ки вай дар ҷунин оилае тарбия ёфтааст, ки тамоми хоҳишҳои аз тарафи падару модар иҷро мешудаанд. Ҷунин «эрқаҳо» вазъияти иҷтимоӣ иқтисодӣ оиларо ба назар нагирифта, талаботҳои иҷронашавандаро пешниҳод менамоянд ва ин рафтори онҳо сабабгори мочароҳои оилаӣ мегарданд. Гоҳо ин мочароҳо ба ҷудои зану шавҳари ҷавон сабаб мегарданд.

Ҷунин ашхос аз панди бузургон беҳабаранд, ки гуфтаанд:

Ба харчу дахли худ ҳар дам назар кун,
Чу дахлат нест харч охиштатар кун.

Супориш ва саволҳо:

1. Фарз кунед, ки зану шавҳар 50 сомонӣ маош мегиранд, шумо нав оиладор шудаед ва мустақил зиндагӣ мекунед. Ин маблағро чӣ тавр сарфа мекунед?
2. Аз даромад ва масрафи оилаатон огоҳ ҳастед?
3. Писар аз падар талаб мекунад, ки магнитофон харад, ноилоҷ маблағро қарз гирифта ба писараш магнитофон меҳарад. Шумо ба ин амал чӣ тавр баҳо медиҳед?

§25. МУНОСИБАТИ ЗАНУ ШАВҲАРИ ҶАВОН

Писар ба балоғат мерасад ба хона арӯси нозанину дилписанди ӯро меоваранд. Оилаи нав тавлид меёбад. Бақои умр ва зиндагии ин оилаи навташқил, ҳушу хурсандии волидон ва хушбахтии наварӯсон ба бисёр омилҳои объективӣ ва субъективӣ вобаста аст. Оё наварӯсон соҳибхитиёрона, аз рӯи меҳри поку беғаш ба висоли ҳамдигар расидаанд? Оё касе аз онҳо талоши сарвате ё мансабе надорад, чизеро ба кимор ё шарте намондааст?

Оё волидони онҳо аз тӯй розӣ ва тарафдори аҳду паймони наварӯсон буданд? Оё дар рафти тӯй ва издивоҷ касе норозӣ ва ба чизе даъвогар намондааст?

Агар ҳангоми бастанӣ ақди никоҳ ва издивоҷи онҳо ҳамаи ин омилҳо риоя шуда, чиҳатҳои психологӣ маънавӣ ва ҷисмонӣ таъби дил бошанд, бешубҳа зиндагиашон хушу хуррам ва рӯзгорашон гуворо мегузарад. Онҳо як умр барои ҳамдигар маҳбубу писандида, ростқавлу содиқ, якдилу якмаром мемонанд. Касе меҳри онҳоро коста ва садоқату тинати покашонро шикаста наметавонад.

Вале зиндагӣ қоидаву қонун ва талхӣю ширинҳои худро дорад. Агар андаке фориғболӣву бепарвоӣ зоҳир намоянд, ба сари одам мочароҳи зиёде оварда метавонад. Бинобар ин волидон бояд чун маслиҳатгар ва омӯзгори писандида ба фарзандон садоқати пок, хоксорию бурдборӣ, одамдӯстӣву ростқавлӣро талқин карда, онҳоро ба эҳтироми тарафайн, ҳурмат ва посдорӣи хешовандони арӯсу домод ва ғайи гардондани анбанаҳои миллии оиладорӣ — шарму ҳаё, иффату покдоманӣ даъват намоянд. Касе, ки ин анбанаҳои аҷдодиро риоя мекунад, бегумон як умр ҳаёти хушбахтона ба сар бурда, шахси азизу писандидан халқ мегардад.

Инак, якҷанд маслиҳатҳоро пешкаши ҷавонон менамоем, ки дар ҳолати амалӣ гардидани онҳо, дар муносибатҳои зану шавҳари ҷавон самимият, ҳамдигарфаҳмӣ, меҳр меафзояд ва ҳаёти оилавӣ пурсаодату бегубор мегардад.

Китоби «Ҳазор ҳадис» чунин мефармояд: «Чун зан ва мард бо якдигар бо ҷашми меҳру муҳаббат назар кунанд, парвардигор ба сӯи онҳо ба назари раҳмат нигоҳ мекунад ва байнашон улфат пайдо гашта, ҷамъи гуноҳони ишон аз миёни ангуштон бирезад. Яъне, ҳамсарон бо якдигар дар зиндагӣ он қадар наздику марбут (вобаста ва тааллуқдор) бошанд, ки байни онҳо барои шахси саввум ҷой набошад. Агар дар миёни зану мард чунин муҳаббат пойдор бошад, фарзанде, ки аз онҳо ба дунё меояд, соҳиби хусни хуш ва одоби ҳамида мегардад».

Аз ин ҳадис бармеояд, ки шартӣ асосии хушбахтии оила ишқу муҳаббат ва эҳтироми байни ҳамдигарии зану шавҳар мебошад ва ин муҳаббатро дар ҷараёни зиндагӣ бо рафтори нек, якдигарфаҳмӣ, хайрхоҳӣ таҳким мебояд.

Шартӣ дигари муносибатҳои некро нигоҳ доштани зану шавҳар даст кашидан аз усулҳои фармонфармоӣ дар оила

мебошад. Маълум аст, ки ҳар узви оила, зан ё фарзандон дар ҳар масъала ақидаи худро доранд ва фикри онҳоро ба инобат нагирифтани ҳукми худро гузаронидан вайрон кардани одоби оилавӣ мебошад. Мард, ки сарвари оила дониста мешавад, дар ҳолати мухталиф будани ақидаҳои аҳли оила бояд бомаслиҳат роҳи беҳтарини ҳалли масъаларо ёбад. Дар ин ҳолатҳо обрӯи сарвари оила коста намегардад, балки эҳтироми аҳли оила нисбат ба ӯ зиёд мегардад.

Модоме, ки сарвари оила бо дугу пӯписа гапи худаширо мегузаронад ва аҳли оиларо бо ҳукми раднопазир қор мефармояд, дар байни вай ва аҳли оила дилхунуқӣ пайдо мешавад. Дар ин вазъият ҳурмат аз байн меравад. Нисбат ба шавҳар, падар тарс пайдо мешавад. Тарс бошад омили аз ҳамдигар дур гаштани одамони наздик мебошад. Дар чунин оила зану фарзандон бемуҳокима амри сарвари оиларо иҷро менамоянд, фармонбардоранд, аммо дар байни онҳо самимият, ҳамдигарфаҳмӣ, меҳрубонӣ дилсӯзӣ вучуд надорад. Таҳқири доимии аъзоёни оила ба ҷудой меорад. Зан аз чунин шавҳар ва фарзандон аз чунин падар дурӣ мечӯянд, азоби рӯҳӣ мекашанд. Ин гуна рафтор ба одоби ахлоқи фарзандон таъсири бад мерасонад. Аз хона гурезону хонабозор мешаванд. Баъд аз мустақил шудан фарзандон кӯшиш мекунанд зудтар алоҳида зиндагӣ кунанд. Ба аёдати падару модар аҳён-аҳён меоянд, риштаҳои меҳру вафо қанда мешавад. Баъзан падару модарон шикоят мекунанд, ки фарзандонашон ба аёдаташон кам меоянд, беҳабар аз он ки ба тарбияи фарзанд худашон гунаҳкоранд. Ба ин муносибат Носири Хусрав гуфтааст:

Ба ҷармӣ гар сухан роӣ, ҳамерон,
Ки аз тезӣ ба ранҷ ояд дилу ҷон.

Баъд аз ақди никоҳ, ки зану марди ҷавон ҷисму ҷони худро ба ҳамдигар бахшида зану шавҳар мешаванд, дар зиндагии оилавӣ бояд яктану якдил бошанд. Якдилу яктан шудан ба он маъност, ки онҳо дар хурсандӣ ва гами ҳамдигар шарик ва гамхору дилсӯзӣ ҳамдигар бошанд. Муносибатҳои онҳо дар асоси боварии қомил ба ҳамдигар бунёд гарданд ва аз ҳамдигар рози пинҳоние надошта бошанд. Агар мард ё зани ҷавон розеро аз ҳамдигар пинҳон доранду он роз ба воситаи каси дигар ба гӯши онҳо расад, боварӣ

ба ҳамдигар аз байн меравад ва сабаби бад гаштани муносибатҳои занашӯӣ мегардад, ки барқарор намудани он ранҷу заҳмати зиёдеро талаб мекунад.

Панди Хусрави Дехлавӣ дар ин ҷо бисёр бомавқеъ аст, ки гуфтааст:

Ба ростӣ маъруф шав, агар вақте
Дуруғе аз ту равад, чумла рост хонандаш.
На дар дуруғзанӣ шӯхра шав, ки дар ҳамро ҷо,
Агар ҷӣ рост бигӯӣ, дуруғ донадаш.

Равоншиноси маъруфи итолиёӣ Пол Туринс дар ин бобат чунин мегӯяд: «...Завҷайн набояд сирру асрореро аз ҳамдигар пинҳон доранд, ки оқибати он зиндагонии занашӯии худро ба мухотира (хатар) андохтан аст.

Пинҳон сохтани умур, ҳатто агар бо беҳтарин ният анҷом гирад, бадтарин самаротро дар бар дорад».

Аз ин хотир дар муносибати занашӯӣ ростию ростқавлӣ бояд пешаи амал интихоб шавад. Ба ин муносибат донишманди тиб Закариёи Розӣ дар китоби «Тибби рӯҳонӣ» гуфтааст: «Аммо одами оқил худро ба ҷизе, ки оқибати он хавф дорад, чаро гирифтор кунад. Бинобар ин одами оқил ҳамеша ҷӣ дар сухан ва ҷӣ дар ирода ҳақгӯю ҳақпараст бошад».

Ҷизи дигаре, ки ба муносибати неки занашӯӣ раҳна мезанад ва оқибат метавонад ба ҷудой анҷом ёбад рашк аст. Унсурулмаоли Қайковус дар «Насихатнома» дар бораи рашк навиштааст:

«Ва бикӯш то вайро ғайрат (рашк) нанамой ва агар рашк хоҳӣ намудан зан нахоҳӣ беҳтар бошад, ки заноро рашк намудан ба ситам то порсояи омӯхтан бошад ва бидон, ки занони бадрашк мардонро бисёр ҳалок кунанд ва низ тани худро ба камтарин касе диҳанд, аз рашк ваҳмият ва бок надоранд. Аммо чун занро рашк нанамой ва бо вай дуқиса набошӣ... вайро неку дорӣ аз модар ва падар ва фарзанд бар ту мушфиқтар бошад ва ҳештанро аз вай дӯсттар касе мадон ва агар рашк намой, аз ҳазор душман душмантар бувад ва аз душмани бегона ҳазар тавон қард ва аз вай натавон...».

Мочароҳон беасоси шавҳар ё зани бадрашк кадрӯ кимати инсониро паст мезанад. Аз рашк мард ё зан ба дӯстон, ҳамкорон ва ҳатто хешу таборони худ гоҳо метарсанд, ки сӯҳбат кунанд ё ба

ҷое меҳмонӣ раванд. Мочароҳои доимӣ оқибат ба вайронии оила мерасонад.

Чунон ки Фаҳридини Гургонӣ гуфтааст:

Набошад ҳеч занро рашк бар шӯй,
Ки шӯи рашкбар бошад балочӯй.

Мард ё зани рашкбар бояд ҳиссиёти худро идора кунанд, хоҳанд, ки оилаи худро ба вайронӣ нарасонанд, (алалҳусус агар фарзанд дошта бошанд), бояд аз рӯзҳои аввали оиладорӣ рашкро аз дил хорич кунанд, ба ҳамдигар эътиқод пайдо намуда, бунёди оиларо хароб насозанд.

Омили муҳиме, ки барои мустаҳкамии оила ва пойдории муносибатҳои дӯстонаи зану шавҳар зарур аст, ин меҳрубонӣ ва тавачҷӯхӣ зоҳир кардан нисбат ба якдигар мебошад. Агар зану шавҳари ҷавон нисбат ба қору бор, саломатӣ ва авзои рӯҳии ҳамдигар бепарво бошанд, ин ба мустаҳкам гаштани муносибатҳои дӯстонаи онҳо мусоидат намекунад.

Вақте ки зану шавҳар ба ғаму андӯх, ноомадҳои қору зиндагӣ, хурсандии ҳамдигар шариканд ин шаҳодати муҳаббату меҳр аст. Ва замоне зану шавҳар мебинанд, ки мавриди муҳаббату тавачҷӯхӣ ҳамдигаранд, риштаю пайвандҳои дӯстии онҳо боз мустаҳкам мегарданд.

Олими итолиёвӣ Пол Туринс дар ин бобат мегӯяд: «Касе, ки муҳаббат дорад, дигаронро мефаҳмад ва касе, ки мефаҳмад нисбат ба дигарон муҳаббат дорад. Оне, ки муҳаббати дигаронро нисбат ба худ эҳсос мекунад, мутмаин эҳсос хоҳад кард, ки миёни ӯ ва дигарон тафохум вучуд дорад».

Фаридадини Ақтор низ ба ҳамин масъала ишора намуда гуфтааст:

Агар туро ҳар кас, ки ёри ғам бувад,
Рӯзи шодӣ ҳам бипурсаш, зинҳор!

Супориш ва саволҳо:

1. Қадом сифатҳои ҳамсолони худро бештар қадр мекунед?
2. Қадом қоидаҳоро дар муомилаи зану шавҳар зарур медонед?
3. Дар мавзӯи «Оилаи хушбахт» иншои хонагӣ нависед.
4. Дар байни мардуми тоҷик расм шудааст, ки зану шавҳар гоҳо номи ҳамдигарро намегиранд. Дар мурочиат ба ҳамдигар падари (модари) Аҳмад, агар фарзанд набошад, бо ягон таҳаллус ном мегиранд. Фикри шумо дар ин бора чӣ хел аст?

§26. МУНОСИБАТ БО ВОЛИДОН

Вақте ки ба хонаи домод арӯсро меоваранд, ӯро дар гирди оташ (аз рӯи қоида) давр занонда, сипас аз сар танга ва ширавор мепошанд, ки як умр бою бадавлату сарватманд ва чун қанд ширин ва азиз бошад, аз дастархонашон нон ва соири неъматӣ дунё қанда нашавад, аз хонааш шӯхиву хандаи кӯдакон чун пошхурии танга ҳамеша баланд садо диҳад. Пеши пояш аз матои сафед пояндоз мегустананд, ки бахташ, рӯзаш ва роҳаш сафед бошад.

Баъди ин маросими салому дуруд оғоз мегардад. Арӯс ба ҳар қадоми аҳли хонадон бо таъзим ном ба ном салом фиристода, як навъ садоқат ва арзи эҳтироми онҳоро ба ҷо меорад. Тарафи домод низ ин арзи садоқату эҳтиромро бо хушнудӣ пазируфта, гӯё ӯҳдадор мешаванд, ки хогири волидон ва хешу табори арӯсро як умр пос медоранд.

Агар ҳамин арзи садоқату эҳтиром ва паймон пайдору якумрӣ бошанд, агар арӯсу домод волидони ҳамдигарро дӯстдоранд, маслиҳатҳои муфиди онҳоро сармашки зиндагӣ ва рӯзгори хеш қарор диҳанд мутмаин метавон буд, ки оила бобакҳо хоҳад шуд. Дар оилаи тоҷикон ҳурмат нисбат ба падару модар, бибию бобо аз қадимулайём анъана шудааст. Ҷавонон дар назди онҳо бо эҳтиром ҳарф зада, мекӯшанд, ки бо сухане ва ё рафтору кирдоре хогири ишонро ранҷур нагардонанд. Аз онҳо барои пешбурди зиндагии оила маслиҳату машварат пурсида, розҳои ниҳони оилавӣ ва ҳатто, баъзан душвориҳои рӯзгорро фаш намесозанд. Баъзан барои эҳтироми онҳо аз маъфиятҳои шахсии хеш гузашт мекунад. Аз чунин рафтори ҷавонони навқона, волидон ва тамоми ҷамъият бурд мекунад.

Аммо дар зиндагӣ гоҳо чунин ҳам мешавад, ки осмони софи бахти оилавино абрҳои тираи хусумату мочароҳо фаро мегирад. Зиндагии ширини тамоми аҳли оиларо талх мегардонад. Сабаби ин мочарою хусуматҳо одатан аз муносибатҳои арӯсу хушдоман оғоз меёбанд. Донишманди тоҷик Аҳмади Дониш дар рисолаи «Дар одоби никоҳ ва баёни хусумати модаршӯ» зиддияти хушдоману арӯсро чунин шарҳ медиҳад: «Модар мудани ин аст, ки «фарзанд қитъаи гӯште заифу очиз буд, ки ба сабю тавачҷӯх ва тарбияти ман рушду камол ёфта ва бисе айёми мутаваҷҷир ва аъвоми мутаоқиб шабҳо ба рӯз ва рӯзҳо ба шаб овардаам ва дар тарбияташ хунҳо ошомидам ва барои талаб ва хавфи талафи ӯ басо ба кӯчаю бозор давида. Ҷавон ин эҳсон ҷуз ин нест, ки саранҷом

фатху ратки макоми фарзанд ба дасти ихтиёри ман бошад ва ӯ бе савобдид ва маслиҳати ман набояд, ки даме об биёшомад»

Ва зан муддаии ин аст, ки «домани ин мард ба чанг овардаам ва худро ба забунӣ ва ходимӣ ба хидмати вай дода ва аз ҳама хешу ақрабо чудо гашта ва тарки ҳама гуфта; ва савдою муомилаи умр ихтиёр намуда. Сазои ин тафвиз ва тамсил гаӣр аз ин нест, ки калиди ҳаллу ақди абвоби дахлу харчи мард дар қабзаи ихтиёри ман бувад. Ва чун ин ду даъвӣ ба ҳамдигар муориз аст ва асли хусумат аз ин ҷост ва чун асл бишнохтӣ, бидон, ки фуруоти он ҳама савго бошад».

Оре, баъд аз сипарӣ гаштани муддати муайян арӯс ба адои корҳои рӯзгор шурӯъ мекунад. Агар зани ҷавон дар оилаи худ аз падару модар тарбияи нек гирифта бошад, эҳтироми калонсолонро ба ҷо меорад, шавҳари худро дӯст медорад ва иҷрои корҳои рӯзгор дар оилаи нав ба ӯ мушкилине пеш намеорад. Маълум аст, ки хусуру хушдоман ба хотири писари худ арӯсро ҳамчун фарзанд дӯст дошта ӯро ҳамчун узви оилаи худ қабул мекунад. Зиндагӣ пастиву баландиҳо дорад. Дар лаҳзаҳои душвори ҳаёт, агар арӯс бо маслиҳате ба онҳо муроҷиат кунад, самимияту хайрхоҳиро аз ӯ дарег намедоранд. Чунончи, бузургворе фармудааст:

Пирони кӯҳан бо гачриба гӯянд сухан,
Некӣ бикунанд, таҷриба бо худ набаранд.

Дар чунин оилаҳое, ки арӯс корҳои худро бо розигии хушдоман ва дигар калонсолони оила анҷом медиҳад, барои порозигию мочароҳо асосе ҳам намемонад. Хусуру хушдоман муҳаббату эҳтироми арӯсро нисбат ба худ эҳсос мекунад, мехри онҳо ҳам ба арӯс меафзояд. Дар масъалаи ҳурмату эҳтиром Фаридалдини Аттор гуфтааст:

Дар ҷавонӣ дор пиронро азиз,
То азизи дигарон бошӣ ту инз.

Фарзандоне, ки дар асоси анъанаҳои неки халқӣ ва панди бузургон тарбия ёфтаанд, дар рӯҳияи инсондӯстӣ, эҳтироми калонсолон, самимият ва қадрдонӣ ба камол мерасанд. Эҳтироми арӯс ба хусуру хушдоман ва муносибати шавҳар ба волидонӣ ӯ риштаи дӯстии ҳар ду оиларо мустақкам карда омили зиндагии хушбахтонаи ҷавонон мегардад.

Гоҳо аз муносибати носозгори арӯсу хушдоман низою мочароҳо бармехезанд, ки сабаби нотинчию малоли хотири тамоми аҳли оила мегардад. Дар чунин оилаҳо арӯси ҷавон тамоми кори рӯзгорро ба тасарруфи худ мегирад. Ба аҳли оила фармонфармой мекунад. Мувофиқи завқи худ анҷомҳои хонаро аз нав ҷо ба ҷо мегузорад.

Модар, ки то омадани арӯс қадбонуи хона буду ҳама кор бо маслиҳати ӯ анҷом меёфт, мебинад, ки арӯс дар хона ҳукмронӣ мекунаду аз вай маслиҳате намепурсад, ба ғазаб меояд. Бо кинояю ситеза норозигии хешро ба арӯс изҳор мекунад. Агар арӯс бо нармаӣ узор хоста, фаҳмонад, ки мақсади ӯ ба тартиб даровардани хона буд ва фикри малол қардани хотири модарро надошт, шояд бо ҳамин низоъ аз байн бардошта шавад. Аммо агар арӯс дар рӯҳияи худхоино худбинӣ тарбия ёфта бошад, кӯшиш мекунад гапи худро гузаронад. Бо ин рафтор оташи ғазоби модарро боз метезонад, риштаи ҳамдигарфаҳмӣ қанда мешавад. Арӯси беандеша мустақилияти худро намоиш дода, бе маслиҳати модар меҳмон даъват мекунад, ба меҳмонӣ меравад. Норозигии модар аз арӯс меафзояд. Ба писараш шикоят мекунад. Ҳамин тариқ, алангаи оташи ҳусумати арӯсу хушдоман баланд мешавад.

Аз зиддияти арӯсу модар бештар шавҳар азият мекашад, чунки вай дар байни ду оташ мемонад: аз як тараф модар, ки намехоҳад дили ӯро ранҷонад, аз дигар тараф зан, ки ӯ ҳам барояш азиз аст. Оқибати ин мочароҳо ба он оварда мерасонад, ки писар агар занашро дӯст дорад, аз оилаи волидон ҷудо мешавад ва агар аз рафтори занаш дилсард гашта бошад, оилаи ҷавон вайрон мегардад.

Ба ҳар ҳол дар оилаи шавҳар нисбат ба чунин арӯс дилсардие пайдо мешавад ва дар сурати аз хона рафтани вай касе ба ӯ тараххум намекунад. Чунон ки Низомии Ганҷавӣ фармудааст:

На ҳар зан, зан бувад, ҳар зода фарзанд,
На ҳар гул мева орад, ҳар найе қанд.

Супориш ва саволҳо:

1. Дар мочароҳои арӯсу хушдоман киро айбдор медонед?
2. Арӯс бо хушдоман чи тавр бояд рафтор кунад, ки оромии оила пойдор бошад?
3. Зан ба шавҳар шарт мемонад, ки дар як оила бо падару модараш зиндагӣ намекунад. Падару модар розӣ нестанд, ки онҳо апоҳида зиндагӣ кунанд. Ақидаи шумо дар ин бора чи хел аст?

§27. АНЪАНАҲОИ МИЛЛИИ ТОЧИКОН

Тоҷикон чун ҳама халқҳои Шарқ бо меҳмоннавозӣ ва валинеъматии хеш дар ҷаҳон ном баровардаанд. Ҳар касе боре вориди хонадони тоҷик гардидааст, як умр меҳмоннавозии эшонро фаромӯш намекунад. Ҳар дафъае, ки мо берун аз ҳудуди Тоҷикистон бо намояндагони халқҳои соҳри шӯравӣ ё мардумони хориҷӣ вохӯрда, тоҷик буданамонро ба маълумоти эшон расонем, ҳатман дидаю шунидаҳояшонро роҷеъ ба анъанаи меҳмондорӣи тоҷикон бо шавқ накл мекунам. Воқеан, халқи мо меҳмонро атои ҳудованд мешуморад ва чун ҷони хеш азизу муътабар медонад. Пирони рӯзгордидаву корозмуда мудом таъкид мекунам, ки замин, хонаатро фуруш, тамоми афзоли рӯзгоратро ба гарав гузор, вале хоҳири меҳмонро пос дор. Боз мегӯям, агар ягон чизи дар бисот буда пазируфтаи меҳмон гардад, ба вай бубахш.

Иzzату эҳтироми меҳмон аз остонаи даромади хона оғоз мешавад. Соҳибхона меҳмонро хоҳ шиносату нашиносад, бо суҳанони самимиву хуш истикбол гирифта ӯро ҳолпурсӣ мекунад. «хайра мақдам» мегӯяд, барори корашро меҳонад, аз хешу табор ва ҳамшахриёнаш пурсон шуда, зуд ба дасташ об рехта ҷои нишаст нишон медиҳад. Ба пурсу посаш бо хушнудӣ ҷавоб мегардонад, табассум мекунад. Дар сурати пурсидани шахсони ғоибӣ хонадон ё суҳанро моҳирона ҷои дигар мебарад ва ё ҳамин ҷой, «ҳозир меоянд», «ҳоло даъват мекунам» гуфта дар хона набуданашонро вонамуд намекунам. Вагарна, меҳмон аз набудани одами даркориаш мушаввашу ранҷур мегардад. Соҳибхонаи оқил ба хоҳири меҳмон ҷолокона дастурхон паҳн карда меҳмонро ба хӯрок таклиф менамояд.

Ҳангоми пешвоз ва қабули меҳмон асло сир бой додан мумкин нест, ки вай ношинос, ноҳанда аст. Барои поси хоҳири меҳмон ғаму ҳасрати хешро фуру бурда, худро хушу хурсанд вонамуд кардан савоб аст. Беҳуда нагуфтаанд, ки «соҳибхонаи оқилу доно пеши меҳмон пишакашро пишт намегӯяд». Басо хуб мебуд, ки дар ҳузури меҳмон зану шавҳар, долару хоҳар ва падару модар бо ҳамдигар самимона муносибат кунанд, хушнудона ҳоли меҳмонро пурсанд ва ба хизматаш омодагӣ зоҳир кунанд. Дар хотир бояд дошт, ки шахси ташрифоварда ё аз хурсандии бепоён ё аз меҳру муҳаббати пок нисбат ба шумову аҳли хонадонатон ё аз ғам гарону арзу ниёзи таъҷилии дари шуморо мекӯбад. Ба вай меҳрубонӣ кунед то ноумед нашавад. Ҳар касе, ки меҳмонро

пазируфта ба вай меҳрубонӣ кунад, худ рӯзе ба караму илтифоти вай хоҳад расид. Яке аз фазилатҳои инсонӣ комил одоби муоширату меҳмонавозии Уст.

Тасодуфе мешавад, ки шахси ношинос дари шуморо мекубад ва барои шаб дар манзили шумо хоб кардан иҷозат меурсад. Мувофиқи анъанаи халқи тоҷик шахсе, ки дар ин мулк мусофир аст ва касеро намениносад аз рӯи зарурат ба дарвозаи шумо меояд, меҳмони худо доништа мешавад, яъне ин шахсро худованд раҳнамоӣ намудааст, то меҳмони шумо гардад. Ба ҷо овардани иззату икромӣ шахсе, ки дар шаҳри шумо мусофир асту сарпаноҳе надорад ва тақдир ӯро меҳмони шумо гардондааст, вочиб аст.

Меҳмонро бо чеҳраи кушод истикбол карда, эҳтироми ӯро ба ҷо овардан, мувофиқи қудрат меҳмондорӣ намудан ҳам фарзу ҳам суннат аст. Мавлоно Фаҳриддин Али Сафӣ дар «Одоб-ул-асҳоб» доир ба ин масъала навиштааст: «Бояд ки чун касе меҳмони вай шавад, он чи аз таъом дар хона ҳозир бошад, пеш орад ва қалими оро ҳақир нашорад ва он мисраъи машҳурро, ки ба забони баъзе бузургон гузашта насибулбайни худ созад. Мисраъ: Дар хона ҳар чӣ бошад, меҳмон ҳар он ки бошад. Ё ки: Дар хона он чи бошад, меҳмон бар он ки бошад, - мувофиқи суннат аст».

Мувофиқи анъанаи халқи иззати меҳмон се рӯз аст. Соҳибхона дар ин муддат аҳли насаби меҳмонро, сабаби мусофираташро, то ҳуди меҳмон ҳарфе нагӯяд, намеурсад. Баъд аз се рӯз мизбон метавонад аз аҳволу саргузашти меҳмон пурсон шавад. Аммо дар давоми ин рӯзҳо муносибати соҳибхона ба меҳмон бояд самимӣ бошад. Аз рафтору кирдори меҳмон зинҳор норозигие зоҳир накунад.

Оид ба ин масъала дар «Наҳҷ-ул-хидоя» омидааст: «Он кас, ки ба худованди яқо ва ба ҳаёти охират эътиқод дошта бошад, бояд ки меҳмони худро гиромӣ дорад».

Эҳтироми меҳмонро доништан вочиб аст, аммо меҳмон ҳам бояд кадри худро донад. Дар «Наҳҷ-ул-хидоя» омидааст:

«Бар меҳмон раво набошад, ки он қадар иқомат намояд то мизбонро ба танг оварад».

Али Сафӣ ин нуктаро таҳлил намуда дар «Одоб-ул-асҳоб» овардааст: «Пайгамбар фармуда, ки раво нест ҳеч мусулмонро, ки иқомат кунад наздики бародари муъминӣ худ то ба ҳадде, ки вайро дар гуноҳ андозад, яъне чун мизбон аз меҳмон ба танг ояд, ҳар оина аз сӯҳбати вай мутанаффури шавад ва ин гуноҳ аст, ки

касе аз бародарони худ мутанаффир бошад, пас гӯиё меҳмон вайро дар гуноҳ афканда».

Аз ин мулоҳизаҳо хулосае бармеояд, ки эҳтироми меҳмон вочиб аст, аммо меҳмон ҳам бояд ҳадди ҳақшиносиро донад ва меҳмони вай бар зарари мизбон набошад.

Дар шаҳру ноҳия меҳмонхонаҳои замонавӣ мавҷуданд, ки мусофирон метавонанд дар он ҷо муддати дилхоҳашон зиндагӣ кунанд. Чунин тасодуф хеле кам мешавад, ки мусофире бе сарпаноҳ монад. Аммо панди бузургон оид ба меҳмон ба мо бояд меъёри одобу ахлоки неки инсонӣ гардад ва дар ҳолати дучор омадан бо чунин тасодуф мувофиқи суннатҳои миллӣ ва панди бузургон амал намоем.

Хешу таборон, ёру дӯстон, ҳамкорон ба хонаҳои ҳамдигар рафту омад мекунанд. «Меҳр дар чашм аст» - мегӯяд халқ. Дар натиҷаи рафту омад меҳру муҳаббати хешу табор меафзояд, ҳамсоягон, ёру дӯстон ба ҳамдигар наздиктар мешаванд. Ҳангоми рафту омад хешу ақрабо, дӯстон фарзандони худро ҳамроҳ мебаранд. Фарзандони онҳо ҳам бо ҳамдигар ошно мешаванд ва робитаи хешу таборию дӯстии волидонро идома медиҳанд. Ғайр аз ин фарзандон ҳангоми бо волидон ба меҳмонӣ рафтаи аз онҳо тариқи меҳмоннавозӣ, одоби муошират ва муносибатҳои неки хешу таборӣ, дӯстиро меомӯзанд.

Хешу табор, дӯстони наздики хонадон ба хонаи ҳамдигар бе даъвати махсус ҳам метавонанд меҳмон шаванд, чунки мақсади онҳо дидорбинию аз аҳволи ҳамдигар бохабар шудан мебошад. Гоҳо барои маслиҳате ба назди якдигар мераванд. Чунин ташрифи меҳмонон омодагии махсус ва ҳароҷоти зиёдеро талаб намекунанд. Албатта, соҳибхонаҳо онҳоро бо чехраи кушод ҳамчун меҳмонони азиз пазирой намуда, дар наздашон дастурҳои мекушоянд. Нейматҳои беҳтарине, ки дар хона ҳаст ба дастурҳои мегузоранд, қоидаҳои меҳмоннавозиро ба ҷо меоранд ва ҳангоми рафтанишон ҳамчун меҳмон гусел мекунанд. Соҳибхона дар қадом вазъияте, ки бошад, зинҳор бояд ҳафагӣ ё норизони худро аз омадани меҳмон вонамуд накунад. Носири Ҳусрав дар ин бора мегӯяд:

Чу меҳмон оядат дилшод мебош,
Зи ҳар банду ғаме озод мебош!

Ҳар хонадон чашнҳои махсусе дорад (рӯзи таваллуд, солгарди арӯсӣ, истиқболи соли нав), ки бо хешу табор ва дӯстони

оила мегузаронанд. Дар ин мавридҳо соҳибхонаҳо пешакӣ омодагӣ мебинанд. Дастурхони чашниро бо мева ва нӯшӯ неъматҳои гуногун пур мекунад. Хонаро оро медиҳанд. Меҳмононро ба чунин шабнишинӣ соҳибхона пешакӣ даъват мекунад. Ба чунин даъват меҳмонон бояд вақти муайяншуда расида оянд ва аз рӯи одоб фарзандонашонро ҳамроҳ нагиранд. Бояд дар хотир дошт, ки мизбон мувофиқи одамҳои даъват кардааш ҷой омода мекунад. Аз ин сабаб ҳамроҳи худ рафикони даъватнашударо овардан аз рӯи одоб нест.

Соҳибхона меҳмононро дар назди дарвоза ё даромади хона истикбол намуда, хайра макдам мегӯяд ва ба хона мебарорад. Баъд аз ҳозир шудани ҳамаи меҳмонон аҳли хона бояд бо чеҳраи кушод хидмати меҳмононро ба ҷо оранд, чунки оқилон гуфтаанд: «Чеҳраи кушодаи мизбон сабаби кушоиши иштиҳои меҳмон аст».

Чун мушарраф шавӣ ба меҳмон,
Ҳар ҷӣ дорӣ, фидои меҳмон кун!

Мардуми моро одат шудааст, ки дар болои дастурхон шишаҳои маю шароб ҳам гузоранд. Аммо дар истеъмоли он худдорӣ қардан лозим аст ва баъд аз нӯшидан ҳар кас бояд меъри хешро донанд, то ин ки маст нашавад. Унсурулмаоли Қайковус мефармояд: «Пас аз мардум миннатпазиру тозарӯӣ бош. Ва набиз кам хӯр ва пеш аз меҳмон маст машав. Чун донӣ, ки меҳмон маст шуданд, он гаҳ аз ҳештаи шигарфӣ (хушрафторӣ) менамоӣ ва ёди мардум мекуӣ нӯш меҳур ва бо меҳмон тозарӯӣ ва хуш мебош».

Як меҳмони сархуш метавонад хотири ҳозиринро вайрон кунад ва ҳамчунин обрӯю қадри худро ҳам паст занад. Шоир ва мутафаккири бузург Умари Хайём дар мазаммати мастӣ мегӯяд:

Чун бода хӯрӣ, зи ақл бегона машав!
Мадхуш мабону чаҳро хона машав!
Хоҳӣ, ки ман лаъл ҳалолат бошад,
Озори касе маҷӯю девона машав.

Дар меҳмонӣ мавзӯи сӯҳбат бояд аз доираи одобу ахлоқи ҳамида берун набарояд, баҳсу мунозира нашояд. Гуфтани латифаҳои бешармона ва шӯҳихое, ки сабаби ранҷиши хотири ҳозирин мегардад лозим нест. Камолиддин Биноӣ дар мазаммати ҳазлҳои бечо гуфтааст:

Эй бародар, ба ҳазл макшо лаб!
В-ар кушой, мағӯй чуз ба адаб!
Ҳазл беобрӯй орад бор,
Обрӯро марезу ҳазл гузор!

Муסיкию суруд, муносибати дӯстонаю самимии ҳозирин,
меҳмоннавозии соҳибхона меҳмонро шод менамояд.

Баъд аз хотимаи зиёфату сӯҳбат меҳмонон иҷозати рафта
мепурсанд. Мизбон ба хоҳиши меҳмонон бояд мамоният накунад
ва меҳмонро то дари хона гусел кунад. Мизбон бо тамоми
рафтору гуфтори худ аз ташрифи меҳмонон миннатпазирӣ ва
хушнудии худро нишон диҳад. Чунон ки шоир гуфтааст:

Шуд мунаввар аз кудуми дӯстон кошоонам,
Хона фокус асту меҳмон шамъу ман парвонаам.

Зиндагӣ ва мушоҳида имкон медиҳад, ки тарафҳои дигари
онро аз ҳаёт омӯзем.

Аммо баъзан чунин одамонро низ дидан мумкин аст, ки ба
қабули меҳмонон хуш надоранд, ба меҳмон рӯй турш мекунанд,
бахона меҷӯянд ва гоҳо худро ношинос вонамуд мекунанд.
Меҳмон аз ин кирдор ранҷида дигар дари он хонаро ҳаргиз
намекунад. Бесабаб намегӯянд, ки «агар кори носазое ё нанговаре
бикунӣ, сухани носазое бигӯӣ, баъди он чӣ қадар тавбаву тазарро
кунӣ, тирӣ аз камон часта барнамегардад».

Супориш ва саволҳо:

1. Кадом анъанаҳои миллии меҳмоннавозиро медонед?
2. Дар оилаи шумо меҳмонро чӣ тавр қабул мекунанд?
Саҳми шумо дар пазирии меҳмонон чӣ хел аст?
3. Агар ба хона меҳмони бегона ташриф орад падару модар
дар хона набоянд, чӣ тавр ӯро қабул мекунанд?

§28. МАДАНИЯТИ САЙРУ ГАШТ ВА ИСТИРОҲАТ

Оилаи солим барои ба даст овардани ҳамаи неъматҳои дунё
имконият пайдо карда метавонад. Истироҳат, сайру гашт ва
хушвақтӣ ҳам аз неъматҳои беназири зиндагӣ буда, ба одам рӯҳи
тоза ва қуввати ҷисмониву маънавӣ мебахшад. Фақат онро дурусту
оқилона ташкил карда тавонида лозим аст, ки дар лаҳзаи зарурӣ

он кӯфти меҳнати босамарро барорад. Дар ин хусус бучети оила, ташкилу таксими мулоҳизақоронаи он мақоми басо муҳиме дорад.

Албатта, фарогату истироҳат бо ҳароҷоти моддӣ алоқаманд аст. Масалан, дар лаҳзаи бекорӣ ва ё ҳаста будан ба рӯи хавлӣ, пешайвон баромада нафаси тоза кашидан, беҳи гулҳоро нарм карда об рехтан, аз нақхати гулҳо, покии баргу пояҳо лаззат бурдан ҳам истироҳат аст. Дар гулгашти боғу хиёбонҳо дасти ҳамдигар гирифта гаштан ҳам сайру роҳат аст. Он ба тан қувват ва майнаи мондашударо тоза мекунад. Рафтан ба театру осорхонаҳо (музейҳо), кинотеатру намоишгоҳҳо (салонҳо) ва дигар ҷойҳои тамошобоби маҳали зист низ истироҳат аст, ки бо харчу ҳароҷоти зиёдатӣ алоқаманд нест. Қайди идҳои оилавӣ — ҷашни ақди никоҳ, зодруз, синни болиғиву камолот, ҳатми мактабу донишгоҳ, гусел ба хизмати ҳарбӣ ва амсоли ин низ як навъ истироҳат ба ҳисоб меравад. Ҳамаи ин тадбирҳоро низ оқилона гузаронида, ба харчи беҳудаву зиёдатӣ, масрафи бемеъёри неъматҳои моддӣ роҳ додан лозим нест. Мутаассифона, баъзе ашхос ҳангоми гузаронидани ин гуна маъракаву маросимҳо ҳатман гову гӯсфанд кушта, тӯйи пурдадабаву намоишқорона ташкил мекунанд, ҳар чӣ дар бисот доранд, рӯи дастурхон гузошта, ба ирофқорни беҳуда роҳ медиҳанд. Баъди маърака қарздор мешаванд.

Истироҳат мафҳумест, ки маънои васеъ дорад. Оромона шунидани барномаҳои радиову тамошо намудани намоишномаҳои телевизион ҳам истироҳат аст.

Вале дар урфият мегӯянд, ки «шунидан қай бувад монанди дидан». Ҳар шахсе, ки дар ин ё он соҳа иҷрои вазифа менамояд, сола як маротиба ба руҳсатии меҳнатӣ ҳақ дорад. Ташкилотҳо ва ҳазинаҳои ҷамъиятӣ барои истироҳат ва муолиҷа дар истироҳатгоҳҳо ва осоишгоҳҳо бо нархи арзон парвона (путёвка) медиҳанд ва ё ба шахрҳои таърихӣ мамлакат ва кишварҳои хориҷӣ саёҳат ташкил менамоянд. Барои ҷунин сафар ва сайрҳои мақсадноку тӯлонӣ ҳатман пасандози оилавӣ ба қор меояд. Шахсони алоҳида аз ҳисоби ҳамин пасандозҳо мувофиқи салоҳдиду имконияти худ дар ҷойҳои дилхоҳи хеш истироҳат мекунад. Ба ҷунин истироҳати мақсаднок баъзан тамоми зӯбоғи оила ва ё бо навбат сафар мекунанд. Ҳар як сафари берун аз маҳали зист ба одам як ҷаҳон таассурот ва хотироти нек мебахшад. Ҳар бор онро ба хотир оварда ба дигарон ҳикоя кардан ҳам яке аз лаҳзаҳои гуворон истироҳат аст.

Сайру гашт берун аз шаҳр, тамошон нафосату назокати табиат, лаҳзаҳои бофарогат дар соҳили дарё, кӯҳҳо, маҳсусан, сайри кӯҳсори сарсабзи Тоҷикистон, шунидани хониши кабк, булбул, тамошон рақси моҳиҳо дар оби мусаффо аҷаб кайфияте доранд. Одам дар ин лаҳзаҳо аз ҳар чизи дидаву шунидаш як ҷаҳон фараҳ бурда, бегумон ҳудро як ҷузъи таркибии табиат ҳис мекунад. Танҳо дар чунин сурат одам ба маънои томи сухан, зебу зиннат ва қувваи ҷозибаи ҷаҳони муосирро дарк мекунад, ки ҳар захму осеби ба табиат расида ин гӯё осебе дар тани ҳар кадоми мост.

Ҳангоми сайри табиати диёри кӯҳсор диққати аҳли байтро, маҳсусан насли ҷавонро баробари зебоиву назокати он, ба ҳусни костаи вай, ки оқибати муносибати нодурусти инсон ба табиат аст, аз ҷумла ба буридану решакан кардани гулу бутта ва партофтани ҳасрӯбаву когазпораҳо, шикастани зарфҳо (зарфҳои шишагӣ), кандани ҷоҳу ҷуқуриҳо ва ғайра ҷалб кардан аҳамияти тарбиявӣ ва ташвиқи зебоипарастӣ дорад.

Албатта, на ҳамаи оилаҳо барои истироҳату тамошо имконияти ба мамлакатҳои хориҷӣ сафар кардан доранд. Аз як тараф қору бори оилаю рӯзгор, аз тарафи дигар масъалаи иқтисодӣ ба ин имкон намедиханд. Ҷанг сол боз дар ҷумҳурии мо иқдоми неке амал мекунад, ки ин сафарҳои тичоратӣ ба малакатҳои Ҳиндустон, Туркия, Хитой, шаҳрҳои Самарқанду Бухоро, Тошканду Ашқобод ва ғ. мебошад. Ин сафарҳо аз тарафи намояндагии фирмаҳои ҷумҳурии соҳмон дода мешавад ва дар тамоми ноҳияву вилоятҳо амал мекунанд. Ҳар шахс ва оила метавонад рӯҳсатӣ ва рӯзҳои истироҳати ҳудро дар чунин сафарҳои 2-3 рӯза гузаронад.

Тамошон шаҳрҳои бостонӣ ба касе як ҷаҳон ҳаловат бахшида, донишу ҷаҳонбинии ўро меафзояд, бо маданияту анъанаҳои мардуми онҳо ошно мегардад, дӯстони нав пайдо мекунад.

Хусайн Воизи Кошифӣ дар «Футувватномаи султонӣ» ғойаҳои сафарро номбар карда, аз ҷумла мегӯяд: «Аввал, сиҳати бадан... ва сабаби сиҳат табилии ҳаво бошад ва риёзати аъзо, ки ҳаракат мучибӣ (бонисӣ) таҳлили баъзе рутубати фазлӣ аст... Дуюм, ғанимат ёфтани ва расидани аст ба зиёрати қубури ақобир. Сеюм, рафъи шудани қоҳилӣ (танбалӣ) аст, ки одамай ҳар гоҳ дар як ҳолат бошад, касолат (сусти) бар ў ғолиб мешавад... Чаҳорум, маҳв шудани ғам ва ҳам малолат, ҷӣ ҳарчанд касе малул бошад, чун ба

сафар берун равад, албатта, аз андӯх зоил (махв) мегардад...
Ҳафтум, одоби мутафарриқа (гуногун) аз ҳар тоифа дидан ва ёд
гирифтанд... Даҳум, қадри ғарибон бидонад ва дили ӯ раҳим
(меҳрубон) шавад... »

Аҳли оила, умуман, ҳар шахс баъд аз ҳафтаи меҳнати
пурсамар метавонад рӯзҳои истироҳатро бофарогат гузаронад.
Дар тамоми шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурии Тоҷикистон мавзӯҳои
сайру гашт, театру кинотеатр, боғҳои истироҳатӣ мавҷуданд ва
аҳоли метавонад аз он ҷойҳо истифода барад. Ғайр аз ин, рӯзҳои
истироҳатро барои дидорбинии ҳешу ақрабӣ ва ё ру дӯстони
истифода бурдан мумкин аст. Вақте ки шахс ба меҳмонӣ ва ё сайру
гашт равона мешавад, мувофиқи он либос меپӯшад. Маълум аст,
ки ҳар як халқ либоси миллии худро дорад, аммо робитаҳо бо
дигар халқу миллатҳо ба тарзи либоспӯшии мардуми мо ҳам
бетаъсир намондааст. Махсусан, дар либоспӯшии мардон
тағйироти кулӣ ба вучуд омадааст ва мардон чӣ дар шаҳру чӣ
дар деҳот либоси аврупоиро либоси маъмулии худ қабул кардаанд.
Занҳо бошанд ҳам либоси аврупоӣ (хусусан дар шаҳрҳо) ва ҳам
либоси миллиро истифода мекунанд. Барои меҳмонӣ ва сайру
гашт, одатан либоси идона меپӯшанд. Либос бояд ҷунон интиҳоб
гардад, ки ба шахс зебанда бошад. Ба ҷавонмардон костюму шими
якрағ ва куртаи сафед бештар мезебад. Туфли ҳам бо ранги
костюм бояд мувофиқат кунад. Барои занони ҷавон ва духтарон
либоси миллии тоҷикӣ ҳеле зебанда ва шинам мебошад. Омехта
намудани либоси аврупоӣю миллии, масалан, куртаи аврупоӣ бо
пойчомаи миллии ва туфлиҳои пошнабаланди шаҳодати маданияти
пасти либоспӯшӣ мебошад. Тақлидкорӣ дар либоспӯшӣ набояд
ҷой дошта бошад. Ҳар зани ҷавон ва духтар бояд ба қаду қомат
ва ҷисми худ либоси мувофиқ пӯшад. Дар истифодаи рангу бор
аз қабилӣ каламҳои ороишӣ ва лабсурхкунак бояд меъёр доништа
шавад. Гоҳҳо дар кӯчаҳои шаҳр духтарону занони ҷавон дучор
меоянд, ки аз истифодаи рангу бори беандоза симои аслии онҳо
шинохта намешавад. Оре, лабҳои аргувонӣ, рӯхсораҳои алвонӣ,
миғзгонҳои сунъӣ ва ҷашми сабзу осмонӣ диққати ҳар роҳгузарро
ҷалб мекунанд. Аммо ин таваҷҷӯҳ на ба зебоии онҳо, балки аз завқи
пасти эстетикӣ онҳо мебошад. Зебоии инсон дар ҳусни табиии
вай мебошад ва надоништа истифода бурдани рангу бор он ҳусни
табииро коста мекунанд. Ин мисраъи Ҳофизӣ Шерозӣ ба суҳанҳои
мо далел аст:

«Ба обу рангу холу хат чй хочат рӯи зеборо?»

Сайругашт дар хиёбонҳо ва чойҳои чамъиятӣ қоидаҳои худро дорад ва иҷро намудани онҳо нишонаи маданият ва боодобии шахс аст. Мувофиқи қоидаи муқарраршуда пиёдагардон аз тарафи ростӣ пиёдагард мегардад. Агар зану шавҳар ҳамроҳ ба сайругашт баромада бошанд, мард бояд аз тарафи чап зан роҳ равад.

Дар кӯча бо ҳамдигар бо овози баланд ҳарф задан ва хандидан хуб нест. Ҳини роҳ рафтани ба ҳар марду зани роҳгузар чашм дӯхтан аз рӯи одоб нест. Чунки ҳамин нигоҳҳои бечо ҳам барои зан ё марди бадрашк сабаби мочаро мегардад. Чунон ки Саъдии бузургвор гуфтааст:

Дилороме, ки дорӣ дил дар ӯ банд,
Дигар чашм аз ҳама олам фуру банд.

Агар вақти сайругашт шиносро бо ашхоси ношинос дучор омадед, салом гуфта гузаред. Агар худӣ шиносатон аз рафиконаш ҷудо шуда ба шумо аҳволпурсӣ кунад суҳанро дароз накунед, чунки ӯро рафиконаш интизоранд. Дар вақти истода сӯхбат кардан худро ба қанори роҳ гиред ва ба дигарон ҳалал нарасонед.

Ҳангоми сайругашт яҳмос, самбӯса ва ё ягон чизи дигар хӯрдани бошад, онро дар қанори роҳ ё бехтараш дар ягон ҷои қамодам истода хӯред. Роҳравон чизе хӯрдан аз рӯи одоб нест.

Агар зану шавҳар ба кино ё театр рафтани бошанд, бояд дар вақти муайяншуда дар ҷои худ бошанд, чунки дер омадани онҳо сабаби нороҳатии дигар тамошобинон мегардад. Дар кино ва театр бояд чунин рафтор кард, ки сабаби малолӣ хотири касе нагардад:

Адаб барои ҳар шахсе ниғаҳ дор!
Қасро аз қасе қамтар мақиндор! -

гуфтааст, Роғибӣ Самарқандӣ. Эҳтиромӣ дигаронро ба ҷо овардан қадри худро доништан аст.

Супориш ва саволҳо:

1. Тасаввуроти шумо дар бораи шахси маданӣ чӣ хел аст?
2. Қадом шахсро инсонӣ ботарбия ва хушхлоқ мешуморед?
3. Дар бораи сайругашт дар ноҳия, шаҳр, боғи истироҳат шумо чӣ ақида доред?
4. Дар оила истироҳат, ид ва қашнҳоро чӣ тавр мегузаронанд?

§29. ВАЙРОН ГАРДИДАНИ МУНОСИБАТҲОИ ОИЛАВӢ

Дар базми тӯи арӯсӣ ҳама ба саломатии арӯсу домод нӯшбод гуфта, умри дарозу бобаракат, бахти баланду бегаш, шодкомиҳои оилавӣ ва хатман гулдухтарони зебо, писарони солеҳу солимакл орзу мекунанд. Дар охир волидон меҳмононро хушбошӣ ва арӯсро ба манзили нав - ба хонаи домод хайра мақдам мегӯянд. Вале кам қасоне пайдо мешаванд, ки наварӯсонро ба ҳаёти оилавӣ ҳидоят карда, онҳоро аз шебу фарози зиндагии оянда огоҳ мекунанд. Оилаи ҷавонро ба бурдборӣ, мулоҳизакориву талбирандешӣ, тоқату тамкин даъват бояд намуд.

Зиндагӣ қонунҳои нонавиштаи худро дорад. Тӯӣ, маърақаҳои оилавӣ бисёр хуб аст. Вале дар баробари ин рӯзгори оилавӣ, муносибати зану шавҳарӣ қоидаҳои худро дорад. Муносибати навхонадорон ба волидон ва ҳешовандони тарафайн ва муносибати онҳо ба ҷавонони навхона чизи тамоман дигар, роҳи тайнашудаву асрори таҳқиқнагардида аст.

Волидони рӯзгордидаву таҷрибандӯхта ва ботадбир пеш аз тӯӣ арӯсӣ баъзе аз асрори хонадориву ҳешутабориро ба ҷавонон бо ҷузъиёташ фаҳмонида, ба онҳо пос доштани урфу одат, одобу ахлоқ, эҳтиромӣ калонсолон ва пеш аз ҳама волидони ҳамсарро талқин мекунанд. Риояи чунин меъёрҳо, албатта, пояи бинии навбунёди оилаи ҷавонро мустаҳкам мекунад. Баръакс, риоя нагардидани бисёр омилҳо ба асоси бини садама мезанад ва онро ба футур мерасонад. Беҳуда нагуфтаанд: кушкӣ роҳату фарогати оилавӣ, ки аз гилу хишти ишқ ва меҳр бини меёбад, чун гул нозук буда, боди тунде расад, фано гардаду ғамхорие, парастинише бинад нумӯъ ёбад.

Дар зиндагии оилавӣ, ки аз пастиву баландиҳо, омаду ноомадҳо, барору нобарориҳо, муваффақияту ноқомиҳо, дороиву нодориҳо иборат аст, боди тундхӯи садамаовар ҳам кам нест, ки вазиши он айшу роҳати оилавино талху халалдор карда метавонад. Баъзан ин боди тундхӯ ханӯз дар арафаи тӯӣ арӯсӣ вазида оқибат ба тӯфони ҷиддӣ бадал шуда метавонад. Масалан, аз рӯи анъана волидони арӯсу домод аз рӯзи ноншиканон сар карда, дар ҳар иду маросим ба ҳамдигар инъому тӯҳфаҳо (матой, сарулибос, канду курс ва ғ.) мекунанд. Агар яке аз дигаре инъому тӯҳфаи камариштар бигирад ё нодору камбағал бошад ва дастархони кудояшро гардонидани натавонад, боиси пичингҳои бечо, тапу

— калочаи якумра, мавзӯи таънаву маломати як тараф ва моёи ифтихору лофзаниҳои тарафи дигар мегардад. Агар арӯсу домод побанди урфу одатҳои кӯҳна, чизу молпараст, гирифтори таъсири волидонӣ худ бошанд ва чунин муносибатро ба рӯзгори худ роҳ диҳанд, зиндагиашон ба таври бояду шояд хуб намегузарад. Дар мавриди мувофику номувофиқ яке дигареро (домод арӯсро ё баръакс арӯс домодро) фалонро гирифтеду фалонро надодед ё «волидони ман мисли волидони ту ҳаққимардумхӯр нестанд», «ҳамёни падарат холи бошад, ба дари мардум (ба дари падари ман) намерафт» гуфта таънаву маломат мекунад. Чунин таънаву маломат шаъни ҳар ду тарафро паст зада оқибат ба мочаро меорад, айши онлавиرو талх мекунад, ки оқибати он ба касе пӯшида нест.

Дар зиндагии онлави сабру таҳаммул ва сабури аз ҳислатҳои накутарини ахлоқи ҳамида ба шумор меравад. Ҳар фарде, ки дорои чунин ҳислатҳо аст, мудом ба муроди хеш мерасад ва ба комёбиҳои ноил мегардад. Вале ин ба ҳама муяссар намегардад. Баъзан мешавад, ки зану шавҳари ҷавон ин ё он қору талбирро маслиҳат мекунанду ба қарори ягона омада наметавонанд. Дар ин сурат ҳар кас сари танобро сӯи худ мекашад. Маълум аст, ки оқибат таноби тарангкашида қанда мешавад. Бинобар ин яке аз онҳо — домод ё арӯс бояд оқилу доно буда, сабру таҳаммул зоҳир намояд, ба ҳамдигар гузашт кунанд. Баъди ором шудан ва паст гардидани оташи баҳсу талаш бо нармӣ ва меҳрубонӣ он ихтилофро бартараф кардан мумкин аст. Дар ин қор агар волидон бо дили софу самимӣ ба кӯмаки ҷавонон омада, оқилона, бо таҳаммул машварату маслиҳат диҳанд, оқибати қор ба хубӣ анҷом меёбад.

Дар урфият меғӯянд, ки дар оиладорӣ тифоку ҳамдигарфаҳмӣ голиб ояд, ҳаёт ширину гуворо мегузарад. Аммо баъзан мешавад, ки ҳамсарон — зан ё шавҳар пойбанди суханҳои хешовандон, ёру дӯстон, ҳамсоёҳо гардида, иттифоку ҳамдигарфаҳмиро фаромӯш ва айши худро талх мекунанд. Онҳо маслиҳат ва гуфтаҳои дигаронро ба гӯш ҳалқа карда, ба ҳар рафтору қирдори тарафи дигар (зан ба шавҳар ё шавҳар ба зан) эрод мегиранд, наҳ мезананд: «ошат шӯр, бевамак шудааст», «пушти нонро сӯзондӣ», «либоси шуस्ताгиат доғдор», «аз бозор харид карда наметавонӣ», «моли нағзу бадро фарқ карда наметавонӣ», «биринчи харидаат барои оши палав намешавад», «акаллан қордро тез карда наметавонӣ», «либос пӯшида наметавонӣ», «ту зеби либос надорӣ» ва ғайра.

Аксар вақт зан ба ҳамсоҷҳо, шиносҳои дуру наздик ва дугонаҳо пайравӣ карда, бидуни назардошти даромаду имконияти оила дарёфтани ҳар чизро орзу намуда, исроркорона талаб мекунад: «Ман аз фалонӣ кам нестанд», «Шумо ҳам мисли фалонӣ мард хастед, кор мекунад ва маош мегирад» гуфта ду пои мардро ба як мӯза чо мекунад. Байти зерини шоир маҳз дар ҳаққи чунин одамон гуфта шудааст:

Ба дахлу харчи худ ҳар дам назар кун,
Чу навбат нест, сарфи дигар кун.

Бидуни низоъ сарфу харчи оиларо ба ҳисоб гирифта камини хонадон (либосу палос ва дигар лавозимоти рӯзгор)ро бо навбат, тадричан пур кардан кори хайр ва камоли ақлу фаросати расо аст.

Дар рӯзгори оилавӣ ба кадрӯ кимати ҳамдигар расидан, волидон ва ҳешовандони тарафайнро хурмату эҳтиром кардан ҳам фарз ва ҳам суннат аст. Зеро ду дил ва ду тан аз оилаҳои мухталиф ба висоли ҳамдигар мерасанд, аз ин рӯ волидони тарафайн бояд арӯсу домодро фарзанди худ хонанд. Чунин муносибат ба эҳтирому кадрӯшиносии тарафҳо меорад. Аммо дар зиндагӣ баъзан акси ин мешавад: шавҳар волидони ҳамсарашро бад дида, дар ҳаққашон суҳанони қабех мегӯяд ва намегузорад, ки оилааш ба аёдати онҳо равад. Зан хушдоманашро бад дида, нисбат ба вай носипосиву кадрӯшиносӣ зоҳир мекунад, шавҳарашро мачбур месозад, ки ё бо модараш ё бо вай бимонад. Кор ба ҷое мерасад, ки модаршӯяшро ба хонааш роҳ намедихад ва шавҳарашро низ намегузорад, ки аз ҳоли модараш ва умуман, волидонаш хабар гирад. Албатта, ин гуноҳи азим аст ва чунин муносибат аксар вақт боиси ҷудойи ва хонавайронӣ мегардад.

Оила ва оиладорӣ пеш аз ҳама дар асоси ишқи пок ва садоқату вафодорӣ устувор аст. Касе, ки дар сидку вафо матонату устуворӣ зоҳир мекунад ба зиндагии хуш ва бегазанд ноил мегардад. Баръакс, касе, ки дар ин ҷода иродаи суст дошта ба роҳи хато — хиёнату бевафой қадам ниҳад, дар олам шармсору дар рӯзгор тирабахт мегардад. Шоире ба ин масъала ишора намуда гуфтааст:

Ҳар кӣ дар мазраи дил гухми вафо сабз накард,
Зардӯй бубинед вақти дарав.

Ба муҳити оила, тарбия ва ташаккули маънавию ахлоқи фарзандон муносибати хешовандони наздики тарафайн таъсири ниҳоят ҷиддӣ мерасонад. Дар оилаҳое, ки пайвасти низоъ руҳ медиҳад, хешовандон дӯрӣ меҷӯянд. Фарзандон низ аз рӯи муносибати волидонӣ хеш ба атроф назар дӯхта, ба ҳодисаву воқеаҳо аз диди онҳо баҳо медиҳанд. Дар гуфтор, рафтору кирдор ба онҳо пайравӣ намуда, беихтиёр ҳама ҳислатҳои неку бади эшонро ба худ мегиранд. Аз баҳсу талоши доимии онҳо ба дод омада маҳдуду дамдуд, замонасозу фиребгар мешаванд. Баъзан кор ба ҷое мерасад, ки хонаи падарино тарк гуфта, роҳгум мезананд, кӯчагард мешаванд, ки он оқибати хуб надорад.

Омили дигари муҳиме низ мавҷуд аст, ки он пояи оиларо ноустувор ва муносибатҳои оилавино муттасил ҳалалдор мекунад. Ин омил асосан ҳоси мардон буда, онро мизогинизм меноманд. Ибораи «мизогинизм» (ифодакунандаи он «мизогинист») ба хонанда шинос нест. Вожаи мизантроп бошад мафҳуми одамбезорро ифода мекунад. Мизогинист низ қариб ҳаммаънои он буда, (ғиней-зан ва мизогинист занбезор гуфтан аст) ба мардон ҳос аст. Ин тоифа мардон занҳоро бад мебинанд, онҳоро маҳкум карда, «ҳамчун синф» эътироф намекунанд. Лекин бо вучуди бад дидан онҳо ба занҳо майлу рағбат доранд, зуд ба онҳо унс гирифта, оила барпо мекунанд.

Бо мардон занбезор зистан душвор ва хатарнок аст. Зеро онҳо баҳудаю беҳуда, ба ҳар чизи хурду беарзиш эрод гирифта, ҳадафи таънаву маломат қарор медиҳанд. Шахсияти зан-ҳамсар ё маъшуқаашонро поймол мекунанд ва ба таъби худ тобеъ ва мутеъ мегардонанд.

Инсон мизогинист таваллуд намешавад. Чунин ҳислат дар муҳити оила пайдо мешавад. Ба чунин дағалиҳои падар дар оила шояд дурӯғгӯӣ, қаллобӣ, хиёнатӣ бевафои модар ва рафтору кирдори вай сабаб мешавад.

Омили дигаре, ки боиси вайрон гардидани муносибатҳои неки зану шавҳари ҷавон мегарданд, ин майпарастии шавҳар мебошад. Ин одати бад дар байни ҷавонон (маҳсусан, ҷавонони шаҳр) солҳои охир охишта-охишта ривож меёбад. Баъд аз издивоҷ қисме аз ҷавонон ин одати бадро тарк мекунанд. Гоҳ-гоҳ дар тӯю меҳмонӣ нӯшанд ҳам меъери худро медонанд ва сабаби норозигии завҷаашон намегарданд. Дар чунин оилаҳо муносибатҳои оилавӣ самимӣ ва зиндагӣ осоишта ҷараён меёбад. Қисми дигари

чавонмардон аз истеъмоли машрубот хуздорӣ карда наметавонанд, меъёрашонро наметавонанд ва ҳар гоҳ аз меҳмонӣ ё кор сархуш бармегарданд. Донишманди тоҷик Закариёи Розӣ дар китоби «Тибби рӯҳӣ» менависад: «Майпарастӣ ва махсусан, ба бардавомӣ табдил ёфтани он яке аз падидаҳои хеле бадест, ки оқибат касро ба ҳалокат ва фалокатҳои бисёр бурда мерасонад... Илова бар ин нӯшидани зиёд одамро аз ақл бегона мекунад ба кас беҳаёӣ ато менамояд ва ҳарзагӯӣ месозад. Ғайр аз ин шахсро аз идроки амалҳои оинию дунёӣ, яъне, моддию маънавӣ боз медорад». Дар ҳақиқат шахси майпараст рафтору кирдори худро идора карда наметавонад. Ҳар гоҳ ки маст ба ҳона баргардад бо ҳар баҳона мочаро мекунад, зан ва аҳли оиларо меранҷонад. Муносибатҳои неки занову вайрон мешаванд ва агар мард сари вақт аз амали худ хулосае набарорад, оқибат оила вайрон мегардад. Шоир ва донишманди тоҷик Камолиддини Биноӣ дар замони худ ба муқобили мастӣ баромада кӯшиш кардааст, ки зарарҳои онро ба одамон фаҳмонад, онҳоро аз ин роҳи бад нигоҳ дорад. Дар мазаммати мастӣ Биноӣ менависад:

Эй бародар, маёр рӯ ба шароб!
 Баҳри андӯху меҳнат аст ин об,
 Душмани ақлу ҳасми ҷон ин аст,
 Хонавайронкуни ҷаҳон ин аст...
 Эй басо хонахо, ки сели шароб,
 Дод барбод бар мисоли ҳубоб.

Супориш ва саволҳо:

1. Дар вайрон шудани муносибатҳои занушавҳарӣ кӣ бештар айбдор аст?
2. Оид ба майпарастии мардон чи хел андеша доред?
3. Дар мочароҳои зану шавҳар кӣ бояд бештар хуздорӣ кунад?
4. Мочароҳои оилавӣ бештар бо айби кӣ (падар ё модар) ба амал меояд?

§30. ОҚИБАТҲОИ ВАЙРОНШАВИИ МУНОСИБАТҲОИ ОИЛАВӢ

Бузургтарин галати оила ва оиладорӣ «тақдирӣ казо ҳамин аст» гуфтани ба нокомӣ ва гирифторӣ тан додан аст. Он оиларо хароб, зану шавҳари дӯстдорро аз висоли ҳамдигар маҳрум, ҳешовандонро ноумед ва фарзандонро сарсонӣ хайрон месозад.

Агар зану шавҳар бо маслиҳату машварати оқилона пеши чунин офатҳои ғайричашмдоштро нагиранд, он чунон оқибатҳои дардовари психологӣ ва педагогӣ ворид карда метавонад, ки онҳоро дигар ислоҳ кардан ғайримкон мегардад. Пеш аз ҳама ҳонаи умед вайрон мешавад. Зан бева мемонаду мард безан. Навхонадорон аз рӯи анъанаҳои миллии тоҷикӣ аз ибтидои хонадоршавӣ ва оғози зиндагии якҷоя соҳиби амволи ночиз бошанд ҳам, дорони молу мулки якҷоя мешаванд (он бизоате, ки волидони арӯсу домод ҳангоми тӯй ба арӯсу домод медиҳанд, монанди либосу палос, косаву табак, чойнику пиёла, чевону мизу курсӣ, мошинҳои дарздӯзиву чомашӯй ва ҳатто радиову телевизион, тӯхфаҳои тӯёнаи хешовандони тарафҳо, инъому ҳадяҳои ёру дӯстон ва ғайра). Бар замми ин навахонадорон дар натиҷаи меҳнати якҷоя даромадашонро беҳуда харҷ накарда, аз пан ободии ҳона мешаванд, ба таъбире хонаашонро обод мекунанд.

Вақте ки дар оила оромӣ ҳукмфармо буда, байни зану шавҳар сулҳу салоҳ пойдор аст ва онҳо бо маслиҳати ҳамдигар кор мекунанд, ин хеле хуб ва нуран алонур аст. Вале агар сулҳу салоҳ ва осоиши рӯзгор аз байн раваду мочаро голиб ояд, баъд ҳисобу китоби чизу чора, ин чизро ман овардаму он чизро ту оғоз меёбад, ки ба анҷоми он расидан душвор аст. Ҳатто, идораҳои ҳуқуқӣ (аз ҷумла милиса, суд ва прокуратура) ҳам барои кушодани сари ин калоба баъзан очизӣ мекашанд. Ба ин кор хешовандон ва волидон ҳамроҳ мегарданд. Таънаву таҳқиру таҳдиди ҳамдигар оғоз мешавад. Баъзан кор ба мушту гиребон оид мешавад, ки он оқибати ислоҳнопазир дошта метавонад. Дар натиҷа на танҳо ду тан, балки ду авлод аз ҳамдигар ҷудо ва душмани ҳамдигар мегарданд. Агар зану шавҳар аз ҷумлаи хешони наздик бошанд, дар ин сурат бародар аз бародар, хоҳар аз бародар, амаку тағо аз ҷиян ҷудо мегарданд. Халқ бесабаб нагуфтааст: «Бо хешон ҷудо шудӣ, ҷудо шудӣ».

Нашояд ҳар замон ёре гирифтаи.

Зи ёрон ҳар замон озоре гирифтаи.

(Ҳилолӣ)

Одамро аз санг саҳту аз гул нозук гуфтаанд, ки ин бесабаб нест. Зану шавҳар аз ҳамдигар ҷудо шуда, ғам меҳӯранд, фирок мекашанд ва тамоми гуноҳи ҷудоиро ба гардани тарафи муқобил

бор карда, хаёлан ўро мазаммату маломат мекунад. Вале об, ки ба замин рехт онро дигар бардошта намешавад. Мисли ҳамин фироки ҷудой низ охиста-охиста хомӯш ва фаромуш мегардад.

Фарзанд меван умри инсон аст. Дар лаҳзаҳои гаму шодӣ, комёбию нокомӣ, тансихативу беморӣ азизу наздик аст. Вале вай мӯхтоҷи гамхориву навозиш, таълиму тарбия, насиҳату роҳнамоӣ аст. Ба вай ҳамеша сарпарасте лозим аст, ки ба хушахлоқиву поксиришті, меҳнатдӯстиву инсондӯстӣ ҳидоят карда, дар мавридҳои зарурӣ аз роҳи нодуруст: бекорӣ, мунофиқӣ, каллобӣ, дудӣ, дурӯғгӯӣ баргардонад. Ин кор дар шароити оила як амали маъмулӣ буда, фарзандон онро чунон ки ҳамагон ҳамон тавр қабул мекунад. Вале, вақте ки оила вайрон шуд падару модар фарзандро ҳар қадом сӯи худ мекашанд ва тарафи муқобилро ба чашми вай душман ва сабабгори ҷудой нишон додани мешаванд. Насиҳати оддитарин, андаке зоҳир гардидани ҳашму ғазаб ва ҳатто суханони бо овози баланд гуфташуда ҳамчун таҳқири дағалона қабул карда мешавад. Агар ин кор аз тарафи падар ва ё хешони падарӣ зоҳир шавад, фарзандон аз онҳо ранҷида рӯй ба тарафи модар меоваранд ва агар акси ин ҳол рӯй бидиҳад, зуд ба хонаи падар мераванд. Дар чунин вазъият падар ва ҳам модар кӯшиш мекунад, ки таъби дили фарзанд амал карда, ҳар талабу дархосташиро аз будаи бештару бехтар ба ҷо оваранд.

Ин кор оқибати ислохнопазир дорад. Фарзанди дар ин аём аз ҳар гузашту «меҳрубонии» волидони «душман» сӯистеъмом карда рӯз ба рӯз сернозунуш ва талабу дархосташ зиёд мегардад ва оқибат ба ҳукми одати муқаррарӣ меаҷарояд. Волидоне, ки ҳамеша ба ҳар кор ҳозирӣ омода буданд, ҳар талабу дархости бачаҳоро бе каму қост ба ҷо меоваранд, рӯзе, ки ягон хоҳиши онҳоро бача наоваранд, фарзандон инро бисёр ғарон қабул карда, дергоҳ фаромӯш намекунад.

Зану шавҳари ҷудошуда баъди мӯхлате, дер ё зуд андӯхи хонавайрониро фаромӯш карда (агар фаромӯш кардани ишқи аввал имконпазир бошад), ба худ ҷуфти мувофиқе меёбанд ва аз нав ҳаёти оилавӣ ташкил мекунад. Ин ба сари фарзандони онҳо боз як қулфати нав меоварад: онҳо дар хонаи падар мутен монандар ва дар хонаи модар дастнагарӣ падарандар мешаванд. Ин барои ташаккули маънавий, ахлоқӣ ва ҷисмонии онҳо таъсири ниҳоят бад мерасонад, зеро онҳо муносибати модарро бо марди барояшон

бегона ва падарашонро бо зане мебинанд, ки гӯё вай боиси бадбахтии модарашон гардидааст. Ин рӯху рафтор ва кирдору одоби наврасонро вайрон карда, онҳоро аз роҳи дурусти зиндагӣ мебарорад, зеро фарзандони чунин оилаҳо як рӯз (шояд як ҳафта ё як моҳ бошад) дар хонаи падару рӯзи дигар дар хонаи модар зиндагӣ мекунанд. Волидон рафта-рафта ба қисмати онҳо бепарво мешаванд. Чӣ қор кардан, кучо рафтан, бо кӣ буданашонро наменурсанд, ки баъзан оқибати ҳузновари ин тарзи муносибат ба касе пӯшида нест. Фарзандони чунин оилаҳои бепарор аксар вақт аз хаслудӣ то ба асплудӣ, аз бадахлоқӣ то ҷинояткорӣ расида метавонанд.

Мизогинистҳо — мардони занбегор, ки мо дар мавзӯи гузашта дар бораи он маълумоти мухтасар додем, маҳз дар чунин оилаҳо ташаккул меёбанд. Онҳо аз падар ҷудо шудани модарро ифодаи бевафой, шавҳари нав гирифтани бадахлоқӣ, ба хонаи падар ба ҷойи модар омадани зани бегона — моиндарро ҳарисиву шаҳватпарастии зан ҳисобида, ба кулли занҳо ҳисси нафрату бадбинӣ мепарваранд.

Баъд аз расман ҷудо шудани зану шавҳар фарзанди ноболиг одатан дар тарбияи модар мемонад. Барои таъмини моддӣ ба падар нафақа (алимент) муқаррар мегардад, ки ҳар моҳ миқдори пули муайян ба собиқ ҳамсараш ирсол кунад. Вале вазифаи падар бо ин хотима намешад. Падар дар тарбияи фарзанд ҳам вазифадор аст, вай бояд ба дидорбинии фарзанд биёяд, аз аҳволи ӯ, хонданаш бохабар бошад. Агар лозим ояд таъсири падариашро истифода барад, то фарзанд бо роҳи хато наравад. Бештари падарон ин вазифаро ба ӯҳда доранд ва модарон ҳам ба ин даҳлати собиқ шавҳарашон мамониат намекунанд. Аммо дар зиндагӣ чунин воқеаҳои дучор меоянд, ки модар барои воҳӯрии фарзанд бо падар ва даҳлат намудани падар дар тарбияи фарзанд монеъ мешаванд, дидорбинии падару фарзандро қатъиян манъ мекунанд. Намегузоранд, ки фарзанд ба дидорбинии бибию бобо ва хешу табори шавҳари собиқаш равад. Ин амал ба тарбияи хулқу рафтор ва психикаи фарзанд таъсири бад мегузорад. Барои озурда накардани хотири модар ва ҳам падар фарзанд роҳи фиреб, дурӯягӣ ва дурӯғгӯиро пеш мегирад. Агар ин рафтор сари вақт ислоҳ нагардад, дар ҳаёти ояндаи фарзанд сабаби бисёр нохушиҳои зиндагӣ мегардад. Аз ин сабаб ҳам зан ва ҳам мард,

ки аз хамдигар чудо гаштаанд ҳаёти ояндаи фарзандонро бояд андеша кунанд.

Супориш ва саволҳо:

1. Агар ҳаёти оилавии зану шавҳар бад бошад, чудо шудан лозим аст ё не?
2. Агар дар оила фарзанд бошад, баъд аз чудо шудани зану шавҳар, онҳо бо кӣ монанд беҳтар аст? Чаро?
3. Баъд аз чудошавии зану шавҳар, ки фарзанд доранд, муносибати онҳо бояд чӣ тавр ба роҳ монда шавад?

§31. ИМКОНИЯТИ ПЕШГИРИИ НИЗОЪҲОИ ОИЛАВӢ

Инсон барои ташкили ҳаёти оилавӣ бо сад тадбиру чора кӯшиш мекунад, ки ба шахси хоставу пазируфтааш тақдирӣ хешро пайваст кунад. Аз ин рӯ, издивоҷ давраи пурлаззату гуворотарини ҳаёти инсон аст. Дар чунин ҳолат ишқ ва муҳаббат тантана мекунад. Дар ин ҷо саволе ба миён меояд: оё ин оила бобақо ва хушбахт шуда метавонад?

Ин ба марду зан вобаста аст. Агар онҳо дар пояи ишқу муҳаббат манзили оилавӣ бунёд карда бошанд ва ин оила бо сидку вафо, меҳрубонии бегаш, эҳтироми тарафайн мустаҳкам гардад, он пойдор ва бобақо хоҳад буд. Нависандаи англис Дейл Корнеги дар китоби машхураш «Оини дӯстӣ» оид ба ин масъала чунин навиштааст: «Пас аз тавачҷӯхи диққат дар интиҳоби ҳамсари шоида муҳимтарин чиз адабу эҳтиром аст, ки бояд миёни марду зан боқӣ бошад. Кош, занони ҷавон ҳамон адаберо, ки нисбат ба мардони бегона изҳор мекунанд ба шавҳарони худ изҳор медошанд. Зеро тамоми мардон аз занони тунд ва занони бешарму гӯстох гурезон хоҳанд шуд».

Айнан ҳамин суҳанро дар нисбати мардон-шавҳарҳо низ гуфтан мумкин аст. Агар мард нисбат ба зан - ҳамсараш сидқан меҳр бандад, дар бораи саодат ва саломатии вай доимо гамхорӣ кунад, ўро бинавозад, қору кирдори некашро кадр кунад, зодруз, рӯзи тӯи арӯсӣ ва санаҳои дигари хотиравино фаромӯш накарда табрик гӯяд, тӯхфае ва махсусан, гулдастае тақдим кунад, доимо дар зиндагӣ комёб ва муваффақ мегардад.

Баръакси он, безътиборӣ, беҳурматӣ, дағалӣ зоҳир карда, ба ҳар қораш эрод гирад, дар назди дӯстон, бегонаҳо айбу нах

занад, бо овози баланд гап зада таҳқир кунад, бетаъхир мукофоти амал хоҳад гирифт. Дар зиндагӣ дағалӣ, бадқирдорӣ, нохушӣ ба оқибатҳои бад меорад.

Ихтилоф байни зану шавҳар асосан аз масъалаҳои майдатарин ва ба назар беаҳамияте сарчашма мегирад. Масалан, гоҳо агар яке сухани дигареро бурад ва ё маъқул надониста, раъйу матлаби худро пеш гузорад ё худ ҳангоми гусел, хайрухуш тундӣву сардӣе зохир намояд ё матлабашро иҷро накунад, боиси шӯру гавго ва ҳатто ба хотима ёфтани ҳаёти оилавӣ мерасонад.

Бесабаб гузаштагони фазилатдӯсту бохирад нагуфтаанд:

Мард бояд, ки ҳаросон нашавад.

Мушкиле нест, ки осон нашавад.

Дар зиндагӣ ҳама мушкилотро бидуни низоъ, муноқиша, ҳаросу тахлука бо тамкину бурдборӣ ва бо мулоҳиза ҳаллу фасл кардан ва бо эътидол овардан мумкин аст. Барои ин пеш аз ҳама ҳашму ғазаби худро фуру бурда тавонистан лозим меояд. Касе, ки аз ўҳдан ин кор баромада, аз талху фаҳшгӯҳои тарафи муқобил заррае ба ғазаб намеояд, қодир аст, ки ба муносибати дағалона бо нармиву ширингӯфторӣ ҷавоб дода, ҷаҳлу ҷаҳолат ва қаҳру ғазаби ҳарифро паст гардонад. Ин ҳолат дар муносибати зану шавҳар, падару писар, модару духтар ва бародар бо бародар бештар мушоҳида мешавад. Дар ҳолати ба амал омадани баҳсу талаш ё аз ҳазлу шӯхӣ барҳестани мочаро яке аз тарафҳо ғазабашро фуру бурда, бигӯяд, ки «хайр ҷонакам (бародарам, хоҳарам, модарҷон, падари азиз) маро бубахшу озурда нашав, ҳато аз ман гузашт, дигар ҳаргиз такрор намекунам» бо ҳамин одам гулистон мешавад. Бар замми ин агар вай навозишқорона даст ба китфи ҳарифаш гузошта, сару рӯяшро сила кунад, дар ин сурат ғазаб ҷои худро ба меҳрубонӣ медиҳад.

Барои паст кардани мочарои оилавӣ, таскин додани дилҳои ба шӯр омада даҳолати калонсолон, ҳешовандон, маслиҳату машварати дилсӯзонан онҳо ниҳоят зарур ва муҳим аст. Вазифан бошарафттарини волидону ҳешовандон, ёру дӯстон ва ақрабои дуру наздик он аст, ки оқибати муноқишаро бо таҳаммулу бурдборӣ фаҳмонда, зану шавҳарро ошӣ диханд ва оиларо аз вартаи харобӣ ва барҳамхӯрӣ раҳонанд. Мавлоно Ҷалолиддини Румӣ бамаврид гуфтааст:

Машварат идроку хушёрӣ диҳад.
Ақлҳоро ақло ёрӣ диҳад.

Гузаштагони миллати тоҷик дар навиштаҳои худ пайваста дар бораи ҳаёти оилавӣ, зиндагии хубу гуворо андешаҳои муфид баён кардаанд. Онҳо дар ашъорашон ҳамеша пойдории оила ва мустаҳкамшавии паҳлӯҳои гуногуни онро тараннум мекарданд. Имрӯз ин анъанаро аз нав эҳё кардан, аз донишу таҷрибаи андӯхтаи гузаштагон ва калонсолони авлодҳои имрӯза баҳра бурдан лозим аст.

Ба фарзанд ҳамеша насихат мекарданд: «Арӯсатро дӯст дорӣ, ба қадраш бирас, аз ҳама боло гузор, бадном нақун, ки нанги вай-нанги ту ва нанги ҳамаи мост».

Дар оила калонсолон аз таҷрибаи рӯзгор, аз дидаву шунидаҳо ва саргузаштҳои талху ширини худ ба фарзандон сабақ медиҳанд. Муҳимаш он аст, ки нақлу ривояти эшон ба зиндагии тифоқи оилавӣ талқину ҳидоят мекунанд. Масалан, баъзан бобо, бибӣ ё яке аз волидон саҳву ҳатоҳои дар ҷавонӣ содир кардашонро ёдовар шуда, навхонаҳоро насихат мекунанд, ки аз ин ҳатоҳо ибрат гиранд ва хулоса бароранд.

Аз ин рӯ, касе, ки сабаку насихатҳои пирони хирадмандро бо некӣ пазируфта, дар зиндагӣ аз онҳо ибрат мегирад, комёбу некном мегардад.

Супориш ва саволҳо:

1. Саҳми волидон дар пешгирии низоъҳои оилавӣ аз чӣ иборат аст?
2. Гоҳо занон барои шикоят аз шавҳар ба идораҳои расмӣ ва ҷойи қори онҳо мераванд. Ба фикри шумо ин рафтори онҳо дуруст аст?

§32. АНЪАНАҲОИ ТҶИИ АРҶСИИ ТОҶИКОИ

Ҳар миллат дорой анъанаҳои бои миллии худ мебошад. Суннатҳо дар маросимҳои гуногуни ҳаёт истифода мешаванд. Анъанаҳои маросими тҷии арҷсиӣ яке аз қадимтарин суннатҳои халқи тоҷик мебошад, ки дар давоми асрҳо такмил ёфта, бо баъзе тағйиротҳо дар тҷйҳои арҷсиии даврони мо истифода мешаванд.

Маросимҳои тҷй дар ҳамаи ноҳия ва вилоятҳои Тоҷикистон яхела нестанд. Дар баъзе ноҳияҳо ин маросимҳо бо ҷузъҳои худ фарқ доранд, аммо асоси онро суннатҳои даҳсолаҳо адӯхта ташкил медиҳанд.

Ҳоло ба хусусиятҳои маросими тӯйи тоҷикӣ шинос мешавем, ки бо баъзе дигаргунҳои дар тамоми ҷумҳурӣ паҳн ва қабул шудааст.

Баъд аз «ноншикаион» ё «фотеҳа» рӯзи тӯйи арӯсӣ таъин мегардад. Дар ин муддат тарафи домод ба хонаи арӯс ҷиҳози тӯй: сарулибос, матоъ ва ҳӯроквории фармударо мебаранд.

Баъд аз дӯхта шудани либосҳои арӯс, кӯрпаю кӯрпача, рӯзи тӯй таъин мегардад. Ҳамаи ёру дӯстон, хешу табор ба тӯй хабар карда мешаванд. Одатан ба хабарбар аз тарафи хешу табор ва дӯстон тӯхфа (чома, миёнбанд, тоқӣ) дода мешавад. Хабарбар ҳамаи анҷоми ҷамъшударо ба хонаи тӯйдор месупорад. Ин анҷомҳо ба тӯйдор як навъ ёрии моддӣ мегардад, чунки тӯйдор ҳам аз рӯи расм ба меҳмонон тӯхфа медиҳад.

Рӯзи тӯй дар ҳар ду хонадон — хонаи арӯс ва домод меҳмонон ҷамъ меоянд. Дугонаҳо арӯсро оро медиҳанд. Барои меҳмонон зиёфат тайёр карда мешавад.

Рӯзи тӯй домод либосҳои домодӣ: ҷомаи беқасаб, тоқӣ, пойафзоли нав меӯшад. Миёнбанд ва даструймодро ба домод бояд арӯс фиристад. Домод бо рафиконаш ба хонаи арӯс равои мешаванд. Шохмардон (ёру дӯстони домод) домодро дар байни худ гирифта бо ҳамовозии мусиқӣ сурудхонон ба хонаи арӯс мераванд.

Дар хонаи арӯс меҳмононро хуб пазирой мекунад. Дар деворҳои ҳучрае, ки арӯс ва дугонаҳояш менишинад, либосҳои арӯсӣ (сару либос) овехта мешаванд. Арӯс бо якчанд дугонаҳои наздиқаш дар паси ҷодар менишинад.

Баъд аз анҷоми маросими никоҳ домодро рафиконаш сурудхонон ба ҳучраи арӯс мебаранд. Дар даромадгоҳ барои домод пойандоз густурда мешуд ва ҷавонмардон барои ба даст овардани он мубориза мебаранд. Қасе, ки соҳиби пойандоз мегардид бо нияти нек онро ба миёнаш мебастанд. Баъд аз он домод дар паҳлуи арӯс рост меистад. Баробари ба паси ҷодар даромадан домод кӯшиш мекард, ки аввал шуда пой келинро зер кунад. Арӯс бошад, пояшро мекашад ва меҳоҳад, ки пой домодро зер кунад. Мегӯянд, ки қасе пой дигареро аввал шуда зер кунад, сухани ӯ дар оила қонуни аст. Ҳамаи ин амали онҳо ба як мусобикаи хандаовар менамояд буда, сабаби шӯхӣю хандаи ҳозирон мегардид.

Баъд ба назди арӯсеу домод волидонии духтар даромада, онҳоро ба нишастан даъват менамунданд. Мувофиқи анъана домод

хомӯшу сархам рост меистад. Пас, падарарӯс ба домод тӯхфа ваъда мекард. «Шинед, домод, аспамро ба шумо тӯхфа мекунам» ё ин ки «Ҳамин хавлию хонаро бо тамоми чиҳозаш ба шумо тӯхфа кардам» - мегӯяд. Ин маросим ҳам манбаи ҳазлу шӯҳихои ҳозирин гашта ба тӯй хандаю хурсандии зиёд меоварад. Модари арӯс ҳам суҳанҳои шавҳарашро қувват дода бо домод: «Шумо ҳам ба мо писар шудаед, аз ҳама чизи қиматамонро ба шумо додем, ҳамаи давлатамонро ба шумо мебахшем. Умед дорем, ки шумо бо фарзандонатон дар пириамон моро дастгирӣ мекунад».

Баъд аз ин домод нишаста арӯсро ҳам ба нишастан даъват мекунад. Одатаи домод ба арӯшавандааш атр, собун, оина, гӯшвор ва ангуштарин тӯхфа мекунад. Ангуштаринро худаш ба ангушти арӯс мегузаронад. Холаҳо (хешони арӯс) ба онҳо дар коса шарбат меоваранд. Домод косаи шарбатро гирифта ба хола тӯхфае медиҳад. Аз шарбат як чанд култ нӯшида, онро ба арӯс медиҳад. Ба онҳо дуо меоданд, ки зиндагиашон монанди шарбат ширин шавад.

Баъд аз ин ба домоду арӯс зиёфат меоваранд. Ин зиёфатро ҳафтгаом ҳам мегӯянд. Дар дастархон мева, кулча, тухмҳои рангоранг, ширинӣ ва дигар хел хӯрокхоро ҳозир мекунанд. Домод каме хӯрок хӯрда, дар рӯймолӣ миёнбанд барои рафиконаш — шоҳмардон тухму чормағз, мавизу қандалот мебандад ва дигар анҷоми дастархонро ба занҳо мефиристанд.

Баъд аз хӯрдани зиёфат арӯсу домодро бо либосҳои ба ҷойгаҳ меҳобониданд ва либосу ҷои хоби онҳоро бо ҳазориспанд дуд меоданд. Ин амал ҳам барои муҳофизат намудани арӯсу домод аз «чашми бад» ба ҷо оварда мешуд. Ин маросим дар Қаротог ва баъзе ноҳияҳои дигар то ҳоло нигоҳ дошта мешавад. Шояд дар ноҳияҳои дигар чунин амал дар шакли дигар ба ҷо оварда шавад.

Занҳои дар ҳучра буда тамоми шаб дар он ҷо бо доира сурудҳои базм меоростанд. Пагоҳии барвақт домод (шаҳ) хеста ба назди рафиконаш (шоҳмардон) мерафт. Барои ба хонаи домод бурдани арӯс тайёр мешуданд. Сараввал анҷом ва чодарро мефиристанд. Баъд тағо ё амак арӯсро ба асп савор карда, ба хонаи домод мебурданд.

Пеш аз равон шудан ҳамаи хешу табор ва ҳамдеҳагон ҷамъ меоманданд. Шаҳси мӯътабари деҳа, падару модар ба арӯс дуою орзуҳои неки худро мегуфтанд. Ҳамроҳи арӯс 4-5 нафар занҳо (хола, кайвонӣ) ҳам фиристода мешуд.

Ҳамин ки ба хонаи домод расиданд, дар назди дарвоза падари домод чилави аспро мегирифт ва атрофи гулхан 3 бор давр мезанонд. Баъд аз ин арӯсро ба хучра медароварданд. Дар таги пояш пойандоз мепартофтанд. Арӯсро зери чодар мешинониданд.

Занҳо назди арӯс чамъ омада «Саломнома» мехонданд. Дар саломнома мадҳи худою расул ва орзуҳои нек ба ҷавонон суруда мешуд.

Илоҳӣ, насли арӯсон пурсамар шавад,
Ба меҳр ҳар ду оғӯши ҳамдигар шавад.
Шаванд хушдилу ба ҳам ҳамрозе,
Илоҳӣ, то дами пирӣ шаванд дамсозе,
Ба ошиқони покдоман салом меғӯем.

Чӣ мешавад, ки хизмат ба ҷо кунед имшаб,
Муносиб аст, ки ҷонро фидо кунед имшаб.
Ба муддаои дилаш корҳо кунед имшаб,
Ки дӯсту душмани мо шодмон кунед имшаб,
Ба шафики ҷумла ҷаҳон салом меғӯем...

Ба арӯс ва занон дастархони тӯёна меоростанд. Занони деҳа, хешу табори домод бо дастархон ба назди меҳмонон меомаданд. Зиёфат, хазлу шӯҳӣ, доирабазм то бегоҳ давом мекард. Бегоҳ дар хучра танҳо хешу табори арӯс мемонд. Домод ба хучраи арӯс медаромад. Барои онҳо ҷои хоб меандохтанд. Одатан ҷои хоби арӯсу домодро яке аз занҳои серфарзанд тайёр мекард ва орзу менамуд, ки онҳо ҳам бадавлату серфарзанд шаванд. Тарафи домод ба вай барои ҷой андохтани ниятҳои некаш бояд тӯҳфае инъом мекард.

Рӯзи дигар маросим «рӯбинион» сар мешуд. Арӯс аз хона бо рӯи пушида баромада ба ҳамаи хозирон таъзим мекард. Аввал ба «рӯбинион» модари домод шуруъ мекард. Вай чодари рӯи арӯсро кушода аз ҳар ду рухсорааш мебӯсад ва тӯҳфае ҳадя мекунад. Ҳамин тариқ, ҳамаи хешу табори домод рӯи арӯсро дида ба вай тӯҳфае тақдим мекарданд. Баъд аз маросими «рӯбинион» арӯс аз хешу табори домод рӯяшро пинҳон намекунад.

Баъд аз як ҳафта падари арӯс домодро ба хонааш даъват мекард. Ба домодталбон домод ҳамроҳи падар, хешон ва рафиқонаш мерафтанд. То домодталбон мувофиқи анъана

домод бояд худро аз волидони арӯс пинҳон медошт. Агар дар ягон ҷо рӯ ба рӯ оянд, бояд пинҳон мешуд. Дар хонаи қудо барои домод ва рафиқонаш аз тарафи волидони арӯс тӯҳфаҳо тақдим карда мешуданд. Дар охир домод ба назди падарарӯс омада салом меод. Аз ҳамин рӯз пинҳон шудани домод ба охир мерасид. Ва ба ҳамаи хешони занаш салому алейк мекард.

Баъд аз якчанд рӯзи «рӯбинион» арӯсро ба корҳои хона шинос мекарданд. Модари домод арӯсро аз тағи чодар бароварда, ба дастонаш равған меомолид. Арӯс бояд ҳамир карда кулча мепухт. Ҳамин тавр, ӯ ба иҷрои корҳои хоҷагӣ шурӯъ мекард.

Яке аз маросимҳои тӯйи ин духтарталбон («арӯсталбон») мебошад. То иҷро намудани ин маросим арӯс наметавонад ба хонаи падару модар равад.

Ба «духтарталбон» арӯс бо хушдоман ва хешони шавҳараш мерафт. Дастарҳои мекарданд, гоҳо буз ё гӯсфанд ҳам мебурланд. Меҳмононро хуб пазироӣ карда, дар охири зиёфат ба модари домод ва ҳамроҳонаш тӯҳфаҳо тақдим мекунанд. Баъд аз ин арӯс дар хонаи падару модараш чанд рӯз меҳмон мешуд, пас аз он волидон ба арӯс сару либос ва тӯҳфаҳо карда ба хонаи шавҳараш мефиристонданд. Баъд аз ин арӯси ҷавон метавонист ба хонаи волидон бе даъват омаду рафт кунад.

Бештари маросимҳои тӯйи миллии дар шаҳру ноҳияҳо бо тағйиротҳои замонавӣ гузаронида мешаванд.

Супориш ва саволҳо:

1. Қадом анъанаҳои тӯйи миллии ба шумо маъқуланд?
2. Дар тӯйи арӯси қадим чизҳои зиёдатӣ ва чӣ қадар ҳамаҷунун бештар мешавад?

§33. УНСУРҲОИ МИЛЛИ ВА ИНТЕРНАЦИОНАЛИ ДАР ТҶҲҲОИ ҲОЗИРА

Рӯзи тӯйи арӯси ҳам дар хонаи арӯс ва ҳам хонаи домод хурсандию хушнудӣ ҳукмфармо аст. Духтарон ба ороиши арӯс ёри расонида, ба ӯ либоси арӯси мепӯшонанд, мӯйҳои ӯро бофта, бо гулҳо оро медиҳанд, ҳазлу шӯҳӣ мекунанд, ҳама хурсанду хандон.

Арӯс бо дугонаҳояш ва домод бо рафиқонаш ба мошини махсус оро дода шуда ба сӯи хонаи ақди никоҳ раҳсипор мешаванд.

Пас аз ба анҷом расидани маросими ба қайдгирии акди никоҳ ҳама бо суруру шодмонӣ ва рақсу бозӣ ба зиёрати ҷойҳои таърихи шахру ноҳия (гулгузорӣ дар зери пояи қахрамони чанги ватанӣ ва дигар одамони машхури ҷумҳурӣ) раҳсипор мешаванд. Пас аз гулгузорӣ ва аксбардорӣ ҷавонон ба ҷойҳои хушманзараи атроф мераванд. Дар шаҳри Душанбе катори ин мошинҳо одатан ба дараи хушманзараи Варзоб, ноҳияҳои атрофи шаҳр ба қалъаи Ҳисор раван мешаванд. Дар дигар шахру ноҳияҳо ҳам ҷойҳои хушманзара интиҳоб гардидаанд, ки баъд аз қайди акди никоҳ ҷавонон ба он ҷо мераванд. Дар он мавзеоҳо муассисаҳои савдо доимо интизори меҳмон буда, барои тӯйҳои ҷойҳои махсус омода кардаанд.

Домод барои ҳамаи иштирокчиёни маросим бояд зиёфат диҳад. Баъд аз он ҳамаи иштирокчиён ба хонаи арӯс меоянд. Агар тӯй ба рӯзи қайди никоҳ таъин шуда бошад ва дар ҳавлии домод гузарад, бегоҳ домод бо ҳамроҳии рафиқонаш барои арӯс меоянд. Анҷомҳои арӯсро ба мошин бор карда бо намояндаи арӯс ба хонаи домод мефиристанд. Ба шахсе, ки анҷомҳои арӯсро мебарад, тарафи домод бояд тӯхфае тақдим кунад. Ҳама омадани арӯсу домодро интизоранд. Ниҳоят, баъди омадани арӯсу домод дар назди дарвоза гулхан афрӯхта мешавад. Домод бо арӯс дар атрофи гулхан давр мезананд. Баъди вориди ҳавлӣ гардидан ба ҷое, ки махсус барои онҳо омода кардаанд, раван мешаванд. Ҳамин тарик, бо созу суруд, суҳанҳои табрикии ёру дӯстон тӯй чанд соат идома меёбад.

Ҳоло анъанаи хубе ҷорӣ шудааст, ки маросими акди никоҳ дар шабнишинии тӯйи арӯсӣ ба ҷо оварда мешавад. Барои ин арӯсу домод хангоми супоридани аризаҳояшон хоҳиш мекунанд, ки акди никоҳи онҳо дар шаби тӯй ба қайд гирифта шавад. Хуб мешуд, ки чунин амал саросар ҷорӣ карда шавад. Баъд аз итмоми шабнишинӣ бо сурудҳои тӯёнаи «Ёр-ёр» - арӯсу домодро ба хучраашон гусел мекунанд. Бо ҳамин тӯйи арӯсӣ ба охир мерасад. Маросимҳои дигари тӯйи арӯсӣ мувофиқи анъанаҳои халқӣ ба ҷо оварда мешаванд.

Супориш ва саволҳо:

1. Дар бораи тӯе, ки дар он иштирок кардед, нақл карда, ҷиҳатҳои мусбат ва манфии онро таҳлил кунед.
2. Иштироки бачаҳои духтарони 10-12 сола дар зиёфати тӯёна дуруст аст ё не? Чаро?

§34. ЧИҲАТҲОИ ЗАРАРОВАРИ ТҶҲҲОИ ДАБДАБАНОК

Мо тарзи умумии гузаронидани тӯйҳои анъанавии тоҷикӣ ва тӯйҳои ҳозиразамонро дида баромадем. Аммо дар бораи он маблағе, ки аз рӯзи ноншиканон то тӯйи калон ва домодталбону духтарталбон харҷ мешавад, харфе нагуфтем.

Табиист, ки ташкили оилаи навро бе тӯю хурсандӣ, бе суруду ракс, бе меҳмону ёру дӯстон тасаввур кардан душвор аст. Аммо, баъзан тӯй на фақат ба маъракаи хурсандӣ, балки ба маъракаи пурташвише табдил меёбад, ки барои гузаронидани он солҳои зиёд чамъ намудани анҷому маблағ лозим мешавад. Дар бораи исрофи нодуруст тавассути рӯзномаву маҷаллаҳо, садову симои ҷумҳурӣ бисёр навиштаанду гуфтаанд, вале барои пешгирии он ягон қори амалии ҷашмас бурда намешавад. Ҷунии амали носавоб писардоронро гирифтори қарзи аз ҳад зиёд месозад. Онҳо баҳри аз қарз ҳалос шудан солҳои тӯлонӣ заҳмат мекашанд. Хушбахтона, имрӯзҳо ба масъалаи гузаронидани тӯю маърақаҳо ва ба танзим даромадани он аз ҷониби роҳбарияти давлату ҳукумати ҷумҳурӣ диққати ҷиддӣ дода шуда истодааст. Барои камхарҷ гузаронидани маърақою маросимҳои гуногун дар шаҳру ноҳияҳо ва маҳалҳо комиссияҳо аз ҷумлаи одамони қордида интихоб карда мешаванд. Онҳо тартиб ва камхарҷ гузаронидани маросимҳоро танзим ва роҳбарӣ менамоянд. Ин иқдом аз ҷониби мардум ҳамачониба дастгирӣ ёфтааст.

Барои баъзе оилаҳо, ки даромади муфт доранд, тӯй ба як навъ воситаи намоиши боигарӣ, обрӯ ва ном баровардан табдил ёфтааст.

Ҳодисаи қалингири расман гӯё аз байн рафтааст, вале дар деҳоти шаҳру ноҳияҳо он амал мекунад. Ҳоло ҳам дар баъзе шаҳру ноҳияҳо қалин ситонида мешавад. Ин ҳодисаи нанговар ба як навъ созиши махфӣ табдил ёфтааст, ки номи онро «тӯҳфа ба арӯс» ё барои «анҷоми арӯс» иваз кардаанд. Дуруст аст, ки аз ин маблағ барои арӯс анҷоми рӯзгор, аз қабили диван, ҷевон, яхдон ва ғайра харида ҳамроҳи арӯс ба хонаи домод меоранд. Аммо зарурати онро касе намеурсад ва фикр ҳам намекунад. Одатан арӯсро ба хонаи волидайнӣ домод меоранд ва онҳо ҳам ба фарзанди худ анҷоми рӯзгор харида, хонаи ўро ба қабули арӯс омода месозанд. Баъзан ҷунии мешавад, ки ба анҷоми арӯс

дар хучра чой пайдо намешавад. Аз ин хотир беҳтар мешуд, ки волидайн духтар аз волидони писар на пул талаб мекарданду на «анҷоми духтар» мебурданд. Ҳар кас бо қадри имкону тавоноии худ ба духтар тӯхфаи хотиравиё меоданд, бисёр хуб мешуд.

Чизи дигаре, ки писардорро ба ташвиш меорад, ин фармоиши (бори) тӯёна мебошад. Ин фармоиш гову гӯсфанд, орду биринҷ, равғану қандалот, меваю нӯшокиҳо ва «сарупои» арӯсро дар бар мегирад. Барои арӯс миқдори хеле зиёди либос фармуда мешавад, ки гӯё то охири умр ҳамин либосҳои фармудашударо мепӯшида бошад. Аз ҷиру сатин 100 метрӣ, аз атласу крепдешин, баҳмал, крепсатин 20-30 метрӣ ва боз матоъҳои хориҷӣ фармуда мешаванд. Мутаассифона, дар фармудани либос ҳуди арӯс ҳам иштирок мекунад ва либосвориҳои мефармояд, ки ба духтари «фалонҷӣ» оварда буданд. Дар натиҷа, номгӯи матоъҳои хориҷӣ ба якҷанд ҳазор сомон (ба нархи бозор) мерасад.

Аз ин сабаб оилаҳои, ки соҳиби фарзанди зиёд мебошанд, маҷбуранд солҳои дароз барои арӯс овардан пул ҷамъ кунанд.

Хуб мешуд, ки волидони духтар пеш аз фармудани бори тӯй дар бораи ҳаёти ояндаи духтари худ фикр мекарданд. Зеро вай ҳам дар адо кардани қарзи тӯй дар хонаи шавҳар иштирок мекунад ва дар мушкилоти он шарик аст. Илова ба ин таънаҳои шавҳару волидони вайро ҳам мешунавад.

Одати зараровари дигаре, ки ханӯз дар тӯйҳои миллии чой доранд, ин либоспӯшонӣ мебошад. Ҳам тарафи домод ва ҳам тарафи арӯс аз рӯи қонунҳои нонавишта вазифадоранд ба қудоҳо ва хешу табори наздики онҳо либос пӯшонанд. Ғайр аз ин ба меҳмонҳои, ки бо тӯхфа ба тӯй меоянд бояд либос пӯшонанд. Хуб мешуд, ки шӯроҳои маҳалла бо аҳолии маслиҳат карда аз ин одати зараровар даст мекашиданд. Онҳое, ки ба нахонадорон тӯхфае меоранд, бояд он ҳамчун ёрии бегаразонаи дӯстона бошад.

Имрӯзҳо дар гузаронидани тӯйҳои арӯсӣ навиғариҳои зиёде ба назар мерасад, ки онро тӯйҳои ҳозиразамон меноманд. Аммо тӯйҳои ҳозиразамон ҳам аз камбудӣ ҳолӣ нестанд ва гоҳо аз тӯйҳои пештара сермасрифтагӣ мегарданд. Барои мисол порчаеро аз китоби «Ҳусни инсон»-и Хуршеда Отахонова мутолиа менамоем.

«Дугонаҳо ба ороиши арӯс ёрӣ мерасонанд, мӯйҳои арӯсро мебофанд, ба онҳо гул мехалонанд, либос мепӯшонанд. Чехраи хамаашон шоду хуррам буд. Аз берун суруди ҷавонон ба гӯш расида ва аз хама пеш як гурӯҳ ҷавонписарон «домод омад», «домод омад»- гӯён ба хона даромаданд. Арӯс ба пешвози домод аз ҷой хест. Дар рӯи ӯ офтоби бахт табассум мекард. Домод ӯро ба мошин таклиф намуд. Ҳамин дам духтаре давида даромаду гуфт, ки домод фақат панҷ мошин овардааст. Ҳама намегунҷанд.

Чехраи арӯс дар як дам тира гашт. Ӯ гуфт, ки то ҳамаи дугонаҳояш ба мошин нашинанд, ҳеҷ қуҷо намеравад. Домод ҳудахро гум кард ва имдодталабона ба ҷӯраҳояш нигарист. Яке аз онҳо ман ҳозир ёфта меоям гӯён ба тарафи кӯча давид. Вале дар кӯчаҳои мо ба зудӣ таксӣ ёфтаи осон не... Ӯраи домоди мо фақат як мошин ёфта омад, вале он ҳам кифоя набуд. Дар охир арӯсро розӣ кунанд, ки мошинҳо гашта омада боқимондаашро гирифта мебаранд.

— Магар рафтани хама шарт аст, - гуфтам ба апаи арӯс, ки ин маросимро сардорӣ мекард.

— Албатта шарт аст, - гуфт ӯ, ки низ димоғаш сӯхта буд.

— Баъд аз қайди никоҳ, хама ба ресторан бояд якҷоя равам.

— Магар тӯй дар ҳавлии худатон намешавад? - пурсидам аз ӯ.

— Тӯйи калон дар ҳавлиамон мешавад, вале ресторан роҳи ҳудаи катӣ, - гуфт ӯ.

— Наход ҳаминро ҳам нафаҳмед, - хондам дар ҷашмони ӯ.

— Хеле вақт аст, ки баъди қайди никоҳ ба ресторан рафтани расм шудааст ва хоҳари ман ҳам аз ҳеҷ кас кам нест. Мувофиқи расму русуми ҳозира гузаштани тӯйи вай ҳам зарур-дӣя!»

Ҳамин аст як умумияти оғози ҳамаи тӯйҳои ҳозирамон. Аммо аз тарафи кӣ расмӣ гардидани ин «расму русуми ҳозиразамон» маълум набошад ҳам, ба ҷо овардани он ҳатмӣ гардидааст. Духтарон, барои зиёд шудани обрӯю эътибори худ кӯшиш мекунанд, ки қатори мошинҳои сабуқрав рӯзи қайди никоҳ дар назди хонашон зиёдтар бошад. Дар кӯчаҳои шаҳри Душанбе, назди идораҳои ба қайдгирин ақди никоҳ, бисёр вақт дучори ҷуни қаторҳо мегардем, ки пеш-пеш мошини «Чайка»

ва аз думболи онҳо то 10-15 мошинҳои сабукрави ородами мераванд. Чунин амал дар ноҳияҳои деҳоти ҷумҳурии расм шудааст.

Баъзеҳо ин корро барои худситой, намоиши сарвати худ ба ҷо меоранд. Дигарон бошанд ба онҳо таклид мекунанд, ки «духтари мо аз кӣ кам». Амали ин қабил одамон аз рӯи хирад нест. Чи тавре ки Саъдии Шерозӣ фармудааст:

Аз андоза бартар манех пои хеш,
Хирадро нигах дор дар ҷои хеш!
Маро панд додаст марди ҳаким,
Ки: «Поят фузунтар мақаш аз ғилем!»

Оре, ҳар кор ҳадду андозае дорад, масрафи беҳударо дар ягон замон тавсиф накардаанд.

Унсурулмаолии Кайковус дар «Қобуснома» оид ба ин масъала чунин овардааст: «Чун чунин аст, андаке гуфтам, аз вай бештар чизе талаб мақун, духтарфурӯш мабош, ки домод худ муруввати хеш бинағзорад ва мардумӣ ба ҷое наравад. Ту он чӣ дорӣ бадал қун ва духтар дар гардани вай банд ва бираҳон худро аз ин меҳнати азим. Ва дӯстро ҳамин панд деҳ то бар ин ҷумла ӯ низ биравад».

Андеша кунед, ки агар домод 8-10 мошинро барои 2-3 соат киро кунад чӣ қадар маблағи беҳуда сарф мегардад? Магар бештар нест, ки ин маблағ дар рӯзгори ояндаи ҷавонон сарф шавад!

Маросими зараровари дигаре, ки солҳои охир ҷорӣ гардидааст, баъди аз қайди никоҳ гузаштан ҳатман ташкил кардани зиёфат дар ресторан мебошад. Бисёр вақт ин зиёфатҳо дар рестораниҳои атрофи шаҳри ноҳияҳои ҷумҳурии гузаронида мешавад. Дар ин зиёфатҳо ҳамон ҷавонписарону духтароне ништирок меварзанд, ки дар маросими қайди никоҳ ҳузур доштанд ва ҳамаи онҳо дар тӯи асосӣ боз меҳмон мешаванд. Шумораи онҳо бисёр вақт ба 40-50 кас мерасад ва маблағи зиёде масраф мегардад. Гузаронидани он шарт ҳам нест. Ҷавонон метавонанд баъд аз гузаштани қайди никоҳ ба ҷойҳои хушманзараи атрофи шаҳри ноҳия рафта тамошо кунанд, рақсу бозӣ ташкил намоянд, хушу хурсандӣ кунанд ва бе сарфу маблағи зиёдатно шаробнӯшӣ ба тӯйхона баргарданд.

Ба амалӣ шудани ин икдом бояд аз ҳама пеш худи арӯсу домод сахм гузоранд. Худи онҳо аз чунин маросимҳое, ки масрафи беҳудаю маблағҳои зиёдро талаб карда, волидонро гирифтори қарз мекунад, дзет кашанд ва ба касе пайравию тақлид накунанд. Оид ба тақлиду пайравӣ кардан шоир хеле хуб гуфтааст:

Мабош банди тақлид, агар на хайвонӣ.

Дар ҷумҳурии мо ҳам одат шудааст, ки шабнишинии тӯйҳои арӯсӣ ба тарзи ҳозиразамон гузаронида шавад. Хусусияти асосии ин тӯй дар он аст, ки дар тӯйхона мизу курсиҳо гузошта мешаванд. Ба арӯсу домод дар маркази базмгоҳ чой тайёр мекунанд. Дар дехот ҳоло агар арӯсу домод дар миз нишаста дар тӯй иштирок кунанд, онро тӯйи ҳозиразамон меноманд.

Вақте ки тӯйҳои ҳозиразамонро тарғибу амалӣ мекарданд, дар назди онҳо ду вазифаи муҳим меистод: якум, барҳам додани никоҳи шаръӣ, ки аз тарафи домуллоҳо баста мешуд ва пурра ҷорӣ намудани ақди никоҳ дар муассисаҳои давлатӣ; дуввум, камхарҷу каммасраф намудани тӯйҳои арӯсӣ.

Аммо тӯйҳои ба ном ҳозиразамон аз ӯҳдаи дар наздашон гузошта шуда баромада натавонистанд. Маросими никоҳи шаръӣ, ки тӯли асрҳо ба халқи тоҷик анъана шудааст аз байн нарафт. Баъд аз гузаштани қайди никоҳ дар идораи ба қайдгирии никоҳ, ҷавонон хатман аз қайди никоҳи шаръӣ ҳам мегузаранд. Никоҳи шаръӣ ба бахту саодати ҷавон ягон зараре намерасонад.

Дар баъзе тӯйҳои ҳозиразамон аз ҳад зиёд истеъмол намудани машрубот ба ҷашм мерасад. Тӯйдор пеш аз шабнишинии тӯй ба ҳамсояҳо, ёру дӯстон, ҳамкорон зиёфати тӯёна меороянд. Ин зиёфат одатан бе истеъмоли машрубот гузаронида мешавад. Бегоҳ бошад, болон мизхоро шишаҳои майу шароб, коңяку шампонҳо оро медиҳанд. Ҳамин тарик, мақсади асосии тӯйи ҳозиразамон аз байн рафту хароҷоти тӯйи арӯсӣ боз ҳам зиёдтар гардид. Илова бар ин, дар шабнишинии тӯёна аксаран ҷавонон иштирок мекунанд, истеъмоли бемеъёри машрубот гоҳо ба воқеаҳои нохуш анҷом меёбад.

Аз ин сабаб бо мақсади пешгирии исрофкорию хароҷоти зиёдатӣ беҳтар аст зиёфат бо шабнишинии тӯёна якҷоя

гузаронида шавад. Хуб мешуд, ки истеъмоли машрубот ҳам дар тӯйҳо кам шуда, охиста-охиста аз байн равад.

Маблағи аз тӯй боқимонда ва тӯхфаҳои ба навхонадорон тақдим шуда минбаъд дар ҳаёти оиладории онҳо зарур мешавад.

Мутаассифона, солҳои охир либосҳои анъанавии миллии домоду арӯс қариб тамоман аз байн рафтааст. Либосҳои арӯсу домод тақлиди кӯр-кӯрона ба либоспушии тӯёнаи аврупоӣ мебошад. Ин тақлидкорӣ ҳатто то ба деҳаҳои дурдасти ҷумҳурӣ расидааст ва арӯсон пирохани сафеди арӯсии аврупоӣ мепӯшанд, ки домони он хоку лои кӯчаро мерӯбад. Ба сар бошад кулоху фата мепӯшанд, ки ҳеҷ хусни онҳоро намеафзояд ва аз рафтори арӯс маълум мегардад, ки ин либосро аввалин бор мепӯшанд ва худро ноҳинҷор ҳис мекунанд. Магар бехтар нест, ки либосҳои миллии арӯсиро ба бар кунем ва анъанаҳои миллии худро эҳе намоем!?

Либосҳои арӯсии тоҷикони Самарқанд, Хучанд, Бадахшону Хатлон чӣ камӣ доранд? Сарандозҳои миллӣ, ки ҳуди духтарон ба тӯйи арӯсиашон бо як ҷаҳон орзу гулдӯзӣ мекарданд аз фатаи аврупоӣ чӣ камӣ ва бадӣ дорад? Бадӣ дар ҳуди мо аст, ки анъанаҳои миллии хешро эҳтиром намекунем ва анъанаҳои миллии аجدодамонро ба фаромӯшӣ месупорем.

Рӯзе бо дӯстам аз майдони марказии Душанбе мегузаштем. Дар назди ҳайкали Исмоили Сомонӣ одамони зиёдеро дидем. Мардум ҳама ба он тараф мешитофтанд. Мо ҳам ба он ҷо равои шудем. Дидем, арӯсу домоди ҷавон бо дугонаю ҷӯраҳояшон дар назди ҳайкал расм мегирифтанд. Дар ин амал ягон чизи диққатҷалбкунанда набуд, чунки бештари ҷавонон баъди никоҳ ба ин ҷо меоянд ва ба пояи ҳайкал гул гузошта, расми хотиравӣ мегиранд.

Диққати мардумро он ҳолат ҷалб карда буд, ки арӯсу домод ва ҳамроҳонаш либоси миллии тоҷикӣ бар тан доштанд. Домод бо ҷомаи миллӣ ва дар сар саллаи сафед, арӯс бо либосҳои арӯсии миллӣ — дар сар қоши тилло ва сарандози зарбофӣ, дугонаҳо ҳама бо куртаҳои атлас ва ҷӯраҳо бо ҷомаю тоқӣ дастҳо пеши бар барои сурат гирифтани саф кашаида буданд. Диққати як гурӯҳ туристони хориҷиро, ки ин дам ба майдон омаданд, зебоию рангорангии либосҳои миллӣ ҷалб намуданд ва аз ҷавонон хоҳиш карданд, ки каме таваққуф кунанд, то онҳо ҳам аксашонро гиранд.

Дар ҳақиқат, арӯсу домод ва ҷавонон бо либосҳои миллии тоҷикӣ зебою диққатҷалбкунанда менамуданд.

Умед аст, ки ҷавонон ба қадри маданияти бою қадимаи худ расида, дар тамоми соҳаҳои зиндагӣ ҳам дар либоспӯшӣ ва ҳам дар ба ҷо овардани маросимҳои миллии эҳтироми онро ба ҷо меоваранд.

Супориш ва саволҳо:

1. Ақидаи шумо дар бораи тӯйҳои дабдабанок чӣ хел аст?
2. Магар дар тӯйҳо нӯшидани шаробу май шарт аст?
3. Муносибати шумо ба тӯйҳои ҳозиразамон чӣ гуна аст?

БОБИ VII ОИЛА ВА ТАРБИЯИ ФАРЗАНД

§35. ТАВАЛЛУДИ ФАРЗАНД – ТАШВИШ ВА ХУРСАНДИИ ОИЛА

Ақди никоҳ ихтиёри буда, ба муҳаббату алоқаи байни марду зан асос ёфтааст. Ақди никоҳ - иштироки ду кас, вале бе дахл ба шахсияти ҳамдигар аст. Баръакс, сифатҳои шахсии онҳо ба ҳам пайвасту қавитар ва устувору пойдор мегардад.

Ҳамин тавр, дар муҳаббат ду кас ширкат меварзанд ва шахси сеюм ба дунё меояд, ки чамъият ба вай эҳтиҷ дорад. Яке аз вазифаҳои муҳими чамъиятии оила дар назди чамъият ин таваллуд ва ба воя расонидани фарзанд мебошад.

Фарзанд оиларо мустаҳкам намуда, кадрӯ қимати онро баланд мебардорад, муҳаббати байни ҳамдигар ва эҳтироми падару модарро пойдор мегардонад. Муҳаббат ба фарзанд хусусияти хоси ҳар як инсон мебошад. Ҳамаи оилаҳо орзу доранд, ки соҳиби кӯдак бошанд. Аз ин рӯ, ҳамаи занону мардон орзуи модар ва падар шуданро доранд. Ҳисси модарӣ ва падарӣ дар табиати ҳуди инсон ва тамоми табиати зинда мавҷуд аст.

Тавлиди кӯдак ҳодисаи хурсандибахшу муҳимми оила мебошад. Оилаи серфарзанд аз ҳама хушбахттарин ҳисобида мешавад. Тоҷикон чунин мақоле доранд: «Боигарӣ пулу мол нест, боигарӣ фарзанд аст». Ё дар байни халқ мегӯянд: «Вай одами бадавлат аст, 8 фарзанд дорад».

Фарзандро меваи умри инсон мегӯянд. Аз ин сабаб таваллуд ёфтани фарзанд дар оила хурсандии бузург аст. Махсусан, таваллуди кӯдаки нахустин дар оила ба тантанаи бузурги падару модар ва ҳешу таборон табдил меёбад.

Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ дар ҳаққи фарзанд гуфтааст:

Ҳеч неъмат бехтар аз фарзанд нест,
Чуз ба ҷон фарзандро пайванд нест.
Ҳосил аз фарзанд гардад коми мард,
Зинда аз фарзанд монад номи мард.

Хабари хуши тавлиди кӯдакро ба хешу таборон ва наздикон бачаҳо мерасонанд. Баъди ба каси хабароваранда муждагонӣ додан ҳатман мегӯянд «ҳамин рӯзи нек ба хонаи мо ҳам биёяд».

Аз рӯи анъанаҳои тоҷикон ва халқҳои Осиёи Миёна тарошидани мӯи сари кӯдаки аввалин тантананок гузаронида мешавад, ки онро «сартарошон» меноманд. Ин суннат дар синни 1-солагии кайд карда мешавад. Дар ин рӯз хешу табор, ҳамсояҳо, мусикачиёну овозхонон ширкат меварзанд.

Сартарош зери ҳавои мусикӣ ва суруди шӯҳу дилпазир мӯи сари кӯдакро мегирад. Хешу табор, наздикон ба кӯдак тӯҳфа тақдим мекунад.

Яке аз боқимондаҳои зарарноки имрӯза (ҳоло ҳам дар баъзе оилаҳои деҳот дучор мешавад) меҳнатро ба занонаю мардона ҷудо кардан мебошад. Бештар ин ҳодиса аз корҳои майда-чӯйдан рӯзгор сар мезанад: ки бояд зарфҳоро шӯяд, хонаро рӯбучин кунад, ба бозор равад, ё ба кӯдак нигоҳубин намояд. Ҷавонон ҳар чи қадар ба рӯзгордорӣ кам тайёр бошанд, дар оила ахлу тифоқӣ камтар аст. Дар натиҷа дар оила низоъ ба амал омада, он гоҳо ба вайрон шудани оила сабаб мегардад.

Барои ҳамин ҳам зарур аст, ки корҳои рӯзгорро ҷӣ мард ва ҷӣ зан бо ҳам баробар бинанд. Мардон ҳам дар шустушӯӣ, рӯбучини хона ва тайёр кардани хӯрок ба занон ёрӣ диҳанд.

Вақте ки дар оила кӯдак ба дунё меояд, мард бояд ба зан ва кӯдак ҳамачониба ғамхорӣ зоҳир намояд, корҳои душвори хонаро ба зимма гирад. Баъзан модарон шабҳо бедорхобӣ меканд. Дар чунин ҳолат падарон низ ба нигоҳубини кӯдак ёрӣ расонанд. Ҳангоми бемории кӯдак одатан модарон аксар вақт дар тахлуқа меафтанд, парешонхол мегарданд, дар чунин маврид мард бояд ботамкин шуда, занро ба оромӣ даъват кунад ва аз пай табобати бемор шавад. Яқдилона иҷро кардани тамоми корҳои хоҷагӣ роҳи асосии пайдорики оила ба ҳисоб меравад.

Дар доираи анъанаҳои миллӣ (ба муносибати таваллуди кӯдак) анъанаҳои нав низ ба амал омадаанд, ки ин ботантана супоридани шаҳодатномаи таваллуд, номгузорӣ ва ғайраҳо мебошанд.

Ҳукумат барои бештар гардидани шаронти зиндагии ва некуаҳволии модарон доимо ғамхорӣ мекунад. Дар ин хусус қарор «Дар боран ёрӣ расондан ба модарони серфарзанд» шаҳодат медиҳад.

Бояд қайд кард, ки зиндагии занон, махсусан, дар дехоти чумхурӣ бисёр душворихо доранд. Зани тоҷик аз ҷавонӣ (дар дехот) дар шароити ниҳоят вазнин кор мекунад. Зани ҷавон соҳиби фарзанд, ки гашт мушкilotи вай дучанд мегардад: аз як тараф фарзанд, кори хона ва боз кори сахро. Мард бояд ин мушкilotи ҳамсари худро фаҳмад ва аз рӯи имконият дар кори хона ва тарбияи фарзанд ёрӣ расонад, мушкilotи занро осон намояд, зеро «фарзанд давлат аст» - мегӯянд мардуми мо.

Аммо бояд дар ёд дошта бошед, ки саломатӣ ҳам сарват аст ва ин сарватро бояд эҳтиёт кард. Агар модар саломатии хуб дошта бошад, фарзанди худро солиму боқувват тарбия мекунад.

Илми тибби муосир исбот намудааст, ки бефосила таваллуд намудани кӯдак ба саломатии зан зарар мерасонад. Ҷӯро заифу лоғар, камхун мегардонад. Баъзе занҳоро дидан мумкин аст, ки фарзанди аввал роҳрав нашуда боз таваллуд мекунанд. Дар чунин ҳолатҳо модар дар тарбияи фарзандон азоб мекашад. Мувофиқи суннатҳои миллӣ барои фарзанди солимро ба воя расонидан модар бояд ӯро 2 сол шир диҳад. Дар ин давра фарзанд аз гизои шири модар боқувват гардида, роҳгардон мешавад. Танҳо дар ин ҳолат модар метавонад фикри тавлиди фарзанди дигарро кунад.

Илми тиб ҳам тавсия мекунад, ки фосилаи тавлиди фарзандон камаш 3 солро ташкил диҳад. Дар ин муддат зан саломатию қуввати худро пурра барқарор мекунад ва мушкilotи тарбияи фарзандону кӯдаки навзод осон мегардад. Ҳамаи ин бояд бо розигии зану шавҳар амалӣ гардад. Барои танзими таваллуди фарзанд ва ҳомила шудан занҳо бояд бо маслиҳати духтури занон амал кунанд.

Супориш ва саволҳо:

1. Таваллуди фарзанди нахустинро дар оилаи шумо чӣ тавр истиқбол мегиранд?
2. Ақдаи шумо оид ба серфарзандӣ чӣ хел аст?
3. Ба фарзанд кӣ бояд ном гузорад?

§36. ПСИХОЛОГИЯИ КӯДАК ВА МУШКИЛОТИ ТАРБИЯ

Вақте ки кӯдак аз батни модар ҷудо шуда ба ҳаёт меояд, бисёр хислатҳои одамиро ба худ мерос мегирад.

Мақоле ҳаст: «Мехӯрӣ, ки бимонӣ ё мемонӣ, ки бихӯрӣ?» Қисмати аввал ба инсон ва дуҷум ба ҳайвон тааллуқ дорад. Ҳиссиёти аввалине, ки дар кӯдакон зуҳур мешавад «хӯрдан», «нӯшидан» ва «хобидан» аст. Инҳо ҳиссиёти табиӣ онҳост. Қонеъ нашудани онҳо ба воситаи «бонги хатар», яъне гиря зоҳир мегардад. Навзод ҳоло забон ва адаб надорад. Инҳо маҳсули таҷриба ва тарбия мебошанд. Аммо мушқилоти асосии тарбияи кӯдак ин ҳиссиёти табиӣ ё нафсонии вай аст, ки ба тарбияи иҷтимоӣ- ахлоқии он монеъ мешавад. Ин масъала бисёр мураккаб буда, мутаассифона, он дар илм пурра таҳқиқ ва дар амал татбиқ нашудааст. Мувофиқи қонуни табиат организм кӯдак мисли ҳар мавҷудоти зинда бояд сари вақт бо хӯроку нӯшокӣ таъмин бошад. Бинобар ин ҳар гуна мушқилоти дар ин «роҳ» ба ӯ пешоянда боиси норухатӣ ва боиси хашму ғазаби ӯ мегардад. Тибқи ҳамин қонун инсоният чун қоида барои таъмини талаботҳои нафсонӣ-ҷисмонии худ, сӯи мақсадҳои дуру наздики худ ҳамеша ба роҳи осон ва кӯтоҳ ҳаракат мекунад ва агар он чизҳо муфт муяссар шавад, ба меҳнат даст наметавонад. Меҳнат ҳамеша заҳмат ва машаққатро тақозо дорад. Ба таъбири дигар майли ҷисм ва талаби нафс бар он аст, ки ҳарчи зудтар ва бехтар қонеъ шавад; ба ҳар чизе, ки хилофи ин аст муқобилият мекунад. Барои қонеъ гаштани майлу рағбат, эҳтиёҷу талаботи кӯдак садҳо чиз ҳалал мерасонад. Дер шир додани модар, зуд ба даст нагирифтани, умуман, ҳар хел майлу рағбати пайдо шудани кӯдакро дарҳол қонеъ накардан боиси хашму ранҷиши он мегардад. Ин ҳолат қандин сол давом карда, чун одати бад чизи муқаррарӣ мешавад. Чунин вазъият то фаро расидани давраи тарбияи бихрадои (тақрибан аз 5 солагӣ сурат мегирад), ки «табиати дуҷум» низ ҳисоб шуда, қувватдиҳандаи нафси ҷисмонӣ мебошад ва ба муқобили тарбияи маънавӣ қарор мегирад. Ба ибораи дигар гӯем кӯдак табиатан дар худ ҳеч майлу хоҳиши ба қасе «чизе» додан, бахшише намудан надорад. Ҳатто бозичаи ноҷизашро бебозгашт ба кӯдаке нахоҳад дод. Ин қонуни нафсонии ӯст.

Инсонро тарбия намудан лозим аст, ки бар хилофи нафси ҳеш бошад. Ба таъбири Рӯдакӣ, бояд ӯро бар сари нафси худ амир бисозем. Одати танҳо аз паи нафси худ рафтавро, ки барои ӯ табиӣ ҳеч набошад «то инсф» кам намуда, расми «барои дигарон» ҳам саъй карданро омӯзем. Танҳо осонии қор ва кайфияти худро надониста, барои дигарон, ки дар навбати худ

барои ӯ кардаанду мекунад, ташвиш ва заҳмате бикашад. Чунин рафтор барои ӯ бояд одат шавад.

Албатта, меҳнати худро ба кори нафъовар ва барои касе равона намудан ҳамон вақт характери устувор ва доимӣ гирифта метавонад, ки раванди он бисёр осон, мисли як бозии «қувваҳои рӯҳонӣ ва ҷисмонӣ» бошад ва мутобиқи «қонунияти зебой» анҷом пазирад ва муҳимаш ин ки вай ба одат табдил ёбад.

Одат хусусиятҳои худро низ дорад: 1. Ба осонӣ, бе заҳмат, муфт таъмин намудани талаботи организм хусусияти аввалини одат мебошад. 2. Шакл ё хусусияти дигари он кӯшиши бо андаке заҳмат қонеъ намудани талаботи бевоситаи худ мебошад. 3. Ниҳоят, шакли душвортарини одат ин меҳнат кардан (заҳмат кашидан) ба манфиати қувваҳои, ки бевосита ба шахс фоида намеоваранд. Онҳо одати иҷтимоӣ буда, аз рӯи зарурати ахлоқӣ, қарзи инсонӣ, амри вичдон ба ҷо оварда мешаванд.

Моҳияти шахсро ҳамчун инсон ҳамин одату ҳислатҳо муайян мекунад. Чунки сифатҳои наҷиби одамиро дар кӯдак тарбия ва одат кунондан қори басо душвор буда, тоқат, малака ва маҳорати маҳсус талаб мекунад.

Барои тарбияи самарабахш пеш аз ҳама хусусиятҳои психологӣ кӯдакону наврасонро доништан ва ба инобат гирифта зарур аст. Волидон, тарбиятдиҳандагон ба инкишофи ҳаматарафаи кӯдакон бояд диққати ҷиддӣ диҳанд. Дар синни навзодӣ ва кӯдакӣ писарбачаҳо ва духтарҳо қобилияти модарзодни худро инкишоф медиҳанд. Ин раванд ниҳоят босуръат буда, онро идора ва роҳбарӣ намудани калонсолҳо зарур аст. Барои он ки ҷараёни мазкур ба самти номатлуб наравад, роҳҳои гуногуни ҳалли онро ҷустуҷӯ намудан лозим меояд. Масалан, дар ин марҳилаи инкишофи кӯдак ба вай имконияти бозӣҳои мазмундору мақсаднок фароҳам овардан лозим аст. Ӯ аллақай ба иҷрои бозӣҳои оддитарини мақсадноку мазмундор қобилият дорад. Ашёҳои бозӣ (бозичаҳо) бояд сурати ҳайвонот, асбобҳои гуногун, тасвири олотҳои техникӣ, сохтмон ва ғайра бошанд. Ҳангоми иҷрои онҳо (бозича) қоида, унсурҳои амалиёти мазмундору мақсаднок дар назари кӯдак ҷилвагар шаванд. Ӯ ба ҷашми худ бинад, бо ақли худ санҷад, ба ҳунари дасти худ баҳо диҳад, тафаккур ва ҷаҳонбинияш васеъ гардад. Бозичаҳо, ки образҳои аёнӣ ашёҳои воқеӣ ҳастанд, дар мавриди бозӣ кардан дар шуури кӯдак таассуроти воқеӣ пайдо карда, ба одат ва малака

табдил меёбад, ки ин барои ташаккули шахсияти кӯдак ва қобилияти эҷодии ӯ мадад мерасонад.

Амалиёти «образнок»-и кӯдак, бозихон давраи томақтабӣ, машқҳои оддитарини таълимӣ ва дигар ҳаракатҳои аклонии ҷисмонӣ барои ӯ аҳамияти бузурги ҷамъиятӣ ва шахсӣ доранд. Аз тарафи кӯдак иҷро шудани он дар сахнаи ҳаёт ба «бозӣ» даромаданро ба хотир меорад. Кӯдак бояд бармаҳал малакаи дарк намудани шаклҳо, воситаҳои фаъолияти иҷтимоиро аз худ намояд. Ин ба шахс дар ҷараёни ҳаёту меҳнати минбаъдааш барои ба саҳву хатоҳо роҳ наодан мусоидат менамояд. Ин ҳолат барои азхуд намудани таҷрибаи таърихӣ инсоният моҳияти тарбиявӣ - иҷтимоӣ дошта, инсон шахсияти худро муайян месозад. Ин раванд ҳар қадар озоду эҷодкорона, мақсадноку устувор сурат гирад, ҳамон қадар бештар ва бештар натиҷаи дилхоҳ медиҳад. Агар баръақс бошад, натиҷаҳо низ номатлуб мешаванд. «Вобаста ба ҳамин, — менависад психолог А. В. Запорожети, — психикаи кӯдакони як синну сол, ки дар шароитҳои мухталифи иҷтимоӣ-таърихӣ зиндагӣ мекунанд ва тахти таъсири тарбияи мухталиф мебошанд, бо вучуди нигоҳ доштани баъзе аломатҳои умумии синнусолӣ метавонанд хусусиятҳои структуравӣ, ҳарҳела ва мазмуни аниқи мухталиф дошта бошанд».

Зимнан бояд таъкид кард, ки чун фарқиятҳои психикаи кӯдакони вобаста ба шароит ва тарбия руҳ медиҳанд, барои ташаккули такомули минбаъдаи ӯ беасар намеронад. Барои минбаъд комилу пурра гардонидани он заҳмати худи ӯ ва тарбиятгарон лозим меояд. Вале дар бисёр маврид ин нуқсон пур нашуда, аз раванди таъсири умумӣ ва пешравии ҷамъият қафо мемонад. Ин вазъиятро шартан ба эстафета монанд кардан мумкин аст, ки дар сурати як лаҳза ақиб мондан, суръатро суст кардан, аз дигар оғоз барқарор намудан ва бармаҳал ба марра расидан душвор ва ҳатто номумкин мегардад.

Дар марҳалаи томақтабӣ сабзиши ҷисмонии кӯдак бисёр босуръат аст. Ақидаи баробар инкишоф ёфтани организм ва психика дуруст нест. Ҳарчанд ки инкишофи онҳо бо якдигар вобастагӣ доранд, вале вобаста ба шароити иҷтимоӣ, муҳити зист, тарзу вусъати тарбия яке ақиб ва дигаре пеш рафта метавонад. Равшан аст, ки кӯдак ҳарчи бештар бозихон шавканигеzu мазмуннок, ҳаракатҳои мақсаднок, мушоҳидаҳои маънидор намояд, ҳамон қадар тез ва пурра инкишоф меёбад.

РИВОЯТ:

Ҳокиме ду писар (экизак) дошт. Бо мақсади таълиму тарбия қалъаеро барои онҳо ҷудо намуд. Ва устодеро вазифадор намуд, ки ба онҳо аз тамоми ғунони замона ва маҳорати мардона таълиму тарбия бидиҳад. Ҳатто аз қалъа баромадани онҳоро қатъиян манъ намуд. Масъулияти муҳофизат, таълим ва тарбияи кӯдакон пурра ба зимман он устод буд ва ба ҳар ду бояд як хел муносибат мекард. Рӯзе устодро дар гафлат ёфта яке аз онҳо берун меравад. Бозиҳои бачаҳои кӯчаро дида лаҳзае саргарми тамошо (мушоҳида ва мулоҳиза) мешавад. Устод аз ин ҳол бохабар шуда, филфавр ўро ба ҷои худ мебарад. Кохиш мекунад ва машғули тамрин (машқ) месозад. Аммо вай аллакай он бачаи пештара набуд. Сӯи бародараш маънидорона нигоҳ мекард, хаёлаш ба берун (озодӣ), ба бозӣ банд буд. Ҳоким аз ҳодиса воқиф гардида, устодро саҳт мазаммат мекунад. Ҳар ду аз ин воқеа ҳичил мешаванд: ҳокими мағрур барои он ки нақшааш вайрон, хостааш имконнопазир гардид ва устои оқил барои он ки ҳоким ноҳақ ўро ҷазо ва бачаҳоро азоб додааст.

Шояд мақоли «Дили оча ба бача, дили бача ба кӯча» ҳам дар натиҷаи чунин таҷрибаҳо пайдо шуда бошад. Ривоят бо вучуди чихати бисёр хуб (нишонҳои меҳри волидон ба фарзанд) доштан боз хусусиятҳои дигар ҳам дорад: муносибати манфӣ доштан ба бозии бача ва дигар машғулиятҳои ба ҳамин монанд ва ё ба назар нагирифтани онҳо шояд як дарача нодуруст бошад, зеро бача дар ҷараёни бозӣ, гардиш ва мушоҳидаҳо тақомул меёбад. Аз чихати ҷисмонӣ инкишоф ва аз чихати маънавӣ (психикӣ) парвариш меёбад. Як хусусияти ниҳоят муҳими психологияи кӯдакро таъкид намудан маҳсус зарур аст.

Дар мавридҳои ранҷиши кӯдак аз ду ҷиз эҳтиёт шудан лозим аст: яқум ўро тарсондан, шарм дорондан, танқиду мазаммат намудан ва дуҷум ба навозиш даромадан, бўсидан, сила кардан, таърифи бардурӯғ намудан. Дар мавриди яқум кӯдаки «зарбхӯрда» ва «дилшикаста» ба ҳолати боз ҳам бадтаре дучӯр меояд, маъюсу ноумед, оқибат тарсончаку беғайрат мегардад, минбаъд дар мушқилоти зиндагӣ рӯҳан «зудшикан» мешавад. Дар ҳолати дуҷум эркаю нозук, мағруру инҷик мешавад, то андозае мустақилияти ҳудро гум мекунад. Бинобар ин хангоми ранҷиш (дар мушқилоти дигар низ) ба кӯдак, бача, навҷавон имкон додан лозим аст, ки

худ мустақилона аз вазъияти ногувор барояд, барои рафъи он кӯшиш намояд.

Кӯдак ҳамеша ба калонсолон: падару модар, бачаҳои кӯча пайравӣ ё тақлид мекунад. Пас, ба ӯ намунаи бад шудан ё ибрати бад нишон додан лозим нест. Баръакс, дар амал намунаҳои хуби ахлоқӣ ва меҳнатиро дар пеши назари ӯ чилвагар сохтан зарур аст. Ӯ бояд равшан бинад, ки кадом рафторҳо ва кирдорҳо хубанду аз тарафи калонсолон баҳои мусбат мегиранд ва кадом чихатҳо манфӣ ва зарарноку бефоидаанд. Сипас ӯро водор намудан лозим аст, ки худ онҳоро санчида бинад ва аз сар гузаронад. Барои устувор ва амик гардонидани позаҳр («иммунитет») бар зидди одатҳои зарарнок ҳамин «саргузашт»-ро таҷриба намудан мумкин аст. Барои чунин санчиш махсус имконияту васоит фароҳам овардан шарт нест: бадӣ худ ба худ аз табиати одам (кӯдак) сар мезанад ё муқтазон табиати ӯ чунин аст, вале чихатҳои некро бошад, дар ӯ тарбият ва ё одат кунондан лозим меояд. Тавре ки Муҳаммад Ҳичозӣ дар «Ҳазор сухан» фармудааст: «Зулму бедод табиати мост, адлу додро бояд биомӯзем». Яъне «барои суди хеш аз паи зиёни касон» будан, барои фоидаи худ ба чизе (инсон, дарахтон, ҳайвонҳо, обу замин ва ғ.) ҷабр намудан ба одам (одами бетарбият, бемаданият, бадахлоқ, ...) табиатан хос бошад (фочизи экологиро ба ёд оваред), нисбат ба ҳама чиз ва ҳама кас аз рӯи адл ва ақл, имон ва инсоф муносибат намудан кори тарбия аст. Мақоли тоҷикии «Касе, ки одил нест, оқил нест» дар ин ҷо хеле бамаврид аст. Тарбиятгарони оқил ҳамеша аз паи тарбияи одилонаю оқилонаи кӯдакон мебошанд.

Савол ва супоришҳо:

1. Ба тарбияи кӯдак аз кадом синну сол оғоз намудан лозим аст?
2. Бозӣ дар инкишофи кӯдак чӣ мақом дорад?
3. Рафтору кирдори волидон ба кӯдакон чӣ тавр таъсир мерасонанд?
4. Ба кӯдак рафтори бадашро чӣ тавр фаҳмонидан лозим аст?

§37. ВАЗИФАҲОИ ВОЛИДОН НИСБАТ БА ФАРЗАНДОН

Таваллуди фарзанд барои зану шавҳари ҷавон ва ҳешовандони онҳо хурсаидии калон аст. Шубҳае нест, ки барои хушбахтию мустаҳкамии онла таваллуди фарзанд бисёр муҳим аст. Фарзанд риштаи меҳру муҳаббати зану шавҳарро

мустаҳкам менамояд ва масъулияти онҳоро барои тарбияи фарзанд афзун мегардонад. Дар ҳақиқат, фарзанд давомдихандаи ному кори волидон ва ояндаи ҷамъияти инсонӣ мебошад. Ба ин муносибат Ҳофизӣ Шерозӣ гуфтааст:

Ҳаргиз намирад он ки дилаш зинда шуд ба ишк,
Сабт аст дар ҷаридаи олам давоми мо.

Тарбия ва ба воя расонидани фарзанд қарзи муҳим ва вазифаи масъули падару модар дар назди ҷомеа, миллату Ватан ва умуман инсоният мебошад. Дар ҷумҳурии мо тарбияи фарзанд ба ҳукми қонун дароварда шудааст. Дар Конститутсияи ҷумҳурӣ сабт шудааст, ки «падару модарон барои тарбияи фарзандон масъуланд. Гражданинҳои ҷумҳурӣ вазифадоранд, ки дар боран тарбияи бачагон ғамхорӣ карда, онҳоро бо меҳнати фидокоронаи ҷамъиятӣ тайёр намуда, ҳамчун аъзоёни сазовори ҷамъият ба қамол расонанд».

Дар мавзӯи тарбияи фарзанд адибону мутафаккирони форсу тоҷик асарҳои зиёде эҷод кардаанд. Ҳанӯз пеш аз ислом ақидаҳои ахлоқӣ дар китоби «Авесто», «Пирӯзнома»-и Бузургмехр, «Панднома»-и Анушервон дар шакли панду насиҳат эҷод шуда буданд. Ақидаҳои панду ахлоқӣ баъд аз истилои арабҳо ва ҷорӣ гардидани дини ислом дар асарҳои Ибни Муқаффаъ «Адаб-ал-қабир ва адаб-ассағир», Ибни Мискавейҳ «Таҳзиб-ул-ахлоқ», Унсурулмаолии Қайковус «Қобуснома», Ибни Сино «Китоб-ул-ахлоқ», Насириддини Тусӣ «Ахлоқӣ Носирӣ», Ҷалолоддини Давонӣ «Ахлоқи Ҷалолӣ», Муҳаммад Ғазалӣ «Кимиёи саодат», Ҳусайн Воизи Кошифӣ «Ахлоқи Мӯҳсинӣ» баён шуда буданд. Донишмандону адибон Зақариён Розӣ, Шайх Саъдии Шерозӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Қамолӣ Биноӣ, Носири Хусрав, Аҳмади Дониш ва бисёр дигарон ба мавзӯи одоби ахлоқ ва тарбияи фарзанд асарҳо эҷод кардаанд.

Чӣ тавре ки мебинем, ба мавзӯи одоби ахлоқ ва тарбияи фарзанд дар ҳама даври замон диққату тавачҷӯҳи зиёд дода мешуд ва мо аз асарҳои эҷодкардан ниёгон то ҳоло истифода мекунем ва баҳраманд мегардем.

Дар боби тарбияи фарзанд дар «Қобуснома» чунин гуфта мешавад: «Бидон, эй азизи ман, ки агар худой туро писаре

диҳад, аввал номи хуш бар вай дех, ки аз ҷумлаи ҳақҳои падарон яке ин аст... Агар фарзанд духтар бошад, ӯро ба дояғони мастураи нақӯпарвар бисупор ва чун бузург шавад ба муаллима дех».

Дар замони мо падару модар дар тарбияи фарзанд ҳуқуқи вазифаҳои баробар доранд ва ҳамаи масъалаҳои тарбияи фарзандро бо розигии маслиҳати тарафайн ҳал мекунанд. Вазифаи аввалини падару модар ба фарзанд номи нек гузоштан аст. Дуруст аст, ки таваллуди фарзанд барои ҳама ҳешу табори хонадон хурсандии калон аст ва ҳангоми номгузори барои эҳтироми калонсолони оила бобою момоҳо даъват карда мешаванд. Вале дар ин ҳолат ҳам падару модар дар интихоби ном нисбат ба дигарон бартарӣ доранд ва бояд номи зебою замонавии худро пешниҳод кунанд, чунки замоне фарзанд барои номи худ танҳо аз падару модари худ домангир мешавад. Ҳоло ҳам дар ҷамъияти мо падару модароне вомерӯанд, ки ба урфу одатҳои зараровар таъя намуда, ба фарзандон номҳои назарногир, бемаъниву тахкиромез мегузоранд. Ба ақидаи онҳо агар номи фарзанд назарногир бошад, ба онҳо «ҷашми бад» ва офате намерасаду умрашон дароз мешавад. Аз ин хотир то ҳоло бо номҳои Сангак, Сангин, Достак, Теша, Табар, Хаскаш, Ҷоруб, Гундӣ, Сангинҷон, Сангинмоҳ, Гадоӣ дучор мешавем. Аз ин сабаб дар ном интихобкунӣ ҳам падару модар ва падаркалону модаркалонҳо бояд хуб андеша кунанд.

Мувофиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони тоҷикӣ» иҷозат дода мешавад, ки ному насаб (фамилия) ба тарзи миллӣ гузошта шавад. Ҳангоми ба қайд гузоштани фарзанд ва гирифтани шаҳодатномаи таваллуд одатан насаби вай ба номи падар гузошта мешавад. Агар падар Назаров Шариф бошад ва номи писарро Ҷамшед гузоранд дар шаҳодатнома Ҷамшед Шарифӣ, Ҷамшед Шариф ё Ҷамшед Шарифзода сабт мегардад.

Тарбияи фарзанд вазифаи муҳими падару модар мебошад. Одобу ахлоқи нек, инсонпарварӣ, меҳнатдӯстӣ, ҳоксорӣ, ватандӯстӣ, ҳислатҳои бехтарини инсонанд. Барои бо чунин ҳислатҳо ба воя расонидани фарзанд ба волидон лозим меояд, ки меҳнату кӯшиши зиёде сарф кунанд. Оила мактаби аввалин ва асоситарини тарбияи фарзанд мебошад ва агар дар ин зина ягон қачравие ба амал ояд, ислоҳи он барои падару модар ва

дар оянда барои муаллимони мактаб ҳам кори басо душвор мегардад. Ба ин муносибат бузургворе гуфтааст:

Хишти аввал гар ниҳад меъмор қач,
То ба охир меравад девор қач.

Бинобар ин, падару модар дар тарбияи фарзанд бояд баробар сахм гузошта аз рӯзҳои аввал барои ба воя расонидани инсонии сазовори ҷомеа кӯшиш кунад. Дуруст аст, ки 1-2 соли аввал нигоҳубин ва тарбияи фарзанд бештар ба зимаи модар гузошта мешавад, аммо дар ин давра падар ҳам бояд сахми худро гузорад. Интизор нашавад, ки кай фарзанд калон шаваду ба тарбияи ӯ шурӯъ кунад.

Ҳикоят мекунад, ки зане ба назди Лукмони Ҳаким омада мепурсад:

— Ба тарбияи фарзанд аз чандсолагӣ сар кунам?

— Лукмони Ҳаким мепурсад: — Фарзандатон чандвақта шуд?

— Модар ҷавоб медиҳад: — Шашмоҳа.

— Пас Шумо шаш моҳ дер кардед, - мегӯяд донишманд. Ин ҳикояро падарон бояд дар ёд дошта бошанд.

Дар тарбияи фарзандон ибрати падару модар, муносибати онҳо ба ҳамдигар, рафтори самимию ғамхоронаи онҳо нисбат ба ҳамдигар таъсири хуб мерасонад. Ба ин муносибат Н. К. Крупская чунин гуфтааст: «Агар аъзоёни оила одамони бошрифоту меҳрубон, дар байни онҳо манфиати ҷамъиятчиғӣ ҳукмрон бошад..., меҳнат оиларо ба иттифоқи дӯстона мубаддал гардонида бошад, ин гуна оила ба таълими фарзанд, албатта, таъсири хуб мерасонад. Аммо агар оила ҳаёти идона барад, доимо аз пай маишати худ бошад, агар ба вай мақсад ва орзуи олии бегона бошад худпарастии бераҳмона ҳукмфармо бошад, аз чунин оила фарзанди бамаънии боадаб баромаданаш амри маҳол аст». Дар муносибат бо ҳамдигар дар назди фарзандон падару модарон ин нуктаро бояд фаромӯш накунад.

Фарзанд сол ба сол калон мешавад. Мактаб меравад, ба синни наврасӣ қадам мегузорад. Вобаста ба синну соли онҳо падару модарон ҳам муносибату рафтори худро нисбат ба онҳо тағйир медиҳанд. Фарзандони наврас ёрдамчии аввалини волидон мегарданд. Онҳо бояд бо тамоми кори хонаю

рӯзгор чалб карда шаванд. Барои он ки фарзандон дастёри хақиқии падару модар гарданд, ба онҳо бояд хунар омӯхт.

Волидон ба тарбияи меҳнатии фарзандон бояд диққати махсус диҳанд, чунки меҳнатдӯстӣ яке аз хислатҳои беҳтарини инсонӣ аст. Ба меҳнатдӯстӣ, муносибати софдилона ба меҳнат аз хурдсолӣ асос гузошта мешавад. Ҳар як фарзанд дар оила бояд вазифаи муайян дошта бошад ва ҳаррӯз бе хотиррасон намудан бояд вазифаашро иҷро кунад.

Падару модар бошад, ҳар замон иҷрои кори фарзандро назорат карда, лозим бошад ба онҳо маслиҳат медиҳанд. Чунин коргузори дар фарзандон ҳисси масъулият ва мустақилиятро тарбия мекунад. Ин ҳолатро дар бештари оилаҳои серфарзанд дидан мумкин аст. Модарон ба духтарон корҳои рӯзгор, пухтупаз, либосшӯию дарзмолкуниро меомӯзанд, падарон бошанд таъмири хона, асбобҳои рӯзгор, таъмири пойафзолро ба писарон ёд медиҳанд. Аммо ин чунин маънӣ надорад, ки писарон ҳуҷрокпазӣ, либосшӯию дарзмолкуниро надонанд. Онҳо ҳам бояд ин корҳоро ёд гиранд. Чунки дар ҳаёти мустақили оиладорӣ ҳамаи ин ба кор меоянд. Тақсими кор ба корҳои мардонаю занона нодуруст аст. Баъзан падару модарон фарзандҳояшонро (махсусан, дар оилаҳои камфарзанд) эрка тарбия мекунад, намегузоранд, ки онҳо ба корҳои рӯзгор мағшул шаванд. Ҳангоме ки чунин фарзандон (духтару писар) оиладор мешаванд, маълум мегардад, ки аз кори рӯзгор тамоман хабар надоранд ва ин сабаби мочарои оилавӣ мегардад. Аз ин сабаб волидон бояд аз хурдсолӣ ба фарзандон хунаrhoи гуногунро, ки дар ҳаёти оилавӣ ба кор меояд, омӯзонанд.

Дар ин ҳусус донишманди асри XI Унсурулмаолии Кайковус навишта буд: «Пас, бояд ки ҳар чӣ омӯхтани бошад аз фазлу хунар фарзандро биёмӯзӣ то ҳаққи падариву шафқати падарон ба ҷой оварда бошӣ, ки аз ҳаводиси олам эмин натавон буд ва тавонист донист, ки бар сари мардумон чӣ гузарад. Ҳар хунареву фазле рӯзе ба кор ояд. Пас дар фазлу хунар омӯхтаи тақсир набояд кардан».

Агар волидон хунар ва касbero донанд, онро бояд ба фарзандони худ низ омӯзонанд. Бештари занони тоҷик, чун анъана, хунари гулдӯзӣ, тӯппидӯзӣ ва дигар навъҳои либосдӯзиро медонанд. Мардон бошанд баъд аз кори асосӣ ба

сохтан ё тармими асбобҳои мусиқӣ, чӯбкорӣ, таъмири асбобҳои рӯзгор машгуланд. Волидон ба иҷрои ин корҳо бояд фарзандонро ҷалб намоянд, чунки ҳар як хунару касб дар зиндагӣ ба кор меояд. Шоири ҷаҳонгашта ва рӯзгордида Шайх Саъдии Шерозӣ дар бораи фондаи хунар навиштааст:

«Хунар чашмаи зоянда аст ва давлати поянда, ва агар хунарманд аз давлат бияфтад, ғам набошад, ки хунар дар нафси худ давлат аст, ҳар ҷо, ки равад, кадр бинад ва бар садр нишинад ва беҳунар лукма чинаду сахтӣ бинад».

Асоси тарбияи оилавӣ, омӯзонидани зиндагии мустақилона, одобу рафтори оиладорӣ аз тарафи ҳар як падару модар ба духтару писар дар хона пеш аз оиладоршавӣ мебошад. Волидон вазифадоранд, ки ба фарзандон дар мавзӯҳои оиладорӣ, муносибати байни зану шавҳар, рӯзгордорӣ, меҳмондорию меҳмонравӣ, эҳтироми хешу табор, муносибат бо хешу табори тарафайн ва тарбияи фарзанд сӯхбатҳо гузаронанд.

Одоби муошират илмест басо душвор ва барои омӯхтани ин илм ҷавонон аз хурдсолӣ кӯшиш намоянд. Волидон ба таҳсили фарзандон дар мактаб ҳам бояд аҳамияти ҷиддӣ диҳанд. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки баъзе волидон ҳангоми дар мактаб таҳсил кардани фарзандон ягон бор ба даргоҳи мактаб намеоянд. Онҳо кори таълимро вазифаи мактабу муаллим мепиндоранд, ки ин ба кулли ғалат аст.

Падару модар ҳамеша оид ба аҳамияти донишомӯзӣ ва гирифтани маълумот ба фарзандон сӯхбат кунанд, рафти хондани онҳоро назорат намоянд. Волидон бояд ба мактабу муаллимон алоқаи доимӣ дошта бошанд, бо муаллимон дар бораи рафтору хониши фарзанд сӯхбат намуда, агар лозим шавад фарзандро ба роҳи дуруст ҳидоят намоянд, то аз мактаб донише ба даст орад. Дар бораи аҳамияти дониш шоири бузург Низомии Ганҷавӣ бисёр хуб гуфтааст:

Дониш талабу бузургӣ омӯз!
То бех нигаранд рӯзат аз рӯз...
Чое, ки бузург боядат буд,
Фарзандни ман надорадат суд...
Ғар дил дихӣ, эй писар, бад-ни панд,
Аз панди падар шавӣ баруманд.

Фарзанд калон мешавад, ба балогат мерасад, мактабро хатм намуда соҳиби касбу хунаре мегардад. Волидон аз пай

оиладор кардани фарзанд мешаванд. Хонадор намудани фарзанд қарз ва вазифаи муҳиму масъулиятноки падару модар мебошад. Унсурулмаолии Кайковус дар ин бора чунин гуфтааст: «Аммо агар писар болиғ гашт, бинигар андар вай, агар сару салоҳ дорад ва ба қадхудоиву зан доштаи ва рӯзбехӣ машғул хоҳад будан, пас тадбири зан хостани вай кун то он ҳақ низ гузорида бошӣ...

Агар фарзанд духтар бошад, ўро ба дояғони мастураи некупарвар бисупор ва чун бузург шавад ба муаллима дех... ва чун бузург шуд, ҳар чӣ зудтар ҷаҳд кун, ки ба шавҳар диҳӣ... »

Аммо ин чунин маъно надорад, ки волидон барои иҷрои қарзи худ, ҳар чӣ зудтар ба писар зан диҳанду духтарро ба шавҳар бароранд. Интиҳоби зану шавҳар кори басо мураккабу масъулиятнок аст. Чи тавре ки мардуми мо бисёр дуруст гуфтаанд, ин «савдои умр» аст ва дар «савдои умр» саросемагию беандешагӣ нашоёд. Падару модарон қабл аз ҳама бояд хоҳиши фарзандони худро ба ҳисоб гиранд. Имрӯзҳо низ ба бисёр волидон дучор омадан мумкин аст, ки ҳамаи корро ба аиҷом расонида, баъд кӣ будани домод ё арӯсро ба фарзандон огоҳ менамоянд. Духтар ё писар эҳтироми падару модарро аз ҳама боло доништа, сухани эшонро рад карда наметавонанд ва бо дилхохи онҳо оиладор мешаванд. Як қисми чунин оилаҳо пойдор мемонанд, аммо бештари онҳо вайрон мешаванд. Дар ҳар ду ҳолат ҳам онҳо як умр аз падару модарони худ норозӣ мемонанд. Сабаби ихтилофҳои оилавӣ ва вайроншавии онларо ба волидони худ нисбат медиҳанд, чунки зану шавҳарро барои онҳо падару модар интиҳоб карда буданд. Аз ин сабаб волидон хатман бояд ба фарзандони худ маслиҳат кунанд, шояд ҳуди онҳо шахси дилхоҳ дошта бошанд. Ба фарзанд мӯҳлате муайян кардан лозим аст, ки онҳо фикри худро ба падару модар биғӯянд. Розигии фарзандонро гирифта баъд ба тӯй тайёр шудан лозим меояд.

Агар писару духтар бо майлу хоҳиши худ оиладор шаванд кӯшиш мекунанд, ки тамоми носозию ихтилофҳои оилавиرو мустақил ҳал намоянд ва аз падару модари хеш домангир нашаванд. Ба ҷо овардани қарзи волидон дар назди фарзанд суннат бошад, розигии фарзанд дар ин кори муҳиму масъул вочиб аст.

Ба ин муносибат Унсурулмаолии Кайковус навиштааст: «Пас агар донӣ, ки сари қадхудоиву рӯзбехӣ надорад, духтари

кадхудоёну мусулмононро дар бало маяфкан, ки ҳар ду аз якдигар дар ранҷ бошанд. Бигузор то чун бузург шавад, чунон ки хоҳад кунад зиндагонӣ то баъд аз марги ту ба ҳама ҳол чунон тавонад буд, ки фиристода бошад...

Ва аммо домоди некуруӣ гузин ва духтар ба марди зиштруӣ мадеҳ, ки дил бар шӯи зиштруӣ надиханд, туро шавҳарро бадномӣ ояд. Бояд, ки домоди хубруӣ ва покгинат ва босалоҳ ва бо кадхудой бувад».

Ҳикмати Кайковус қимати худро имрӯз ҳам гум накардааст ва тибқи он бояд амал кард. Дар замони мо аксарияти оилаҳо ахлона зиндагӣ мекунанд. Фарзандро тарбият карда, онро соҳибхунару соҳибилм намуда ба воя мерасонанд. Падару модар дар тарбияи онҳо баробар саҳм гузошта, қарзу вазифаи худро ҳам дар назди фарзанд ва ҳам ҷомеа ба ҷо меоранд.

Аммо ҳанӯз оилаҳои дучор меоянд, ки аз ҳамдигар ҷудо мешаванд. Дар чунин ҳолат бештар фарзандони хурдсол бо модар монда аз падар ҷудо мегарданд. Баъзе модарон ва волидонии онҳо намегузоранд, ки фарзанд бо падар вохӯранд. Ба ҳонаи падар рафтани онҳоро манъ мекунанд. Падар муддатҳои дароз фарзандони худро дида наметавонад. Ба ҷуз фиристодани нафақа дар тарбияи онҳо саҳме намегузорад. Падару модарон бояд донанд, ки баъд аз бекор кардани никоҳ ҳам ҳукуку вазифаҳои онҳо нисбати тарбияи фарзандон баробар мемонад. Падар ё модаре, ки аз фарзанди ноболигаш ҷудо зиндагӣ мекунад, ҳукук, дорад, ки дар тарбияи фарзанд иштирок кунад ва барои вохӯрӣ бо фарзандон ягон мамониат гузошта нашавад. Барои фарзандони ноболиг аз падар то синни ҳаҷдаҳсолагӣ нафақа рӯёнида мешавад. Вазифаи падар фақат бо додани нафақа тамоми намешавад. Вай бояд дар тарбияи фарзанд фаъолона иштирок кунад ва қарзи падариро ба ҷо орад.

Падароне ҳам дучор мешаванд, ки аз додани нафақа барои фарзандони худ саркашӣ мекунанд. Қасдан саркашӣ кардан аз додани нафақа мувофиқи қонун ҷиноят аст ва ба ин ҳел падарон ҷазо дода мешавад.

Ҷазои мувофиқ барои ин тоифа падарон азоби вичдон ва дуои фарзандони бегуноҳ аст, ки як умр ба гардани падар қарз мемонад.

Дар иҷрои вазифаи падарӣ ва тарбияи фарзанд ҳар як падари бо ақлу хирад ин мисраъро бояд дар ёд дошта бошад:

Ҳамчунон ояд писар чун ҳамчунон бошад падар

Супориш ва саволҳо:

1. Муносибати падару модар бо шумо чи гуна аст?
2. Шумо қарзи волидонро чӣ тавр мефаҳмед?
3. Зиндагӣ бо падару модар беҳтар аст ё дар ҷудой?
4. Гоҳе мешавад, ки фарзандон падару модари пирро танҳо гузошта аз онҳо ҷудо мешаванд. Ақидаи шумо ба чунин рафтор чӣ гуна аст?

§38. ҚАРЗИ ФАРЗАНДОН ДАР НАЗДИ ВОЛИДОН

Намак дар комҳо ширинтар аз шаҳду шакар гардад.
Ҷигарҳо хун шавад то як писар мисли падар гардад.
Падар аз шавқи дил дар кӯдакӣ дасти писар гирад,
Ба умеди, ки дар пирӣ писар дасти падар гирад.

Оре, шоири хирадманд орзую умеди волидонро бисёр хуб дарк намудааст. Ҳар як падару модар бо умеду орзуҳо, азобу машаққат фарзанд тарбия мекунанд, шабҳои дароз дар назди гаҳвораи ӯ бедорхобӣ мекашанд. Ҳар гоҳ ки фарзанд бемор гардад, падару модар дарди ӯро дар худ эҳсос карда, ғам меӯранд. Фарзанд, ки роҳгардону сухандон гардад, завқ мебаранд. Падару модар барои саломатию хушбахтии фарзандон тайёранд бахту ҷони хешро нисор кунанд. Ба азобу ранҷи зиёди волидон фарзанд ба воя мерасад онладор мешавад, соҳиби касбу кор мегардад ва қадам ба ҳаёти мустақил мегузорад. Падару модар аз онҳо меболанду ифтихор мекунанд ва то зиндаанд фарзанд барояшон ҳамон кӯдак аст ва тайёранд ҳар дам ба ёрии онҳо шитобанд.

Меҳнату машаққати падару модар сазовори ҳар гуна иззату эҳтиром буда, дар ҳамаи давру замон ва ҳар ҷома соҳиби мартабаи баланд аст.

Қуръони шариф ба фарзандон мефармояд, ки падару модарро эҳтиром кунанд ва дӯстдоранд, хизмати онҳоро ба ҷо оранд. Дар сураи 17 чунин омадааст: «Ва фуру овар барои он ду боли тавозӯро аз меҳрубонӣ ва бигӯ: парвардигори ман,

раҳмат кун он дуру, чунки онҳо тарбият карданд маро, вакте ки будам хурд».

Ба ҷо овардани эҳтироми волидон дар байни мардуми мо анъанаи неки таърихӣ гардидааст. Ҷавонони тоҷик баробари эҳтироми волидон, иззату икромии тамоми калонсолонро ба ҷо меоранд.

Шоири файласуф Носири Хусрави Қубодиёнӣ дар боби эҳтироми падару модар гуфтааст:

Падарро ақл дону нафс - модар,
Маёзор ин ду касро, эй бародар!

Ғамхорӣ дар ҳаққи волидон, ёрӣ расондан ва дастгирӣ кардан, номи неки онҳоро нигоҳ доштан қарз ва вазифаи муқаддаси ҳар як фарзанд мебошад. Пеш аз ҳама ин қарзи инсонӣ аст, ки иҷрои онро вичдону ахлоқи ҳамидаи инсонӣ талаб мекунад.

Уисурулмаолини Кайковус дар «Қобуснома» оиди эҳтироми падару модар сухан ронда навиштааст: «Бидон, эй писар, ки... аз мучиби хирад бар фарзанд вочиб аст худро ҳурмат доштан ва таахҳуд (нигоҳубин) кардан ва низ вочиб аст асли худро таахҳуд кардан ва ҳурмат доштан ва асли ӯ ҳам падару модар аст. То нагӯӣ, ки падару модарро барои ман ҷӣ ҳақ аст, эшонро гараз шаҳват буд на мақсуд ман будам. Ҳарчанд гараз шаҳват буд, музоифи шаафи (хурсандии аз ҳад зиёд) эшон аст, ки аз баҳри ту хештанро ба куштан бидиҳанд... Ва он фарзандро ки мудом хирад раҳнамунӣ ӯ бувад аз ҳаққи меҳри падару модар ҳолӣ набошад...

Ва зинҳор, эй писар, ки ранҷи падару модар хор надорӣ... Пас, ҳаққи модару падар агар аз рӯи дин нанигарӣ, аз рӯи хираду мардумӣ бингар ки падару модар мунтиҷи некиву асли парвариши нафси туанд. Чун ту дар ҳаққи эшон муқассир бошӣ, чунон бувад, ки ту сазои ҳеч неки набошӣ ва он кас, ки вай ҳақшиносии некии асл набошад, некии фаръро ҳам кадр надонад».

Бояд кайд кард, ки хушбахтона, мардуми мо ба тағйиротҳои даврон, душворӣҳои зиндагӣ нигоҳ накарда, эҳтироми самимӣ ва муҳаббати поки фарзандиро нисбат ба падару модар нигоҳ медоранд.

Чун анъана, писарон баъд аз оиладор шудан ҳам ҳамроҳи волидони худ зиндагӣ мекунад ва онҳоро сардори оила медонанд. Падару модар дар ҳама қору бори фарзандон маслиҳатгари дурандешу ботаҷриба мебошанд. Духтарҳо гарчанде шавҳар карда ба оилаи дигар раванд ҳам, ёди падару модар аз дили онҳо намеравад. Онҳо ҳар сари вақт ба аёдати падару модар меоянд, аз онҳо дар бораи қору зиндагии худ маслиҳат мепурсанд.

Яке аз аломатҳои фарқкунандаи оилаи тоҷик серфарзандӣ мебошад. Дар гузашта, ки аксарияти одамон камбағал буданд, барои таъмини оила ва пешбурди ҳоҷагӣ фарзандон бо падару модари худ якҷоя дар як хонадон зиндагӣ мекарданд. Гоҳо дар як ҳавлӣ бо падару модар 3-4 фарзанди оиладор қору зиндагӣ мекарданд. Набудани имконияти иктисодӣ барои ҷудошавӣ, кам будани замин барои хонасозӣ, набудани олоти меҳнату рӯзгор онҳоро маҷбур месохт, ки дар шароити вазнин зиндагӣ кунанд. Ҳокимияти шӯравӣ имкон дод, ки ҳар кас соҳиби заминро касбе шаванд. Шароити иктисодии оилаҳо ҳам тағйир ёфт. Фарзандон дар соҳаҳои гуногуни ҷомеа қору карда, аз ҷиҳати иктисодӣ мустақил шуданд. Аз ин сабаб баъди ташкили оилаи нав гоҳо ба фарзандон лозим меояд, ки аз оилаи падару модар ҷудо шуда бо оилаи худ ҳаёти мустақилро оғоз кунанд. Дар чунин маврид, агар дар оила якҷанд писар бошад, мувофиқи анъана баъди оиладор шудани ҳамаи фарзандон писари хурдӣ бо падару модар зиндагӣ мекунад. Дигар писарон бошанд, бо рӯзигин падару модар аз оилаи падар ҷудо мешаванд. Албатта, ин маънои онро надорад, ки фарзандон бо ҷудо намудани оила аз падару модари худ даст кашанд. Маълум аст, ки падару модарон ба қору машғуланд. Дар пириносолӣ ҳукумат ба онҳо нафақа таъин мекунад ва онҳо ба касе мӯҳтоҷ намешаванд.

Падару модарон таъхо мӯҳтоҷи эҳтирому дидори фарзандон мебошанд. Аз ин ҷиҳат бояд фарзандон зуд-зуд бо оилаю фарзандони худ ба дидорбинии падару модар биёянд, дар қору рӯзгор ба онҳо ёрӣ расонда, аз ҷиҳати иктисодӣ дастгирӣ кунанд. Қору неқу рафтори онҳо ба ахлоқи фарзандони худӣ шахс таъсир мерасонад. Беҳуда нагуфтаанд, ки «ҳурмат қунӣ- ҳурмат бинӣ». Он эҳтироме, ки фарзандон нисбат ба падару модари худ зоҳир мекунанд, рӯзе аз фарзандони худ мебинанд.

Дар китоби «Дорулачоиб» нисбати ин масъала хикояте дар бораи қарзи фарзандӣ оварда шудааст, ки ба андешаҳои боло ҳамоҳанг аст:

«Овардаанд, ки шахсе дар пеши Расул (а) омада гуфт: Ё расулаллоҳ, падару модарам бемор шуданд ва нон дар даҳони эшон мениҳам ва ба гардан бардошта, ба таҳоратхона мебарам. Ҳамчунин таҳораташон месозам, ҳаққи эшонро ба ҷо оварда бошам?»

Расул (а) фармуданд: «Аз ҳазор якero нагузаронида бошӣ, лекин нақӯй бикун, ки туро дар ин қор савоб бисёр аст».

Чӣ тавре ки мебинем, фарзандони хирадманду некмаҳзар то дами охирини умри падару модар хидмати эшонро ба ҷо меоранд ва сазовори дуои неки онҳо мегарданд.

Мавзӯи эҳтироми падару модар барои ҳар халқу миллат (дар ҳар даври замон) муҳим буда, дар мадди назари фарзандон аст. Гуфтаҳои педагоги маъруфи рус В. А. Сухомлинский ба ин гувоҳӣ медиҳанд: «Барои падар ва модар ту ҳамеша, ҳатто баъди панҷоҳ, шаст, ҳафтод, ҳаштод ва навадсола шуданат ҳам кӯдакӣ. Ҳар қадаму рафтори ту - ҳоҳ рафтори хуб бошад ва ҳоҳ бад ба дили падару модар асар карда, хурсандӣ мебахшад ё дард меорад. Саодатманд мекунад ё азобу қулфат меорад. Онҳо нисбат ба ту меҳру муҳаббати бепоён дошта, гоҳо фаромӯш мекунанд, замоне мерасад, ки онҳо барои ба ту бахшидани ашён моддин ҳаёт дигар қувваташон наместонад ва қувваи онҳо фақат ба дӯст доштани ту мерасаду бас. Бидон, ки ба ғамхори падару модар, ба меҳру муҳаббат ва садоқати бепоёни онҳо бо ғамхорӣ, меҳру муҳаббат ва садоқати худ нисбат ба онҳо ҷавоб гардондан қарзи инсонии фарзанд аст. Қарзи фарзандонро аз падару модар бо ягон ченак қиёс кардан, бо ягон асбоб ҳисоб кардан мумкин нест».

Мутаассифона, гоҳо дар ҷомии мо ҳам фарзандоне ёфт мешаванд, ки ба қадри падару модар намерасанд. Падару модари пири худро танҳо гузошта аз онҳо ҷудо мешаванд. Аз ҳолу зиндагии онҳо боҳабар намешаванд. Солҳои дароз ба аёдати онҳо намеоянд. Ин ҳел фарзандони ноҳалаф сазовори нафрати умум мегарданд. Онҳоро «ради маърака», «оқи падар» меноманд.

Ҳукумати ҷумҳурӣ доимо дар ҳаққи падару модарон ғамхорӣ зоҳир менамояд ва ин ғамхориҳо дар қонунҳо инъикос

ёфтааст. Конститусияи Ҷумҳурии Тоҷикистон фарзандро вазифадор мекунад, ки дар ҳаққи падару модарон ғамхорӣ намуда ба онҳо ёрии моддӣ расонанд. Қонун дар бораи никоҳ фарзандро ӯҳдадор мекунад, ки вақти қобилияти кориро ғум кардани падару модарон аз ҷиҳати моддӣ дастгирӣ намоянд. Агар фарзанд ин корро ихтиёрӣ иҷро накунад, аз тарафи идораи суд аз ин ҳел фарзандон ба ғоидаи падару модарон маблағи муайян нафақа рӯёнда мешавад. Одами сангдиле, ки ба қадри падару модар намерасад, ҳурмати онҳоро намедонад, ҳеч гоҳ дар байни мардум соҳибэҳтиром шуда наметавонад ва чуни мукофоти амалро дар вақти пирӣ аз фарзандони худ мебинад.

Бузургон ба ин муносибат фармудаанд:

Аз амри худо баландтар аст амри падар,
Бе амри падар касе ба ҷое нарасад.

Ҷаннат, ки ризои мо дар он аст
Дар зери қудуми модарон аст.

Супориш ва саволҳо:

1. Ағнаҳои миллиро оид ба қарзи фарзандӣ ҷӣ ҳел мефаҳмед?
2. Дини ислом дар бораи хидмати фарзанд ба волидон ҷӣ андеша дорад?
3. Шумо баъд аз ҷудошавии волидон дар тарбияи модар мондед, падар ғайр аз нафақа (алимент) дар тарбияи шумо саҳме нагузошта бошад, бо падар ҷӣ тавр муносибат мекунед?

БОБИ VIII ТАНЗИМИ ОИЛА ВА ҲИФЗИ СИҲАТИИ МОДАРУ КҶДАК

§39. БАНАҚШАГИРИИ ОИЛА

Оила бо иродаи ду шахс бунёд ёфта, асоси давлатро ташкил медиҳад. Аз ин ҷиҳат оила дар ҳимояи давлат аст. Давлат барои мустаҳкамни оила ва тарбияи фарзандони солиму бомаърифат манфиатдор аст. Қарорҳои давлат оид ба расонидани ёри моддӣ ба оилаҳои серфарзанд ва тарбияи кӯдак то синни 3 солагӣ, таъбири ройгон ва таъмин бо адвия далелҳои гамхории давлат мебошанд. Давлат манфиатдор аст, ки насли имрӯза — наврасон ва ҷавонон чун созандагони ҷомеаи оянда ашхоси солиму баркамол ва ҳаматарафа инкишофёфта ба камол расанд.

Тарбия дар сурате муваффақият пайдо мекунад, ки он ба сиёсати иҷтимоӣ таъяс кунад. Зеро таъминоти моддӣ, рӯҳияи солими маънавӣ, дараҷаи баланди маърифати одамон ба мустаҳкам гардидани оила мусоидат мекунад.

Ҳамин тавр, давлат дар масъалаи бунёди оила, мустаҳкамшавии он, тарбияи фарзандони солиму соҳибмаърифат доимо гамхорӣ намуда, ҳуқуқҳои онҳоро муҳофизат менамояд.

Дар патичаи аз як соҳт ба соҳти дигар гузаштан ё воқеаҳои сиёсӣ саноат, хоҷагии кишлоқ, иктисодиёти давлатҳо рӯ ба таъаззул меоранд. Чунин вазъият ба паҳт гардидани сатҳи моддию маънавии аҳоли, зиёд гаштани бемориҳо, кӯтоҳ шудани умри миёнаи аҳоли, зиёд шудани оилаҳои камбизоат сабаб мегардад. Аз ин хотир ҷавононе, ки қадам ба ҳаёти мустақили оиладорӣ мегузоранд, масъулияти ҳешро дар назди оилаю ҷомеа бояд ба ҳубӣ дарк намоянд.

Қабл аз қадам гузоштан ба ҳаёти оиладорӣ писару духтар бояд инсонии баркамол бошанд, то ин ки масъалаҳои муҳими зиндагиро мустақилона ҳал намуда, масъулияти ҳешро дар ҳалли масъалаҳои мураккаб ва оқибатҳои он андеша намоянд. Барои

оиладор шудан на танҳо ба камолоти ҷисмонӣ, балки ба камолоти ахлоқию маънавӣ низ расидан зарур аст.

Оила чун ҷузъи хурдтарини ҷомеа дар ҳаёти ҷамъиятӣ ширкат варзида, дар иҷрои вазифаҳои муҳим дар назди ҷомеа ва давлат масъул аст.

Вазияти оила, шароити моддӣ ва маънавии он ба ҳаёти ҷамъиятӣ, иқтисодӣ ва сиёсии давлат таъсири бевосита мерасонад. Таъсири оила ба ҳаёти ҷамъиятӣ тавассути ҷӣ тавр иҷро шудани вазифаҳои он ба амал меояд.

Дар ҳолати паст будани иқтисодиёт афзоиши аҳоли боиси зиёд гаштани бекорон, нарасидани ҷой дар кӯдакистон, душвориҳои таъминот бо хӯрокворӣ, хидмати маишӣ, тиббӣ ва ғайра мегардад. Бинобар ин, танзими таваллуди атофол дар оила зарур аст. Доир ба ин масъала қарору фармонҳои президенти Ҷумҳурӣ ва барномаи махсуси ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон интишор ёфтааст.

Мафҳуми танзими оила фосилаи байни таваллуд ва теъдоди кӯдакон дар оиларо мефаҳмонад. Ин нуқта асосҳои илмӣ дошта, имрӯз мавриди пажӯҳиши ҳаматарафан мутахассисон қарор гирифтааст.

Мувофиқи маълумоти созмони умумичаҳонии таңдурустӣ ҳар сол дар ҷаҳон беш аз ним миллион зан хангоми ҳомиладорӣ ва валодат вафот карда, зиёда аз як миллион тифл ятим мемонад. Тоҷикистон низ чун узви ҷомеаи ҷаҳонӣ аз ҷунин раванд мустасно нест. Аз ин хотир созмони мазкур ба занон тавсия медиҳад, ки то расидан ба синни балоғат (18 солагӣ) аз таваллуди кӯдак худдорӣ намоянд. Зеро таваллуди бармаҳал ба саломатии зан ва тифли навзод зарар мерасонад.

Баъд аз таваллуд модар бояд тағйиротҳое, ки дар ҷисми вай ба вучуд меояд, барқарор намояд. Муддати барқарорсозии онро илми тиббӣ муосир на камтар аз ду сол муқаррар кардааст. Ғайр аз ин модар дар ин муддат бояд кӯдаки навзодро бо шири ҳеш таъмин намояд. Ин нуқтаро олими барҷастан тоҷик Абӯалӣ ибни Сино низ зикр намуда, навишта буд, ки барои фарзанди солимро ба воя расонидан модар бояд ба ӯ беш аз ду сол шир диҳад. Ҳамин тавр, фосилаи байни таваллуди фарзанд бояд аз 2 сол кам набошад.

Дар тавсияҳои созмони умумичаҳонии таңдурустӣ тавсия мешавад, ки баъд аз таваллуди 4 фарзанд ҳомиладории оянда ба саломатӣ ва ҳаёти модар хатари зиёд дорад. Зеро дар натиҷаи

таваллудҳои пай дар пай, шабҳои бедорхобӣ, нигоҳубини кӯдак саломатии модар, махсусан системаи асаби ӯ то андозае хароб мегардад. Аз ин хотир барои солимии модарон ва хуб ба воя расонидани кӯдакон аз 4 фарзанд зиёд таваллуд кардан тавсия намешавад.

Дар ҷумҳурии мо ба ҳисоби миёна оила аз 7 нафар иборат аст. Шояд сабаби бемории занон, камхунии онҳо, таваллуд намудани кӯдакони бемор низ дар ҳамин бошад. Аз ин хотир зану шавҳар нисбати ин масъала бояд ҷиддӣ андеша намоянд, зеро таваллуди фарзанди зиёд бар зарари саломатии модар ва худи тифл боис мегардад. Падару модар бояд ба назар гиранд, ки оё онҳо имконияти солим ба воя расонидан, хӯрондан, пӯшондан, ҳонондан ва ба шахси бомаърифати ҷомеа шудани фарзандон имкон доранд ё не. Волидон аз рӯи мақоли халқии «Ғами фардору имрӯз бояд хурд» амал намуда, қабл аз таваллуди фарзанди навбатӣ ҳаёти ояндаи онҳоро ҳаматарафа бояд андеша намоянд.

§40. БЕМОРИҲОИ ЧИНСӢ, СПИД ВА РОҲҲОИ ПЕШГИРИИ ОНҲО

Бемориҳои чинсӣ аз қабилӣ сифилис, сӯзук, оташак ва гайра дар натиҷаи алоқаи чинсӣ ба вучуд меоянд. Ҳанӯз 2500 сол қабл аз мелод дар Мисри қадим ва дар маъхазҳои форсӣ ва арабӣ бо унвони «маризи фосикон» маълум буданд. Соли 1527 олими фаронсавӣ Жан Бетанкур истилоҳи бемориҳои венериро дохил намуд. Дар Юнони қадим ба Венера - Зухра чун олиҳаи ишқу муҳаббат эътиқод доштанд. Аз ин хотир беморие, ки дар натиҷаи алоқаи чинсии марду зан ба вучуд меояд бемории венерӣ номиданд. Дар байни мардуми мо чунин бемории чинсӣ бо номи бемории сӯзук бештар маълум аст. Ин беморӣ барои атрофиён бисёр хатарнок аст, зеро он ба воситаи алоқаи чинсӣ ва ҳам ба воситаи микробҳои аз ҷисми бемор ба ҷисми одами солим дохил гардида, зуд паҳн мегардад. Муолиҷа накардан ва пинҳон доштани он узвҳои ботинӣ ва системаи асабро хароб карда, шахси беморро ба марг мерасонад. Занҳои гирифтори бемории венерикӣ фарзандони носолим — қар, кӯри модарзод, шал таваллуд карда, як умр онҳоро ба азоб гирифторменамоянд. Хавфи ин беморӣ дар он аст, ки на танҳо ба воситаи алоқаи чинсӣ, балки дар натиҷаи

тамос – гуфтугӯ, додугирифт низ мегузарад. Бӯсидани шахси бемор, истифодаи анчоми вай, аз қабилӣ сачок, қошук, пиёла сабабгори беморӣ шуда метавонанд. Ашхсе, ки доништа худро табобат намекунад ва боиси паҳн гаштани ин бемории хатарнок мегарданд, ба ҷавобгарии ҷиноӣ кашида мешаванд.

Бемориҳои венерикӣ (ҷинсӣ) табобатшаванда аст. Аз ин хотир хангоми дар олатҳои ҷинсӣ пайдо шудани гадудҳо ва захмҳо, пайдо шудани хоришу сӯзишҳо феврал ба духтур муроҷиат кардан зарур аст. Табибон пинҳон доштани сирри беморро қафолат медиҳанд. Агар беморӣ дар натиҷаи алокаи ҷинсӣ ба вучуд омада бошад, ҳатман номи шарикӣ худро маълум кардан зарур аст, зеро шахси бемор сабабгори паҳн шудани он гашта, ҷандиш нафари дигарро ба ин касалӣ гирифтормекунанд ва боиси бадбахтии онҳо мегардад.

Бемории СПИД проблемаи мубрами рӯз буда, ба тамоми миллатҳо таҳдид менамояд. Эҳтимол то кунун дар тамоми дунё дар ҳудуди аз панҷ то даҳ миллион инсон ба вирусӣ ин беморӣ мубтало шуда бошанд. СПИД системаи муҳофизати бадани инсонро, ки ба бемориҳои гуногун муқобилият менамояд, хароб намуда, боиси марги он мегардад. Имконияти табобати ин беморӣ ҳанӯз маълум нашудааст. Кӯдакони зиёде бо вирусӣ СПИД ба дунё меоянд. Миллионҳо нафари онҳо дар асари ин беморӣ ятим мемонанд.

Дар айни замон мубориза алайҳи ин беморӣ, омӯзишу маълум намудани беморони гирифтори вирусӣ СПИД давом дорад.

Аз ин рӯ, мардуми тамоми кишварҳо бояд бидонанд, ки ҷи гуна аз ин беморӣ ва паҳн гардидани вирусӣ он пешгирӣ намудан мумкин аст.

Омили бемории СПИД вирусест, ки системаи муҳофизати баданро хароб менамояд. Ашхоси ба ин беморӣ мубтало аз он сабаб нобуд мешаванд, ки ҷисми онҳо ба бемориҳои муқобилият карда наметавонанд.

Тамоми ашхосе, ки дорон вирусӣ СПИД мебошанд, гирифтори беморӣ нагардидаанд, лекин ҳар кадоми онҳо ашхоси дигарро ба ин касалӣ гирифтормекарда метавонанд.

СПИД аломатҳои ошкор ва нишондиҳандаи аниқе надорад. Гирифтормонӣ чунин беморӣ мумкин аст, ки қомилан тансиҳату

бардам намоянд. Шахсоне, ки ба саломатии худ шубҳа доранд, ҳатман бояд барои муолиҷа ба маркази ташҳиси СПИД муроҷиат кунанд. Барои онҳое, ки гирифтори вируси ин беморӣ ҳастанд, тавсия медиҳем, ки ба духтур муроҷиат карда, рохҳои пешгирии ва ба дигарон ворид накардани онро биомӯзанд.

Вируси СПИД ба чанд роҳ аз як шахс ба шахси дигар сироят карданаш мумкин аст:

- аз тариқи интиқоли хун;
- алоқаи чинсӣ;
- сӯзандору.

Ин вирус метавонад аз мард ба мард, аз мард ба зан ва аз зан ба мард сироят намояд.

Агар ба шахси гирифтори бемории СПИД сӯзандоруро истифода намуда, онро хуб начӯшонанд (дезинфексия) ва ба шахси солим аз он сӯзан истифода намоянд, боиси интиқоли беморӣ мегардад.

Ҳангоми гузаронидани хуни як шахс ба шахси дигар (агар яке аз онҳо ба вируси СПИД гирифтор бошанд) низ вируси он сироят мекунад.

Аз занони гирифтори бемории СПИД ба кӯдаки дар бати буда ё кӯдаки навзод ҳам мегузарад.

Ҳангоми наздик будан, даст додан, бӯсидан, сулфа кардан, атса задани ашхоси вирусдор боиси интиқоли он намегардад. Ба воситаи анҷомҳо, аз қабилӣ қошук, коса, пиёла, сачоқ, инчунин хавзҳои оббозӣ, ҳаммомҳои умумӣ ва ғ. ба дигарон намегузарад.

Барои пешгирии паҳн нагардидани СПИД дар бештари мамолики ҷаҳон сӯзандорҳои як бор истифодашаванда ба қор бурда мешаванд. Ба кӯдаконе, ки дар соли аввали ҳаёт вакцинаҳо мегузаронанд, сӯзандорҳои яквақтаро ба қор баранд.

Ҳангоми ба мардум фаҳмонидани ин мавзӯё таъкид намудани ин омилҳо зарур аст:

- алоқаи чинсӣ бояд дар асоси боварӣ ба якдигар ба амал ояд;
- гузаронидани дору тавассути сӯзани начӯшонидашуда (стерилизатсия)- нашуда хатарнок аст;
- занони гирифтори вируси СПИД бояд аз хомилашавӣ худдорӣ кунанд;

— волидон бояд тарзҳои пешгирӣ аз бемории СПИД-ро ба фарзандон биомӯзанд;

— алокаи чинсии бетартибона метавонад ба гирифтории бемории СПИД оварад.

Супориш ва саволҳо:

1. Кадом бемориҳои чинсиро медонед?
2. СПИД чӣ гуна беморӣ аст ва он чӣ хел паҳн мешавад?
3. Онро чӣ хел пешгирӣ намудан мумкин аст?
4. Шумо то хондани ин мавзӯ дар бораи вируси СПИД маълумоте доштед?
  - а). Маълумот доштам.
  - б). Маълумот надоштам.

§41. ДОНИШ ВА БЕХАТАРИИ МОДАРУ ТИФЛИ НАВЗОД

Мувофиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон давлат дар бобати тарбияи атфол, кӯмак ба занон дар аснои валолат, фароҳам сохтани ҳадамоти тиббии давраи ҳомиладорӣ ӯҳдадор мебошад. Дар тамоми маҳалҳои ҷумҳурӣ таваллудхонаҳои ҷиҳозонидашуда мавҷуданд, ки дар онҳо ҳама шароитҳои зарурӣ барои таваллуд ва нигоҳдории саломатии модару кӯдак фароҳам оварда шудааст. Аммо қисме аз модарон ҳангоми таваллуд ва соири марбути он вафот мекунанд.

Барои пешгирӣ аз бемориҳои давраи ҳомиладорӣ ва начоти ҳаёти модару кӯдак лозим аст, ки:

1. Дар давраи ҳомиладорӣ зан бояд мунтазам барои муоина ба духтур муроҷиат намояд, ки ин душвориҳои хангоми таваллуд кам менамояд.

2. Валолат бояд дар муассисаҳои тиббӣ ба амал ояд.

3. Барои пешгирии нохушиҳо хангоми таваллуд онлаҳа бояд аломатҳои наздик шудани валолат ва нишонаҳои хатарноки таваллудро донанд.

4. Зани ҳомиладор ҳамеша бояд ба хӯроки серғизо таъмин бошад ва истироҳат намояд.

5. Риоҳ кардани фосилаи байни ҳомиладорӣ (то 2 сол) ва пешгирӣ намудани ҳомиладорӣ то синни 18 солагӣ.

6. Фароҳам овардани шароити зарурӣ ба инкишофи ҳуби духтарон дар айёми кӯдакӣ ва ҷавонӣ, ки ин боиси кам шудани мушкилиҳои хангоми ҳомиладорӣ ва валолат хоҳад шуд.

Ҳар як зан - модар бояд донад:

Агар зан ҳис намояд, ки ҳомила аст барои пешгирии нохушиҳои давраи ҳомиладорӣ ва валодат бояд хатман ба духтур муроҷиат намояд.

Зани ҳомила ҳамеша бояд дар тахти назорати духтурон бошад.

Фишори хуни зани ҳомила бояд доим тахти назорати духтур қарор гирад. Агар фишори хуни модар баланд бошад ба кӯдак ва худи модар таъсири бад мерасонад.

Камхунии модар ҳам бояд тахти назорати доимӣ бошад, зеро дар ҳолати ба вучуд омадани ногуворие доруҳои махсус фармуда мешаванд.

Духтурон занро барои валодат омода намуда, оид ба кӯдаҳои ширдиҳӣ ва нигоҳубини кӯдак дастур медиҳанд. Ҳамчунин оид ба роҳҳои пешгирии ҳомиладории баъдина маслиҳат медиҳанд.

Ҳангоми ҳомиладорӣ дар кучо таваллуд шудани тифл ва дар вақти зарурӣ ба кӣ муроҷиат намуданро доништан муҳим аст. Агар маълум бошад, ки занро таваллуди мушкилу хатарнок интизор аст, хуб мешуд, ки зан ба таваллудхона пеш аз валодат хобонда шавад. Агар имкони дар шифохона хобондан набошад, чунин занро духтур бояд тахти назорати доимӣ қарор диҳад.

Зани ҳомила, шавҳар ва дигар аъзоёни хона бояд аломатҳои хатарноки валодатро, ки назорати доимии табибонро талаб менамоянд, бидонанд.

Аломатҳое, ки пеш аз ҳомиладоршавӣ бояд ба назар гирифта шаванд:

— аз ду сол кам будани фосилаи таваллуди гузашта;

— модаре, ки ҷаҳор ё аз он зиёдтар фарзанд таваллуд кардааст;

— модаре, ки вазни кӯдаки пешинааш дар вақти таваллуд камтар аз 2 кг бошад;

— модаре, ки дар гузашта кӯдакро пеш аз муҳлат таваллуд карда бошад;

— модаре, ки дар гузашта кӯдаки мурда таваллуд кардааст ё бача партофтааст;

— модаре, ки валодати гузаштааш мушкил анҷом ёфта бошад, ё ба воситаи амалиёти ҷарроҳӣ сурат гирифта бошад;

— зане, ки вазни вай қабл аз валодат на камтар аз 38 кг бошад;

— зане, ки қадаш аз 145 см пастрар аст.

Аломатҳои хатарнок дар ҷараёни ҳомиладорӣ:

— афзоиш наёфтани вазни бадан (ҳангоми ҳомиладорӣ вазни модар бояд ҳадди ақал 6 килограмм зиёд шавад);

— беранг будани сатҳи дохили палакҳои ҷашм (дар ҳолати оддӣ сурх ё гулобиранг аст);

— варами гайритабии пойҳо, бозуҳо ва рӯй.

Аломатҳои, ки ёри таъҷилии тиббиро талаб мекунад:

— хунрезии маҳбал дар ҷараёни ҳомиладорӣ;

— сардардиҳои шадид (аломати фишори баланди хун);

— истифроқи шадид;

— ҳарорати баланд.

Шавҳар ва дигар аъзоёни ҳона ба зани ҳомила бояд шароит фароҳам оранд, ки вай махсусан, дар се моҳи қабл аз таваллуд ҳамарӯза хӯроқи серғизо хӯрда, бештар истироҳат намояд:

— зани ҳомила ниёзманди бехтарин чизҳои мебошад, ки дастраси хонавода аст: аз қабилӣ шир, мева, сабзавот, гӯшт, моҳӣ, тухм;

— агар зан эҳсос намояд, ки ҳомила аст вазни худро бояд санҷад. Дар рафти ҳомиладорӣ ҳар моҳ афзоиши вазн ба ҳисоб гирифта шавад. Кӯшиш шавад, ки пеш аз таваллуди тифл вазни модар аз 10 то 12 килограмм афзоиш ёбад;

— ҳар зани ҳомила бо истифода аз тамоқу ва нӯшидани машрубот ва истифодаи адвияи муҳаддар метавонад ба кӯдаки таваллуднашудаи худ зарар бирасонад. Дар ин давра бе тавсияи табибон истифодаи дорувор қатъиян манъ аст.

Барои тифл ва модар ба нақша гирифтани замони валодат роҳи бехтарини кам кардани хатари ҳомиладорӣ ва валодат мебошад. Хатари ҳомиладорӣ замоне зиёд аст, ки синни модар аз 18 кам ва аз 35 зиёд буда, зан ҳомилиаи ҷаҳорум ва ё бештар аз онро қаблан аз сар гузаронида аст.

Пешгирии таваллуд ҳангоми сукути ҷанин ҳеле хатарнок шуда метавонад. Сукути гайриқонунии, ки аз тарафи шахси тасодуфӣ ва таълим нагирифта иҷро мешаванд, ҳама сол сабабгори марги 100 то 200 ҳазор зан мегарданд.

Таваллуди мувофиқ ва бехатар бештар ба сихатӣ ва омодагии модар вобаста аст.

Супориш ва саволҳо:

1. Барои таъмини бехатарии модарон кадом маслиҳатҳо дода шудаанд?
2. Зан — модари оянда бояд чиҳоро донад?
3. Кадом аломатҳо ҳангоми валодат бояд ба назар гирифта шаванд?
4. Донистани маърифати оиладорию ҳомиладорӣ чӣ аҳамият дорад?

§42. ҲИФЗИ САЛОМАТИИ ТИФЛИ НАВЗОД

Шири модар. Тифлоне, ки шири модар меҳӯранд, дар мукоиса бо кӯдаконе, ки аз гизоҳои дигар истифода менамоянд камтар бемор мешаванд. Аз ин рӯ, истифодаи шири хушк таҳдиди ҷиддие барои сихатӣ ва ҳаёти кӯдакон мебошад. Бисёр модарон ба қобилияти ширдиҳии худ бовар надоранд. Бинобар ин маслиҳати асосии ин бахш метавонад монеи ин таҳдид шуда, боиси рушди солимии кӯдакон гардад:

1

— аз замони таваллуди навзод то синни шашмоҳа ягона гизои бехтарине, ки кӯдак ба он зарурат дорад, шири модар мебошад. Тамоми гизоҳои дигар: шири гов, шири хушк ва шӯрбоҳои хонагӣ назар ба шири модар арзиши камтар доранд;

— ҳатто дар ҳавои гарм ва иқлими хушк шири модар дар худ ба миқдори кофӣ оби зарурӣ барои кӯдакро дорад. Ҷиҳати рафъи ташнагии кӯдак ба оби зиёд ё моеъҳои ширин зарурат нест.

— шири модар тифлро аз исҳол, сулфа, резинш ё зуком ва дигар касалиҳои маъмули кӯдаконе муҳофизат менамояд ва ин хусусан, дар шаш моҳи аввали ҳаёти кӯдак хеле муҳим аст;

— гизоҳо ва нӯшиданиҳои дигар замоне лозим аст, ки синни кӯдак ба 6-моҳагӣ бирасад. То синни 9 ё 10 моҳагӣ қабл аз додани гизоҳои дигар барои кӯдак аввал бояд шири модар дода шавад. Таъмин бо шири модар бояд то синни 2- солагӣ ва дар сурати имкон бештар аз он идома пайдо намояд;

— шир додан ба тифл дар рӯзу шаб ба суръати муқаррарии таъхири мохвора ва ҳомиладорни минбаъда кӯмак менамояд;

— тифли навзод бояд бо шири модар таъмин гардад. Асосан ҳар модар кудрати ширдиҳии навзодашро дорад. Баъд аз таваллуди тифл шир дар пистон зиёд мегардад. Ширдиҳии кӯдаки навзод пас аз ҳар як соат сурат бигирад;

— дар баъзе кишварҳо барои модарон чунин тавсия менамоянд, ки аз фала ё шири гализи зардранги пистонҳо, ки дар чанд рӯзи аввали баъд аз валодат пайдо мешавад, истифода накунанд. Чунин тавсия ва супориш галат аст. Фала барои навзодон муфид буда, онҳоро аз бемориҳои маъмул муҳофизат менамояд. Навзод то вақти омадани шири модар ниёз ба об ва гизои дигар надорад;

— бисёре аз модарон хангоми ширдиҳӣ ба кӯмак зарурат доранд, баҳусус агар тифли нахустин бошад. Дар ин мавридҳо ҳар зане, ки қаблан тифли худро шир додааст, метавонад дар пешгирии ё рафъи мушкилоти маъмулии модари ҷавон кӯмак намояд;

— тақрибан тамоми модарон ба қадри кофӣ шир доранд. Ҳар вақте ки кӯдак пистони модарро бо умеди шир макидан ба даҳан мегирад, ҳатман шир меояд;

— гирияи тифл ҳамеша маънии ба чизе ҳоҷат доштани ӯро намефаҳмонад, балки навозиш ва бағал гирифтаиро бештар меҳаҳад. Баъзе аз кӯдакон танҳо ба хотири оромӣ ба пистон ниёз доранд. Хангоми гурусна будани кӯдак ва истифодаи зиёди пистон шири зиёд пайдо мешавад;

— модароне, ки ба миқдори кофӣ шири худ эътимод надоранд, аксар гизо ва нӯшиданиҳои дигарро низ дар моҳҳои аввали ҳаёт ба кӯдак медиҳанд. Дар натиҷа хангоми истифодаи пистони модар шир камтар пайдо мешавад. Барои пешгирии ин ҳодиса бояд модарон боварӣ дошта бошанд, ки онҳо қобилияти таъмини кӯдакро тавассути шири худ доранд;

— заноне, ки қор мекунанд, ниёзманди руҳсатии мувофиқ дар ҷараёни қор буда, метавонанд аз кӯдаки ҳеш хабар бигиранд.

Ҷиҳати пайдо шудани миқдори кофӣ шири модар зуд-зуд макидани тифл зарур аст;

— аз замони таваллуд ва баъд хангоми ба хӯрок ниёз пайдо кардани кӯдак бояд барояш шири модар дода шавад. Кӯдак ин ниёзмандии худро тавассути гирия изҳор мекунад, ки ин бониси

хурсандист, на сабаби маломат. Зеро мунтазам макидан бастан ва дардманд шудани синаи модарро пешгирӣ менамояд. Агар модар дар баробари шири худ ба кӯдак шири гов, об ё дигар моеъ диҳад, ин сабаби кам шудани миқдори шири ӯ мегардад;

— ба воситаи чӯшак (чочак) хӯрондани об, шир ва дигар моеъҳо сабаби пистони модарро тарк намудани кӯдак шуда метавонад. Макидани чӯшак аз макидани пистони модар фарқ дорад. Дар сурати ба чӯшак одат кардан мумкин аст кӯдак ба макидани пистони модар камтар зарурат эҳсос менамояд.

Макидан аз тариқи чӯшак сабабгори бемориҳои хатарнок ва марғи тифл шуда метавонад;

— додани шири гов, шири сунъӣ, омочи ҷав ва дигар ғизоҳои тифлона аз тариқи чӯшак кӯдакро дар муқобили исҳоли сулфа, резиш, зуком ва дигар касалиҳои муҳофизат карда наметавонад;

— ғизо додан ба воситаи чӯшак метавонад боиси исҳоли гардад, агар зарурате пеш ояд, чӯшак ва шиша қабл аз ҳар истифода бояд ҷушонида шавад;

Ҳар қадар кӯдак бештар бемор шавад, ҳамон андоза эҳтимоли дучоршавӣ ба бемориҳои сирояткунанда зиёд мешавад.

Дар сурати ба шири дигар эҳтиёҷ пайдо шудан, аз пиёла истифода бурдан беҳтар аст. Барои тайёр намудани хӯрок аз шири хушк бояд аз оби ҷушонидан сард истифода шавад.

Ба хотири зиёд намудани миқдори шири гов ва ё шири хушк ба он оби зиёд ҳамроҳ кардан лозим нест. Зиёд ҳамроҳ намудани об қуввати ширро кам мекунад.

Шири гов ва маҳлули хушк агар чанд соат дар ҳарорати ҳона нигоҳ дошта шавад, турш мешавад ва барои истеъмоли кӯдак зарар дорад. Шири модар бошад дар ҳарорати ҳона 8 соат вайрон намешавад ва онро ба кӯдак хӯрондан мумкин аст. Шири модар хусусияти табобатӣ низ дорад ва кӯдаконе, ки то 2 солагӣ шири модарро истеъмол мекунанд ба касалиҳои кӯдаконе гирифта намегарданд. Аз ин хотир макондани пистони модар бояд то соли дуҷуми ҳаёти тифл ва дар сурати имкон бештар аз он идома ёбад.

Агар кӯдак бо сабабҳои гуногун синаи модарро макида натавонад, модар бояд ба кӯдак шираширо ҷӯшида диҳад. Пиёла ё косаеро, ки ширро ба он меҷӯшанд хатман бо оби ҷӯш шустан лозим аст.

§43. ИНКИШОФИ КЌДАК

Кўдак аз таваллуд то синни сесолагӣ бояд ҳар моҳ вази гирад. Агар баъд аз ҳар ду моҳ вази кўдак зиёд нашавад, маълум мегардад, ки кўдак тансиҳат нест. Афзоиши мунтазами вази кўдак ҳар моҳ аломати рушду сиҳатмандии вай мебошад. Дар сурати зиёд нашудани вази кўдак дар зарфи ду моҳ волидон ва кормандони тиб бояд сабаби онро ҷустуҷӯ намоянд. Шояд сабаби бемории кўдак нокофӣ ва паст будани сифати хӯрок бошад. Гузаронидани доруҳои зидди касалӣ (вакسينаҳо) дар соли аввали ҳаёти кудак зарур аст. Дорувор кўдакро аз беморихое, ки боиси хоҳиши иштиҳо мегарданд, муҳофизат менамояд.

Ҳангоми истеъмоли гизоҳои дигар (дар баробари шири модар) баъд аз синни 6-моҳагӣ барои кўдак хатари дигаре таҳдид мекунад, аз ин хотир санҷидани он ки вази кўдак мунтазам афзоиш меёбад ё не муҳим аст. Агар дар тифлӣ аз сесола хурд, бо вучуди хӯрдани гизои хуб афзоиши вази дида нашавад, донишони ҷавоби саволҳои поён муҳим аст:

— оё кўдак дар мўҳлати муайян хӯрок меҳӯрад? (Кўдак бояд рӯзона 5-6 маротиба гизо бихӯрад);

— оё дар хӯрокҳои кўдак гизои хушсифат мавҷуд аст? (Як миқдор равған ва ширинӣ бояд ба хӯроки кўдак илова гардад);

— оё кўдак дар вақтҳои беморӣ аз хӯрдани гизо даст кашадааст? (Кўдакро ҳангоми беморӣ бояд ба кам-кам хӯрдани гизо водор намуда, баъд аз беморӣ ба миқдори хӯрок илова бояд намуд);

— оё кўдак зуд-зуд бемор мегардад? (Ба муолиҷаи тиббӣ мўҳтоҷ аст);

— оё кўдак ба миқдори зарурӣ витамини А истеъмол менамояд? (Кўдак ҳамарӯз ба сабзавоти дорон баргҳои сабз эҳтиёҷ дорад);

— оё кўдак аз ҷушак (чочак) хӯрок меҳӯрад? (Ҷушак ва об мумкин тоза нест, аз ин рӯ ба ивази миқдори кофии шир барояш мӯъён ширин дода шуда бошад);

— об ва гизо тоза нигоҳ дошта мешавад? (Агар не, кўдак бисёр вақт ба касалиҳо гирифта мегардад);

— оё кўдак мубталло ба кирмҳо аст? (Дар он сурат бо нишонҳои духтур барояш давои зидди кирми меъда дода шавад);

— оё кўдак вақти зиёд танҳо мемонад? (Кўдак ба навозиш ва гуфтугӯи бештар зарурат дорад).

Сабт ва қайди вазни кӯдак дар чадвали маҳсули инкишофи кӯдак нишон дода шудааст ва духтурони атфол инкишофи кудакро бояд таҳти назорати хеш қарор диҳанд. Агар вазни кӯдак ҳар моҳ зиёд гардад, ин нишонаи тансиҳати вай мебошад.

Кӯдак баъд аз синни 6-моҳагӣ ба иловаи шири модар ба гизои зиёдатӣ эҳтиҷ дорад.

Ба тифл қабл аз гизоҳои дигар бояд шири модар дода шавад, то ки модар муддати тӯлонӣ шири худро дошта бошад.

Сабзавоти ҷӯшонда ва майда кардашуда аз ибтидои шаб то оғози рӯз камаш як маротиба дода мешавад. Дигар гизоҳои, ки ҷиҳати ҷудо кардани тифл аз шир ба кор мераванд ба он илова мегарданд.

Кӯдак ҳар чи қадар аз гизоҳои гуногун истифода намояд барояш муфид аст.

Тифли то синни сесола дар як рӯз бояд 5 ё 6 маротиба гизо истеъмол намояд.

Меъдаи тифл аз меъдаи калонсолон ҳурдтар аст. Аз ин рӯ як тифл наметавонад монанди калонсол ба миқдори зиёд дар як вақт гизо истеъмол намояд, лекин тифл дар муқоиса ба ҷисми худ ба энергияи бештар эҳтиҷ дорад. Дар субҳ ба гизои нарми кӯдак сабзавоти майдашуда ва миқдори қами равшан ё ширинӣ илова кардан шарт аст.

Гизои ҷанд соат пеш тайёр карда набояд ба кӯдак дода шавад, зеро микробҳо метавонанд дар он пайдо шуда, боиси бемории кӯдак гарданд. Аз ин ки пӯхтаи гизо барои тифл рӯзона 5 ё 6 маротиба умуман номумкин аст, дар фосилаи байни гизоҳои сегона бояд барои кӯдак хӯрокҳои хушк ё ҷузъӣ, монанди меваҷот, нони хушк, қулча, печение, донаи мағз ва дигар гизоҳои тоза дода шавад.

Тифли то синни сесола ба миқдори қами ширинӣ ё равшан зарурат дорад. Гизои оила бояд тавре ба роҳ монда шавад, ки зарурати ҳосил инкишофи тифлро таъмин намояд. Ин ба он маънӣ аст, ки сабзавоти майдакардашуда ба миқдори қами ширинӣ, маска, равшани наботот, ҷуворӣ ё мағзи майдашуда ба хӯроки оддӣ кӯдак илова гардад.

Организми кӯдак ба гизоҳои аз витамини А бой зарурат дорад.

Дар ҷаҳон ҳамасола бештар аз 200 ҳазор кӯдак ба иллати дар баданашон кам будани витамини А бинони худро аз даст

медиханд. Ҳамчуини витамини А кӯдакро дар муқобили дигар бемориҳо ва исҳоли муқофизат менамояд. Аз ин рӯ, витамини А як ҷузъи гизои рӯзмарраи ҳар кӯдак бошад.

Манбаъи витамини А ин ширин модар, сабзавот, афлесун, лиму, мевачот, сабзӣ ва гайра мебошад.

Витамини А дар натиҷаи исҳоли ӯ сурҳакон аз бадани кӯдак хориҷ мешавад. Инро бо ширинӣ, додани сабзавот ва мевачот ҷуброн намудан лозим аст.

Яке аз муҳимтарин вазифаи волидон маҳорати мубориза алайҳи бемориҳо аст, то ки боиси таъхири нашъунамои тифл нагардад. Ҳангоми беморӣ, баҳусус бемории исҳоли ӯ сурҳакон иштиҳо гирифта, миқдори ночизи гизо истеъмол мешавад.

Агар чунин ҳолат дар як сол чанд маротиба такрор ёбад, боиси таъхири нашъунамои кӯдак хоҳад шуд. Пас кӯдаки беморро ба ҳӯрдан ва нӯшидан ташвиқ намудан лозим меояд. Агар кӯдак аз ҳӯрдан худдорӣ намояд, ин кор бисёр мушкил мешавад. Аз ин рӯ, ба кӯдак гизоҳои нарму ширинро ба миқдори кам чанд маротиба бояд ҳӯронанд.

Агар кӯдак иштиҳо надошта бошад хатман ба духтур муроҷиат кардан лозим аст.

То яқсолагӣ тамоми дорувории муқофизатӣ (вакцинаҳо) ба кӯдак гузаронида шаванд. Дастҳо, маводи ҳӯроқа, ошпазхонаро пок нигоҳ доштан лозим аст.

Бо кӯдак ҳарчи зиёд бозӣ карда, ўро навозиш намудан лозим, зеро ин барои инкишофи ҷисмонӣ, ақлӣ ва равонии кӯдак муҳим аст.

Кӯдак дар баробари заруратҳои ҷисмонӣ ба ду навъ зарурати дигар низ эҳтиёҷ дорад, ки ин ба ҷиҳати инкишофи ақлӣ ва равонии вай аҳамияти ҳаётан муҳим дорад: зарурат ба иртибот ва вобастагӣ.

Кӯдакон ба ашҳоси калонсоле, ки онҳоро нигоҳубин мекунанд, робитаи наздики дӯстона доранд. Кӯдак аз тифлӣ тавассути меҳру муҳаббат метавонад бо кӯдакони дигар ва калонсолон робита намояд. Ин гуна робита ва эҳсос, ки кӯдакон онро мецоҳанд ва дӯст медоранд, ба инкишофи ҳамаҷарафани онҳо аҳамияти ҳаётӣ дорад. Ин робита асоси пайдоиши ҳиссиёт, эътимод ба нафс, қудрати созиш бо дигарон ва дунёи атрофи кӯдакро ташкил медиҳад. Муносибати волидон ба тифл таъсири мусбат ӯ манфӣ расонида метавонад. Аз тарафи дигар тифл дар

боран он ки кадом амал дурусту кадомаш нодуруст маълумоти муайян пайдо менамояд.

Қаҳру газаб ва асабоният дар оила ба инкишофи рӯҳии кӯдак таъсири бад мерасонад.

Зарурат ба ҳаракат ва ангишиш. Ақли кӯдак монанди бадани вай ба нашъунамо зарурат дорад. Се «гизои» муҳим: забон, бозӣ ва муҳаббат нашъунамои ақро ташкил медиҳанд. Тифл аз мохҳои аввали зиндагӣ ба шунидани суҳанҳои зиёд эҳтиёҷ дорад, аз ин рӯ уро дар оғӯш гирифта бо вай ҳар чӣ бештар хандидан ва гап задан лозим аст. Аз тарафи дигар ба вай гӯш карда, кӯшиш намудан лозим аст, ки ба воситаи садо ва ҳаракатҳо посух бидиҳад. Кӯдакон мекӯшанд, ки бо дигарон алоқа барқарор намуда, сӯҳбат намоянд, бо онҳо биханданд ва табассум кунанд ва билохир ба саволхояшон ҷавоб дода аз онҳо ҷавоб бихоҳанд.

Бетаваҷҷуҳӣ тифлро нороҳат мекунад. Тифле, ки дар таҷриба қалон мешавад, алоқа бо дигаронро аз даст дода, иштихояш кам мегардад ва мумкин аст, ки нашъунамои ҷисмонӣ ва ақлии вай ба таъхир афтад.

Кӯдакон ҳангоми иҷрои бозӣ меомӯзанд, бинобар ин онҳо дар ҷараёни нашъунамо ба озодӣ, ҷустуҷӯи ашё ва бозӣ зарурат доранд. Бозии гуногун яке аз муҳимтарин ҷузъҳои нашъунамои онҳо мебошад.

Аз тарафи дигар бозӣ ба инкишофи маҳорати ақлӣ, иҷтимоӣ ва ҷисмонии кӯдак кӯмак менамояд. Ташвиқи атфол ба бозӣ ва омода намудани анҷомҳои бозӣ яке аз муҳимтарин ҷиҳатҳои тарбияи атфол мебошад. Қуттиҳои ҳолӣ ва ё дигар ашёҳои хонагиро ҳамчун анҷомҳои бозӣ истифода бурдан мумкин аст. Бозии ҳаёли (масалан, вақте ки атфол нақши калонсолонро бозӣ менамоянд) барои инкишофи кӯдак бисёр муҳим мебошанд.

Барои инкишофи қудрати ибтикор ва созиандагии атфол бояд ба онҳо кӯмак расонида шавад. Ин кор дар шароите ба анҷом расад, ки кӯдакон имконияти дарёфти роҳҳои ҳалли мушкилотро пайдо намоянд.

Ҳондани таронаҳо, аз ёд кардани шеърҳо, рамкашӣ ва бо садои баланд ҳондани қиссаҳо барои инкишофи ақлии кӯдак кӯмак намуда, барои ҳондану навиштани ёд гирифтани вай кӯмак мерасонад.

Барои солим ташаккул ёфтани кӯдакон ба таҳсин ва дастгирӣ кӯшишхояшон эҳтиёҷ доранд.

Савол ва супориш:

1. Чанд маслиҳати муҳими инкишофи тифлро шарҳ диҳед.
2. Иртибот ва вобастагӣ дар инкишофи ақлӣ ва равонии кӯдакон чӣ аҳамият доранд?
3. Се «ғизои» муҳим дар инкишофи ақлро номбар кунед?
4. Додари (хоҳари) хурдсоли то дусолаи шумо кадом калимаҳоро истифода мебарад?

§44. БЕМОРИҲОИ КӮДАКОН ВА ТАДБИРҲОИ ПЕШГИРИИ ОНҲО

1

Гузаронидани дорувор (вакцинаҳо) бадаירו аз бемориҳои хатарнок муҳофизат менамоянд. Эҳтимоли гирифтӣ шудан ба бемориҳо ва марги кӯдакони вакцинанагирифта чандин маротиба бештар аст. Таъбиқи вакцинаҳо ба воситаи сӯзандору сабаби тавлиди муофият дар бадани тифл мегардад. Вакцинаҳо қобилияти зиддияти бадани кӯдакро ба муқобили бемориҳои пурқувват менамоянд. Гузаронидани вакцина хангоми ба беморӣ гирифтӣ шудани кӯдак ғоида мебахшад.

Эҳтимоли гирифтӣ шудан ба бемории сурхакон ва сулфай кабудак дар кӯдаке, ки вакцина гузаронида нашудааст, чандин маротиба бештар аст. Ин беморӣ боиси марги кӯдак шуда метавонад. Ҳатто бадани кӯдаконе, ки баъд аз ин беморӣ шифо меёбанд, заиф гашта ба дигар бемориҳои зуд-зуд гирифтӣ мешаванд, ки он оқибат сабаби марги кӯдак шуда метавонад.

Сурхакон ҳамчун омил инкишоф наёфтани кӯдак, ақибмонии инкишофи ақлӣ ва ҷисмонӣ мегардад. Кӯдаке, ки вакцина нагирифтааст, ба вируси бемории фалачи атфол гирифтӣ мешавад.

Микроби кузоз дар захмҳо рушд намуда, аксар ашхоси ба ин беморӣ мубталошуда (вакцина нагирифта)-ро ба ҳалокат мерасонад.

2

Гузаронидани вакцинаҳо амали зарурӣ ва ҳатмӣ аст. Тамоми вакцинаҳо дар соли аввали ҳаёти кӯдак бояд гузаронида шаванд. Қисми зиёди марги атфол аз сулфай кабутак, сеяки ҳодисаҳои фалачи кӯдакони аз сурхакон пеш аз синни яксолагӣ воқеъ мегардад.

Давра ба давра ба кӯдакон гузаронидани вакцина муҳим ва зарур мебошад, дар акси ҳол таъсири вакцинаҳо муфид нахоҳад буд. Баъзе вакцинаҳо бояд фақат як бор гузаронида шаванд, гурӯҳи дигари вакцинаҳо бояд се маротиба гузаронида шаванд ва байни ҳар як давр бояд чор ҳафта фосила бошад.

Чизи муҳиме, ки тамоми волидон бояд бидонанд, ин дар соли аввали ҳаёт панҷ маротиба барои қабули мукаммали вакцинаҳо ба духтурхонаи кӯдакон бурдани тифл аст: вакцинаи бемории сил (туберкулёз) бояд ҳангоми таваллуд ва ё зуд баъд аз таваллуд гузаронида шавад. Аввалин меъёри вакцинаи полиомелит ё фалаҷи атфол дар ҳамин давр дода мешавад. Волидон бояд кӯдакони дар ҳафтаи шашум барои гузаронидани аввалин давраи вакцинаи гулӯзиндонак (дифтерия), сулфан кабутак ва кузоз ба дармонгоҳ баранд. Ин се вакцина ба номи БСЖ ёд мешаванд ва онҳо дар як вақт ба кӯдак гузаронида мешаванд. Волидон бояд кӯдакони дар ҳафтаи 10 ва 14 ду рӯз барои қабули вакцинаи БСЖ ба духтурхона баранд.

Як миқдор вакцинаи бемории фалаҷ низ бояд дар ин давра барои кӯдак дода шавад. Кӯдакро барои қабули вакцинаи сурхакон баъд аз 9 моҳагӣ ба шифохонаи атфол бурдан лозим аст, зеро сурхакон аз ҳатариноктарин бемории давраи кӯдакӣ мебошад. Кӯдакон дар чанд муддати аввали ҳаёти худ ба муқобили ин беморӣ як навъ табиӣ мубориза мебаранд, лекин баъди ҳафт ё нӯҳмоҳагӣ таъсири он суст мешавад.

Агар қабули вакцинаҳо дар соли аввали ҳаёти кӯдак амалӣ нагашта бошад, онҳоро баъдтар гузаронидан лозим аст.

Замони гузаронидани вакцина барои кӯдакон

Синну сол	Беморӣҳое, ки муқобили он вакцина гузаронида мешаванд
замони таваллуд	сил ва полиомелит
6 ҳафтагӣ	дифтерия, сулфан кабутак, полиомелит
10 ҳафтагӣ	дифтерия, сулфан кабутак, полиомелит
14 ҳафтагӣ	дифтерия, сулфан кабутак, полиомелит
9 моҳагӣ	сурхакон (дар баъзе кишварҳо аз 12 то 15 моҳагӣ)

Дар баъзе кишварҳо замони гузаронидани вакцина фарк мекунад.

3

Дар вақти беморӣ вакцина гузаронидан хатар надорад.

Волидон аз вакцина гузаронидан метарсанд, сабаб дар он аст, ки рӯзҳои аввали гузаронидани вакцина кӯдак таб мекунад, ба сулфа, резиш ва дигар бемориҳои ҷузъӣ гирифта мешавад. Коркунони тиб мумкин чунин тавсия намоянд, ки ба кӯдакони бемор вакцина гузаронидан мумкин нест, лекин ин тавсия нодуруст мебошад. Собит шудааст, ки вакцина намудани кӯдаке, ки ба бемории ҷузъӣ мубтало аст, хатаре надорад. Агар хатари шадиди бемориҳои сурхакон ё сулфани кабутак мавҷуд бошад, барои вакцина намудани кӯдак аз ҳар фурсати муносиб истифода бурдан лозим аст.

Баъд аз гузаронидани вакцина кӯдак шояд ҳарорат пайдо кунад, дар баданаш дончаҳои сурх ё захмча пайдо шаванд. Дар ин ҳолат ҳам бояд барои кӯдак ба миқдори зарурӣ гизо дода шавад, хусусан шири модар муфид аст. Агар бемории кӯдак шиддат гирад ва то се рӯз давом кунад, дар ин ҳолат бояд кӯдак ба шифохона ҳобонда шавад.

4

Запони аз 15 то 44 сола бояд ҳатман ба муқобили қузоз вакцина қабул намоянд.

Дар бисёр кишварҳои ҷаҳон замон дар шароити ғайритиббӣ таваллуд менамоянд. Дар чунин шароит эҳтимоли гирифташавии модар ва кӯдак ба бемории қузоз, ки омилҳои асосии марги навзод мебошад, хеле зиёд аст. Аз ҳар сад нафар кӯдаке, ки модарашон муқобили қузоз вакцина нагирифта бошанд, як нафар дар натиҷаи беморӣ ҳалок мегардад.

Микроби қузоз дар захмҳои нопок инкишоф менамояд. Ин ҳодиса ҳангоме воқеъ мешавад, ки банди нофи навзод бо корди нопок бурида шавад ё чизи нопоке дар болои нофи буридашуда гузошта шавад.

Модаре, ки ба муқобили қузоз вакцина нагирифта бошад, ҳаёти вай низ зери хатари бемории қузоз қарор мегирад.

Модарон метавонанд бо гирифтани вакцинаи кузоз қабл ва ё хангоми ҳомиладорӣ худ ва навзодро аз ин бемории хатарнок муҳофизат намоянд.

Агар зан қаблан вакцина нагирифта бошад, хангоми пайдо шудани аломатҳои ҳомиладорӣ бояд ҳар чӣ зудтар миқдори зарурии вакцинаро қабул намояд. Миқдори дуҷум баъди чор ҳафтаи аввал ва миқдори сеюмро пеш аз ду ҳафтаи охири ҳомиладорӣ қабул кардан лозим аст. Ин се вакцина модар ва тифли навзодро муддати панҷ сол аз бемории кузоз муҳофизат менамояд. Донишҷӯи вакцина ва мавриди қабули он барои ҳар як модар шарт аст.

Супориш:

1. Чор маслиҳати асосии татбиқи вакцинаҳоро шарҳ диҳед.

ИСҲОЛ

Исҳол боиси аз даст додани моеъи бадан буда, дар ҳаҷон ҳар сол тақрибан сеюним миллион кӯдакҳо ба марг гирифта мекунанд. Илова бар ин исҳол омили асосии рахити (инкишофи нодурусти устухон) кӯдак низ мебошад.

Омили асосии пайдо шудани бемории исҳол риоя накардани қоидаҳои тозагӣ, гигиению санитарӣ ва набудани оби тозаи нӯшиданӣ мебошад.

Шаш маслиҳати асосии ин бахш метавонад волидон ва ҷомеаҳо дар қисмати пешгирии марг аз бемории исҳол ёри расонад.

1

Исҳол дар натиҷаи ба миқдори зиёд хориҷ кардани моеъи бадани тифлон ба вучуд омада, боиси марги онҳо мешавад. Бинобар ин ба тифле, ки ба бемории исҳол гирифта шудааст, миқдори зиёди моеъ дода мешавад. Исҳол бемории хатарнок аст. Тақрибан аз ҳар дусад кӯдаке, ки ба бемории исҳол гирифта мешавад як нафари онҳо вафот мекунанд. Аз ин рӯ, хангоми саршавии исҳол бо додани миқдори зиёди нӯшокиҳо: шири модар, ҷой, оби мева, омоч, шӯрбо, оби биринҷ ва ғ. моеъи хориҷшударо ҷуброн кардан мумкин аст.

Дар дорухонаҳо, дӯконҳо ва марказҳои тиббии ҳамаи кишварҳо барои кӯдакони гирифтори бемории исҳол нӯшиданиҳои махсус мавҷуданд. Ин нӯшиданиҳо дар ҳалтачаҳо ба шакли ҳокан намак - бо номи OPS мавҷуданд. Ба он бояд миқдори муайяни оби тоза илова гардад. Ин хоқаҳои намакӣ аз як тараф барои табобат ва ҷуброни моеъи бадан истифода шаванд, аз ҷониби дигар онҳо барои пешгирии зоеъ нарафтани моеъи бадан кӯмак мерасонад. OPS-ро бо моеъҳои дигар, аз кабили шир, шӯрбо, оби мева ва нӯшиданиҳои дигар омехта кардан мумкин нест.

Барои табобати исҳол ҳашт қошук шакар ва як қошук намакро дар як литр оби тоза омехта намуда, нӯшобан хубе тайёр кардан мумкин аст.

Дар сурати набудани ин нӯшокиҳо аз оби меваи тоза, ҷойи камранг, оби ҷӯшонидани сардшуда истифода мебаранд.

Нӯшоба бояд тавассути пиёла ба кӯдак дода шавад, чунки пок нигоҳ доштани шиша ва ҷӯшак мушкил аст. Дар сурате, ки кӯдак истифрӯғ намояд, баъд аз 10 дақиқа дубора ба вай нӯшоба додан лозим аст. Нӯшоба бояд охиста, ба миқдори кам дода шавад.

Нӯшонидани моеъи зиёд бояд то вақте идома ёбад, ки исҳоли кӯдак катъ гардад. Ин кор аз се то панҷ рӯзро дарбар мегирад.

Агар кӯдаки ширхора ба бемории исҳол гирифтور шавад, додани шири модарро (агар имкон бошад) зиёд кардан лозим. Агар кӯдак аз пистони модар истифода карда натавонад бехтар аст, ки онро ҷӯшида ба воситаи пиёлаи пок ба вай диҳанд.

Агар кӯдак аз шири хушк ё шири гов истифода намояд, дар ин сурат ба он оби тоза илова намудан зарур аст.

2

Ҳангоми бемории исҳол кӯдак ба гизои бештар зарурат дорад. Аксар вақт ҳангоми идома ёфтани исҳол барои кӯдак истеъмоли кардани гизо ё нӯшиданиро манъ мекунанд, ки чунин тавсия ғалат аст. Баръакс, гизо дар ҳолати беморӣ аҳамияти калон дорад. Қабул накардани гизо ҷисми кӯдакро лоғар намуда, қудрати муковимати баданро паст мекунад.

Кӯдаки гирифтори бемории исҳол камии шитҳои мегардад, бинобар ин дар ибтидо ба вай хӯрок додан бисёр мушкил мегардад. Ба кӯдак миқдори ками гизоҳои дилкашро мунтазам хӯрондан лозим аст.

Барои атфоле, ки хӯрокҳои саҳт меҳӯранд, бояд ғизоҳои нарм ва майдашуда таҳия гардад, ки дар таркиби онҳо лубиё, гӯшт ё моҳии хуб пухташуда бошанд. Аз рӯи имкон як ё ду қошуқи равған ба он илова гардад. Ҳамчунин чурғот ва мевачот барои атфол муфид аст. Ғизоҳо бояд тоза буда, рӯзона панҷ-шаш маротиба дода шаванд.

3

Агар исҳол шадид бошад, ҳатман ба муассисаи табобатӣ муроҷиат кардан лозим аст.

Дар мавридҳои зерин волидон бе таъхир бояд ба беморхона муроҷиат намоянд:

- агар қудак моеъи баданашро аз даст диҳад;
- чашмонаш фуру нишинад;
- ҳангоми ғиря ашк нарезад;
- ҳарорат дошта бошад;
- иштиҳо надошта, пайваста истифроғ кунад;
- соате чанд маротиба қои хобашро тар кунад;
- хун истихроҷ кунад.

Агар аломатҳои фавқулзикр дар бадани кӯдак зоҳир гарданд, фавран ба духтур муроҷиат кардан лозим аст. Дар айни замон кӯшиш кардан лозим, ки кӯдак миқдори зиёди моеъро истеъмол намояд.

4

Баъд аз бехтар шудани аҳволи тифл ӯ муддати як ҳафта барои пурра барқарор намудани саломатиаш ба ғизои бештар эҳтиёҷ дорад. Иштиҳои хуб метавонад бемориро баргарараф намояд. Кӯдак ҳамон вақт комилан сиҳатшуда доништа мешавад, ки вази пеш аз бемориашро барқарор намояд.

Аз меъёри муқаррабӣ зиёд додани шири модар барои бехтар шудани тифл ёрӣ мерасонад.

5

Барои табобати бемории исҳол бидуни тавсияи духтур ягон ҳел дору ва даво бояд истифода нагардад. Аксаран давоҳо барои исҳол бефоидаанд ва ё ин ки зарар доранд. Исҳол, маъмулан дар зарфи чанд рӯз худ ба худ баргарараф мегардад. Хатари асосиро на

Тамоми волидон бояд бидонанд, ки дар мавриди сулфа ва зуком кадом корро бояд анҷом бидиҳанд ва кадом вақт ба кормандони тиб барои ёри мурочиат намоянд. Айни замон дар тамоми муассисаҳои соҳаи тиб бояд доруҳои дастрасу арзон барои пешгирии бемории варами шуш мавҷуд бошад.

Агар дар баробари сулфидан нафаскашии кӯдак аз ҳадди маъмул вазнин ва босуръаттар бошад ҳаёти вай тахти хатар аст ва дар ин ҳолат кӯдакро ҳарчи зудтар ба шифохона бурдан лозим аст.

Сулфа, зуком, гулӯдард, омадани об аз бинӣ одатан худ ба худ хуб мешаванд, вале гоҳо ин бемориҳо ба варами шуш мубаддал шуданашон мумкин аст, ки ба ҳаёти кӯдак хатари зиёд меорад. Марғи миллионҳо тифлоно, ки аз варами шуш талаф мегарданд пешгирӣ кардан мумкин аст. Волидон бояд бидонанд, ки сулфа ё зуком ба ҳаёти кӯдак хатар дорад ва аз ин хотир бояд ба духтур муроҷиат намоянд.

Кӯдакони ро, ки сулфа мекунанд, дар мавридҳои зерин ғавран ба табобатхона бурдан лозим:

— нафасгирии кӯдак аз меъёри маъмулӣ зиёд бошад (бештар аз 50 нафас дар як дақиқа);

— хангоми нафас кашидан қисмати поёни қафаси синаи кӯдак баланд шуда ба тарафи поин кашида шавад;

— агар кӯдак чизеро нӯшида натавонад.

Агар нафаскашии тифл сабук бошад сулфа, зуком, омадани об аз биниро дар хона, бе истифодаи доруҳо табобат намудан мумкин аст. Бештари давоҳое, ки барои сулфа ва зуком тавсия мешаванд, фоидае намебахшанд ва баръакс зарар мерасонанд.

Кӯдаконе, ки шири хушк истеъмол мекунанд назар ба кӯдакони шири модарро истеъмолкунанда ду баробар зиёдтар дучори касалии варами шуш мешаванд. Бинобар ин бори дигар таъкид мекунем, ки кӯдак дар 6 моҳи аввал бояд танҳо шири модарро истеъмол кунад.

Эҳтимоли ба бемории шадиди варами шуш ва марғирифтӣ шудани кӯдаконе, ки хӯрокашон хуб аст, камтар аст.

Витамини А, мева ва сабзавот бемории варами шушро пешгирӣ менамояд.

Татбиқи вакцинаҳо қабл аз як солагии кӯдак гузаронида шавад. Ба ин тартиб кӯдак аз бемориҳои шадиди роҳи нафас, ба монанди сулфа, сил ва сурхакон муҳофизат мешавад.

Кӯдакони ширхор метавонанд шаб бо модари худ бихобанд, кӯдакони калонтар ва аз шири модар ҷудошуда ба танҳо хоб рафтан одат намоянд.

3

Ба кӯдаке, ки сулфа ё зуком дорад бояд зиёдтар нӯшокӣ дода шавад.

Тачзияи кӯдаки ширхоран сулфа ва зукомдошта мумкин аст мушкил бошад. Он аз як тараф баданро дар муқобили бемориҳо устувор менамояд ва аз тарафи дигар сабаби рушди кӯдак мегардад.

Сари вақт поку тоза намудани бинии кӯдак барои мақдани пистонҳои модар кӯмак менамояд.

Кӯдакони ширхор бояд ба хӯрдани миқдори ками хӯрокиҳои дигар низ ташвиқ карда шаванд. Нахӯрдани гизо ҳангоми беморӣ ва аз даст додани иштиҳо, сабаби паст шудани инкишофи кӯдак мегардад. Баъди сиҳат ёфтан ба кӯдак бояд рӯзона як маротиба гизои зиёдтарӣ дода шавад. Тифл вақте комилан сиҳат хоҳад шуд, ки вазни вай ба вазни пеш аз беморӣ баробар гардад.

4

Кӯдаки сулфа ё зукомдошта бояд гарм нигоҳ дошта шавад. Ҳарорати бадани кӯдакони навзоду хурдсол ба осони зоеъ мегардад, аз ин рӯ лозим аст, ки онҳоро гарм нигоҳ доранд. Лекин кӯдакро аз ҳад зиёд печонидан ҳам лозим нест.

Ҳарорат на ҳамеша нишондиҳандаи бемории ҳатарнок мебошад. Агар кӯдак таб дошта бошад, ба вай давоҳои пасткунандан таб дода мешавад.

Бинии кӯдак бояд мунтазам, махсусан пеш аз маконидан ва хобонидан тоза карда шавад. Кӯдакони хурдсол бояд бештар бо шикам дароз кашанд. Ҳавои намнок ва бӯхори оби гарм метавонад нафаскашии кӯдакро осон намояд. Ҳавои ҳонае, ки кӯдак дар он меҳобад, бояд рӯзона ду се маротиба тоза карда шавад ва дар он ҷо тамоку кашидан мумкин нест. Ашхосе, ки ба сулфа ва резин гирифтаганд, бояд ба кӯдак наздик нашаванд ва дар ҳолати

сулфидану атса задан бо даструймол даҳону бинии худро пӯшонанд.

МУҲОФИЗАТИ ТИББӢ

Омили бемориҳо ва марги хурдсолон микробҳои мебошад, ки ба воситаи об ва хӯрок ба даҳони кӯдак дохил мешаванд.

Панҷ маслиҳати асосии ин бахш метавонад ба оилаҳо ва ҷомеа дар пешгирӣ аз пахншавии микробҳо ва кам шудани бемориҳою ҳодисаҳои марги кӯдакон ёри расонад.

Ин маслиҳатҳо вақте муассир буда метавонанд, ки агар тамоми ҷомеа аз рӯи онҳо амал намоянд.

Агар ҳочатхонаҳо озода, оби нӯшидани тоза ва меъри ниғаҳдорни маводи хӯрока риоя нашаванд, пешгирӣ намудани пахншавии микробҳо бисёр мушкил мегардад.

Аз ин рӯ, лозим аст, ки давлат ба ҷамъият аз рӯи имкон дар сохтани ҳочатхона ва кубурҳои об кӯмаки моддӣ расонад.

1

Баъди аз ҳочатхона баромадан, пеш аз хӯрок хӯрдан шустани дастҳо бо собун паҳн шудани бемориҳоро пешгирӣ менамояд.

Шустани дастҳо бо собун микробро нобуд карда, ба воридшавии онҳо ба маводи хӯрока монеъ мегардад.

Кӯдакон аксар дастони худро ба даҳони худ мебаранд, аз ин рӯ лозим аст, ки дастони кӯдак зуд-зуд ва махсусан пеш аз хӯрок шуста шаванд.

Рӯии кӯдакро рӯзона хатман як бор шустан лозим аст.

2

Истифода аз ҳочатхона имкон медиҳад, ки пайдо ва паҳн гардидани баъзе бемориҳоро пешгирӣ намоянд. Ҳар як оила барои истифодаи худ бояд ҳочатхона дошта бошад. Истифода аз ҳочатхона имкони паҳн гардидани микробҳоро кам мекунад. Иллати бисёри бемориҳо, махсусан исхолро микробҳои ташкил медиҳад, ки дар маводи гизоии инсон ёфт мешаванд. Агар ин микробҳо ба об, хӯрок, зарфҳо ва ошпазхона интиқол шаванд, дар ҳолати риоя накардани меъёрҳои тозагӣ онҳо ба шахс гузашта, ба беморӣ гирифта мекунад.

Бинобар ин, ҳатто кӯдакони хурдсолро низ барои рафъи ҳочат ба ҳочатхона бурдан лозим аст. Агар кӯдак дар ҷои дигар рафъи ҳочат карда бошад онро ҳатман ба ҳочатхона партофтаи ё зери хок кардан даркор аст. Ҳочатхона ҳамеша тоза нигоҳ дошта шавад, то ки маркази паҳншавии микробҳо нагардад.

3

Истифодаи оби тоза инсонро аз бисёр бемориҳо муҳофизат менамояд.

Оилаҳое, ки аз оби кубур (водопровод) истифода менамоянд, камтар бемор мешаванд.

Оилаҳое, ки имконияти истифодаи оби кубур (водопровод)-ро надоранд, ба таври зайл метавонанд оби нӯшиданиро аз микробҳо муҳофизат намоянд: агар аз оби ҷох истифода намоянд, даҳони ҷох бояд пӯшида нигоҳ дошта шавад. Ҳочатхона аз манбаи обе, ки он барои нӯшидан, шустушӯӣ, пухтани хӯрок истифода мешавад дар масофаи дуртар сохта шавад. Зарфҳо ва дигар анҷомҳои обгирӣ доимо тоза нигоҳ дошта шаванд. Инчунин ҳайвонот низ аз он дур нигоҳ дошта шавад.

4

Оби нӯшидани агар соф ҳам бошад, микроб дорад. Оби поктарин оби кубур мебошад. Эҳтимоли мавҷудияти микробҳо дар дигар манбаъҳои об чандин маротиба бештар аст. Ҷӯшонидани об микробҳоро нобуд месозад. Аз ин рӯ оби хавҷо, ҷӯйҳо, чашмаҳо, ҷохҳо пеш аз нӯшидан бояд ҷӯшонидани сард карда шаванд. Маҳсусан, обе, ки барои кӯдакони дода мешавад, бояд ҷӯшонидани шавад, зеро муқовимати бадани онҳо муқобили микробҳо назар ба калонсолон камтар аст.

Агар ҷӯшонидани об мумкин набошад, об бояд дар зарфи сарпӯшида нигоҳ дошта шавад. Ин гуна об пеш аз нӯшидан муддати ду рӯз таҳти таъсири шуои офтоб нигоҳ дошта мешавад.

5

Пок нигоҳ доштани маводи хӯрокворӣ метавонад бемориҳо пешгирӣ намояд. Микробҳо метавонанд ба воситаи хӯрок ба бадани ворид шуда, боиси беморӣ гарданд. Маводи хӯроквориро ба таври зайл тоза бояд нигоҳ дошт: гӯшт ва гӯшти мурғ хуб пухта шаванд;

муддати нигоҳ доштани хӯроки сард беш аз панҷ соат набошад; хӯроки сардшударо пеш аз истеъмол гарм кардан лозим аст; гӯшти хом, махсусан гӯшти мурғ дорои микроб мебошанд, аз ин рӯ набояд бо гӯшти пухташуда ҳамроҳ гузошта шаванд; зарфҳо ва дигар анҷомеро, ки дар он гӯшт мегузоранд, пок нигоҳ доштан лозим; маводи хӯрокворӣ аз мағас ва мушҳо бояд муҳофизат шаванд.

Бо сӯзондан ё ба хок гуронидани партов метавон бемориҳоро пешгирӣ намуд. Мағасҳо паҳнкунандагони микробҳо буда, дар пасмондаи хӯрок, мевачоту сабзавот тухм мегузоранд. Ҳар оила бояд ҷои махсуси партов дошта бошанд, ки он ҳамарӯза сӯзонда ё зери хок карда шавад.

ТАБЛАРЗА

Дар бораи бемории табларза ва роҳу усулҳои пешгирӣ ва табобати он ҳаман онлаҳо ва ҷомеа бояд маълумоти пурра дошта бошанд.

Шаш маслиҳати асосии ин бахш метавонад дар пешгирии ин бемории хатарнок ёрии амалӣ расонад.

Табибон бояд ин нуқтаро дар хотир дошта бошанд, ки мубориза алайҳи бемории табларза ба ҳамкорӣ ва фаъолияти ҷомеа ва ҳукумат сахт вобаста аст.

1

Кӯдакони хурдсол бояд аз газидани пашшаҳои вараҷа (махсусан дар шаб) муҳофизат карда шаванд. Бо роҳҳои зерин кӯдаконро аз пашшаҳои вараҷа муҳофизат кардан мумкин аст: аз пашшахонаҳо истифода кардан; тур гирифтани тиреза ва дарҳо барои ба хона ворид нашудани онҳо.

Пашша метавонад вараҷаро аз шахси бемор ба одами солим интиқол диҳад.

2

Пашшаҳои вараҷа дар ҷойҳои, ки кулҳои об мавҷуданд, инкишоф менамоянд. Пашшаҳо метавонанд дар ҳавзҳо, ботлоқ, чуқуриҳо, обравҳо, баъзан дар канори ҷӯйҳо низ манзил кунанд. Агар чунин ҳавзу кӯлҳо мавриди истифода набошанд, бояд бо ҳок пур карда шаванд, то ки манбаи пайдоиши пашшаи вараҷа ва бемории табларза нагарданд.

Пок нигоҳ доштани мухит ва атрофи хонаҳо барои кам намудани инкишофи пашшаҳои варача ёрӣ мерасонад.

Дар минтақаҳои, ки бемории табларза паҳн шудааст, занҳои ҳомила бояд аз давоҳои зидди табларза истифода намоянд.

Эҳтимоли ба варача гирифтӣ шудани занҳои ҳомила назар ба дигарон ду маротиба бештар аст. Ин беморӣ дар аснои ҳомиладорӣ бисёр хатарнок мебошад. Варача мумкин аст боиси камхунӣ, сукути чанин, таваллуди пеш аз мӯҳлат ё таваллуди кӯдаки мурда гардад. Аз тарафи дигар навзодони занҳои гирифтӣ бемории варача одатан ҳисман хурдтару камқувватанд ва муқовиматашон ба бемориҳо заиф аст.

Занҳои ҳомила бо истифодаи мунтазами ҳабиҳои (таблеткаҳои) зидди варача ҳангоми ҳомиладорӣ аз бемории варача худро муҳофизат карда метавонанд.

Азбаски қабул кардани доруҳо дар ҳамаҷониби ҳомиладорӣ ҳуб нест, давои зидди варача бояд бо маслиҳати духтур истифода шавад.

4

Дар минтақаҳои, ки бемории варача хурӯҷ мекунад, ҳар кӯдаки ҳарорат пайдо кардари ҳатман бояд ба шифохона бурд. Агар сабаби ҳарорати баланд варача бошад, дар ин сурат бояд барои кӯдак як давраи муқаммалӣ таъбиати зидди варача гузаронида шавад. Давраи таъбиат то 10 рӯзро дарбар мегирад. Ҳатто агар ҳарорати кӯдак паст шуда бошад ҳам, таъбиатро давом додан лозим аст.

Агар бемории варача дар як маҳалли муайян паҳн шуда бошад, барои кӯдаконе, ки ба варача мубтало нестанд, бояд ҳабиҳои зидди варача ба таври рӯзмарра дода шаванд, зеро ин кор мумкин аст муқовимати табиро ба муқобили варача дар бадани кӯдак бештар намояд.

5

Кӯдаке, ки ҳарорати баланд дорад, бо чунин усулҳо ҳарорати ӯро паст кардан мумкин аст: додани давои пасткунондаи ҳарорат, сард сохтани бадани кӯдак ба воситаи як порча матои тар ё тар кардани вай бо оби нисбатан сард (об набояд аз ҳад зиёд сард бошад). Ба кӯдак либоси гарм пӯшондан ва бо кӯрпа печонидан ҳам зарурат надорад.

Кӯдаке, ки аз касалии варача шифо ёфтааст, ба нӯшокиҳо ва хӯроки зиёдатӣ эҳтиёҷ дорад. Дар натиҷаи мубориза ба муқобили варача ва арақ кардан кӯдак хеле зиёд қувваи худро аз даст медиҳад. Ҳангоме ки иштиҳои кӯдак хуб мешавад ба хӯрдану нӯшидан майл пайдо мекунад. Аз ин рӯ, тез-тез аз меъёр каме зиёд додани хӯрок ба инкишофи кӯдак ёрӣ мерасонад.

Савол ва супоришҳо:

1. Кӯдакон бештар ба кадом бемориҳо гирифтор мешаванд?
2. Агар ин бемориҳо таъабат нашаванд оқибати он ба чӣ меанҷомад?
3. Роҳҳои пешгирии ин бемориҳоро номбар кунед?

МАВОДИ ИЛОВА

СУРУДҲОИ ТҶЁНА

ШАҲ МУБОРАК ШАВАД

Шаҳ муборак шавад, боз муборак шавад.
    Ҷонона ба ман ҷонай,
Шаҳ муборак шавад, боз муборак шавад.
    Боғаш ба ман бӯстонай.
Шаҳ муборак шавад, боз муборак шавад.
    Даст ба бағалаш кардем.
Шаҳ муборак шавад, боз муборак шавад.
    Гуфто, ки зимистонай.
Шаҳ муборак шавад, боз муборак шавад.

ШОД ОМАДЕМ

Мо ба ин хона ба шод омадаем,
    Шод бошед, ки салом омадаем.
Эй ҷўраи ҷон, бе ту ҷаҳонро ҷӣ кунам,
    Мо ба ин хона ба шод омадаем,
Шод бошед, ки салом омадаем.
    Бе ту гули аргувонро ҷӣ кунам,
Мо ба ин хона ба шод омадаем,
    Шод бошед, ки салом омадаем.
Бе ту гули сурхи аргувон бисёраи,
    Мо ба ин хона ба шод омадаем,
Шод бошед, ки салом омадаем.
    Дил майли ту дорад, дигаронро ҷӣ кунам.
Мо ба ин хона ба шод омадаем,
    Шод бошед, ки салом омадаем.

ЁР-ЁР

Рафтем роҳи дуродур,	Аз барои як ангур,
Ёр, ёр, ёроне,	Ёр, ер, ёроне,
Овардем ниҳоли гул,	Мепечем ба ҳар шохе,
Ёр, ёр, ёроне,	Ёр, ёр, ёроне.
Ин гула кучо монем,	Омад, омадат гардам,
Ёр, ёр, ёроне,	Ёр, ёр, ёроне.
Дар ҳавлии Мирзогул,	Қаду коматат гардам,
Ёр, ёр, ёроне,	Ёр, ёр, ёроне,
Мирзогули бебоқӣ,	Ту ба ин қадду рухсор,
Ёр, ёр, ёроне.	Ёр, ёр, ёроне,
Ман ангуру ту тоқӣ,	Чашми наргисат гардам,
Ёр, ёр, ёроне,	Ёр, ёр, ёроне.

Келин овардем сой қатӣ,	Моҳи тағи айвонуме,
Аспи алои бой қатӣ,	Имшав шуди меҳмонуме,
Сандукчекои чой қатӣ,	Бар дидаву бар ҷонуме.
Пушти хони Норбой қатӣ.	Э сарата гардум моҳуме,
Нумоли барҳи бой қатӣ,	Э қадата гардум, моҳуме,
Куртаи тугмадор қатӣ,	Шинед келин, меҳмонуме,
Э моҳуме, э моҳуме,	Э моҳаки тобонуме.

АЛЛА

Ман аллагӯӣ, хобад биёд, аллаё,
Қодир худоя раҳмат биёд, аллаё,
Коси чинӣ лойолуд, аллаё,
Қосимҷонам хоболуд, аллаё.
Ман алла гӯм калон шавӣ, аллаё,
Ҷонакамба дармон шавӣ, аллаё.
Ширин ширадорам, аллаё,
Майизи думчадорам, аллаё,
Алла гум, худо ёрат шавад, аллаё,
Пиро мададгорат шавад, аллаё.

Алла чонам, аллаё, Малхами чонам аллаё.
 Даврони чонам, адлаё. Ширин-шакарам, аллаё,
 Ороми чонам, аллаё, Аллаё, аллаё, аллаё.

(Шеърҳои ҳақӣ)

НОМНОМА

Бар худовандон ва падарон беш аз он набошад, ки бандагону фарзандони хешро номҳои некӯ ва босазо арзонӣ доранд, бад-он вақт ки эшон дар ҷаҳон пайдо оянд.

(Абдулфазли Байҳақӣ, «Таърихи Байҳақӣ»)

Чун фарзанд дар вучуд ояд, ибтидо ба тасмими ӯ бояд қард бо номи некӯ, чӣ агар номе номувофиқ бар ӯ ниҳанд, муддати умр аз он нохушдил бошад.

(Ҳоҷа Насириддини Тӯсӣ, «Ахлоқи Насирӣ»)

Бидон, эй азизи ман, ки агар худой туро писар диҳад, аввал номи хуш бар вай нех, ки аз ҷумла ҳақҳои падарон яке ин аст.

(Уисурулмаолини Кайковус, «Қобуснома»)

НОМҲОИ ЗАНОНА

Анора	Афсона	Баргиной
Аноргул	Баргигул	Баҳрӣ
Анорхол	Барно	Бахтигул
Ахтара	Барфина	Баҳория
Бехноз	Майсара	Олия
Бибинур	Мастона	Оқила
Бибисанам	Махзода	Раъно
Бибигул	Манучеҳра	Робия
Бону	Моҳрӯ	Розия
Боғигул	Моҳ	Рухсат
Гавҳар	Волида	Сабоҳат
Гавҳарбону	Васлия	Садаф
Гул	Васфия	Саида
Гулгунча	Висолат	Сайёра
Гуландом	Завқия	Санам

Гулбарг	Зайнаб	Сурайё
Гулдаста	Зинат	Фазилат
Гулбадан	Зироат	Файзӣ
Гулчехра	Замира	Фарида
Гулноз	Зулайхо	Хадича
Гулбарг	Зухро	Холиса
Дилбар	Ибодат	Хосият
Дилдода	Ишқия	Хумора
Дилоро	Иқлимоӣ	Шавқия
Дилором	Лайло	Шамсия
Дилрабо	Лайлӣ	Шарора
Дурдона	Латифа	Шарофат
Зарбибӣ	Латофат	Шаҳодат
Зарбону	Лутфия	Шукрия
Зарнигор	Мавзуна	Кутбия
Заррина	Мавлуда	Кумрӣ
Зарнисо	Мавчуда	Ҳабиба
Зебо	Матлуба	Ҳадиса
Зебунисо	Махбуба	Ҳалима
Зулфия	Назокат	Ҳокима
Идигул	Назира	Ҳомида
Идимоҳ	Наима	Ҳусния
Истад	Нисо	Ҷамила
Лола	Нукра	Ҷаннат
Мавчигул	Оиша	Ҷумъагул

НОМҲОИ МАРДОНА

Аббос	Азамат	Акмал
Абдулло	Азиз	Алӣ
Аброр	Азим	Анвар
Аваз	Акбар	Анис
Асад	Иброҳим	Ризо
Асрор	Иззат	Розик
Аҳрор	Икром	Рофеъ
Аҳмад	Иноят	Салоҳиддин
Аҳад	Инъом	Садрӣ
Бармак	Искандар	Саид
Бахтиёр	Илҳом	Сайфӣ

Бахтовар	Иқбол	Самад
Баҳром	Карим	Саттор
Бедил	Кабир	Сафар
Беназир	Камол	Саъдӣ
Бехзод	Комил	Собир
Бехрӯз	Латиф	Ташриф
Бадрий	Лоик	Тилло
Бурҳон	Лутфӣ	Тохир
Баҳрӣ	Малик	Толиб
Вайс	Мансур	Талабшоҳ
Вайсиддин	Масрур	Убайд
Вакил	Матин	Умар
Валӣ	Маъруф	Усмон
Ватаншоҳ	Мурод	Фазлӣ
Вафо	Муқим	Файзӣ
Вахҳоб	Мунис	Фарҳат
Восеъ	Муҳаммад	Фотех
Восиф	Муҳиддин	Хаёл
Воҳид	Мӯсо	Халил
Давлат	Мӯҳсин	Холиқ
Даврон	Назар	Шавкат
Дамир	Назир	Шавқӣ
Диноршоҳ	Назрӣ	Шамсӣ
Диловар	Насим	Шоқир
Далер	Начмӣ	Шӯҳрат
Зайдулло	Неъмат	Юнус
Зайниддин	Низом	Юсуф
Зайнулло	Носир	Ғайрат
Замон	Нур	Ғолиб
Зариф	Нурӣ	Қодир
Зафар	Обид	Қурбӣ
Зиё	Одил	Ҳабиб
Зокир	Олим	Ҳаким
Зохир	Ориф	Ҳайрат
Зубайд	Раҳматулло	Ҷаббор
Зухур	Рауф	Ҷалил
Ибод	Раҳим	Ҷамил

МАВОД БАРОИ МУҲОКИМА

1. Ду сол пеш дар яке аз қишлоқҳои навбунёди ноҳияи Ленин тӯйи арӯсии ду ҷавон Камол ва Зебо бо тантана қайд карда шуд. Ёру дӯстон, хешу табор аз ташкил намудани боз як оилаи нав хурсанд буданд, ба онҳо хушбахтӣ, саломатӣ, меҳрубонии бардавом, давлати фаровон орзу карданд. Аммо орзуҳои онҳо амалӣ нагардид. Баъд аз ду ҳафта Зебо «шавҳарамро дӯст намедорам» гуфта ба хонаи падару модараш баргашт. Падару модараш, падару модари домод, ёру дӯстон ба ӯ маслиҳат доданд, ки ба хонаи шавҳараш баргардад, аммо вай ба гапи ягон кас ӯш кардан намехост. Оқибат онҳо аз ҳамдигар чудо шуданд.

Саволе ба миён меояд: шояд Зебо пеш аз тӯй номзадашро надида бошад ва барои хамин Камол ба вай маъқул нашудааст. Аммо ин тавр набуд. Камолро вай дар давоми як сол мешинохт. Домод бо падару модараш чандин маротиба ба хонаи онҳо рафта буданд. Ғайр аз ин Зебо хабардор буд, ки падару модараш ба тӯй тайёри дила истодаанд. Аммо вай ягон бӯр фикри худаашро ба падару модар нагуфт. Ниҳоят рӯзи никоҳ ҳам вай бо ихтиёри худ ба ҳаман ҳуҷҷатҳо имзо гузошт. Ду ҳафта пас аз оиладор шудан ба хулоса омад, ки шавҳарашро дӯст намедорад. Шумо ба рафтори Зебо чӣ хел баҳо медиҳед?

2. Саид якчанд маротиба ба падараш фаҳмонд, ки он духтареро, ки онҳо мехоҳанд арӯс кунанд ӯ дӯст намедорад ва намехоҳад, ӯро ба занӣ бигирад. Аммо падар ба гапи писараш эътибор надода мегуфт: «Мо гапи дӯст медорам»-ро намедонистем. Падарам зан дод, ана 30 сол мешавад, ки ба хубӣ зиндагонӣ карда истодаем. Баъд аз тӯй ҳамааш нағз шуда меравад». Аммо ин тавр нашуд. Рӯзи тӯй Саид маст шуд ва вақте ки арӯсро ба хонаи ӯ дароварданд, бо суханҳои бечӯ духтарро ранҷонида аз хучра пеш кард. Хешу табори духтар «Домоди бадмаст моро шарманда кард» гуфта арӯси ҷавонро ба хонашон бурданд. Шаби хурсандии тӯй ба хафагию дилранҷӣ анҷом ёфт.

Дар ин воқеа ҳам Саид ва ҳам падару модари вай айбдоранд. Падараш аз нуктаи назари кӯҳнагаштаи худ андеша мекард, аммо Саид бошад метавонист воқеаро то ба шаби тӯй парасонида бо ҳар роҳ пеш аз тӯй ба падараш мефаҳмонд. Ин сабукфикрии вай сабаби беобрӯгии худааш, духтари ҷавон гардид. Ақидаи шумо чист?

3. Соати 2-и шаб занги телефон Умарро аз хоб бедор кард. Вай охиста аз чойхоби худ хеста ба назди телефон рафта, гӯшагро гирифт.

— Салом Умарҷон, мебахшӣ аз хоб бедор кардам, аммо дар шаҳри шумо гайр аз ту шиносе надорам.

Умарҷон дӯсти деринааш Саидро, ки дар армия якҷоя хизмат карда буданд, шинохт.

— Ту аз кучо гап мезанӣ? — пурсид вай

Ман як соат пеш ба шаҳри шумо омадам, аммо дар меҳмонхонаҳо чой нест, ҳоло дар вокзал ништастам.

Адреси маро медони-ку, таксӣ гиру рост ба хонаи ман биё. — Ман танҳо нестам. Ҳамроҳ боз ду рафиқ дорам, дар инсфи шаб хуб намешавад - ҷавоб дод Саид.

— Ҳеч гап не, ҳамаатон омадан гиред, то омадани шумо ман ягон хӯрок тайёр мекунам - гуфт Умарҷону гӯшаки телефонро ба ҷояш гузошт.

Дар ин асно дид, ки занаш ба гапҳои ӯ гӯш карда дар паҳлӯяш истодааст.

Боз кӣ будааст, дар соати 3-и шаб меҳмон мешудагӣ? Ин меҳмонҳои ту ба дилам зад, боз онҳо 3 кас меомадиян. Дар хона онҳоро дар кучо чой мекуни?

Охир, ин ҳамон Саид, ки соли гузашта мо дар хонааш як ҳафта меҳмон будем, аз меҳмонхона моро ба хонааш гирифта бурда буд. Як шаб хоб мекунаду пагоҳ меҳмонхона меравад.

— Ман ҳеч чизро донистан намехоҳам, дар ин вақти шаб меҳмон ҳам қабул намекунам. Зани ҷавон бачаи хоболуданро бардошту:

— Ман ба хонаи хоҳарам меравам. Меҳмонхоят биёянд, кӯдак хоб карда наметавонад, — гуфта баромада рафт.

Умарҷон аз пай тараддуди меҳмонкабулкунӣ шуд, ки телефон боз занг зад:

— Умарҷон, ба ту раҳмати калон, мебахшӣ шӯҳӣ кардем. Ман дар хонаи Аҳмад, Ҳостем туро санҷем. Пагоҳ худам туро хабаргирӣ рафтани будам. Албатта пагоҳ вомехӯрем, шабат хуш. — гуфту гӯшагро монд.

Умарҷон ҳост рафта занашро ҷег занад, хоҳари занаш ҳамсояшон буд, аммо чароғро хомӯш карда ба ҷояш хобид. Ба ин рафтори зану шавҳар шумо чӣ хел баҳо медиҳед?

МАСЪАЛАҲОИ ПСИХОЛОГӢ БАРОИ ҲАЛ КАРДАН ДАР СИՒФ

1

Зану шавҳари чавон аз пагоҳӣ маслиҳат карда буданд, ки бегоҳ ба меҳмонӣ мераванд. Зан барвақттар аз кор омада, барои меҳмонравӣ тайёр шуд. Аммо шавҳараш аз кор танҳо барнагашт. Ӯ бо рафиқе, ки муддате надида буд вохӯрда, ба хона таклиф кардааст. Дар ин ҳолат зану шавҳар бояд чӣ хел муносибат кунанд?

2

Зану шавҳари чавон ҳамроҳ ба тамошо баромаданд. Дар роҳ марде ба зани ӯ салом дода ахволпурсӣ кард. Шавҳар якчанд кадам дӯрттар рафта интизор шуд. Баъд аз 2-3 дақиқа зан ба назди шавҳараш омаду фаҳмонд, ки бо ин марди чавон дар институт ҳамроҳ хонда буданд. Табӣи шавҳар хира гашта буд. Дар чунин вазъият шумо чӣ хел рафтор мекардед?

3

Занашро огоҳ накарда мард ба хона рафиқашро ба меҳмонӣ даъват кардааст. Оё кори вай дуруст аст? Зан бе маслиҳати шавҳараш барои худ куртае харидааст. Курта ба шавҳар маъқул нашуд.

— Курта ба шумо маъқул мӣ?— пурсид зан. Шумо чӣ ҷавоб медедед?

4

Шавҳар аз кор ба хона баргашт, аммо занаш ба корҳои рӯзгор оғора шуда, ханӯз хӯрок тайёр накардааст. Дар ин ҳолат шумо чӣ кор мекардед?

5

Шавҳар аз кор ба хона баргашт, вале занаш дар хона набуд. Аз рӯи миз хатчаеро ёфт. Дар он зани чавонаш навишта буд: «Мурод, ман падару модарамро ёд кардам ва барои хабаргирии онҳо ба кишлоқ рафтам. Агар хоҳӣ баъди корат биё. Фардо бармегардем».

Аммо барон ба кишлоқ рафтан дер шуда буд. Мурод бо димоги сӯхта хӯрок хӯрда хоб кард. Шумо чӣ тавр амал мекардед?

6

Зани чавон одат дошт, ки ҳар вақт кисаҳои шавҳарашро қобад. Китобчаи ёддошти ӯро аз назар мегузаронд. Рӯзе дар китобчаи шавҳараш рақами телефони занеро дид. Бо шавҳараш чангчолро бардошт. Ҳарчанд шавҳараш мефаҳмонд, ки ин рақами ҳамкораш аст, занаш паст наомада либосҳояшро ба чомадон чамъ карда баромада рафт.

Ба ин воқеа чӣ хел баҳо медиҳед?

7

Чавоне бе розигии падару модараш, ки дар ноҳияи назди шаҳр зиндагӣ мекарданд, ба духтаре, ки ҳамроҳ дар донишқада таҳсил мекард, хонадор шуд. Падару модар ба тӯяшон наомаданд.

Баъд аз чанд моҳ ба чавон хабар расонданд, ки падарат бемори вазнин шудааст. Вай ба хона омада ба занаш воқеаро фаҳмонида гуфт, ки ба ноҳия меравад. Аммо занаш қатъиян зид буд. Ӯ шарт гузошт, ки агар вай ба хабаргирии падараш равад, вай баромада ба хонаашон меравад ва бо ҳамин оиладоронашон ба охир мерасад.

Чавон аз ҷудой бо зани дӯстдоштааш тарсида ба назди падари бемораш нарафт.

Шумо дар ин бобат чӣ фикр доред?

8

Дар вақти муноқишаи зану шавҳар мард ба занаш «ту аҷаб аҳмак будай» гуфт. «Худат аҳмак» — февран ҷавоб дод зан. Мард ба рӯи занаш як торсаки заду аз хона баромад. Шумо ба рафтори зану шавҳар чӣ хел баҳо медиҳед?

9

Марде пеш-пеш ва занаш аз қафо кӯдаки хӯрдаш дар даст мерафтанд. Мард, ки боре надошт, тез-тез қадам монда ба ақибаш нигоҳ накарда роҳ мепаймуд. Занаш базӯр аз қафо ба ӯ мерасид.

Дар роҳ мӯйсафеде бо онҳо вохӯрда ба мард гуфт: «Бачаро аз дасти келин гиред, ба вай бо ин қадамони шумо вазнинӣ карда истодааст».

Мард ҷавоб дод: «Кӯдакбардорӣ кори зан аст, худаш мебардорад».

Оё ҷавоби ӯ дуруст аст?

10

Дарвоза тақ-тақ шуду зани ҷавон аз тиреза нигоҳ карда ба шавҳараш бо ситеза: «Хез, пешвоз гир, боз хешу таборат ба меҳмонӣ омаданд!».

— Ҷаро қаҳрат меояд, хешу табори ту ҳам меоянд-ку, — гуфт шавҳараш.

— Хешу табори ман фақат падару модарам ва хоҳарам меоянд, аз Шумо бошад ҳаман кишлоқатон «хешу табор». Мард чизе нагуфта ба беруи баромад.

Шумо ба ин мунозира чӣ хел баҳо медиҳед?

МУҲАББАТ ВА ВИҶДОН

Бояд андеша кард, ки барои чӣ тамоми ҳислатҳои бадро аксар вақт ба як кас нисбат медиҳанду дигарон бошанд дар қадом муҳите, ки бошанд, одамони хуб, нақӯкор, поквичдон, ҳалолкор мондан мегиранд? Дар рӯзгори мо ҳар як наврас бо намудҳои хубу бадӣ ахлоқ дучор меояд, вале баъзеҳо аз зиндагӣ ибрати хуб мегиранду дигарон ибрати бад. Мо аз тақдирӣ фарзандон ҳавотир шуда, одатан кӯшиш мекунем, ки онҳоро аз таъсири рафтори бад нигоҳ дорем, то ки ягон барангезандаи нопоки ахлоқӣ ба дили онҳо роҳ ёфта натавонад. Чунин кӯшиши падару модаронро ноҳақ шуморидан ҳам дуруст нест: воқеан ба паҳн шудани рафтори бад ба ҳеч ваҷҳ роҳ набояд дод, бар зидди он мубориза бояд бурд.

Вале мо чӣ коре, ки кунем, барои бачаҳои муҳити поку беолоиш ба вучуд оварда наметавонем. Ниҳоят, солимии ахлоқи онҳо на он қадар ба манъ кардану маҳдудсозӣ, балки бештар ба он вобаста аст, ки онҳо дар муқобили ахлоқи бад чӣ гуна муқобилият нишон дода метавонанд. Агар ҳуди наврас одати бо бадӣ муқобил баромадан, аз онҳо ҳазар карданро надошта бошад, он гоҳ шумо чи коре кунед, ӯро ба чи тарзе тахти назорат гиред, ҳар қадар ки хушӣро зохир намоед, аз таъсири ибрати бад эмин доштан маҳол аст. Ин боиси он мегардад, ки бачаҳои одамони дуруст, хушахлоқ якбора дигаргун мешаванд, ба тӯдаҳо ва гурӯҳҳо муттаҳид мегарданд ва якҷоя гоҳо кирдорҳои ношоиста, сангдилӣ авфнопазир содир менамоянд.

Холо афкори умум ин гуна кирдорҳои ношоистаи наврасонро асосан аз беназоратии онҳо медонад ва талаб карда мешавад, ки бачаҳо бештар зери назорат гирифта шаванд. Аммо одамони нобакор, аз ҷумла зери назоратбудагон ҳам аз меёр берун мешаванд. Лозим аст, ки бачаҳо бештар меҳнат куянд. Талабот дуруст аст, вале сабаб чист, ки шумораи вайронкунандагони тартибот дар байни хонандагони омӯзишгоҳҳои касби техникӣ нисбат ба наврасоне, ки кор намекуянд, зиёдтар аст. Инчунин мегӯянд, ки ба тарбияи бачаҳо дар вақтҳои холии онҳо бештар машғул бояд шуд. Метавон гуфт, ки чунин талабот низ дуруст аст, вале «иллатҳо»-и зарарноки ахлоқӣ бештар дар ҷойҳои истироҳати бачаҳо паҳн мешавад.

Лозим аст, ки ба тарбия дар оила диққати ҷиддӣ диҳем, онро бештар намоем. Эҳтимол давом додани андеша дар ин мавзӯ ба ҳар кас писанд нест, аммо илоҷи дигар надорем. Умед аст, ки дар ҷараёни муҳокима пешниҳоди дигаре ҳосил мешавад ва дар ин бахшҳо ҳақиқати наво тавлид меёбад ё худ ҳақиқати кӯхнаи фаромӯшшудае аз нав рӯи кор меояд.

Вақтҳои охир дар бораи аҳамияти дӯст доштани фарзандон бисёр менависанду ҳарф мезананд. Дар бисёр тадқиқотҳои илмӣ собит шудааст: бачаҳоеро, ки меҳри падару модарро бояду шояд ҳис намекуянд, бештар бемор мешаванд ва сусти инкишоф меёбанд, аксаран «душвортарбия» мешаванд. Ин ҳама дуруст аст, шубҳае ба миён намеоварад, аммо ҷаро дар хусуси он, ки барои тарбия муҳаббат ба одамон, инсондӯстӣ ҳам зарур аст, ҷизе наменависанду намегӯянд. Агар падару модар фарзандони худро дӯст доранд, «барои онҳо ҳеч ҷизро дарег намедоранд», барои онҳо ҳама ҷизро муҳайё мекуянд («шабҳои дароз бедорхобӣ мекашанд») (ҳамин тавр гуфтаи маъмул шудааст), вале фарзандон на ҳамеша ҳамчун одамони шоиста ба камол мерасанд. Зеро шахсияти одамро на муҳаббат нисбат ба худ, балки нисбат ба одамони дигар бештар ташаккул медиҳад. Касе одами хуб мешавад, ки падару модар, ватан, меҳнат, омӯзиш ва дигаронро дӯст дорад, дилбохтаи ҳаёт бошад. Мо бояд ҷӣ гуна ибрат нишон диҳем? Пеш аз ҳама дар муносибат бо одамон, аз ҷумла бо эҳтиҷмандон хайрхоҳ бошем. Мо бо қатъияти зиёд ба бачаҳо таълим медиҳем, ки нисбат ба нуқсонҳои дигарон оштинопазир бошанд, онҳоро набахшанд. Натиҷаи ҳамин аст, ки онҳо ба духтараке (аз кинофилми «Хӯса»), ки хиёнатқораш мешуморанд, дармеафтанд. Ба он бачаҳо

фаҳмонида намешавад, ки ин рафтори онҳо дуруст нест. Онҳо дар дил раҳму шафқат надоранд. Раҳму шафқатро дар ниҳоди онҳо касе тарбия накардааст, дар ин бобат ба онҳо касе намунаи ибрат ҳам нашудааст. Шуури онҳо калимаи «дӯст доштани инсон»-ро қабул намекунад, чунки ин калимаҳоро дар муҳити оила ва дар мактаб низ нашунидаанд, бо онҳо дар китобҳои педагогӣ ҳам дучор наомадаанд, онҳоро хангоми хондани лексияҳо барои модарон низ ба забон нагирифтаанд. Аз зикри чунин калимаҳо ҳарос доштаанд, гӯё ба забон гирифтани онҳо мамнӯъ будааст: мабодо онҳо маънои диниро ифода намоянд? Ё худ мабодо моро «бахшандаи ҳамаи айбҳо» гӯён гунаҳгор кунанд?

Мо бояд ба бачагон дӯст доштани ҳамаро, қатъи назар аз ҷигунагии онҳо талқин намоем. Зеро агар эҳсоси дӯст доштани интиҳобиро тарғиб намоем, онгоҳ хатман бад дидани сустихонҳо, қафомондаҳо, баднамудҳо ва монанди инҳо ба миён меояд.

Албатта дӯст доштани ҳама басо душвор аст. Хатто нисбати ин масъала эътирозномаҳо низ мерасанд: «Магар дӯст доштани ҳама мумкин аст. Бекорхӯчаҳо, бюрократҳо, тачовузгаронро чӣ тавр метавон дӯст дошт?» Ҳақ бар ҷониби шумост, муаллифи ин сатрҳо низ бюрократҳо ва авбошонро аз шумо камтар бад намебинанд. Вале тарбияи ахлоқ тазоди бисёре дорад, ҳуди ҳаёти воқеӣ аз рӯи моҳият зиддиятнок аст, гузашта аз ин ҳамаи он чӣ ки дар назар рости дуруст ва бенуксон менамоянд, аз нуқтаи назари педагогӣ шубҳаангез мебошад. Аз ин рӯ, дӯст доштан бачаҳоро тарбия мекунад ва ташаккули чунин эҳсос заҳмати зиёди самимонаро талаб менамоянд. Бачаҳоро маҳз ҳамин гуна ҷидду ҷаҳди самимонаи мо тарбия мекунад, ҷавобан бар ин дар ниҳоди онҳо хоҳиши самимонаи меҳнат карданро бедор месозад.

Сабаби асосии бебарории кор дар он аст, ки мо дар бораи муҳаббат ба одамон суҳанронӣ карда, аксар вақт бо ҳамин қаноат мекунем ва дар ин маврид қисмати дуҷуми тарбияи ахлоқ — вичдонро аз хотир мебарорем. Дар педагогикаи мо ин соҳаро тамоман фаромӯш кардаанд. Дар китоби назарияи тарбияи ахлоқ, ки олими машҳуре навиштааст, вожаи «вичдон» ҳамагӣ як маротиба истифода шудааст, ки он ҳам бошад дар иқтибосе аз К. Маркс. Рӯзномаҳо бисёр менависанд: вичдонан кор бояд кард, вичдонӣ коргарӣ, зиндагӣ аз рӯи вичдон.... Аммо ҳуди вичдон ҷиест? Вай ба кӯдак чӣ нисбате дорад? Бовичдониро чӣ тавр тарбия бояд кард?

Тобистоне ман бо аҳли оилаи худ хоначаи бетирезаеро ичора гирифтаам, ки онро «бўстонсарой» меномиданд. Аммо бўстонсарои хақиқӣ, хонаи калонеро қорчалони серпуле гирифт. Пагоҳӣ бо мошини чопӣ барои қор қардан ба берун, ба ҳавои тоза баромадам. Ҳамон лаҳза писарчаи шашсолаи ҳамсоя, ки мошини чопкуниро ҳеч гоҳ надида буд ба наздам омад. Писарчаи кунҷкови зираке будааст. Вай зуд пай бурд, ки тартиби ҷобачогузориин ҳарфҳои мошин мувофиқи тартиби алифбо нест ва пурсид:

— Барои чӣ?

Ман ба ӯ фаҳмонидам ва хоҳиш қардам, ки бо ҳарфи «А» калимаеро номбар кунад.

Писарак ҳеч фикре нақарда гуфт:

— АБХС!

Ин ҳарфҳои берабт, ки бо «А» оғоз мешаванд ба хоҳири ӯ омад.

Ман ин оиларо ба мушоҳида гирифтаам: писаракро дўст медоштанд, барои ӯ афсона мехонданд, афсона мегуфтанд, ба ӯ бо ҷиддият муомила мекарданд, ба вай меҳнат қарданро ёд меоданд. Волидаїне, ки намунаи ибратанд, тарбияи фарзанди онҳо тавре ки зарур аст ба роҳ монда шудааст. Аммо бача чӣ гуна тарбия меёбад? Ман аз ӯ пурсидам, ки оё дар мактаб ба рӯйхат гирифта шудааст, мактаб аз хонаашон дур аст?

Ҷавоб дод:

Дур нест, аммо маро падарам бо мошин мебарад. Албатта, то ҳуди мактаб не, то ба тангкӯчаи назди он мебарад, бояд инро ҳеч кас набинад...

Аз ин гуфтугӯ ҷаңдин сол гузашт... Ман шод мешавам, агар донам, ки ба он бача ягон воқеаи нохуше рӯй падода, вай оқилтару хайрхоҳтар шуда бошад. Вале аз эҳтимол дур нест, ки он бача дар 16-17 солагиаш ба таъсири ашхоси бад афтада, пулҳои падарашро беҳуда сарф мекунад, дар оила бад дидани ҳамдигар бештар мегардад, падару модар ангушти хайрат ба дандон мегарданд: «Охир, ин чӣ гап? Барои чӣ ин тавр шуд? Мо аз ӯ ҳеч чизро дарег надоштем. Бачаи нағз буд! Ҷуро мактаб вайрон қардааст!»

Бевиҷдонии падару модар дар қор ба фарзандон таъсири бад мерасонад, зеро виҷдон дигару қор дигар нест. Қасе, ки зиҷағии поқу беолоиш дорад, дар иҷрои қор бевиҷдонӣ нахоҳад қард. Ба баъзе мансабдорони ҳавобаланду сангдил назар мекунаму ҳамеша аз дил мегузаронам: «Андеша намо, эй рафиқ! Охир, ту фарзанд дорӣ, ин ҳама ба фарзандонат бетайсир намемонад!

Аксар вақт мегӯянд: асосаш муҳаббат аст! Аз ҳама муҳим дӯст доштани бачаҳо, дигар ҳама чандон аҳамият надорад.

Не, ин тавр нест. Муҳаббат ва вичдон нерӯи ахлоқиянд, ки ба қувваи сироятқунандаи беодобӣ, беҳирадӣ муқобилият нишон дода метавонанд. Муҳаббат доштан ба одамон, вичдон, моил будан ба зебой — ин ҳама дидаҳои рӯҳи солими инсон мебошад. Дӯст доштан моил будан ба нақӯкорӣ, хайрхоҳиро ифода менамояд. Вичдон доштан маънои ҷаҳду талош барои ҳақиқат, ҳақиқати умуминсонӣ, ҷамъиятӣ, ҳақиқати ба меҳнат ва мубориза муяссаргардидаро дорад. Муҳаббату вичдон ҳастанд, ки низоми ҷаҳонро нигоҳ медоранд! Ин таъбир шояд ба гӯши баъзе догматикҳо нафорад, аммо кӣ гуфта метавонад, ки дар бораи асосгузори он таълимоти бузурге, ки давлат дар асоси он бунёд шудааст, китобе хондааст ё не. Оё вай медонад, ки раҳнамои онҳо чӣ гуна нерӯе буд: ба онҳо муҳаббати ҳаётбахш, гарму ҷӯшон ба инсоният, вичдони поки бекароре роҳбариро раҳнамоӣ мекарданд.

Тамоми муборизаи якҷояи мо маҳз барои он аст, ки муҳаббат ва вичдон — муҳимтарин қудрату тавонони инсон ҳамаҷониба инкишоф ёбанд, барқарор ва устувор бошанд.

Як мулоҳиза намоед: ҳама гуна бевиҷдонӣ зоҳир кардан боиси эътирозу ғазаби мо мегардад, пас бовиҷдонӣ меъёри зиндагист, ҳама гуна муносибати инсонбадбинона моро ба ҳашм меоварад, аммо аз муҳаббат ба одамон, муҳаббат ба инсон шодмон мешавем. Чӣ тавр метавон одамонро бе муҳаббат ва бе вичдон тарбият кард? Муҳаббат ва вичдон аксар вақт дар мубориза якҷоя амал мекунанд. Муҳаббат ба инсон раҳму шафқатро талқин менамояд, ба бахшояндагӣ водор мекунад, дилҳоро нарм мегардонад, вичдон одамонро ба адолату инсоф, покино шарафмандӣ, ҷиддияту серталабӣ даъват мекунад. Дар ин тазодҳо ваҳдате ниҳон аст, нерӯи тарбиятгаре ҳаст, ки рӯҳи атфолро қавӣ мегардонад, то ки ӯ аз ҳама гуна қувваи сироятқунандаи бадахлоқӣ тамоми умр эмин бошад. Бале, имрӯз мо дар оламе зиндагӣ мекунем, ки муҳаббат намерасад ва дар он бевиҷдонҳо беҳадду ҳисобанд. Аммо дар бораи қисмати фарзандони худ, наслҳои нав фикр накарда наметавонем. Онҳо падару модарони худро ҳеҷ гоҳ паст нахоҳанд зад. Муҳаббат ва вичдонро мепазиранд. Қасоне, ки аз ин ду чиз бархурдоранд, ҳатман фарзандони шоиста ба камол мерасонанд, ки онҳо ҳеҷ гоҳ ба қорҳои ношоиста, кирдори бад даст намезананд. Агар дар ниҳоди бача муҳаббат ва вичдон ҷой

надошта бошад, ўро аз кирдори бад ҳеч чиз — серталабӣ, чазо ва панду насиҳат боз нахоҳад дошт.

Одатан мегӯянд: «Ин ҳама гап, инро ҳама медонанд, шумо ба мо маслиҳат диҳед, ки чӣ тавр тарбият кунем!» Бехтарин ва дурусттарин маслиҳат ҳамин аст: ба муҳаббат ва виҷдон бовар кунед, ҷаҳд намоед, ки дар ниҳоди бачаҳо эҳсоси муҳаббат ба ҳамаи одамон парварида шавад — бад дидани кирдори бадро ҳуди онҳо ёд хоҳанд гирифт. Кӯшиш кунед, ки нисбат ба фарзандони худ пеш аз ҳама одил бошед.

Инак талаби оддин ахлоқӣ, ки дар корҳои педагогии оилавӣ барои пайдо кардани роҳи дуруст мадад мерасонад: «Бо қувваи худ ба мақсад бирас». Қидду ҷаҳд намо! Мақсади умумро мақсади худ бидон, барои иҷрои мақсад саъю кӯшиш намо, ба муроди худ бирас, нигоҳ карда нашин, дар зиндагӣ фаъол бош. Ба мақсад бирас, аммо танҳо бо қувваи худ, бо меҳнати ҳалолӣ худ, бо қобилияти истеъдод, азобу машаққати худ, ба ҳеч кас тааруз нақун — на ба падару модар, на ба ҳамкорон, на ба рафиқон ва чунон ки майзадагон, нашъамандон ва коргурезон мекунанд, на ба худ. Вакте мо тифлро бовар мекунем, ки ба ҳеч кас тааруз кардан, вақт, диққату илтифоти касеро сӯистифода кардан мумкин нест, бешак вай шахси поквиҷдон ба камол мерасад.

(Аз «Газетани муаллимон», 1989).

МУНДАРИЧА

Муқаддима.....	3
----------------	---

БОБИ I

ОИЛА ВА ИНКИШОФИ ОН

§1. Оила ва пайдони он дар ҷамъияти ибтидоӣ.....	5
§2. Аз таърихи оиладорӣ то ҳаққи он.....	8
§3. Оила дар даврони мо.....	14

БОБИ II

ХУСУСИЯТҲОИ ТАШКИЛИ ОИЛА

§4. Ташкили оила — талаботи биологӣ ва иҷтимоии инсон.....	18
§5. Ҳуқуқҳои оилавӣ, хусусиятҳои асосии он.....	21
§6. Ташкили оила бо иродаи волидон.....	25
§7. Муҳаббати тарафайн - шартӣ асосии ташкили оила.....	28

БОБИ III

ХУСУСИЯТҲОИ МУНОСИБАТИ ҶАВОНОН

§8. Дини ислом дар бораи муносибатҳои марду зан.....	32
§9. Анъанаҳои миллӣ оид ба муносибатҳои байни писару духтар.....	35
§10. Асосҳои ахлоқии муносибатҳои писарону духтарон.....	38
§11. Муҳаббат — ҳиссиёти олии инсон.....	41
§12. Маданияти рафтори ошкони.....	48
§13. Ҳусни инсон.....	52

БОБИ IV

НИКОҲ ВА ОИЛА

§14. Шартҳои ба никоҳ омода будани ҷавонон.....	56
§15. Оила ва вазифаҳои ҷамъиятии он.....	58
§16. Қатъи гаштани никоҳ.....	62
§17. Маросими никоҳ.....	67

БОБИ V

ТҶҲҲИ АРҶСҲИ ВА ХУСУСИЯТҲОИ ОН

§18. Анъанаҳои миллии пеш аз тҷҲҲИ.....	77
§19. Хусусиятҳои оилаи ҷавон.....	80

БОБИ VI
ОДОБИ МУНОСИБАТ ДАР ОИЛА

§20. Мухити психологӣ ва муносибатҳои шахсӣ дар оила	86
§21. Меҳнат, даромад ва хоҷагидорӣ дар оила	88
§22. Шӯрои оилавӣ ва аҳамияти он	91
§23. Маданият ва эстетикаи манзил	95
§24. Бучети оила ва низоми сарфу харчи он	97
§25. Муносибати зану шавҳари ҷавон	100
§26. Муносибат бо волидон	105
§27. Анъанаҳои миллии тоҷикон	108
§28. Маданияти сайру гашт ва истироҳат	112
§29. Вайронгардидани муносибатҳои оилавӣ	117
§30. Оқибатҳои вайроншавии муносибатҳои оилавӣ	121
§31. Имконияти пешгирии низоъҳои оилавӣ	125
§32. Анъанаҳои тӯии аҷусии тоҷикон	127
§33. Унсурҳои миллии ва интернасионалии дар тӯйҳои ҳозира	131
§34. Ҷиҳатҳои зараровари тӯйҳои дабдабанок	133

БОБИ VII
ОИЛА ВА ТАРБИЯИ ФАРЗАНД

§35. Таваҷҷути фарзанд –ташвиш ва хурсандии оила	140
§36. Психологияи кӯдак ва мушкилоти тарбия	142
§37. Вазифаҳои волидон нисбат ба фарзандон	147
§38. Қарзи фарзандон дар назди волидон	155

БОБИ VIII
ТАНЗИМИ ОИЛА ВА ҲИФЗИ СИҲАТИИ
МОДАРУ КӯДАК

§39. Банақшагирии оила	160
§40. Бемориҳои ҷинсӣ, СПИД ва роҳҳои пешгирии онҳо	162
§41. Дониш ва беҳатарии модару тифли навзод	165
§42. Ҳифзи саломатии тифли навзод	168
§43. Инкишофи кӯдак	171
§44. Бемориҳои кӯдакон ва тадбирҳои пешгирии онҳо	175

МАВОДИ ИЛОВА

Сурудҳои тӯёна.	189
Номнома.	191
Мавод барои муҳокима.	194
Масъалаҳои психологӣ барои ҳал кардан дар синф.	196
Муҳаббат ва вичдон.	198

Ҷадвали истифодаи иҷоравии китоб

№	Ному насаби хонанда	Синф	Соли	Ҳолати китоб (баҳои китобдор)	
				Аввали сол	Охири сол
	Обидова Нилуфар				
	Лавза Раҳимиддинова				
	Розикова Ҷ	Ҷ.а	2015	2016	2017*

РАҲИМЗОДА ХУРРАМ

МАЪРИФАТИ
ОИЛАДОРӢ

Китоби дарсӣ барои синфи 9

Мухаррирони техникӣ

*Муродулло Нуруллоев,
Шухрат Гафаров ва
Орзу Гарибов
Фарҳод Раҳимов*

Тарроҳ

Ба матбаа 10.02.2004 с. супурда шуд. Ба чопаш 26.01.2004 с. имзо шуд.
Андозан 60x90^{1/16}. Когази офсетӣ. Чопи офсет. Гарнитураи адабӣ. Чузӣи чопи
шарти 13.0. Чузӣи нашрию ҳисобӣ 12.5. Адади нашр 80 000 нусха. Супориши
№. 3, 8172.

734025, Душанбе, кӯчаи Айни 17

*Биё, эй қигаргӯша, фарзанди ман,
Бинех гӯш бар гавҳари панди ман.
Садафвор биншин даме лабхамӯш,
Чу гавҳар фишонам, ба ман дор гӯш.
Шунав панду дониш ба он ёр кун,
Чу донистӣ, он гаҳ ба он кор кун.
Чу бояд бузургит пиронасар,
Ба чашми бузургӣ ба пирон нигар.
Ҳамекун ба пирони бекас касӣ,
К-аз ин шева донам ба пири расӣ.*

Абдурахмони ҚОМӢ

*Қавонмардо, қавонмардӣ биёмӯз,
Зи мардони қаҳон мардӣ биёмӯз!
Забон аз таъни бадгӯён нигаҳ дор,
Дарун аз кини кинҷӯён нигаҳ дор!
Накӯи кун ба он, к-у бо ту бад кард,
К-аз он бад раҳна дар иқболи х (в) ад кард.
Чу оини накӯкорӣ кунӣ соз,
Нагардад чуз ба ту он некӯӣ боз.*

Абдурахмони ҚОМӢ

Эй ниҳоли чамани қону дилам,
Ғунчаи боғчаи обу гилам...
Дар хунар кӯш, ки зар чизе нест,
Ганци зар пеши хунар чизе нест.
Хунаре не, ки диҳад ганчу зарат,
Хунаре аз дилу қон ранҷбарат.
В-он хунар нест насиби ҳама кас,
Баҳраи зиндадилон омаду бас...

Абдурахмони ҚОМӢ

Руй дар қоидаи эҳсон кун,
Зоҳиру ботини худ яксон кун!
Якдилу якчиҳату якрӯ бош,
В-аз дуруёни қаҳон як сӯ бош!
Аз қачи хезад ҳар қо халалест,
«Ростӣ, растӣ» некӯ масалест.
Рост чӯ, рост нигар, рост гузин,
Рост гӯ, рост шунав, рост нишин.
Тир агар рост равад, бар ҳадаф аст,
В-ар равад қач, зи ҳадаф бартараф аст...

Абдурахмони ҚОМӢ

